

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต พ.ศ. ๒๕๕๐

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา

หมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา

รหัส ๐๐๐ ๑๕๘

ประวัติพระพุทธศาสนา

History of Buddhism

โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
สำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ และกองวิชาการ

ประวัติพระพุทธศาสนา

(History of Buddhism)

ผู้แต่ง	คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บรรณาธิการ	บรรจง โสดาดี, พระมหาสุรศักดิ์ ปรจฺจนฺตเสโน
ศิลปะและจัดรูปเล่ม	เกษม แสงนนท์, ประเสริฐ คำนวล, ลักษณะพลุกานต์ สุขพินิจ
ออกแบบปก	ปสิทธิ บุตรบุญแสง
พิสูจน์อักษร	สุชญา ศิริธัญญกร

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ธันวาคม ๒๕๕๐

จำนวนพิมพ์ : ๒,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ประวัติพระพุทธศาสนา.-กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๖๐ หน้า
๑. ประวัติพระพุทธศาสนา ๒. อิทธิพลของพระพุทธศาสนา ๓. ชื่อเรื่อง

ISBN : 978-974-364-656-0

จัดพิมพ์โดย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสารสินการพิมพ์
๑๔/๘๓ ซอยเอมอีออน ถนนจอมทอง เขตจอมทอง กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐
โทรศัพท์ ๐-๒๔๗๖-๔๖๔๗, ๐๘๑-๒๐๘๗๕๕๕

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและวิชาแกนพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจ ต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาคู่มือและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัย ให้แพร่หลาย และเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ ร่วมกันพัฒนาเอกสารการสอนหรือตำราในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป และวิชาแกนพระพุทธศาสนา ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า พัฒนางานให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เพียบพร้อมด้วยอัตราและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

หนังสือประวัติพระพุทธศาสนาเล่มนี้ มีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๑๑ บท มุ่งหมายให้ศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา การแบ่งแยกแตกออกเป็นนิกายต่างๆ การขยายตัวของพระพุทธศาสนา เข้าไปเผยแผ่ยังนานาประเทศ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆ ตลอดจนศึกษาขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ของพระพุทธศาสนา ในยุคปัจจุบันและอนาคต เนื้อหาสาระปรากฏแจ่มแจ้งแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณ คณะกรรมการโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการแก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้ที่สนใจตลอดไป

(พระธรรมโกศาจารย์)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๙ ของสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ ร่วมกับกองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

- ๑) เพื่อพัฒนาเนื้อหารายวิชาในหมวดวิชาศึกษาทั่วไปและหมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนาหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ทุกคณะ วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน หน่วยวิทยบริการ
- ๒) เพื่อพัฒนารูปแบบ เอกสารประกอบการสอน หนังสือ ตำรา ให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน ทั้งมีความคงทน สวยงาม น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า
- ๓) เพื่อนำเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และระบบคลังข้อสอบ
- ๔) เพื่อเสริมสร้างทักษะคุณาจารย์ในการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างมีคุณภาพ รองรับการแข่งขันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย และเป็นที่ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

ประวัติพระพุทธศาสนา เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาแกนพระพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ศึกษา “ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา การแยกนิกายของพระพุทธศาสนา การขยายตัวของพระพุทธศาสนา เข้าไปในนานาประเทศ และอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆ รวมทั้งศึกษาขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ในวงการพระพุทธศาสนายุคปัจจุบันและอนาคต” ซึ่งมีรายละเอียดที่คณะผู้เขียนได้นำเสนอไว้แล้วในบทต่างๆ

คณะผู้เขียนหวังว่า หนังสือนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน ตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำเอกสารเล่มนี้ มีความสำเร็จ สมบูรณ์ เป็นรูปเล่ม อนึ่ง หากมีข้อบกพร่อง ผิดพลาดประการใดเกิดขึ้นในส่วนต่างๆ ของเอกสาร ต้องขออภัยมา ณ โอกาสนี้

คณะกรรมการพัฒนาเนื้อหารายวิชา

ธันวาคม ๒๕๕๐

(๖)

โครงการผลิตและพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยา ปีงบประมาณ ๒๕๕๙

คณะกรรมการดำเนินโครงการ ที่ปรึกษา

พระธรรมโกศาจารย์
ประธานกรรมการ
พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ
รองประธานกรรมการ
พระมหาเจิม สุวโจ
กรรมการ

พระมหานรงค์ศักดิ์ จิตติภาณ
พระสมภาร สมภาโร
พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนุตเสนโน
พระมหาศรีทนต์ สมจาโร
พระมหาสุทัศน์ ดิสฺสุรวาทิ
พระมหาวิระพงษ์ วีรวโส
พระมหาสาธิต สาธิต
พระมหาราชัน จิตตปาโล
พระมหาเกรียงศักดิ์ รณนโย
พระมหาสุจิตฺต รณนโย
นายคำพันธ์ วงศ์เสนห์
ผศ.เวย์ย์ บรรณกรกุล
นายไกรวุฒิ มโนรัตน์
นายธนาชัย บุรณะวัฒนากุล
นายสนธิญาณ รักษาภักดิ์
นายเวย์ย์ มุสิสวัสต์
นายสมควร ถ้วนนอก

เลขานุการและผู้ช่วย

นายเกษม แสงนนท์
นายประเสริฐ คำนวล
นายกิตติศักดิ์ ณ สงขลา
นางสาววรรณภา งามพิศ

คณะกรรมการผลิตและบริหารรายวิชา “ประวัติพระพุทธศาสนา”

ประธานกรรมการ
พระครูปลัดสำนวน โอภาโส
รองประธานกรรมการ
ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง
กรรมการ
นายบรรจง โสดาดี
พระมหาเทพรัตน์ อริยวโส
พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวโร
นายเฉลิม เชื้อทองกลาง
นายไพรินทร์ ณ วันนา
นายทองคำ สุวรรณไตร
นายชวาล ศิริวัฒน์
นายสุเทพ สารบรรณ

เลขานุการและผู้ช่วย

พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนุตเสนโน
นายกิตติศักดิ์ ณ สงขลา

คณะบรรณาธิการ

นายบรรจง โสดาดี
พระมหาสุรศักดิ์ ปจฺจนุตเสนโน
นายเกษม แสงนนท์

ผู้ร่วมผลิต

รองศาสตราจารย์ ชูณะ รุ่งปัจฉิม
นายนิทัศน์ วีระโพธิ์ประสิทธิ์
พระสมยศ จานวโร
พระธรรมศักดิ์ ธมฺมานนฺโท

สารบัญ

บทที่ ๑ การอุบัติขึ้นและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา	๑
๑.๑ สังคมชมพูทวีปก่อนพุทธกาล	๓
๑.๒ การอุบัติขึ้นและพัฒนากาแห่งพระพุทธศาสนา	๑๓
๑.๓ ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา	๒๐
สรุปท้ายบท	๒๓
คำถามท้ายบท	๒๔
บทที่ ๒ พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๑	๒๕
๒.๑ แนวคิดการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล	๒๖
๒.๒ การกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระสุกัททะ	๒๗
๒.๓ การสังคายนาครั้งที่ ๑	๒๘
๒.๔ ผลของการทำสังคายนาครั้งที่ ๑	๓๖
สรุป	๓๗
คำถามท้ายบท	๓๘
บทที่ ๓ พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๒	๓๙
๓.๑ สาเหตุของการสังคายนาครั้งที่ ๒	๔๐
๓.๒ เหตุการณ์สำคัญก่อนการสังคายนาครั้งที่ ๒	๔๔
๓.๓ ผลของการทำสังคายนาครั้งที่ ๒	๔๙
๓.๔ การแยกนิกายในพระพุทธศาสนา	๕๐
๓.๕ สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๒	๕๓
สรุปท้ายบท	๕๔
คำถามท้ายบท	๕๕

บทที่ ๔ พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช	๕๗
๔.๑ พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระพุทธศาสนา	๕๘
๔.๒ สาเหตุของการสังคายนาครั้งที่ ๓	๖๒
๔.๓ เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการทำสังคายนาครั้งที่ ๓	๖๔
๔.๔ ผลของการทำสังคายนาครั้งที่ ๓	๖๕
๔.๕ สรุปการสังคายนาครั้งที่ ๓	๖๖
สรุปท้ายบท	๖๗
คำถามท้ายบท	๖๘
บทที่ ๕ พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ามิลินท์	๖๙
๕.๑ พระเจ้ามิลินท์กับพระพุทธศาสนา	๗๐
๕.๒ ประวัติพระนาคเสน	๗๒
๕.๓ การปุจฉา วิสัชนาระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน	๗๓
๕.๔ ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธรูป	๘๓
สรุปท้ายบท	๘๕
คำถามท้ายบท	๘๖
บทที่ ๖ พัฒนาการของพระพุทธศาสนามหายาน	๘๗
๖.๑ กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนามหายาน	๘๘
๖.๒ สาเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนามหายาน	๙๐
๖.๓ ความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน	๙๕
๖.๔ พระเจ้ากนิษกะมหาราชกับพระพุทธศาสนา	๙๗
สรุปท้ายบท	๑๐๒
คำถามท้ายบท	๑๐๓

บทที่ ๗ พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๑๐๕

๗.๑ พระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา

๑๐๖

๗.๒ พระพุทธศาสนาในประเทศพม่า

๑๑๒

๗.๓ พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา

๑๑๙

๗.๔ พระพุทธศาสนาในประเทศลาว

๑๒๖

๗.๕ พระพุทธศาสนาในประเทศเวียดนาม

๑๓๑

คำถามท้ายบท

๑๓๔

บทที่ ๘ พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกไกล

๑๓๕

๘.๑ พระพุทธศาสนาในประเทศจีน

๑๓๖

๘.๒ พระพุทธศาสนาในประเทศเกาหลี

๑๓๙

๘.๓ พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

๑๔๒

๘.๔ พระพุทธศาสนาในประเทศมองโกเลีย

๑๔๗

๘.๕ พระพุทธศาสนาในประเทศอุซเบกิสถาน

๑๔๘

๘.๖ พระพุทธศาสนาในประเทศทิเบต

๑๕๑

สรุปท้ายบท

๑๕๓

คำถามท้ายบท

๑๕๔

บทที่ ๙ พระพุทธศาสนาในยุโรป-อเมริกา

๑๕๕

๙.๑ พระพุทธศาสนาในทวีปยุโรป

๑๕๖

๙.๒ พระพุทธศาสนาในทวีปอเมริกา

๑๖๘

สรุปท้ายบท

๑๗๖

คำถามท้ายบท

๑๗๗

บทที่ ๑๐ พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๑๗๙

๑๐.๑ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

๑๘๐

๑๐.๒ พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย-ล้านนา

๑๘๓

๑๐.๓ พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา-ธนบุรี

๑๘๘

๑๐.๔ พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

๑๙๒

๑๐.๕ แนวโน้มพระพุทธศาสนาในอนาคต

๑๙๗

สรุปท้ายบท

๑๙๘

คำถามท้ายบท

๒๐๐

บทที่ ๑๑ ขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

๒๐๑

๑๑.๑ สำนักสวนโมกขพลาราม

๒๐๒

๑๑.๒ สำนักสันติอโศก

๒๐๓

๑๑.๓ สำนักวัดพระธรรมกาย

๒๐๔

๑๑.๔ สำนักวัดหนองป่าพง

๒๐๕

๑๑.๕ สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก

๒๐๖

สรุปท้ายบท

๒๐๗

คำถามท้ายบท

๒๐๘

บรรณานุกรม

๒๐๙

ภาคผนวก : ประมวลรายวิชาและแผนการสอน

๒๑๐

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหารายวิชาประวัติพระพุทธศาสนา

๒๑๑

บทที่ ๑

การอุปถัมภ์และลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา

ชวาล ศิริวัฒน์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายสังคัมหมพทุวิปาก่อนพุทธกาลได้
๒. บอกการอุปถัมภ์ของพระพุทธศาสนาได้
๓. ระบุความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- สังคัมหมพทุวิปาก่อนพุทธกาล
- การอุปถัมภ์และพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา
- ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นด้วยมูลเหตุที่แตกต่างไปจากศาสนาอื่นๆ ส่วนมาก ด้วยเหตุที่ไม่ได้อ้างถึงการสร้าง การบันดาลจากพระเจ้า พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องความพากเพียรพยายาม ที่ถูกทาง เป็นเรื่องคุณงามความดีที่สร้างสมอบรมบารมีมาในชาติต่างๆ เดิมบริบูรณ์ จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของมนุษย์ สำหรับมนุษย์ เพื่อมนุษย์โดยเฉพาะตำแหน่งพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาไม่ได้ผูกขาดไว้เฉพาะกับใคร สวากองศ์ไหน หากแต่เป็นพุทธบุคคลที่มีคุณสมบัติ ดังนี้

๑. พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้แก่ ท่านผู้ตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง แล้วสอนคนอื่นให้รู้ตามและประติรูปพระศาสนาสืบมา

๒. พระปัจเจกพุทธเจ้า ได้แก่ ท่านผู้ตรัสรู้ดีโดยชอบด้วยตนเอง แต่ไม่ตั้งเป็นศาสนา

๓. พระภรหันตสาวก ได้แก่ ท่านที่ได้ฟังคำสั่งสอนของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วปฏิบัติตามคำสั่งสอนจนบรรลุเป็นพระภรหันต์ แล้วสอนคนอื่นให้ปฏิบัติตามด้วย

ฉะนั้น การเป็นพุทธบุคคลในพระพุทธศาสนา จึงเป็นสาธารณะโดยมีคุณสมบัติดังที่กล่าวมา^๑ อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธองค์ได้อุปติตั้งพระพุทธศาสนาขึ้น โดยอาศัยบุคคลิกภาพอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ พร้อมด้วยสัตตศาสนันประกอบด้วยเหตุผลและหลักการใหญ่ ๆ ๓ อย่าง คือ

๑. ทรงสั่งสอนโดยปฏิรูปเปลี่ยนแปลงหลักการเดิม เช่น หลักการเดิมถือว่า อาบน้ำ ในแม่น้ำคงคา ถือว่าเป็นการล้างบาป พระองค์ได้เปลี่ยนเป็นล้างบาปด้วยวิธีทำสุจริตทางกาย วาจา ใจ

๒. ทรงสั่งสอนโดยปฏิวัติลัทธิศาสนา เช่นในยุคที่พราหมณ์สอนเรื่องอาตมัน พระองค์จะสอนเรื่องอนัตตา ซึ่งเป็นเรื่องตรงกันข้ามกับคำสอนของพระเวท ทรงสั่งสอนโดยตั้งหลักธรรมใหม่คือหลักอริยสัจ ๔^๒

^๑ พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๗.

^๒ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับพุทธปาฐะภาค ๑, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔), หน้า ๓๗.

๓. การอุบัติขึ้นและพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเด็นสำคัญที่ควรศึกษา คือ สมัยก่อนพุทธกาล สมัยพุทธกาล และลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา

๑.๑ สังคมชมพูทวีปก่อนพุทธกาล

๑.๑.๑ สมัยก่อนอารยันเข้าสู่อินเดีย (๒,๐๐๐-๑,๕๐๐ ปี ก่อน พ.ศ.)

ชนชาติอารยัน เป็นเผ่าชนผิวขาว ได้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มที่แถบภูเขาหิมาลัย และต่อมาได้เคลื่อนย้ายมาทางทิศตะวันออกแถบปากแม่น้ำวอลก้า แม่น้ำยูราล เทือกเขาเอเลสเบียน ชนพวกนี้มีขนบธรรมเนียมประเพณี ลัทธิวัฒนธรรม และภาษาเหมือนกัน มีการเคารพพระเจ้าหลายองค์ซึ่งเป็นรูปแบบของธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาว เป็นต้น คนเหล่านั้นเข้าใจว่า ธรรมชาติต่างๆ สามารถให้คุณให้โทษแก่เขาได้ การนับถือธรรมชาติถือว่าเป็นลัทธิแรกของมนุษย์ แม้ปัจจุบันก็ยังมีการนับถือกันอยู่ในหมู่คนที่ด้อยการศึกษา

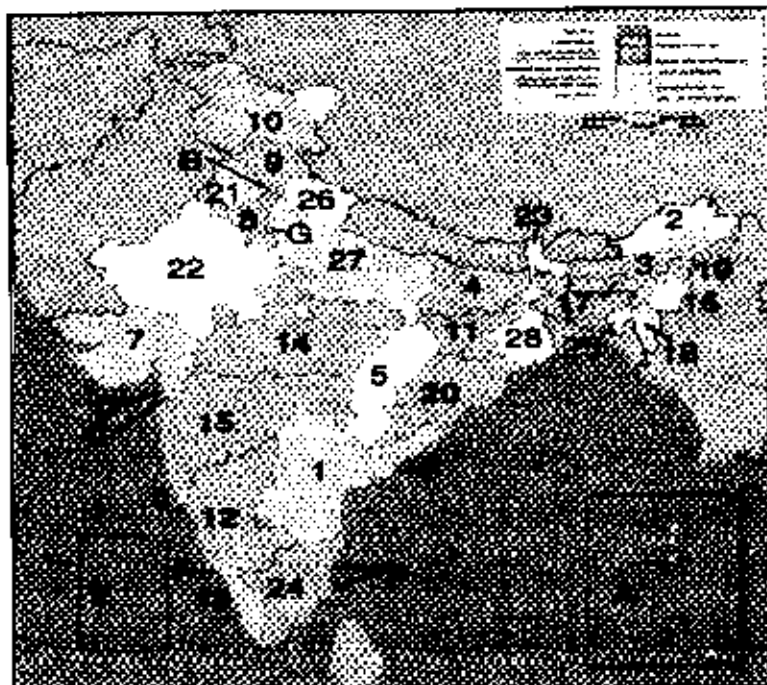
นอกจากนั้น ชาวอารยันยังนับถือและบูชาวิญญาณของบรรพบุรุษอีกด้วย โดยเข้าใจว่ามนุษย์และสัตว์ตายไปแล้วเพียงร่างกาย ส่วนวิญญาณยังคงอยู่ ยังมีการบริโภคอาหารเหมือนกับมนุษย์ที่ยังไม่ตาย ทำให้เกิดมีการบวงสรวงดวงวิญญาณกัน ชนชาติอารยันยังมีความเชื่ออีกว่า วิญญาณของคนที่ตายไปแล้วนั้นยังมีพละอยู่เบื้องบน เพื่อการบูชาวิญญาณของคนเหล่านั้น จึงได้เผาศรีอัฐบูชาให้ควันไฟลอยขึ้นไป จึงทำให้มีลัทธิบูชายันเกิดขึ้น

ในหลายร้อยปีต่อมา ชาวอารยันได้แตกเป็นหลายพวก ที่สำคัญคือพวกไปทางยุโรป เป็นชาวกรีก ลาติน และได้ขยายเป็นชนชาติต่างๆ อีกมากมาย และอารยันอีกพวกหนึ่งได้เดินทางมาทางเอเชีย เป็นเปอร์เซีย และอินเดีย ปัจจุบันชนชาติอารยันที่เข้ามาสู่อินเดียได้นำเอาลัทธิความเชื่อดั้งเดิมของตนมาด้วย เมื่อเข้าครอบครองอินเดีย จึงได้มีการผสมกับความเชื่อของเจ้าของถิ่นเดิมขึ้น

๑.๑.๒ สมัยอารยันเข้าสู่ชมพูทวีป (๒,๕๐๐-๘๐๐ ปี ก่อน พ.ศ.)

ชมพูทวีปเป็นประเทศที่มีเนื้อที่กว้างใหญ่ไพศาลมาก ทิศเหนือจรดกับเทือกเขาหิมาลัย ทิศใต้ติดกับมหาสมุทรอินเดีย ทิศตะวันออกติดกับอ่าวเบงกอลและประเทศพม่า ทิศตะวันตกติดกับทะเลอาระเบียและประเทศปากีสถาน และประเทศอัฟกานิสถาน

เนื่องจากเป็นประเทศที่มีเนื้อที่กว้างขวางมาก ทำให้ภูมิอากาศแตกต่างกันมาก มีทั้งร้อนสุด หนาวสุด ดังแผนที่รูปที่ ๑

รูปที่ ๑ แสดงรัฐและดินแดนสหภาพของประเทศอินเดีย

จากแผนที่ในปัจจุบัน จะเห็นว่ารัฐและดินแดนสหภาพของประเทศอินเดียพื้นที่กว้างใหญ่ กว้างคือ มี ๒๘ รัฐ ได้แก่

๑. อานธรประเทศ	๒. อรุณาจัลประเทศ
๓. ยัสส์ห์ม	๔. พินหาร
๕. ฉัตตีสครห์	๖. กัว

๗. คุชราต	๘. หรยาณา
๘. หิมาจัลประเทศ	๑๐. ชัมมูและแคชเมียร์
๑๑. ฉารขัณฑ์	๑๒. กรณาฏกะ
๑๓. เกรละ	๑๔. มัลลประเทศ
๑๕. มหาราษฎระ	๑๖. มถิประเทศ
๑๗. เมฆาลัย	๑๘. มิโซรัม
๑๙. นาคาแลนด์	๒๐. โกริสลา
๒๑. ปัญจาบ	๒๒. ราชสถาน
๒๓. สิกขิม	๒๔. ทมิฬนาฑู
๒๕. ตริปุระ	๒๖. อุตตรานจัล
๒๗. อุตตรประเทศ	๒๘. เบงกอลตะวันตก

และดินแดนสหภาพ ๗ สภาพ ได้แก่ หมู่เกาะอันดามันและนิโคบาร์, จันทครห์, ดาดรา และนครหลวง, ดามันและดีอู, ลักชทวิป, พอนดิเชอร์วี, เดลี

ชนพื้นเมืองเดิมได้แก่พวกโซนตาล มุนดา และโกลาเรียน ปัจจุบันยังมีอยู่ในรัฐพิหาร เบงกอล และอินเดียกลาง ทางทิศเหนือของประเทศมีพวกดูเรเนียนและธิเบโต เบอมัน ซึ่งอาศัยอยู่ตามที่ราบลุ่มแม่น้ำพรหมบุตร ทางอินเดียตอนใต้ได้มีชนเผ่าต่างๆ เช่น ดราวิเดียน (มีลัทธิ) ชนพวกนี้พูดภาษาทมิฬ เตลุกู มาลาบาร์ และ กะนะริส มีผิวสีดำ มีความเจริญทางวัฒนธรรมน้อยกว่าพวกอารยัน

ก่อนพุทธกาล (ประมาณ ๑,๐๐๐ ปี) ชนเผ่าอารยันได้เข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และได้แยกเป็นสองพวก คือพวกหนึ่งไปทางเปอร์เซีย อีกพวกหนึ่งไปทางอินเดียและได้มาตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บริเวณตอนบนของแม่น้ำสินธุ ตามตำราพระเวท อารยันพวกแรกเข้ามาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่มากกว่าเก็บล่าชาย

เมื่อพวกอารยันเข้ามาและได้รู้จักพวกดราวิเดียน ซึ่งได้เคยมาก่อนให้ถอยร่นลงไปทางใต้ บริเวณภาคเหนือ ภาคกลาง จึงถูกพวกอารยันเข้าครองครองเสียเป็นส่วนใหญ่ ขณะเดียวกันก็เกิดมีการผสมทางสายสัมพันธ์ ระหว่างอารยันกับดราวิเดียน ได้มีการสังสรรค์ (Aspiration) ทางวัฒนธรรมขึ้น เช่น การแต่งงาน ผสมผสานขนบธรรมเนียม ความเชื่อทางศาสนา (พิธีบูชาอัณ) เป็นต้น

๑.๑.๓ สมัยพระเวท (๘๐๐-๓๐๐ ปี ก่อน พ.ศ.)

พระเวทเป็นคัมภีร์ทางศาสนา ที่พวกพราหมณ์ได้รวบรวมขึ้นจากบทเพลงสวดในเวลาทำศึกและการสังเวย เรียกว่า กฤคเวท ซึ่งได้พูดถึงสภาพสังคมของชาวอารยัน ที่มาจาริกเป็นตัวอักษร หลังการปรีณิพพานของพระพุทธเจ้าร่วมพันปีแล้ว จากกฤคเวทพวกพราหมณ์ได้ขยายเป็น ๔ เรียกว่า จดฺเพททางศาสนา คือ

กฤคเวท	บทสวดสรรเสริญเทพเจ้า
สามเวท	บทสวดอันวอนในพิธีบูชาัญญต่างๆ
ยชุรเวท	บทเพลงขับสำหรับสวดหรือร้องเป็นทำนองบูชาัญญ
อาถรรพเวท	ว่าด้วยอาคมทางไสยศาสตร์

สมัยพระเวทนี้ พวกอารยันได้นับถือพระอินทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุด พระอินทร์ทำหน้าที่คล้ายพระราชา มีความเป็นอยู่อย่างสมบูรณ์ แต่ก็มีศัตรูมารุกรานเป็นประจำ

พระอินทร์ได้แพ้สงครามบ่อยครั้ง จึงทำให้ฐานะตกต่ำลง พราหมณ์จึงให้พระเจ้าองค์อื่นมีฐานะสูงกว่าพระอินทร์ในเวลาต่อมา

ในสมัยนี้ ผู้คนได้ทำพิธีบูชาและสวดขับกล่อมสรรเสริญพระเจ้าด้วยน้ำโสม เพื่อให้เทพเหล่านั้นโปรดปรานช่วยเหลือตน เป็นการยอวอนขอความเห็นใจจากพระเจ้า

๑.๑.๔ สมัยพราหมณ์ (๓๐๐-๑๐๐ ปี ก่อน พ.ศ.)

ในสมัยนี้พราหมณ์มีบทบาทและอำนาจมาก หรือพวกพราหมณ์เจ้าพระยศ คนทั่วไปเคารพนับถือพราหมณ์ให้ความศักดิ์สิทธิ์ เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นตัวแทนของพระเจ้า เป็นตัวกลางติดต่อระหว่างพระเจ้ายกกับประชาชน เป็นผู้ไกล่เกลี่ยให้แก่ประชาชน ด้วยความเมตตาปรานี ไม่คิดค่าตอบแทน มุ่งมั่นเพียรเพ่งเคร่งครัดในพิธีกรรม ตามแนวความเชื่อที่ว่า ความเป็นพราหมณ์ประกอบด้วย ต้องมีความสัจย์ มีความเพียรเพ่ง มีความเคร่งครัดปฏิบัติพรหมจรรย์ มีความขยันศึกษาคัมภีร์พระเวทและมีความเสียสละ ถ้าพิจารณาตามข้อความเหล่านี้ พวกพราหมณ์ก็น่าจะมีบทบาทในการกระทำความดีให้แก่ประชาชนอย่างมาก เช่นเป็นผู้นำทางจิตใจ และประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ต่างๆ พราหมณ์เป็นผู้มีความมักน้อยสันโดษ ความเป็นอยู่ด้วยการบิณฑบาต รับประทานอาหารที่ประชาชนนำมาถวาย ไม่เข้าไปตั้งจิตมุ่งร้ายหรือแทรกแซงกิจการของคนอื่น มีหน้าที่ในการประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ ทำตนให้เป็นที่ยิ่งของประชาชนทางจิตใจ

ต่อมาพวกพราหมณ์ได้หลงบทบาทหน้าที่ของตัวเอง เมื่อได้รับความนับถือมากขึ้น จึงสำคัญตนผิดว่า เป็นพญเทพดา ผู้วิเศษ มีความหยิ่งในเพศและวรรณะของตน คิดในลาภ

สักการะ เรียกร้องค่าตอบแทนจากการประกอบทางพิธีกรรมด้วยวิธีต่างๆ เช่น หลอกลวง ชูเชิญว่า พระเจ้าจะลงโทษเมื่อไม่ทำตามคำที่พวกพราหมณ์แนะนำ พราหมณ์ได้เปลี่ยนอุดมการณ์มาลุ่มหลงในลาภสักการะ ละทิ้งการศึกษาเล่าเรียน หันมาประกอบพิธีกรรมเป็นหลักใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในความสัตย์ ปฏิบัติเห็นแก่ได้ด้วยคิดว่า โลกนี้จะดำรงอยู่เป็นปกติ ถ้ามีหลักประเพณี ๓ ประการ คือ ประเพณีตามคำแนะนำของพราหมณ์ ประเพณีตามคำสอนของพระเวท และประเพณีตามระบบของวรรณะ

ในสมัยนี้ มีการประกอบพิธีกรรม ทำการบวงสรวงไหว้วอนอย่างหนัก เพื่อให้พระเจ้าโปรดปราน มีการฆ่าวัว แพะ แกะ ม้า (อัสวเมธ) สุนัขคัมภีร์ (บุษเมธ) เพื่อสังเวยพระเจ้าด้วยความประสงค์ที่จะเข้าร่วมอยู่กับพระพรหม การประกอบพิธีบูชายัญนี้ได้แพร่กระจายไปทั่วทุกหนทุกแห่ง ตามเทวาลัยและสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์เต็มไปด้วยเลือดอันแดงฉาน มีควันไฟแห่งยัญญกรรมลุกโชนขึ้นทุกหนแห่ง

ในทางสังคม พวกพราหมณ์ได้แบ่งคนในสังคมเป็น ๓ พวก เรียกว่า วรรณะ ต่อมาเพื่อความเหมาะสมต่อฐานะ หน้าที่ และการงาน จึงได้เพิ่มเป็น ๔ วรรณะ คือ

กษัตริย์	มีหน้าที่ในการรบและปกครองประเทศ
พราหมณ์	มีหน้าที่ในการศึกษาพระคัมภีร์ ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีการบูชายัญ เป็นต้น
แพศย์	มีหน้าที่ในการค้าขาย
ศูทร	มีหน้าที่ในทางรับใช้ ทำงานเป็นกรรมกร

เดิมที พวกพราหมณ์ได้ยกเอาวรรณะของตนขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะถือว่าวรรณะพราหมณ์เป็นวรรณะบริสุทธิ์และสูงส่งยิ่งกว่าวรรณะอื่นๆ

การแบ่งคนออกเป็นวรรณะ เกิดขึ้นจากปัญหาทางเชื้อชาติและการเมืองของชนชาวอารยันกับพวกดราวิเดียน และชนเผ่าป่าเถื่อนที่อยู่มาก่อน ซึ่งทำให้อินเดียประสบกับความขัดแย้งตลอดมา แรกทีเดียวก็ไม่รุนแรง เพราะแบ่งไว้ตามฐานะ ภูมิชั้นของคนยังมีประโยชน์ทางการปกครองอยู่ ต่อมาภายหลังการถือวรรณะได้ถูกแปรความหมายไปเป็นอย่างอื่น โดยพวกพราหมณ์อ้างว่า การแบ่งคนออกเป็นวรรณะนั้นเป็นพระประสงค์ของพระเจ้าเบื้องบน ผู้ที่เกิดในวรรณะใดต้องดำรงตำแหน่งอยู่ในวรรณะนั้น เช่น การประกอบอาชีพ การแต่งงาน เป็นต้น การเปลี่ยนหน้าที่กันนอกวรรณะนั้น ถือเป็นการทรยศต่อตัวเอง และเป็นการฝ่าฝืนบัญชาของพระเจ้า ถ้าใครฝ่าฝืนก็จะถูกพระเจ้าลงโทษที่เรียกว่า เทวทัณฑ์ หรือพรหมทัณฑ์

ปัจจุบันนี้ยังมีความเชื่อนี้อยู่ แม้รัฐธรรมนูญอินเดีย ซึ่งถือเป็นประชาธิปไตยโดยให้สิทธิเสรีภาพความเสมอภาคเท่าเทียมกันก็ตาม การปฏิบัติเรื่องวรรณะนี้ยังมีอยู่โดยเคร่งครัดทั้งอินเดียและเนปาล

๑.๑.๕ สมัยอุปนิษัท (๑๕๐-๕๐ ปี ก่อน พ.ศ.)

อุปนิษัทเป็นคัมภีร์หนึ่งในศาสนาพราหมณ์ หมายถึงปลายแห่งยุคพระเวท หรือเวทาทตะ เป็นยุคที่บุคคลแสวงหาความหลุดพ้นจากทุกข์ ด้วยวิธีการต่างๆ ด้วยความรู้ ความคิดที่เป็นปรัชญาหลังจากที่ย่างยากลำบากอยู่ท่ามกลางของพราหมณ์มาเป็นเวลานาน ในยุคอุปนิษัทนี้ได้แก้ไขอธิบายวางหลักเกณฑ์ของศาสนาพราหมณ์เสียใหม่ โดยได้อธิบายการเข้าถึงพระพรหมและความเชื่อก็คือในเรื่องอาตมัน ซึ่งได้กล่าวไว้อย่างกว้างๆ ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายมาจากพระพรหม และรวมอยู่ในพระพรหม พระพรหมเป็นวิญญานของโลก มีอยู่ทั่วไปในทุกสิ่งทุกอย่าง พระพรหมไม่มีรูปปรากฏ จึงรู้ไม่ได้ว่าพระพรหมมีรูปลักษณะอย่างไร ดังนั้น พระพรหมจึงมีรูปไปตามเนรมิตที่บุคคลคิดสร้างขึ้น แนวปฏิบัติในยุคอุปนิษัท ที่มีมาถึงในปัจจุบัน คือ

๑. การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาการบวงสรวงการสวดเวทมนต์ คาถาอาคม การบูชายัญ เป็นต้น

๒. การบำเพ็ญพรต ได้แก่การบำเพ็ญตบะ การทรมานร่างกาย เป็นต้น

๓. การแสวงหาความหลุดพ้นด้วยปัญญา

ลัทธิฮินดู เพื่อปรับปรุงหลักการของศาสนาพราหมณ์ขึ้นใหม่ ให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ รวมทั้งความต้องการของคนสมัยใหม่ เพื่อไม่ให้เป็นปฏิปักษ์ต่อความเชื่อของประชาชน คือเป็นประชาธิปไตย โดยนำคำสอนเข้าหาคน ที่ผ่านมานั้น ศาสนาพราหมณ์เป็นเผด็จการโดยดึงคนเข้าหาคำสอน คำสอนว่าไว้อย่างไรก็ต้องปฏิบัติตามนั้นอย่างเคร่งครัด ประชาชนจะวิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้เลย ลัทธิฮินดูเปรียบเสมือนไม้ใหญ่ มีต้นไม้อายุหลายชนิดขึ้นปนกันเป็นต้นไม้ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ที่เป็นเครือเถาวัลย์เกี่ยวพันปกคลุมไม้ใหญ่ก็มี บางแห่งมีพันธุ์ไม้ขึ้นหนาแน่นจนแหวกเข้าไปไม่ได้ ไม่ทราบว่าไม้ต้นไม้นั้นโตอยู่ในนั้นบ้าง นอกจากจะเห็นรูปนอกป่าใหญ่ จันใด ลัทธิฮินดูก็จันนั้น ศาสนาพราหมณ์จึงเป็นป่อเกิดของลัทธิฮินดู ซึ่งได้รับการปรับปรุงแก้ไขตามเหตุปัจจัยภายนอก คือความต้องการของสังคมในเวลานั้น คำสอนของศาสนาฮินดู บางตำราก็สอนให้นับถือพระเจ้า บางตำราก็ไม่ได้สอนให้นับถือ พระเจ้ามีหลายนิกาย และมีจำนวนพระเจ้ามาก จนทำให้สับสน ผู้ที่นับถือต้องเลือกนับถือให้เข้ากับนิสัยของตน ในสมัยฮินดูนี้เกิดลัทธิ ๓ อย่างคือ

๑. ลัทธิบูชายัญ ซึ่งมีมาตั้งแต่อารยันเข้าสู่อินเดียเป็นลัทธิผสมผสานของเจ้าของถิ่นเดิม แต่ในยุคอินดูได้มีการบูชายัญพิสดารไปกว่าครั้งแรกๆ เช่น เดิมทีบูชายัญ ด้วย แพะ แกะ ม้า แต่เมื่อหาแพะ แกะ ม้า ไม่ได้ ก็ปั้นรูปสัตว์เหล่านั้นแทน ถ้าหาเลือดสัตว์ที่บูชายัญไม่ได้ ก็ใช้สีแดงแทนเลือด

๒. ลัทธิจารวาก (วัตถุนิยม) เป็นลัทธิที่มีความเชื่อว่า กามารมณ์และวัตถุน่าใคร่เท่านั้นเป็นสิ่งสูงสุดในชีวิต ปฏิเสธผลการทำงานดี ทำชั่ว ปฏิเสธนรก สวรรค์ และนิพพาน โดยเห็นว่าคนเรานั้นเกิดหนึ่งเดียว ตายครั้งเดียว ลัทธินี้เรียกอีกอย่างว่า กามสุขัลลิกานุโยค

๓. ลัทธิทรมานตน ลัทธินี้มีความเชื่อว่า ร่างกายเป็นบ่อเกิดของกิเลสตัณหา การบำรุงร่างกายให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์ เป็นเหตุให้กิเลสเพียงพุดีขึ้น จึงได้คิดหาทางทรมานตนด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อเผาย่างกิเลสตัณหาให้เหือดแห้งไป เรียกว่าการบำเพ็ญตบะ ซึ่งแต่แรกคือการบูชายัญ ได้แก่ การอ้อนวอน บวงสรวงพระเจ้า ต่อมาย้ายไปเป็นการทรมานกายดังกล่าว

นอกจากลัทธิที่กล่าว ยังมีลัทธิโยคะ คือการบริหารร่างกายและฝึกหัดดวงจิตให้อยู่ในขอบเขตหรืออยู่ในอำนาจ มีวินัยที่ตึงมาก ฝึกจิตให้เข้มแข็งและบริสุทธิ์ ลัทธิทรมานตนหรือบำเพ็ญตบะ ตลอดจนการปฏิบัติโยคะ แม้จะมีการปฏิบัติที่แตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีจุดมุ่งหมายสูงสุดอย่างเดียวกัน คือการเข้าไปรวมอยู่กับพระพรหม ในสมัยอุปนิษัทนี้ มีทฤษฎีแนวคิดเกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ คือ

๑. เกี่ยวกับความตาย มี ๒ แนวทาง คือ ๑) เชื่อว่าตายแล้วเกิดอีก มีสิ้นสุดก็มี ไม่มีสิ้นสุดก็มี ๒) เชื่อว่าตายแล้วสูญ

๒. เกี่ยวกับความสุขและความทุกข์ มี ๒ แนวทาง ๑) เชื่อว่าความสุขความทุกข์ ไม่มีเหตุปัจจัย เกิดขึ้นมาเฉยๆ เป็นแนวคิดที่เรียกว่าเหตุกทิกฐิ ๒) เชื่อว่าความสุขความทุกข์ มีเหตุปัจจัย ไม่ได้เกิดขึ้นมาเฉยๆ มีผู้สร้างขึ้นมา

๓. เกี่ยวกับความเที่ยง มี ๒ แนวทาง ๑) เชื่อว่าโลกนี้เที่ยง ร่างกายวิญญาณ เป็นของเที่ยง ไม่แปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ๒) เชื่อว่าโลกนี้ไม่เที่ยงเป็นบางอย่าง พระเจ้าเที่ยงแท้เป็นบางองค์ ส่วนมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายไม่เที่ยง

๔. เกี่ยวกับที่สุดมี ๔ แนวทาง ๑) เชื่อว่าโลกนี้มีขอบเขต มีที่สุดแห่งความดับสูญ ๒) เชื่อว่าโลกนี้ไม่มีขอบเขต ไม่มีที่สิ้นสุดแห่งความดับสูญ ๓) เชื่อว่าโลกนี้มีที่สิ้นสุดเป็นทางอย่างไร ยังไม่ตัดสินชี้ขาดว่าสิ้นสุดหรือไม่สิ้นสุด ๔) ไม่เชื่อทั้งสองแนวทางคือ โลกมีที่สิ้นสุด หรือโลกนี้ไม่มีที่สิ้นสุด

๕. เกี่ยวกับสัญญา มี ๓ แนวคิด ๑) เชื่อว่าสัตว์ที่ตายแล้วมีสัญญาอยู่ครบถ้วน ทั้งร่างกายและวิญญาณ ๒) เชื่อว่าสัตว์ที่ตายแล้วไม่มีวิญญาณ มีแต่ร่างกาย ๓) ปฏิเสธทั้งสองแนวคิด ที่กล่าวมาก่อนแล้ว เรียกว่าแนวสัญญานาสัญญีสัตว์ ๔) คือจะว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่

๖. แนวคิดเกี่ยวกับนิพพาน มี ๒ แนวคิด ๑) เชื่อว่ากามสูตรเป็นนิพพาน คือ กามคุณเป็นความสุขอันยอดเยี่ยม ๒) ความสุขในฉานเป็นนิพพาน คือความสุขที่ไม่เจือปนด้วยกาม เป็นดวงจิตที่เป็นวิมุตติ ว่าง สงบ เป็นนิพพาน

๗. เกี่ยวกับการสมมติ หรือบัญญัติขึ้น แนวคิดนี้มีความเชื่อว่าจะไม่ควรสมมติหรือบัญญัติอะไรขึ้นมาทั้งสิ้น เพราะโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอน

การศึกษา การศึกษาในสมัยพราหมณ์ มีสถานที่การศึกษาอยู่ทั่วไปยังไม่มีกฎระเบียบอะไรมากนักสำนักที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ ที่เมืองดักสิลา (ปัจจุบันอยู่ในปากีสถาน) วิชาที่สอนศึกษาตามธรรมชาติ กฎเกณฑ์ความเป็นไปของชีวิต ให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าสังเกตเอาเอง อาจารย์เพียงแต่ให้คำแนะนำและ การศึกษาที่เป็นหลักสูตร เป็นทฤษฎี โดยอาจารย์วางกฎเกณฑ์ไว้ นักศึกษาต้องมารับคำแนะนำจากอาจารย์อยู่เสมอ การศึกษาแบบนี้ไม่เป็นที่นิยมเหมือนแบบแรก

การศึกษานั้นพวกพราหมณ์ถือเป็นเรื่องสำคัญมาก ผู้ที่ยังไม่สำเร็จการศึกษาจะเข้าพิธีแต่งงานไม่ได้ ส่วนผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วถือว่า ได้เกิดสองครั้ง มีการจัดให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ของผู้เรียน คือผู้เรียนอยู่ในวรรณะพราหมณ์ก็ศึกษาคัมภีร์พระเวท และคัมภีร์อื่นๆ ที่เกี่ยวกับศาสนา ผู้ที่เกิดในวรรณะกษัตริย์ ศึกษาเกี่ยวกับการรบ ยุทธวิธี การประดิษฐ์อาวุธ การตั้งรับ การโจมตีข้าศึกศัตรู และกลอุบายต่างๆ ผู้ที่อยู่ในวรรณะแพศย์ศึกษาการค้าขาย เนื่องจากวรรณะนี้ มักจะร่ำรวยอยู่กับการค้ามาก จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาไม่มากนัก ส่วนวรรณะศูทร ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาเลย

การปกครอง ในสมัยก่อนพุทธกาลส่วนมากจะปกครองกันด้วยสามัคคีธรรม ประชาชนมีสิทธิในการปกครองด้วย เมื่อผู้ปกครองประพฤติผิดกรรม ประชาชนจึงมีสิทธิให้พ้นจากราชสมบัติ กษัตริย์ในสมัยนั้นยังไม่มีอำนาจมากนัก ยังเป็นหัวหน้ากลุ่ม ครั้นต่อมาในสมัยอุปัชฌ์ และสมัยพุทธกาล จึงมีการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช กษัตริย์มีอำนาจมากขึ้น

การปกครองสมัยก่อนพุทธกาล ยังไม่มีการกำหนดเขตปกครองที่แน่นอน พอมาถึงสมัยพุทธกาล ได้มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๖ แคว้น ดังนี้

๑. แคว้นอังคะ มีจำปาเป็นเมืองหลวง
๒. แคว้นมคธ มีราชคฤห์เป็นเมืองหลวง
๓. แคว้นกาฬี มีพาราณสีเป็นเมืองหลวง
๔. แคว้นโกศล มีสาวัตถีเป็นเมืองหลวง
๕. แคว้นวัชชี มีเวสาลีเป็นเมืองหลวง
๖. แคว้นมัลละ มีปาตลีนาရာเป็นเมืองหลวง
๗. แคว้นเจตทะ มีโสถธวดีเป็นเมืองหลวง
๘. แคว้นกุรุ มีอินทปัดถ์เป็นเมืองหลวง
๙. แคว้นปัญจาละ มีกัมบิลละเป็นเมืองหลวง
๑๐. แคว้นมัจฉะ มีสาถละเป็นเมืองหลวง
๑๑. แคว้นสุรเสนะ มีมถุราเป็นเมืองหลวง
๑๒. แคว้นอัชสกะ มีโปตลิเป็นเมืองหลวง
๑๓. แคว้นอวันตี มีอุชเชนีเป็นเมืองหลวง
๑๔. แคว้นคันธาระ มีตักสิลาเป็นเมืองหลวง
๑๕. แคว้นกัมโพชะ มีทวารกะเป็นเมืองหลวง
๑๖. แคว้นวังสะ มีโกสัมพีเป็นเมืองหลวง

ยังมีแคว้นเล็กแคว้นน้อยอีก ๕ คือ สักกะ โกลิยะ ภัคคะ วิเทหะและ อังคุตตราปะ
รวมเป็น ๒๑ แคว้น โดยมีแคว้น มคธ โกศล วังสะ และอวันตี เป็นมหาอำนาจ
ครั้งพุทธกาล

ครุทั้ง ๖ ลัทธิทั้ง ๖ นี้ ได้มีมาก่อนพุทธกาลเล็กน้อย บางคนร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า
และเจ้าลัทธิเหล่านี้ได้หายสาบสูญไปแล้ว เหลือสืบต่อมาถึงปัจจุบันเพียงลัทธินิครนถ์นาถบุตร
หรือศาสนาหาวิระของศาสนาเชน ลัทธิทั้ง ๖ ได้แก่

๑. ลัทธิปุณะกัสสปะ มีคำสอนว่า วิญญาณนิ่งอยู่เฉยๆ ไม่ทำงานอะไร ร่างกาย
ต่างหากทำงาน วิญญาณจึงไม่ต้องรับผิดชอบต่อผลบุญและบาปที่ร่างกายทำไว้ และกล่าวว่า
บุญไม่มี บาปไม่มี ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ทำเองก็ดี ให้ผู้อื่นทำก็ดีย่อมไม่มีผล สิ่งใด
ก็ตามที่ทำลงไปแล้ว ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เท่ากับว่าไม่ได้ทำ ไม่มีบุญหรือบาปเกิดขึ้น ความเห็นนี้
พุทธศาสนาเรียกว่า อภิริยทิฎฐิ

๒. ลัทธิมักขลิโคสาล มีความเห็นว่า สัตว์ทั้งหลายต้องฟื้นคืนชีพมาอีก ไม่สูญหายไปจากโลกนี้ และมีภพที่ไม่แน่นอน เปลี่ยนแปลงไม่ว่าภพขึ้นต่ำหรือสูง สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย การกระทำไม่มี ผลของการกระทำไม่มี การกระทำที่เป็นเหตุเศร้าหมองทุกอย่างทุกอย่างขึ้นอยู่กับความบังเอิญ และโชควาสนา และอำนาจของดวงดาว การกระทำทุกอย่างอยู่ภายใต้พระกรรม อำนาจดวงดาวมีอำนาจเหนือสิ่งได้ในภพ แม้แต่พระเจ้ายังตกอยู่ภายใต้อำนาจโชคชะตา คำสอนของลัทธินี้ พระพุทธศาสนาเรียกว่าอเหตุกทกฏฐิ

๓. ลัทธิอชิตเกสกัมพล ลัทธินี้มุ่งหมั่นฝึกทำด้วยเส้นผม เป็นลัทธิหยาบคายน่าเกลียด มีความคิดรุนแรงคัดค้านลัทธิอื่น มีคำสอนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีคนไม่มีสัตว์ ไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ทำอะไรก็สักว่าแต่ทำเท่านั้น การบูชาบวงสรวงก็ไร้ผล การเคารพนับถือผู้ควรเคารพก็ไร้ผล โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี สัตว์ตายแล้วสูญ ไม่มีการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อตายแล้วก็จบที่ป่าช้า ไม่มีอะไรเกิดอีก บาปบุญ คุณโทษไม่มี การทำบุญคือคนโง่ การแสวงหาความสุขจึงเป็นสิ่งที่ควรทำ ความสุขที่ได้มาจากการปล้นสะดมก็ ย่องเบา เมื่อบ้านสังหารชีวิตก็ควรทำ ลัทธินี้พระพุทธศาสนาเรียกว่า อุกฺกเลทกฏฐิ

๔. ลัทธิปุกุชัจจายนะ มีคำสอนว่าสมณะที่แยก หรือทำให้แปรเปลี่ยนไป ไม่ได้อีกแล้ว มี ๗ อย่างคือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สุข ทุกข์ วิญญาณ ไม่ได้เกิดขึ้นจากใครทำหรือใครเนรมิต เป็นสภาพที่ยั่งยืน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ไม่แปรปรวน ไม่อาจให้สุขทุกข์ ผู้ฆ่า ผู้ถูกฆ่า บาปกรรมจากการฆ่าจึงไม่มี เป็นแต่เพียงสภาวะซึ่งแทรกเข้าไปในวัตถุทั้ง ๗ เท่านั้น คำสอนของลัทธินี้ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า สัสสตทกฏฐิ

๕. ลัทธิสัณฺฑชยเวลัฏฐบุตฺร มีสัณฺฑชยเวลัฏฐบุตฺรเป็นเจ้าลัทธิ มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่บ้าง ในฐานะที่พระอัครสาวกทั้งสอง คือ พระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ เคยเป็นสาวกในสำนักนี้มาก่อน แต่ต่อมาได้ไปพบกับพระพุทธเจ้าจนได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาและซ้าย จนทำให้สัณฺฑชยปริพาชกผิดหวังตรอมใจตาย ลัทธินี้มีแนวคำสอนว่า ผลของกรรมดีกรรมชั่วไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ มีก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง โลกนี้โลกหน้าไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ จะว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีทั้งสองอย่าง วิญญาณไม่มี จะว่าไม่มีก็ไม่ใช่ จะว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง ลัทธินี้พูดฟังยาก เอาแน่นอนอะไรไม่ได้ พูดส่ายไปส่ายมาเหมือนปลาไหล คือพูดชัดไปชัดมาพูดอย่างคนดบอด ไม่สามารถนำตนและผู้อื่นให้เข้าถึงความจริงได้ มีปัญญาทึบ ไร้เสลา ไม่กล้าตัดสินใจใดๆ ได้อย่างเด็ดขาด เพราะไม่รู้จริงตามสภาวะนั้น

๖. นิครนถ์นาฏบุตรหรือศาสตามหาวีระ แห่งศาสนาเซน ได้เกิดขึ้นก่อนพุทธศาสนา ประมาณ ๕๓ ปี หลังจากออกบวชและแสวงหาโมกขธรรมอยู่ ๑๒ ปี จึงได้สำเร็จโมกษะ รวมเวลาสั่งสอนได้ ๓๐ ปี จึงนิพพาน เชนมีหลักธรรมที่สำคัญคือความไม่เบียดเบียน (ยหิงสา) มีความเท่าเทียมกับพระพุทธศาสนา มีจุดประสงค์เพื่อบรรเทาทุกข์จากความทุกข์ทรมานเหมือนกัน หลักนี้มีแนวคิดที่สิ่งที่จะนำไปสู่โมกษะได้นั้นคือแก้ว ๓ ดวง ได้แก่ ๑) มีความเห็นชอบ ๒) มีความรู้ชอบ ๓) มีความประพฤติชอบ เท่านั้น พระเจ้าเป็นเรื่องเหลวไหล พระเจ้าไม่สามารถบันดาล ทุกข์ สุขให้ใครได้ ทุกข์สุขสืบเนื่องมาจากกรรม การกักขฬนก็เป็นสิ่งไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ ศาสนา เชนถือว่า การบำเพ็ญตนให้ลำบาก หรืออดตักสิณถนุโยค เป็นทางนำไปสู่การบรรลุธรรมคือโมกษะ ผู้ใดฝึกฝนตนดีแล้วย่อมไม่หวั่นไหวต่อทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นกับตัวเองทั้งทางกาย วาจา และใจ ตัวท่านศาสดา คือมหาวีระเองได้นำเพ็ญชั้นดีธรรมนาน ไม่ขยับเขยื้อนจากที่จนเถาวัลย์ เลื้อยขึ้นพันรอบกายตนเอง นักบวชเชนต้องปฏิบัติตามศีล ๕ ข้อ คือ ๑) เว้นจากการฆ่าสิ่งที่มีชีวิตรวมทั้งพืช ๒) เว้นจากการพูดเท็จ ๓) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ๔) เว้นจากการประพฤติดินในกาม ๕) ไม่ยินดีในกามวัตถุ

ส่วนศาสนิกมีข้อปฏิบัติอยู่ ๑๒ ข้อ กล่าวคือ ๑) เว้นจากการทำลายสิ่งที่มีชีวิต ๒) เว้นจากการพูดมุสา ๓) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ๔) เว้นจากการประพฤติดินในกาม ๕) มีความพอใจ บรรณาในสิ่งที่ตนมีอยู่ ๖) เว้นจากอารมณ์ที่ทำให้เกิดความชั่ว ๗) รู้จักประมาณในการใช้สอยเครื่องอุปโภคบริโภค ๘) เว้นจากทางที่ก่อให้เกิดอาชญาให้ร้าย ๙) ไม่ออกพ้นเขตไม่ว่าทิศใดทิศหนึ่งยามบำเพ็ญพรต ๑๐) บำเพ็ญพรตทุกเทศกาล ๑๑) อยู่จำอุโบสถศีล ๑๒) ให้ทานแก่พระและต้อนรับแขกผู้มาเยือน

หลังพุทธปรินิพพานได้ ๒๔๐ ปี ศาสนาเชนก็แตกแยกเป็น ๒ นิกาย คือ

๑. นิกายนิฆัมพร เป็นนิกายเดิมไม่เปลี่ยนแปลง คือไม่นั่งผ้า เปลือยกายเหมือนเดิม อยู่ ปลีกวิเวก

๒. นิกายเสวคัมพร เป็นนิกายที่หนุ่มสาวหนุ่มสาว ได้มียาวแต่งตัวสะอาด คบหาสมาคมกับผู้คนมากขึ้น^๑

^๑ พระมหาเทพวธยา วชิรปญโญ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพฯ : เติลด์ไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

๑.๒ การอุบัติขึ้นและพัฒนาการแห่งพระพุทธศาสนา

สมัยนี้ได้มีการแสวงหาค้นคว้าสังขธรรมกันมากกว่าสมัยพราหมณ์ ซึ่งมีแต่เรื่องพิธีกรรม เช่นการบูชาอัญญ เป็นต้น ทำให้คนไม่มีอสรภาพและถูกครอบงำทางความคิด ซึ่งประกาศิตโดยพระเจ้า จึงทำให้คนในสังคมวุ่นวายไปหมด ในสมัยพุทธกาลเป็นการเริ่มต้นประวัติศาสตร์ที่เจริญรุ่งเรือง ผู้คนได้ค้นหาโมกษธรรมหาอุบายพ้นทุกข์อย่างจริงจังในดินแดนที่มีพระพุทธเจ้า ศาสดามหาวัระ ในกรีกก็มีปารมีนเดส เอ็มพิโดเคลส ในอิหร่านมี ซาเวญสตระ เป็นต้น

๑.๒.๑ ประวัติพระพุทธเจ้า

เริ่มต้นตั้งแต่พระเจ้าโอกกากราช ครองเมืองอยู่แถบภูเขาหิมาลัย พระองค์ได้ให้โอรสธิดาไปสร้างเมืองใหม่ ซึ่งต่อมาคือกรุงกิลกิสต์ โอรสธิดาเหล่านี้ได้แต่งงานกันภายในสกุล และได้กลายเป็นสายสกุลโคตมะ ส่วนธิดาที่เป็นเชษฐภคินี ได้แต่งงานกับพระเจ้ายามแห่งเมืองเทวทหะ เป็นสกุลอีกสกุลหนึ่ง เรียกว่าโกลิยะสกุล ทั้งสองสกุลมีความสัมพันธ์กันทางการอภิเษกสมรสมายาวนานจนถึงสมัยพระเจ้าสีหฬแห่งศากยะ ได้อภิเษกสมรสกับพระนางกาญจนาแห่งโกลิยะเมืองเทวทหะ มีโอรสธิดา ๗ พระองค์ คือ เจ้าชายสุทโธทนะ เจ้าชายสุกโกทนะ เจ้าชายอมิตโธทนะ เจ้าชายโธโธทนะ เจ้าชายมณีโธทนะ เจ้าหญิงอมิตา เจ้าหญิงปมิตา เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้าสีหฬก็มาถึงการครองราชย์ของพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งได้อภิเษกสมรสกับพระนางสิริมหามายาแห่งเมืองเทวทหนคร มีพระโอรส ๑ พระองค์ คือเจ้าชายสิทธัตถะ ก่อนประสูติมีเรื่องเล่าว่า พระมารดาคือพระนางสิริมหามายา ได้ทรงสุบินว่าได้เสด็จประพาสป่าหิมพานต์ และได้มีช้างเผือกนำดอกบัวมาถวายพระนาง เมื่อตื่นจากบรรทมแล้ว ด้วยความสงสัยในพระสุบินจึงรับสั่งให้โหรเข้ามาทำนายความฝันนั้น ได้ความว่าพระนางจะได้พระโอรสผู้มีบุญญาธิการมากมาอุบัติขึ้นในพระครรภ์ หลังจากทรงพระครรภ์แก่ใกล้จะประสูติได้ทูลลาพระเจ้าสุทโธทนะ เพื่อไปประสูติที่กรุงเทวทหะ พอถึงลุมพินีวัน^๑ พระนางสิริมหามายาได้ประสูติพระกุมาร โดยทรงยืนเหนี่ยวรั้งกิ่งไม้สาละ ในวันศุกร์เพ็ญเดือนหกแห่งวิสาขมาส ก่อนพุทธศก ๔๐ ปี

หลังจากประสูติ พระกุมารทรงเดินได้ ๗ ก้าว และทรงชี้นิ้วข้างขวาพร้อมกับเปล่งวาจาว่า เราเป็นผู้เลิศในโลก เป็นผู้เจริญที่สุดในโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ชาติอื่นภพอื่น ของเรา

^๑ บางตำนานว่า เมื่อเสด็จประพาสลุมพินีวัน (ปัจจุบันเรียกมณฑล อยู่ในประเทศเนปาล ห่างจากกรุงกิลกิสต์ ๓๑๒ กิโลเมตร. โดยประมาณ)

ไม่มีศึกแล้ว สิ่งที่เป็นสหชาติคือเกิดพร้อมเจ้าชายสิทธัตถะมี ๗ อย่าง ได้แก่ ๑) พระนางพิมพา ๒) เจ้าชายอนันท์ ๓) กำมาศย์กาฬุทายี ๔) นาฬจันนะ ๕) ม้ากัณฐกะ ๖) ต้นศรีมหาโพธิ์ ๗) ทุมทองทั้ง ๕^๕ เมื่อประสูติได้ ๓ วัน อสิตดาบสหรือกาฬเทวิลดาบสที่บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าหิมพานต์มีความชำนาญในสมาบัติ ๘ มีความคุ้นเคยกับพระเจ้าสุทโธทนะมาได้เข้าเฝ้านมตราจตุลลักษณะของพระกุมาร ซึ่งมีมหาบุรุษลักษณะ ๓๓ ประการครบถ้วน ได้แสดงความเคารพทั้งมือการหัวเราะและร้องไห้ ทำให้พระเจ้าสุทโธทนะประหลาดใจ และได้ตั้งคำถามว่า ทำไมท่านถึงหัวเราะและร้องไห้ อสิตดาบสได้กราบทูลว่าที่หัวเราะเพราะมีความยินดีกับพระโอรสที่จะบรรลู่เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสนาเอกในโลก และที่ร้องไห้เพราะท่านมีอายุมากแล้วไม่อาจได้ฟังคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เมื่อประสูติได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะได้เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ ที่มีความชำนาญในไตรเพทมาในงานเลี้ยง พราหมณ์เหล่านั้นได้ขนานพระนามพระโอรสว่า สิทธัตถะ จากพราหมณ์ ๑๐๘ คัดเลือกกันเองเหลือ ๘ คน คือ รามพราหมณ์ ลักษณะพราหมณ์ ยัญญพราหมณ์ ฤชชพราหมณ์ โกชพราหมณ์ สุทัตตพราหมณ์ สุยามพราหมณ์ และโกณฑัญญพราหมณ์ เพื่อทำนายพระลักษณะของพระโอรส พราหมณ์ ๗ คนได้ทำนายเป็นสงบนัยว่า หากว่าพระโอรสครองราชสมบัติจะได้เป็นจักรพรรดิ แต่หากออกผนวชจะได้เป็นศาสดาเอกในโลก ส่วนโกณฑัญญะพราหมณ์หนุ่ม ได้พยากรณ์เป็นนัยเดียวว่า พระโอรสจะทรงออกผนวชและได้เป็นศาสดาเอกในโลก

เมื่อประสูติได้ ๗ วัน พระนางสิริมหามายาได้สวรรคต ๖ พระเจ้าสุทโธทนะจึงได้มอบภาระในการเลี้ยงดูเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางปชาบดีโคตมี ผู้เป็นภคินี (น้องสาว) ของพระนางสิริมหามายา พระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางปชาบดีโคตมี มีโอรสธิดา ๒ พระองค์ คือ เจ้าชายนันทะ และเจ้าหญิงรูปนันทา พระโอรสและธิดาทั้ง ๒ ได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี จากพระนางปชาบดีโคตมี

เจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๗ พรรษา พระเจ้าสุทโธทนะได้พระราชทานเครื่องทรง คือจันทน์สำหรับพาหุพระเศียร เครื่องฉลองพระองค์ และรับสั่งให้บุตรสละสำหรับสนาน ๓ สละ คือ สละที่ปลูกดอกกุบล (บัวขาว) สละที่ปลูกดอกปทุม (บัวหลวง) สละที่ปลูกดอกบุณฑริก พร้อมกันนี้ พระเจ้าสุทโธทนะได้จัดให้เจ้าชายสิทธัตถะได้รับการศึกษาศิลปศาสตร์ในสำนักครูวิศวามิตร

^๕ บางตำราเรียกว่า “ทุมทรัพย์” ๑. สังขนิธิ (สังข์ ปากทุมกว้าง ๑ ศาพยุต) ๒. เอลนิธิ (เพชรนิลจินดา กว้างทั้งโยชน์) ๓. คุลนิธิ (ดอกกุบล กว้าง ๓ ศาพยุต) ๔. ฤณทริกนิธิ (กว้าง ๑ โยชน์) ดูรายละเอียดใน ขุ.อป.อ.(บาลี) ๑/-/๗๐-๗๑, ขุ.ชา.อ.(บาลี) ๑/-/๘๑-๘๓.

พระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา หลังจากจบการศึกษา พระเจ้าสุทโธทนะได้ให้สร้างปราสาท ๓ ถุ คือ รัชมยุธปราสาท สำหรับฤดูร้อน สุวัณมุขปราสาท สำหรับฤดูหนาว และสุภปราสาท สำหรับฤดูฝน แล้วทรงเลือกคู่ครองสำหรับเจ้าชายสิทธัตถะ โดยเลือกได้เจ้าหญิงมโหรีราหรือ พิมพาผู้เป็นธิดาของพระเจ้าสุปพุตระ กับพระนางอมิตาแห่งกรุงเทวทหะ เป็นคู่อภิเษกสมรส เจ้าชายสิทธัตถะและเจ้าหญิงมโหรีรา มีพระโอรสด้วยกัน ๑ พระองค์ คือ ราหุลกุมาร

วันหนึ่งพระองค์เสด็จประพาสอุทยานได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ พระองค์ได้รู้ถึงความจริงของโลกภายนอก ทรงเกิดความเบื่อหน่ายในการอยู่ครองเรือน และดำริถึงการออกผนวชอย่างสมณะมากกว่า จึงตัดสินพระทัยออกผนวชในเวลากลางคืน (ตำราฝ่ายมหาพนมกล่าวว่าเสด็จออกผนวชในเวลากลางวันต่อพระพักตร์พระเจ้าสุทโธทนะ) โดยทรงม้ากัณฐกะ มีนายฉันทะตามเสด็จ เมื่อถึงแม่น้ำอนโณมา พระองค์ได้เปลี่ยนเครื่องประดับ ตัวพระเมาลี (เส้นผม) ทรงเพศเป็นดาบส ทรงพระดำเนินลับตาหายไป ม้ากัณฐกะพาพระองค์ที่ชื่อสัถย์ได้ออกแตกสาย ส่วนนายฉันทะได้กลับสู่พระนคร

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะดำเนินถึงแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบเรื่องและได้อาราธนาให้ประทับอยู่ที่เมืองราชคฤห์ โดยพระองค์จะมอบถวายราชสมบัติให้ครองครึ่งหนึ่ง แต่พระองค์บอกปฏิเสธ พระเจ้าพิมพิสารได้ทูลอีกว่า หากได้บรรลุธรรมขั้นสูงแล้วให้มาแสดงโปรดพระองค์ด้วย เจ้าชายสิทธัตถะรับคำอาราธนาได้เสด็จไปศึกษาที่สำนักอาฬารดาบส กาลามโคตร จนได้สมาบัติ ๘ คือ รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ ซึ่งเป็นความรู้สูงสุด หลังจากนั้นได้ไปศึกษาที่สำนักของอุททกดาบสราชมุนี ทรงทราบว่าไม่ใช่ทางแห่งการตรัสรู้ จึงได้เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงประพาศพิพัตถาเพ็ญทุกกรกิริยา (ทุกกรกิริยา คือการกระทำที่ทำได้โดยยาก เช่น กัดพระทนต์ด้วยพระทนต์ กัดพระดาลด้วยพระชีวหา กลั่นลมกัณฐาสะปัสสาสะเป็นต้น) โดยมีปัญจวัคคีย์ ได้แก่ โกทัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ คอยรับใช้ปรนนิบัติจนพระวรกายซูบผอมมองเห็นซี่โครงทั่วร่างกาย จนทำให้พระโลหิตหลุดร่วงจากขุมขนหมดสิ้น การบำเพ็ญประพาศพิพัตถาอย่างนี้ เป็นที่พอใจของปัญจวัคคีย์เป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นแนวทางแห่งการบรรลุโมกษะของพวกพราหมณ์ในขณะนั้น การทรมานกายให้ลำบากถึงเพียงนี้ก็ไม่อาจทำให้บรรลุคุณวิเศษได้ พระองค์จึงได้พิจารณาพิน ๓ สาย ที่ได้ประสบมาก่อนว่า เมื่อใดพินที่สาหัสหย่อนยานเกินไปก็พังไม่ไพเราะ ตรงกันข้ามก็พินที่สายตึงเกินไปทำให้สาหัสขาดได้ แต่ถ้าพินที่สายตึงพอดีพอเหมาะก็ย่อมจะทำให้ได้เสียงอันไพเราะจับใจ เมื่อได้พิจารณาดังนี้ จึงได้หันมาแสวงกัณฐาหาร ซึ่งทำให้ปัญจวัคคีย์ได้หลบหนีจากพระองค์ไป

เช้าวันหนึ่งนางสุชาดา หญิงสาวชาวบ้านคนหนึ่งได้อธิษฐานต่อเทวดาอารักษ์ว่าขอให้นางได้แต่งงาน มีสามีที่มีศักดิ์เสมอกันและมีบุตรชายด้วยกัน ก็จะทำการบูชาเช่นสรวงด้วยข้าวมธุปายาส และทรัพย์สินเงินทองแสนกหาปณะ เมื่อได้พบเห็นมหาบุรุษที่มีลักษณะงดงามที่ได้ต้นศรีมหาโพธิ์จึงได้ถวายข้าวมธุปายาส พระองค์ทรงรับและเสวยแล้วจึงได้อธิษฐานลอยภาตว่า ถ้าจะได้บรรลุนุศตรสัมมาสัมโพธิญาณ ขอให้ภาตนี้ลอยทวนกระแสน้ำ ผลปรากฏว่าภาตนั้นได้ลอยทวนกระแสน้ำ จมลงสู่ก้นแม่น้ำในที่ลุ่ม จากนั้นพระองค์ได้เสด็จไปประทับที่ตรัมไม้สาละทำความเพียรตลอดทั้งวัน และกลับมายังได้รับศรีมหาโพธิ์อีกครั้งหนึ่ง ในระหว่างทางได้พบกับโสติดิเทพราหมณ์ กำลังหาบหน้าเดินสวนทางมา เกิดมีความเลื่อมใสจึงได้ถวายหน้าคา ๘ ก้า พระองค์ได้รับไว้แล้วได้ปูลาดเป็นบัลลังก์ที่โคนต้นศรีมหาโพธิ์พร้อมอธิษฐานว่า แม้เลือดจะเหือดแห้งไป เนื้อจะหมดไป เหลือแต่หนัง เกิน กระดูก ก็ตามที่ ตราบใดที่ยังไม่ได้บรรลุลสัมมาสัมโพธิญาณ เราจักไม่ยอมลุก ตราบนั้น เมื่อพระองค์ทำความเพียรอย่างแรงกล้า อำนาจกิเลสกำเริบได้มาขัดขวางการทำความเพียรอย่างหนัก ทำให้พระองค์หวนคิดกลับไปหา ความสุขสบายแต่หนหลังที่ได้มีมาก่อน ภาพแห่งการหลอกหลอนของกิเลสเหล่านี้ได้ปรากฏขึ้นบ่อยๆ ล้วนแต่ทำพระหฤทัยให้ตกสลายไปด้วย พระองค์จึงได้นำเอาอำนาจบารมี ๑๐ ทศ มาประชุมเป็นพลวปัจจัย ให้พระหฤทัยเข้มแข็งเป็นสมาธิ (บารมี ๑๐ ทศ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ(การออกบวช) ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา) จนได้บรรลุนุญาณ ๓ คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ความรู้ระลึกชาติโนหนหลังได้) จุตูปปาตญาณ (ความรู้การจุติและการเกิดของสัตว์ทั้งหลาย หรือบางครั้งเรียกว่า ทิพยจักขุญาณ) และอาสวักขยญาณ (ความรู้ที่เป็นเหตุให้สิ้นอาสวะกิเลส คือความรู้ในปฏิจจนุปบาท)

เมื่อพระองค์หยั่งรู้ญาณทั้ง ๓ นี้แล้ว จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะกิเลส เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากนั้นแล้วทรงเสวยวันดีสุขที่โคนต้นโพธิ์ ๗ วัน ทรงพิจารณาปฏิจจนุปบาทตลอด ๓ ยามว่า

ยามแรกทรงเปล่งอุทานว่า “เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้เพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์ย่อมสิ้นไปเพราะมารู้แจ้งสิ่งทั้งหลายเกิดมาแต่เหตุทั้งสิ้น”

ในยามที่สองทรงเปล่งอุทานว่า “เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้เพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของพราหมณ์ย่อมสิ้นไปเพราะได้รู้ความสิ้นไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย”

ในยามที่สามทรงเปล่งอุทานว่า “เมื่อใดธรรมทั้งหลายปรากฏแก่พราหมณ์ผู้เพียรเพ่งอยู่ เมื่อนั้นย่อมกำจัดมารและเสนามารเสียได้ ประดุจอาทิตย์อุทัยกำจัดความมืด ยังอากาศให้สว่างฉะนั้น”

จากนั้นได้เสด็จไปยังทิศอีสานของคันศรมหาโพธิ์ ทอดพระเนตรคันศรมหาโพธิ์โดยไม่กระพริบพระเนตร ๗ วัน ที่ประทับนั้นเรียกว่า อนิมิสเจดีย์ จากนั้นได้เสด็จไปทางเหนือทิศอุดรของคันศรมหาโพธิ์ ทรงจงกรมอยู่เป็นเวลา ๗ วัน ที่ประทับจงกรมนั้นเรียกว่า รัตน-
 จงกรมเจดีย์ ต่อจากนั้นเสด็จไปยังทิศพายัพของคันศรมหาโพธิ์ ทรงนั่งทบทวนสิ่งที่ตรัสรู้มา
 ที่ประทับนั่งนั้นเรียกว่า รัตนมรเจดีย์ จากนั้นทรงเสด็จไปยังต้นไทรอันเป็นที่พักของคนเลี้ยงแพะ
 (อชปาลนิโครธ) ซึ่งอยู่ทางตะวันตกของคันศรมหาโพธิ์ พระองค์ได้พบกับพราหมณ์เลี้ยงแกะ
 คนหนึ่งผู้นิสัยดุร้าย ชอบตวาดคนอื่น เป็นคนแรกที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า พราหมณ์
 คนนั้นได้ทูลถามปัญหากับพระพุทธองค์ว่า บุคคลที่หวังเป็นพราหมณ์ได้นั้นจะต้องเป็นอย่างไร
 ธรรมอะไรทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ผู้ที่จะเป็นพราหมณ์ได้นั้น
 ต้องเป็นผู้ลอยบาปได้หมดแล้ว ไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้กล่าวคำหยาบ ไม่มีกิเลสเครื่องยึดมัจฉ
 เป็นผู้สำรวจตนรู้จบไตรเพท อยู่ในพรหมจรรย์ จากนั้นได้เสด็จไปยังต้นมุจลินท์ (ต้นจิก)
 อยู่ทางทิศอาคเนย์ของคันศรมหาโพธิ์ ณ ที่นั้นทรงอุทานว่า ความสงบเป็นความสุขของผู้ตรัสรู้
 ธรรมตามความเป็นจริง ความสำรวมใจไม่มีเบียดเบียน ไม่มีหวนกำหนัดล่วงพ้นจากคามทั้งหลาย
 เป็นความสุขในโลก ความไม่ถือตัวตน เป็นความสุขอย่างยิ่ง แล้วเสด็จต่อไปยังต้นราชายคณะ
 (ไม้เกตุ) อยู่ห่างออกไปทางทิศทักษิณของคันศรมหาโพธิ์ ที่นั้นพระองค์ได้ทรงพบกับ ๒ พ่อค้า
 วาณิชชื่อตปุสสะและภัลลิกะ ซึ่งเดินทางมาจากอุกกสชนบท ทั้ง ๒ คนได้ถวายข้าวสัตตุ ก้อน
 สัตตุดมแก่พระพุทธเจ้า พร้อมกับถวายตนเป็นอุบาสกถึงพระพุทธ พระธรรมเป็นครั้งแรก
 ในพระพุทธศาสนา ก่อนจะทูลลาจากไปพ่อค้าทั้งสองทูลขอวัตถุเพื่อเป็นที่สักการะ บุษยา
 พระองค์ได้ประทานเกศาให้ ๘ เส้น ต่อจากนั้นทรงพิจารณาถึงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ว่าเป็น
 ของยากที่คนอื่นจะเข้าใจ ทำให้พระองค์ท้อพระทัย แต่พระองค์ได้มีจิตน้อมไปในพระโพธิญาณ
 ที่ตรัสรู้ ทรงเปรียบเทียบบุคคลที่จะรับคำสั่งสอนเหมือนดอกบัว ๔ เหล่า คือ อุคฆฏิตัญญ
 (ผู้รู้ธรรมได้เร็วเหมือนดอกบัวที่พ้นน้ำแล้ว) วิปจิตัญญ (บุคคลที่จะต้องได้รับคำอธิบายขยายความ
 เหมือนดอกบัวที่เสมอน้ำ) เนยยะ (บุคคลที่พอจะแนะนำได้ แต่ต้องใช้คำพรา้งสอนอย่างมาก
 เหมือนดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำ) ปทปรมะ (บุคคลที่มีปัญญาทึบไม่สามารถจะรู้ธรรมได้ หรือ
 มีปัญญาดีแต่มีกิฏฐิมากเหมือนบัวใต้ตม)

เมื่อมีพระทัยน้อมไปในการแสดงธรรมทรงพิจารณาบุคคลไปตามความเหมาะสม
 ในอันดับแรก ทรงระลึกถึงอาฬารดาส และอุททกตามาสตามลำดับ แต่ท่านทั้งสองได้เสียชีวิต
 ไปแล้ว จึงได้เสด็จไปที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ซึ่งปัญจวัคคีย์ที่นี้พระองค์ไปอยู่ที่นั่น ทรงพบ
 อุปกาชีวกในระหว่างทาง พระองค์พรั้มที่จะแสดงธรรม แต่เขาไม่อาจเข้าใจธรรม ได้แต่สแลลัน
 สายศิระะหนีไป ต่อจากนั้นได้เสด็จถึงสำนักของปัญจวัคคีย์ ซึ่งครั้งแรกได้แสดงอาการกระด้าง
 กระเดื่องต่อพระองค์ สุดท้ายพระองค์ได้แสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ต่อปัญจวัคคีย์ซึ่งเป็น

ปฐมเทศนา เป็นเหตุให้โกลนชาฎญะพราหมณ์ได้ดวงตาเห็นธรรม และชกอุปสมบทพระองค์จึงประกาศด้วยเทหิภิกขุอุปสัมปทา จึงนับเป็นครั้งแรกที่ครบองค์พระรัตนตรัย ต่อมา ๔ คนที่เหลือก็ได้ดวงตาเห็นธรรม และได้ชกอุปสมบทเช่นเดียวกัน

จากนั้นได้เสด็จไปโปรดยสกุสุมบุตรพร้อมด้วยสหาย จนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ที่แขวงเมืองพาราณสี ส่วนบิดามารดาและภรรยาเก่าของพระยสได้ถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเป็นครั้งแรก (เป็นพุทธมามกะกลุ่มแรก) เมื่อออกพรรษาแล้ว พระองค์ได้ส่งสาวกออกไปประกาศพระศาสนาทั่วทิศทั้ง ๔ ส่วน พระองค์ได้เสด็จไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้แสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง คือ อุรุเวลกัสสปะ นทิกัสสปะ และคยาภัสสปะ ชฎิลทั้ง ๓ พริบถด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ ได้ชกอุปสมบท และได้ฟังพระธรรมเทศนาชื่อ อาทิตยปริยายสูตรจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ จากนั้นได้เสด็จพร้อมด้วยพระสาวกไปโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ณ ลัฏฐิวัน สวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้บรรลุโสดาบัน จากนั้นมาพระสาวกคนสำคัญๆ ก็ได้เข้ามาสู่พระศาสนา มีพระอัครสาวก คือพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระอานนท์ พระมหากัสสปะ พระอุททปิ พระนันทะ เป็นต้น

พระพุทธองค์ทำพุทธกิจเทศนาสั่งสอนประชาชนอยู่ตลอด ๔๕ พรรษา พระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา ซึ่งจำพรรษาสุดท้ายที่เมืองเวสาลี จากนั้นได้เสด็จสู่เมืองกุสินารา เพื่อปรินิพพาน พอถึงเมืองปาวา ได้ฉันพระกระยาหารมื้อสุดท้าย ที่บ้านนายจุนทะซึ่งถวายเนื้อสุกรมัททะ หลังจากนั้นพระองค์มีอาการอาพาธหนัก จวนจะปรินิพพาน แต่ด้วยอำนาจในสมานัตติจึงประครองพระองค์ถึงศาลาโนทยานของกษัตริย์มัลละ เมืองกุสินารา ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงได้อุปสมบทสุภิกขบทปริพพาชก เป็นพระสาวกองค์สุดท้าย

ขณะพระองค์กำลังใกล้จะปรินิพพาน พระอานนท์ได้ແ่นไปร้องไห้ เพราะคิดว่าพระองค์จะต่วนนิพพานไปแล้ว ตนเองยังไม่ได้บรรลุธรรมอะไรเลย ยังเป็นปุถุชนอยู่ จักไม่มีใครเป็นที่พึ่ง เมื่อพระองค์ได้ทราบเช่นนั้นแล้ว จึงให้ตรัสเรียกพระอานนท์มาเข้าเฝ้า แล้วตรัสว่า พระอานนท์เป็นยอดอุปัฏฐาก รู้เวลาอันควรไม่ควร และในอนาคตจักได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ทำให้พระอานนท์คลายความเศร้าโศกลงได้บ้าง เมื่อถึงปัจฉิมยามของวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ตรงกับวิสาขมาส พระพุทธเจ้า ก็ทรงดับขันธปรินิพพาน ณ ศาลาโนทยาน ของมัลลกษัตริย์ เมืองกุสินารา (อำเภอกาฬิเยร์ จังหวัดโคธิขปุระ รัฐอุตตรประเทศในปัจจุบัน) หลังพุทธปรินิพพาน โกลนพราหมณ์ได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุเป็น ๘ ส่วน แบ่งให้เมืองเวสาลี เมืองกบิลพัสดุ์ เมืองอัลลภักปะ เมืองรามคาม เมืองเวฐทีปกะ เมืองปาวา เมืองราชคฤห์ และเมืองกุสินารา โดยมอบแก่ตัวแทนของแต่ละเมืองเพื่อไว้บูชา

๑.๓ ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา

๑.๓.๑ ความสำคัญของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในท่ามกลางลัทธิศาสนาทั้งหลายในอินเดีย ซึ่งมีทั้งอำนาจและอิทธิพล เป็นการยากที่พระพุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นและแผ่กระจายไปให้กว้างขวาง อยู่กับชีวิตจิตใจของคนเป็นจำนวนมาก เพราะชีวิตจิตใจของคนอินเดียในสมัยนั้นมีแบบแผนการปฏิบัติตามลัทธิศาสนาต่างๆ ที่มีมาก่อนแล้วนั้น จึงอาศัยบุคลิกภาพอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า กับคำสอนอันประยกตไปด้วยเหตุผล พระพุทธศาสนาจึงเป็นปึกแผ่นเจริญก้าวหน้ามาด้วยดี ลักษณะหลัก ๓ ข้อใหญ่ของพระพุทธศาสนา คือ^๖

๑. สอนโดยการปฏิบัติ เช่น พรหมณ์บอกว่าการอาบน้ำในแม่น้ำคงคา เป็นการล้างบาป พระองค์ได้ปฏิบัติให้เป็นการทำสุจริตทาง กาย วาจา ใจ

๒. สอนโดยการปฏิบัติ เช่น พรหมณ์ให้เพ่งอาตมัน พระองค์สอนตรงกันข้าม คือสอนหลีกอนัตตา

๓. สอนโดยตั้งหลักธรรมขึ้นมาใหม่ เช่น หลักธรรมอริยสัจ ๔

ลักษณะศาสนาพุทธอีกอย่างหนึ่ง คือ^๗

๑. ไม่เชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก โลกปรากฏขึ้นตามธรรมชาติ กรรมเป็นผู้สร้างสรรค์สรรพสัตว์ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. เป็นคำสอนที่ไม่ผูกขาดโดยบุคคลใดบุคคลหนึ่ง สอนให้พึ่งตนเอง

๓. ปฏิเสธการนับถือชั้นวรรณะให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้นับถือทุกคน

๔. สอนให้ดำเนินชีวิตตามมัชฌิมปฏิปทา คือ สติ สมาธิ ปัญญา

๕. ปฏิเสธการบูชาตัณหา ซึ่งเป็นการเบียดเบียนคนอื่น ทำคนอื่นให้ได้รับทุกข์ทรมาน

^๖ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมณฑลภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗, พ.ศ.(ไทย) ๒๕/๔๒/๒๕๔-๒๕๕.

^๗ พระอุตรคณาภิการ (ทวีปทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๖.

๑.๓.๒ ลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา^๑

๑. เป็นศาสนาที่ไม่มีรากฐานมาจากกติกากฎหรือปาฏิหาริย์แต่เป็นศาสนาที่มีเหตุผลและคุณงามความดีที่เห็นได้จริง
๒. เป็นตัวอย่างประเสริฐโดยที่เก่าแก่ที่สุดของโลก มีหลักการและพิธีการที่ทันสมัยมาจนถึงปัจจุบัน
๓. เป็นศาสนาที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน (ภายในให้เป็นอิสระจากกิเลส ภายนอกให้เลิกทาส และห้ามไม่ให้ภิกษุมีทาสไว้รับใช้)
๔. สอนไม่ให้ดูหมิ่นเหยียดหยามกันเพราะเรื่องวรรณะ เพราะเรื่องชาติวงศ์ตระกูล ให้ถือเรื่องศีลธรรมเป็นเรื่องวัดคุณค่าของคน
๕. สอนให้ปฏิบัติเรื่องการทำบุญจากเรื่องการทำสัตว์หรือมนุษย์เพื่อบูชาัญญา มาเป็นการให้การสงเคราะห์คนอื่น
๖. สอนให้กล้าเผชิญความจริง เช่น สอนให้รู้จักการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และ นำเอาประโยชน์ จากการศึกษาเรื่องนี้มาใช้แก้ไขความไม่แน่นอนของร่างกาย
๗. สอนให้แก้ปัญหาความเสื่อมทางศีลธรรมโดยไม่ละเลยต่อปัญหาทางเศรษฐกิจ
๘. สอนเน้นให้ถือเรื่องศีลธรรมความถูกต้องเป็นหลัก
๙. สอนเน้นเรื่องการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต
๑๐. สอนให้พึ่งตนเอง เชื้อกฎแห่งกรรม
๑๑. ปฏิเสธตรรกศาสตร์ ให้ถือคุณค่าสิ่งที่สูงกว่า
๑๒. สอนให้ทำความดีเพื่อความดี
๑๓. มีหลักเกณฑ์และมีคำสอนที่เป็นวิทยาศาสตร์
๑๔. สอนให้พึ่งตนเอง ไม่ให้รอแต่พึ่งคนอื่น
๑๕. สอนให้มีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน
๑๖. สอนให้มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา
๑๗. สอนทางสายกลาง ไม่ทรมานตนเองให้เดือดร้อนและไม่ปล่อยตัวเองให้หลงระเหิดเดินไป (ไม่ประมาท)

^๑ พระราชธรรมปิณฑ (ระบบ จิตตนาโม), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑.

๑๘. สอนให้รับฟังความคิดเห็นคนอื่นบ้าง ไม่ดื้อรั้น หัวแข็ง (ประชาธิปไตย)
๑๙. สอนให้รักษา ทรัพย์ วาจา ให้เรียบร้อย (ให้มีศีล)
๒๐. สอนเน้นให้กตัญญูกตเวทิตา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สอนไม่ให้เห็นคนอื่นศาสนาอื่น

เป็นศัตถุ ฯลฯ

หลังจากตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาโดยถือเป็นภารกิจหลัก ซึ่งเรียกว่าพุทธกิจมี ๓ อย่าง คือ

๑. โสภกัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกซึ่งเป็นพุทธกิจประจำวัน ๕ เวลา คือ ๑) บุกพัตถะ บิณฑบาตัญญ เวลาเช้าออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ ๒) สายัญญะ รัชมณฑลนัง เวลาเย็นแก่ผู้ใคร่ฟังธรรม ๓) ปโทเส ภิกขุโอวาทัง เวลาค่ำทรงโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย ๔) อัคคฆรตเต เทวปัญหานัง เวลาเที่ยงคืนทรงแสดงธรรมและตอบปัญหาแก่เทวดาทั้งหลาย ๕) ปัจจุสเสว คตเถ กาเถ ภัพพากัปปเห วิโลกนัง เวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้มีบุญบารมี จะรู้รวมได้

๒. ญาดัตถจริยา ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ เช่น ให้เข้ามาบวชได้หลังจากเป็นเดียรฉัตรมาก่อนและทรงห้ามญาติเมื่อถึง ๒ ฝ่ายจะทำสงครามกัน

๓. พุทธัตถจริยา ทรงทำหน้าที่ในฐานะพระพุทธเจ้า เช่น ทรงวางหลักสิกขาบท เพื่อควบคุมความประพฤติของผู้เข้ามาบวช

สถานที่เสด็จประทับจำพรรษาในที่ต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าตามคัมภีร์ มโหฬารปุณณีดังนี้

พรรษาที่ ๑ ที่โกสิปลนตมฤคทายวัน

พรรษาที่ ๒-๔ ที่กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ ๕ ที่กรุงเวสาลี

พรรษาที่ ๖ ที่มกุฏาหารพต

พรรษาที่ ๗ ที่ดาวดึงส์

พรรษาที่ ๘ ที่เภสกพาวัน ภัคคชนบท

พรรษาที่ ๙ ที่กรุงโกสัมพี

พรรษาที่ ๑๐ ที่ป่าปาลิเลยกะ

พรรษาที่ ๑๑ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อว่าเอกนาลา แคว้นมคธ

พรรษาที่ ๑๒ ที่เมืองเวรัญชา
 พรรษาที่ ๑๓ ที่จาลิกบรรพต
 พรรษาที่ ๑๔ ที่เซตวัน
 พรรษาที่ ๑๕ ที่กรุงกบิลพัสดุ์
 พรรษาที่ ๑๖ ที่กรุงกบิลพัสดุ์
 พรรษาที่ ๑๗ ที่กรุงราชคฤห์
 พรรษาที่ ๑๘ ที่จาลิกบรรพต
 พรรษาที่ ๒๐ ที่กรุงราชคฤห์
 พรรษาที่ ๒๑-๔๕ ที่เซตวันและกรุงสาวัตถี

สรุปท้ายบท

อินเดียหรือชมพูทวีปในอดีต (ปัจจุบัน อินเดีย ปากีสถาน เนปาล บังคลาเทศและภูฏาน) มีประวัติความเป็นมาอันยาวนานมีความเป็นที่สุดอยู่หลายอย่างคือมีป่าดงดิบที่ชุ่มชื้นที่สุด มีทะเลทรายที่แห้งที่สุด มีอากาศที่หนาวเย็นที่สุด มีทั้งคนจนคนรวยที่สุดมีนักปราชญ์บัณฑิตที่มีความรู้มากและทั้งมียาวย่อยการศึกษาที่ทั้งนักปรัชญาชีวิตที่หันหลังให้กับโลกแห่งวัตถุ ตลอดทั้งนักปรัชญาที่นิยมวัตถุมิทั้งคนที่กินแต่ผักไม่ทำลาภชีวิตแม้กระทั่งแมลง มีคนทั้งคนกินเนื้อฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมนุษย์เพื่อบูชาอัญสรวงเทพเจ้า

หลังการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าประมาณ ๒๕๔๔ ปีมาแล้ว พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อพฤติกรรมของคนอินเดียในด้านต่างๆ คือ ๑) เกิดความเชื่อในเรื่องหลักธรรม คนจะมีความประพฤติเหมือนกันเพราะธรรมะไม่ใช่ชั้นวรรณะ ๒) เกิดลัทธิฮินสาความไม่เบียดเบียน ไม่ใช่เกิดเพราะถือมังสวิรัตเพราะวรรณะสูง ๓) พระพุทธศาสนามีการยกย่องเพื่อแสวงหาความหลุดพ้น ทำให้พวกพราหมณ์มีการยกย่องด้วยแต่เป็นวัยชราที่มีลูกหลานไปแล้ว ๔) เนื่องจากมีคนหันมานับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น พวกพราหมณ์ก็ได้หันมากำหนดให้พระพุทธเจ้าเป็นอวตารของพระวิष्ณูปางหนึ่ง ๕) เนื่องจากพระพุทธศาสนามีการสร้างวัดวิหาร พระพุทธรูปพวกพราหมณ์ได้เลียนแบบตามโดยมีการสร้างวัด เทวรูป พระพรหม พระวิष्ณู พระศิวะด้วย

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายความเชื่อทางศาสนาของคนในชมพูทวีปยุคก่อนพุทธกาล
๒. ใบสังคมชมพูทวีปมีการแบ่งหน้าที่ของคนในทางสังคมอย่างไรบ้างและมีผลกระทบต่อมาอย่างไร
๓. คำว่า สมัยอุปนิษัท หมายความว่าอย่างไร มีแนวปฏิบัติอย่างไรบ้าง
๔. ศาสนาพราหมณ์ในยุคสันต มีหลักการและลัทธิความเชื่ออะไรบ้าง
๕. จงอธิบายการศึกษาของสังคมชมพูทวีป
๖. จงอธิบายการปกครองสังคมชมพูทวีป
๗. ศาสนาเซนกับพุทธศาสนามีความคล้ายและแตกต่างกันอย่างไรบ้าง
๘. จงเล่าประวัติของเจ้าชายสิทธัตถะถึงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาดู
๙. การกระทำทุกกรกิริยา คืออะไร ยธินาย
๑๐. จงอธิบายถึงอาการแห่งการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
๑๑. ถัมมจักกัปปวัตตนสูตร และอาภิตตปริยายสูตร มีเนื้อความโดยย่ออย่างไรบ้าง จงอธิบาย
๑๒. จงอธิบายลักษณะเด่น ๆ ของพระพุทธศาสนาเป็นข้อ ๆ

บทที่ ๒

พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๑

ทองคำ สุวรรณไตร

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกสาเหตุให้เกิดการสังคายนาและผลของการสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้
๒. อธิบายเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ ๑ ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- แนวคิดการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล
- การกล่าวถึงจากพระธรรมวินัยของพระสุภัททะ
- การสังคายนาครั้งที่ ๑
- ผลของการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน ก็เกิดเหตุการณ์สำคัญทางพระพุทธศาสนาขึ้น เหตุการณ์ครั้งนี้ อาจถือว่าเป็นจุดหักเหของพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว นั่นคือการสังคายนา ครั้งที่ ๑ ที่ทำ ณ กรุงราชคฤห์แคว้นมคธ โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน การสังคายนาครั้งนี้ นับว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการรวบรวม ร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นระบบ และหมวดหมู่ ที่สำคัญ การสังคายนาครั้งนี้ พระเถระทั้งหลายได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้คงพระกรรมวินัยไว้ดังเดิม โดยไม่มีการเพิ่มหรือตัดออก ดังนั้น เราจึงเรียกมติของพระเถระจำนวน ๕๐๐ รูป ผู้เข้าร่วมสังคายนาครั้งนี้ว่า “เถรวาท” อะไรเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๑ ขึ้นเป็นเรื่องที่นักศึกษาควรวาทตั้ง

๒.๑ แนวคิดการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล

อันที่จริงความคิดเรื่องสังคายนานั้น ได้เคยมีมาตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระสารีบุตรอัศรสาวก ได้เคยปรารภขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า เนื่องจากเมื่อมหาวิระนิครณณ์านุบุตรสิ้นชีพแล้ว หลังจากวันสิ้นชีพเพียงเล็กน้อย พวกสาวกก็ย้ายแยกแวกความเห็นกัน ฝ่ายหนึ่งว่า อาจารย์ว่าอย่างนี้ อีกฝ่ายหนึ่งว่าอาจารย์ว่าอย่างนั้น พระสารีบุตรเป็นผู้เล็งทางปัญญา ได้รับเอตทัคคะจากพระพุทธเจ้า มองเห็นกาลไกลว่า ควรจะมีการสังคายนาคำสอน และข้อบัญญัติของพระพุทธเจ้าเป็นครั้งคราว กำหนดจดจำกันไว้ให้แม่นยำ เพื่อมิให้ต้องโต้เถียง และแตกแยกความเห็นกัน เหมือนสาวกมหาวิระ พระพุทธเจ้าตรัสชมความคิดของพระสารีบุตรว่าเป็นแนวความคิดที่ดีมาก และพระอนุตเถระปรารภการนิรวาณของท่านมหาวิระ จนสาวกแตกแยกกันเป็นสองฝ่าย ได้เสนอให้มีการสังคายนาพระธรรมวินัย จนพระสารีบุตรเถระได้รับพุทธาณุมัติให้จัดทำ แต่พระสารีบุตรก็ทำไม่สำเร็จ นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า

พระธรรมวินัย” คือ พระพุทธศาสนา คือตัวแทนพระพุทธเจ้า ดังที่พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธองค์ว่า เมื่อพระพุทธองค์ปรินิพพานไปแล้ว ใครจักเป็นศาสดาแทนพระองค์ พระองค์

“พระอัฐมคณิกาวาร, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๐๗), หน้า ๑๔๖, ยช.พุทธ.ย.(บวถ์) ๒/๓๗/๓๔-๓๕.

ได้ตรัสไว้กับพระอานนท์ว่า พระธรรมวินัยเป็นตัวแทนพระศาสดา เมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ถ้ามีเพียงพระธรรม คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่มีสาวกประพฤติกปฏิบัติและนำเผยแพร่ พระธรรมก็จะหายไป มีเพียงพระวินัยแต่ไม่มีผู้ประพฤติปฏิบัติพระวินัยก็จะหายไปเช่นกัน มีแต่ศึกษาแต่ไม่มีการปฏิบัติ หรือมีก็น้อยลงไปทุกทีๆ การดำรงมั่นของพระธรรมวินัยก็อาจเสื่อมไปก็ได้

ดังนั้น การทำสังคายนา จึงหมายถึงการสอบสวนทบทวนถ้อยคำพระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ นั้น ให้เป็นที่ยอมรับกันว่าถูกต้อง หรือพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ สวดพร้อมกันเหมือนกับ พระสงฆ์สามเณรเข้าวัดเช้าเย็นทุกวันนี้ ถัดองค์ไหนสวดผิดก็จะรู้กันทันทียิ่งกว่าการเขียนอักษรไทย ลงในพระไตรปิฎก ซึ่งอาจจะมีการคลาดเคลื่อนได้ แต่ก็ยังดีในยุคปัจจุบันพระไตรปิฎกยังเป็น หลักฐานยืนยัน อ้างอิงได้ พระสงฆ์สาวกในครั้งนั้น ต้องอาศัยความจำเป็นหลัก จึงต้องพยายามท่องจำกันให้ถูกต้อง ผู้ที่เคยมีชีวิตอยู่ในวัด คุ่นเคยกับการท่องบ่นบ้างแล้ว จะไม่สงสัยในข้อนี้เลย

๒.๒ การกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัยของพระสุภัททะ

พระมหากัสสปเถระเดินทางจากกรุงปาวามารุงกุสินารา พร้อมด้วยพระสงฆ์บริวารของท่าน ๕๐๐ รูป พระภิกษุสงฆ์เป็นอันมากเกิดความสลดสังเวชใจ ที่ได้ทราบข่าวการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า ถึงกับร้องไห้ร้องไห้โศกเศร้าเสียใจ แต่มีอยู่รูปหนึ่งชื่อ สุภัททะ (ไม่ใช่สุภัททะ ที่มาขอบวชก่อนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน) นัยว่าบวชเมื่อแก่แล้ว พูดขึ้นว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานเสียก็ดีแล้ว ต่อไปจะได้ไม่มีผู้บังคับกดขี่จุกจิก พวกเราพ้นจากมหาสมณะนั้นด้วยดีแล้ว เพราะเมื่อก่อนท่านได้เบียดเบียนเรา ด้วยการดักเตือนว่า นี่ควร นี่ไม่ควร สำหรับพวกเราทั้งหลายบัดนี้พวกเราสบายแล้ว พวกเราต้องการทำอะไรก็ทำสิ่งนั้น ไม่ต้องการทำอะไรก็ไม่ทำสิ่งนั้น คำพูดของพระสุภัททะ ถือว่าเป็นการกล่าวจ้วงจาบขาดความเคารพต่อพระกรรมวินัย ทั้งๆ ที่ตนเองเป็นพุทธสาวก เสมือนผู้แสดงตนเป็นกบฏต่อพระศาสนา

เสถียร โพธิ์นันทะ พิเคราะห์แล้วเห็นว่า จะไม่ใช่มีพระสุภัททะเพียงรูปเดียวเท่านั้น คงจะมีปาปิกษุอีกไม่ใช่น้อย ที่มีความคิดเห็นอย่างพระสุภัททะ ข้อความนี้เมื่อท่านไปสอบสวนกับเจ้าเมืองทางฝ่ายมหาชนคฤหาสน์ ก็ได้พบความจริงว่า นอกจากพระสุภัททะแล้ว ยังมีอลัชชีภิกษุที่มีกิเลสตัณหาตั้งมั่นมาก และนอกจากนี้ก็ปรากฏต่อมาว่า มีพระต่างบ้านต่างเมือง อีกหลายหมู่

หลายคนต่างถือข้อปฏิบัติตามเจ้าหมู่เจ้าคณะของตน ไม่ยอมเข้าหมู่กับฝ่ายสงฆ์ ที่มีพระมหากัสสปเถระเป็นประมุขอยู่ ในกลุ่มพระสุภัททะนี้ อาจจะเข้าไปอยู่ในกลุ่มพระปุราณะ ที่ทำการคัดค้านสังคายนาครั้งที่หนึ่งก็ได้

๒.๓ การสังคายนาครั้งที่ ๑

๒.๓.๑ สาเหตุให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๑

ในการทำสังคายนาในครั้งนี้ พระมหากัสสปเถระปรารภเหตุ ๓ ประการ คือ ๑) พระสุภัททะกล่าวจ้วงจาบพระธรรมวินัย ๒) พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้กับพระอานนท์ว่า พระธรรมวินัยจักเป็นศาสดาแทนพระองค์เมื่อพระองค์เสด็จปรินิพพานไปแล้ว ๓) พระมหากัสสปเถระระลึกถึงคุณของพระศาสดาที่มีต่อท่าน

ความเป็นมามีอยู่ว่า พระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานเมื่อพระชนมายุ ๘๐ พรรษาที่เมืองกุสินารา เมืองหลวงของแคว้นมัลลสะปรากฏว่า มีพระมหาสาวกที่สำคัญยังคงมีชีวิตอยู่หลายท่าน เช่น พระมหากัสสปเถระ พระยวรุทธะ พระอุปัชฌายะ พระจุนทะ พระคัมปติ พระกุมารกัสสปะ พระอานนท์ พระมหากัจจายนะ พระอุเทนะ เหล่านี้เฝ้าต้น ชำระการปรินิพพานของพระพุทธองค์ได้แพร่สะพัดไปในที่ต่างๆ อย่างรวดเร็ว พุทธบริษัททั้งสี่ที่ยังเป็นปฤชณ เมื่อได้สดับข่าวนี้แล้ว ต่างก็พากันเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้ร้องไห้ ส่วนพระอรหันต์ทั้งหลายก็อดกลั้นด้วยธรรมสังเวช

ขณะที่พระพุทธองค์ปรินิพพานนั้น พระมหากัสสปเถระกำลังจาริกแสดงธรรมอยู่ที่เมืองปาวา ซึ่งเป็นเมืองของแคว้นมัลลสะอีกเมืองหนึ่ง ขณะนั้นท่านกำลังจะเดินทางไปเมืองกุสินารา เมื่อมาถึงกลางทางเห็นอาชีวกคนหนึ่งถือดอกมณฑาทิพย์เดินสวนทางมา ท่านเกิดความประหลาดใจ ตามปกติแล้วดอกมณฑาทิพย์จะไม่ปรากฏให้เห็นเลย เพราะเป็นดอกไม้สวรรค์ ท่านจึงได้ไต่ถาม อาชีวกคนนั้นจึงทราบข่าวว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว จึงรีบรุดไปเมืองกุสินาราทันที

ครั้นไปถึงแล้ว ก็ได้ฟังคำยืนยันไม่เป็นมงคลของสุภัททภิกษุ ที่กล่าวในที่ท่ามกลางสังฆสภา พระมหากัสสปเถระเกิดธรรมสังเวช และดำริว่า พระพุทธเจ้าปรินิพพานถึงกาลไม่นานนัก คือเพียง ๗ วันเท่านั้น ก็มีภิกษุอลัชชี ไม่มียางอาย หน้าด้าน กล่าวจ้วงจาบ (กล่าวดู ก้าว ตี ตีเถียน) พระธรรมวินัยในที่ท่ามกลางสงฆ์เช่นนี้ ต่อไปภายภาคหน้าจะมียิ่งร้ายกว่านี้หรือ เรา

จักเรียกประชุมสงฆ์องค์อรหันต์ทั้งหลาย เพื่อหาทางป้องกัน และกำจัดเหล่าอริชชีให้หมดไป ชำระพระธรรมวินัยร้อยกรองให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนา

เมื่อถวายพระเพลิงพระสรีระของพระพุทธองค์เสร็จแล้ว พระมหากัสสปเถระจึงเรียกประชุมสงฆ์ ยกอาวาสของพระสุภัททะขึ้นกล่าวอ้างในท่ามกลางสงฆ์ ที่ประชุมได้ตกลงรับหลักการ ท่านจึงได้ชี้แจงให้ที่ประชุมสงฆ์ทราบว่าจะจัดทำสังคายนาเพื่อร้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่ และได้คัดเลือกเอาพระอรหันต์ ๔๙๙ องค์ เข้าร่วมประชุม ส่วนอีกรูปหนึ่งคือ พระอนนทังยังไม่บรรลุนิติภาวะ ที่ประชุมเห็นว่าควรจะให้โอกาสแก่พระอนนทัง ภายหลังต่อมาจึงได้บรรลุนิติภาวะ ซึ่งเป็นวันที่จะเริ่มต้นทำสังคายนา

พระมหากัสสปะเลือกเมืองราชคฤห์เป็นที่ทำสังคายนาทั้งๆ ที่เมืองราชคฤห์กับเมืองกุสินารายู่ใกล้กันมาก การเดินทางไปมาก็ลำบาก จะต้องผ่านเมืองปาเว เมืองเวสาลี เมืองปาฏลิบุตร เมืองนาลันทา จึงถึงเมืองราชคฤห์ การเลือกเมืองราชคฤห์เป็นสถานที่ทำสังคายนา น่าจะมีเหตุผลหลายประการ เช่น มีชัยภูมิที่เหมาะสม การคมนาคม และหาปัจจัยสี่ได้โดยสะดวก เพราะเป็นเมืองใหญ่แล้ว พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า พร้อมทั้งจะให้การอุปถัมภ์การสังคายนา และที่สำคัญเมืองราชคฤห์ แคว้นมคธนับเป็นศูนย์กลางแห่งพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี

เมื่อตกลงกันเป็นเอกฉันท์แล้ว พระมหาเถระจึงได้ออกเดินทางจากเมืองกุสินารา ไปสู่เมืองราชคฤห์ ครั้นถึงไปถึงแล้วได้ถวายพระพร แจ้งความประสงค์ให้พระเจ้าอชาตศัตรูทรงทราบ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงทราบแล้ว ก็บังเกิดความปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง และได้ตรัสถามพระมหาเถระทั้งหลายว่า พระผู้เป็นเจ้าประสงค์จะทำสังคายนา ณ ที่ใด ? พระมหาเถระถวายพระพรตอบว่า ที่ถ้ำสัตตปิณฑคูหา บนภูเขาเวภาระ ซึ่งเป็นสถานที่น่ารื่นรมย์ เงียบสงัด ปราศจากคนพลุกพล่าน เป็นสถานที่สวยงามประหนึ่งเทพดาเนรมิตไว้

พระเจ้าอชาตศัตรู ได้รับสั่งให้จัดสถานที่ด้านหน้าถ้ำสัตตปิณฑคูหา และให้สร้างปะรำที่หน้าถ้ำ ครั้นแล้วได้รับสั่งให้ปูลาดต่อไป พระมหาเถระทั้งหลายได้ลงมือประชุมทำสังคายนาขึ้น หลังจากที่พระพุทธเจ้ารินิพพานไปแล้ว ๓ เดือน ที่ประชุมได้ถวายหน้าที่ให้พระมหากัสสปเถระเป็นประธานและเป็นองค์ปูลง เพราะเป็นพระผู้มีพระคุณมาก และเป็นที่ยอมรับของพระสงฆ์ทั้งหลาย ให้พระอุบาลีเถระเป็นองค์วิสัชนาพระวินัย เพราะท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ แดกฉานในพระวินัย ให้พระอนนทัง เป็นองค์วิสัชนาพระธรรม เพราะท่านเป็นพหูสูต มีความรู้แตกฉานเชี่ยวชาญในพระธรรม ทำอายุ ๗ เดือน มีพระอรหันต์ จำนวน ๕๐๐ องค์

๕๐๐ องค์ มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้อุปถัมภ์ การทำสังคายนาในครั้งนี้ เป็นเพียงจัดรวบรวมคำสอนของพระพุทธองค์ตลอด ๔๕ พรรษา เข้าเป็นหมวดหมู่ วรรค ตอน โดยความเรียบร้อย เพื่อแยกแยะการท่องจำและสวดกันเท่านั้น ยังมีได้เขียนไว้

สมัยปัจจุบันนี้ เรามีตำราที่พอจะค้นได้ แต่กระนั้นพระสงฆ์ของเรา ยังท่องจำสวดมนต์เต็มใดๆ ได้ตั้งแต่ต้นจนปลายโดยไม่ผิดเพี้ยนคำเดียว ส่วนในครั้งกระนั้น พระสงฆ์รู้อยู่ว่าถ้าปล่อยให้หลงลืมผิดเพี้ยนไปจะไปค้นคว้าตำราที่ไหน สอบทานไม่ได้ จึงต้องพยายามจดจำให้ถูกต้องจริงๆ ไม่ยอมให้คลาดเคลื่อนเลย ขอให้สังเกตว่าคนที่ไม่รู้หนังสือ ย่อมมีความจำดีนักหนา^๒ เช่น คนที่มั่งคั่งหาเมทานาที่เขาไม่รู้หนังสือ แต่เขาสามารถจดจำจำนวนเงินได้ทั้งหมด แต่ผู้ที่รู้หนังสือมีบัญชีที่จะไปเปิดดูได้ ก็ไม่ค่อยเอาใจใส่หรือถือความจำเป็นของสำคัญการทำสังคายนา ย่อมสมัยที่จะจารึกพระไตรปิฎกลงเป็นอักษรนั้น ทำกันอย่างรอบคอบระมัดระวัง วิธีสังคายนาปากเปล่า นั่นคือพระสงฆ์ที่คงแก่เรียนมาประชุมกัน พร้อมกันเป็นอันมาก เลือกรูปที่เก่งที่สุดเ็นทางใด ให้กล่าวพระพุทธวจนะในทางนั้น บางทีก็สมมุติให้เป็นผู้ถามตั้งปัญหา และรูปที่ได้รับความนับถือว่าแม่นยำที่สุดนั้นเป็นผู้ตอบ ถ้าคำตอบผิดพลาดไปผู้อื่นอาจคัดค้านได้ ข้อใดตกลงกันว่าเป็นอันถูกต้องดีแล้ว พระสงฆ์ทั้งหมดที่ประชุมอยู่ที่นั่นก็สวดขึ้นพร้อมๆ กัน เป็นเรื่องๆ ไป เท่ากับเป็นการพิมพ์พระพุทธวจนะเหล่านั้น ลงในสมองของพระสงฆ์คราวละ ๕๐๐-๗๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ องค์ จดจำไปบอกให้ผู้อื่นท่องบ่นกันต่อไป กลัวการสูญหายไปหรือสลายไป

๒.๓.๒ การอภิปรายเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย

การอภิปรายเรื่องสิกขาบทเล็กน้อย เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวว่า ในปฐมสังคายนาครั้งนั้น พระอานนท์ได้กล่าวในที่ประชุมสงฆ์ถึงพระพุทธานุญาต ข้อที่ให้สงฆ์ถอยสิกขาบทเล็กน้อยได้ ที่ประชุมได้ถามพระอานนท์ว่า ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาค ถึงสิกขาบทเล็กน้อยนั้นอย่างไร พระอานนท์ตอบว่า มิได้ทูลถาม เกิดปัญหาในที่ประชุมเพราะในที่ประชุมมีความคิดเห็นต่างๆ นานา พระเถระบางพวก ก็ว่าวันปาราชิก ๔ เสียที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย บางพวกว่ายกวันปาราชิก สังฆาภิเสก ๑๓ ญีโสธ ๒ เสียที่เหลือจัดเป็นสิกขาบท

^๒ สิริวิมลย์ คำวันสว, *พุทธศาสนาในอินเดีย*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓, หน้า ๗๓-๗๔.

เล็กน้อย บ้างก็ว่าเว้นปาราชิก สังฆาภิเสก ๑๓ อนียต ๒ และนิสสัยคิยาปาจิตติย ๓๐ เสีย ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย บ้างก็ว่าเดิมปาจิตติย ๔๒ เสีย ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย บ้างก็ว่าเดิมปาฏิเทสนียะ ๔ ลงไปอีก ที่เหลือจัดเป็นสิกขาบทเล็กน้อย

เมื่อมติที่ประชุมมีความเห็นแตกต่างกันอย่างนี้ พระมหากัสสปเถระจึงได้กล่าวขึ้นว่า ดูก่อนการุโส ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบททั้งหลายของพวกเรา ที่บ่งถึงคุณวิสัยก็มีอยู่ แม้พวกคฤหัสถ์ก็ย่อมรู้ทั่ว นี่ควรแก่ท่านทั้งหลายผู้เป็นสมณศากยบุตร นี่ไม่ควรแก่ท่านทั้งหลาย ดังนี้ ถ้าพวกเราจักพร้อมกันถอนสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ ไซ้ร้ ก็จักมีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมทรงบัญญัติสิกขาบท เพื่อเหล่าสาวกชั่วกาลแห่งควันไฟ พระศาสดาของสาวกเหล่านี้ ได้ดำรงอยู่แล้วเพียงใด สาวกเหล่านี้ก็ศึกษาแล้วในสิกขาบททั้งหลายเพียงนั้น เพราะพระศาสดาของสาวกเหล่านี้ปรีนิพพานแล้ว

บัดนี้เหล่าสาวกจึงไม่ศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย ก็ถ้าความพร้อมพร้อมของสงฆ์ถึงที่ แล้วไซ้ร้ สงฆ์พึงไม่บัญญัติสิกขาบทที่ยังมิได้ทรงบัญญัติ พึงไม่ตัดทอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ แล้วพึงสมทานประพฤติในสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้เป็นบัญญัติ ฯลฯ ท่านผู้ใดเห็นว่าสมควรท่านผู้นั้นพึงนิ่งเฉย ท่านผู้ใดเห็นว่าไม่สมควร ท่านผู้นั้นพึงพูดขึ้น

เมื่อสิ้นกระแสประกาศของพระมหากัสสปเถระแล้ว ปรากฏว่าที่ประชุมเห็นพ้องต้องกัน ด้วยดี จึงเป็นอันถือว่านับตั้งแต่กาลบัดนั้นเป็นต้นไป สงฆ์ (เฉพาะฝ่ายเห็นด้วยกับพระมหา-กัสสปเถระ) จะไม่ถอนสิกขาบทแม้เล็กน้อยเลย คณะสงฆ์คณะนี้จึงได้ปรากฏนามสืบต่อมาว่า คณะเถรวาท หรือสเถรวาท หรืออีกนัยหนึ่งเรียกว่า วินยวาท ก็เรียกได้ เพราะถือตามมติของพระเถระานุเถระอันมีพระมหากัสสปเถระเป็นประมุข

๒.๓.๓ สงฆ์ปรับอาบัติพระอาณนที

พระราชธรรมนิเทศ (ระบบ จิตตภาโณ) ได้กล่าวว่า ที่ประชุมสงฆ์ยังได้มีมติดำหนิ (ใช้คำว่า ดำหนิ ไม่ใช่คำว่าปรับอาบัติ) การกระทำของพระอาณนที ๕ อย่าง ว่าเป็นการกระทำไม่ดี ซึ่งใช้คำทาสีว่า ทุกกฏ ที่แปลกันว่า อาบัติทุกกฏ แต่การกำหนดอาบัติเป็นพุทธอาณนาค คนอื่นไม่อาจจะที่จะบัญญัติอาบัติได้ ความหมายของคำนี้ จึงควรแปลในคำหนิว่า ทำไม่ดีเท่านั้น ข้อที่สงฆ์ดำหนิพระอาณนที ๕ ประการนั้น คือ

๑. ไม่กราบทูลถามว่าสิกขาบทเล็กน้อยที่รับสั่งนั้นคือสิกขาบทอะไร? พระอาณนทีแก้ว่า ที่ไม่กราบทูลถามเพราะท่านกำลังเศร้าโศก เนื่องจากพระพุทธเจ้ากำลังจะปรีนิพพาน จึงระลึกไม่ได้

๒. เวลาพระอนันท์เย็บผ้าของพระพุทธเจ้าได้ใช้เท้าหนีบผ้าอีกด้านหนึ่ง อันเป็นการขาดความเคารพต่อพระพุทธองค์ ข้อนี้นพระอนันท์แก้ว่า ที่ต้องทำเช่นนั้น เพราะไม่มีใครช่วยจับเวลาเย็บผ้า เขาได้ทำด้วยขาดความเคารพไม่

๓. พระอนันท์ปล่อยให้สตรีถวายอภิวาทพระพุทธสรีระ พวกเธอร้องไห้กันจนน้ำตาถูกพระพุทธสรีระ ข้อนี้นพระอนันท์แก้ว่า ท่านเห็นว่าสตรีไม่ควรยกช้อนนอกในเวลาถวายกิน จึงได้จัดให้พวกเธอได้เข้าไปถวายอภิวาทพระพุทธสรีระก่อน จะได้กลับสู่ที่อยู่อาศัยของตนในเวลาที่ยังไม่ค่ำมืด

๔. พระอนันท์ไม่กราบทูลอาราธนา ให้พระพุทธเจ้าทรงดำรงพระชนม์อยู่ตลอดไป ทั้งๆ ที่พระองค์ทรงทำนิมิตโยกาสถึง ๑๖ ครั้ง พระอนันท์แก้ว่า ที่ไม่กราบทูลอาราธนา เพราะไม่ทราบ เนื่องจากท่านถูกมารตลึง

๕. พระอนันท์ชวนชวายเป็นสตรีเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา พระอนันท์แก้ว่า ท่านเห็นว่า พระนางมณฑาชาบดีโคตมีซึ่งเป็นพระมาตุจฉา ได้ประทับประคองเลี้ยงดูพระผู้มีพระภาค มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์

การกระทำทั้งหมดนี้ ท่านไม่เห็นว่าเป็นความผิดอะไร แต่เมื่อลองเห็นว่าเป็นการกระทำไม่ดี ท่านยินดียอมรับและถ้อยถนอมความผิดนั้น การกระทำของพระสังคีติกาจารย์ นอกจากจะเป็นการเน้นให้เห็นว่า การทำบางอย่างถึงแม้ว่าตนจะทำได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจแต่เมื่อความรู้สึกส่วนใหญ่ท่านตำหนิ การจะตั้งรับถือดีไปเป็นการไร้ประโยชน์ การยอมรับนับถือผิดส่วนใหญ่ ในบางกรณีเพื่อยุติปัญหาและสร้างแบบแผนที่ดีงามนั้น เป็นสิ่งที่ควรกระทำ

๒.๓.๕ การคัดค้านการสังคายนาครั้งที่ ๑

ในขณะที่พระมหากัสสปเถระได้ทำเสร็จสมบูรณ์ ในการรวบรวมพระธรรมวินัย และสร้างความมั่นใจในหมู่พระเถระถึง ๕๐๐ รูป แต่ก็ยังมีพระภิกษุอีกกลุ่มหนึ่งไม่เห็นด้วย คือกลุ่มพระปุราณะได้พาบริวารจำนวน ๕๐๐ รูป เดินทางมาจากทักขิณาเครีขบท มาพักที่เวฬุวันวิหาร ในกรุงราชคฤห์ ภิกษุทั้งหลายได้ทำสังคายนาได้บอกให้ท่านทราบว่า ก่อนท่านปุราณะพระธรรมวินัยอันภิกษุทั้งหลายได้ทำเสร็จแล้ว ขอท่านยอมรับด้วย พระปุราณะกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย พระเถระทั้งหลายได้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยกันเรียบร้อยก็ดีแล้ว แต่ผมได้ฟังได้รับ

มาเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าว่าอย่างไร จะถือปฏิบัติตามนั้น” เมื่อได้ชี้แจงกันพอสมควรแล้ว ปรากฏว่าพระปราณะมีความเห็นตรงกับพระสังคีติกาจารย์ส่วนมาก แต่มีความเห็นขัดแย้งกัน เรื่องวัตถุ ๘ ประการ ซึ่งเป็นพระพุทธานุญาตพิเศษที่ทรงอนุญาตให้พระภิกษุทำได้ในคราวเกิด พุทธภิกขุภัย แต่เมื่อภัยเหล่านั้นระงับก็ทรงบัญญัติห้ามมิให้กระทำอีก วัตถุ ๘ ประการนั้น คือ

๑. อันโตมธุระ เก็บของที่เป็นยวากเล็ก คืออาหารไว้ในที่อยู่ของตน
๒. หันโตปิกกะ ให้มีการหุงต้มอาหารในที่อยู่ของตน
๓. สามปิกกะ พระสงฆ์หุงต้มด้วยตนเอง
๔. อุคคหิตะ การหยิบของเคี้ยวของฉันทันยังไม่ได้ประเคน
๕. ตโณหตะ ของที่นำมาจากที่นิมนต์ซึ่งเป็นพวกอาหาร
๖. ปุเรภัตตะ การฉันของก่อนเวลาภัตตาหาร ในกรณีที่ดินรับนิมนต์ไว้ในที่อื่น แต่ฉันอาหารก่อนอาหารที่ตนจะต้องฉันในที่นิมนต์
๗. วณฺเฐระ ของที่เกิดและตกอยู่ในป่า ซึ่งไม่มีใครเป็นเจ้าของ
๘. โปกขริฐระ ของที่เกิดและอยู่ในสระ เช่น ดอกบัว เหง้าบัว

วัตถุทั้ง ๘ ประการนี้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเป็นพิเศษในคราวพุทธภิกขุภัย ๒ คราว คือ ที่เมืองเวสาลีและที่เมืองราชคฤห์ แต่เมื่อพุทธภิกขุภัยหายไปแล้ว ทรงห้ามมิให้พระภิกษุกระทำ พระปราณะและพวกของท่านคงจะได้ทราบเฉพาะเวลาที่ทรงอนุญาต จึงจำทรงไว้อย่างนั้น เนื่องจากการอยู่กระจัดกระจายกัน การติดต่อออกกล่าวกันบางเรื่องทำไม่ได้ เมื่อฝ่ายพระสังคีติกาจารย์ชี้แจงให้ท่านฟังท่านกลับมีความเห็นว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระสัพพัญญุตญาณไม่สมควรที่จะบัญญัติห้ามแล้วอนุญาต อนุญาตแล้วกลับบัญญัติห้ามมิใช่หรือ”

พระมหากัสสปเถระกล่าวว่า “เพราะพระองค์ทรงมีพระสัพพัญญุตญาณนั่นเอง จึงทรงรู้ว่ากาลใดควรห้าม กาลใดควรอนุญาต” ท่านยังได้กล่าวมั่นให้พระปราณะทราบมติของที่ประชุมที่ได้ตกลงกันว่า “จักไม่บัญญัติสิ่งทีพระพุทธเจ้ามิได้ทรงบัญญัติขึ้น จักไม่เพิกถอนสิ่งที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว จักสมทานศึกษาสำเหนียก ในสิกขาบททั้งหลาย ตามที่ทรงบัญญัติไว้” พระปราณะยืนยันว่า ท่านจักปฏิบัติตามมติของท่านที่ได้สดับฟังมา

หลักฐานฝ่ายมหายานบอกว่า พระปราณะไม่ยอมรับเรื่องวัตถุ ๘ ประการนี้ แล้วนำพวกของตนไปจัดการสังคายนาขึ้นอีกต่างหาก ซึ่งแน่นอนว่า วัตถุ ๘ ประการนี้ซึ่งตามพระวินัยห้ามมิให้ทำ และปรับอาบัติปาจิตตีย์บ้าง ทุกกฏบ้างนั้น ฝ่ายพระปราณะถือว่ากระทำได้ เป็นอันว่า “ความแตกแยกในทางข้อปฏิบัติ คือความเสียแห่งศีลสามัญญตาได้เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา

หลังจากพุทธจริยพยานผ่านไปเพียงไม่กี่เดือนเท่านั้น ความไม่เสมอภาคในด้านการปฏิบัติอย่างน้อยได้แตกแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ๑) ฝ่ายที่ยอมรับนับถือมติของพระสังคีติกจารย์ ในคราวประชุมสังคายนา ๒) ฝ่ายที่สนับสนุนคล้อยตามมติของพระปุราณะกับพวกพ้องอย่างน้อยฝ่ายนี้ต้องมีไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ รูป ซึ่งในที่สุดฝ่ายพระปุราณะต้องได้พวกเพิ่มขึ้น

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้ให้ข้อคิดในเรื่องนี้ว่า ปฐมสังคายนา เป็นการทำขึ้นโดยภิกษุหมู่หนึ่งเท่านั้น ยังมีภิกษุอีกจำนวนมากที่ไม่ได้เข้าประชุม และในจำนวนภิกษุเหล่านี้คงมีบางหมู่ที่ไม่พอใจในการสังคายนาของฝ่ายพระมหากัสสปเถระและคงมีหลายหมู่ โดยเฉพาะหมู่สงฆ์ฝ่ายพระปุราณะเอง ซึ่งคงเป็นพระเถระสำคัญรูปหนึ่ง มีฉะนั้นเหตุไรพระมหากัสสปเถระจึงต้องมาเสียเวลาชุมนุมสงฆ์ ชี้แจงให้ฟัง และเหตุการณ์เช่นนี้ได้เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนความเชื่อถือของพุทธศาสนิกฝ่ายมหายาน ว่าพวกมหายานได้ยกไปตั้งกองสังคายนาต่างหาก จากคณะสงฆ์ฝ่ายพระมหากัสสปเถระ

ลักษณะที่ ๘ ซ้อนั้น เสถียร โพธิ์นันทะ กล่าวว่า ข้ออ้างของฝ่ายพระปุราณะไม่มีเหตุผล พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รอบคอบทรงปัญญาเฉียบแหลม ไม่นิยมในวัตรปฏิบัติที่ตึงเครียด ย่อมทรงผ่อนผันไปตามกาล อย่างไรก็ตาม เรื่องราวนี้แสดงให้เห็นว่า การที่ไม่มีนิยมให้เขียนพระธรรมคำสอนให้แพร่หลายในสมัยก่อนให้เป็นหลักฐาน ใช้แต่การทรงจำถ่ายทอดกันมานั้น บางทีก็อาจมีการคลาดเคลื่อนเช่นจำผิด หรือนึกไม่ออกเช่นพระปุราณะเป็นต้น การสังคายนาจึงเป็นสอบทวนความทรงจำของสงฆ์ให้เข้ารูปเข้ารอยเป็นอันเดียวกันนั่นเอง

๒.๓.๕ สงฆ์สงฆพหุมนัฏพระฉันทะ^๖

พระฉันทะ เคยเป็นข้าราชบริพารของพระเจ้าสุทโธทนะ และใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามาก่อนบวช คือเป็นสารีรชัมภวให้พระองค์ในวันที่เสด็จออกผนวช และมีอายุเท่ากันกับพระพุทธเจ้า เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะออกบวช นายฉันทะก็ได้ตามเสด็จจนถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาณที่แล้วจึงกลับ เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ และสั่งสอนเวไนยสัตว์จนพุทธศาสนาแผ่ไปกว้างไกล ฉันทะจึงพร้อมด้วยเจ้าชายศกยะหลายองค์ตามออกมา เมื่อบวชมาแล้วจึงมีความเยื่อหยิ่ง ว่าตนเป็นคนใกล้ชิดของ

^๖ พระพุทธศาสนาธิการ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๑๙๐.

ของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้อาจได้ตีเทียบดูหิมันภิกษุรูปอื่นๆ ด้วย แม้พระองค์จะได้ทรงดักเตือนหลายต่อหลายครั้งก็ไม่เชื่อ พระองค์จึงตรัสสั่งพระอานนท์ไว้ว่า “อานนท์ หลังจากเราล่วงไปแล้ว สงฆ์พึงลงพรหมทัณฑ์แก่ฉันนะ”

ครั้นนั้น พระอานนท์ได้แจ้งแก่ที่ประชุมสงฆ์ พระเถระทั้งหลายกล่าวว่า ท่านยานนท์ ท่านทูลถามพระผู้มีพระภาคหรือไม่ว่า พรหมทัณฑ์เป็นอย่างไร พระอานนท์ตอบว่า ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคแล้ว พระองค์ตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุฉันนะพึงพูดตามปรารภนา ภิกษุทั้งหลายไม่พึงว่ากล่าว ไม่พึงพราสอนภิกษุฉันนะ

พระเถระทั้งหลายกล่าวว่า ท่านอานนท์ ถ้าเช่นนั้น ท่านนั้นแหละจงลงพรหมทัณฑ์แก่พระฉันนะ พระอานนท์ทบทวนปรึกษาพระเถระทั้งหลายว่า จะลงพรหมทัณฑ์ได้อย่างไร พระฉันนะท่านเป็นคนที่ดูร้ายมาก ถ้าเช่นนั้นท่านจงไปกับภิกษุหลายๆ รูป พระอานนท์ก็โดยสารเรือไปพร้อมกับภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ถึงเมืองโกสัมพี พระอานนท์เข้าไปยังวัดโมลีตาราม ครั้นแล้วนั่งบนอาสนะ พระฉันนะเห็นท่านก็เข้าไปหาท่านพระอานนท์ อภิวาทแล้วนั่งที่สมควร พระอานนท์ได้กล่าวกะพระฉันนะว่า สงฆ์ลงพรหมทัณฑ์ท่านแล้ว

พระฉันนะถามว่า พรหมทัณฑ์คืออะไร พระอานนท์ ตอบว่า ท่านปรารภนาจะพูดคำใด พึงพูดคำนั้นเถอะ พระสงฆ์ทั้งหลายจะไม่กล่าว ไม่ดักเตือน พระฉันนะเข้าใจ ด้วยเหตุเพียงที่ภิกษุทั้งหลายไม่ว่ากล่าว ไม่ดักเตือน ไม่พราสอน สงฆ์กำจัดข้าพเจ้าแล้วมิใช่หรือแล้วพระฉันนะ กล่าวจบลง ท่านก็สลับสับลง ณ ที่นั่นเอง

ครั้นต่อมาพระฉันนะ ก็มีความอึดอัด ระอาใจ รังเกียจอยู่ด้วยพรหมทัณฑ์จึงหลีกหนีออกจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียว ท่านสำนึกได้ ตั้งใจบำเพ็ญเพียร ไม่ประมาท ผีกลมนอบรมตนด้วยศีลสมาธิ ปัญญา ไม่เท่าไรนักได้ทำให้แจ้งซึ่งคุณพิเศษอันยอดเยี่ยม สำเร็จเป็นพระอรหันต์ แล้วท่านก็ไปพบพระอานนท์แล้วกล่าวว่า ขอท่านจงระงับพรหมทัณฑ์แก่ผมในบัดนี้เถิด ท่านพระอานนท์กล่าวตอบว่า ท่านฉันนะ เมื่อใดท่านทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันต์แล้ว เมื่อนั้นพรหมทัณฑ์ของท่านก็ระงับแล้ว

๒.๔ ผลของการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

๒.๔.๑ สรุปการสังคายนาครั้งที่ ๑

การสังคายนาครั้งที่ ๑ นี้ สามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ทำที่ถ้ำสัตตบดินธุหา ภูเขาเวภาระ เมืองราชคฤห์ แคว้นมคธ
๒. พระมหากัสสปเถระเป็นประธาน และเป็นองค์ปูลง พระอุบาลีเป็น
องควิสิขนาพระวินัย พระกานนที เป็นองควิสิขนาพระสุตตและพระอภิธรรม
๓. พระเจ้ากษัตริศตรูทรงเป็นองค์อุปถัมภ์
๔. พระอรหันต์ จำนวน ๕๐๐ องค์ เข้าร่วมประชุม
๕. ส่งมปรับอาบัติพระอานนท์
๖. ส่งมส่งพรหมทัณฑ์แก่พระจันนะ
๗. พระปุราณะคัดค้านการทำสังคายนา ด้วยวัตถุ ๘ ประการ

โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อรื้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่เพื่อความดำรงมั่น
ของพระศาสนาทำเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน และ ทำอยู่ ๗ เดือน จึงสำเร็จ
มีการตระเตรียมงานอยู่นานถึง ๖ สัปดาห์

๒.๔.๒ ผลที่เกิดจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

๑. ได้รื้อยกรองพระธรรมวินัยเข้าเป็นหมวดหมู่เป็นระเบียบเรียบร้อย
๒. การปฏิบัติของพระอานนท์ และการส่งพรหมทัณฑ์พระจันนะเป็นตัวอย่างที่ดี
ถึงหลักประชาธิปไตยและธรรมาธิปไตยอย่างชัดเจน
๓. ทำให้คำสอนของพระพุทธองค์ดำรงมั่น และได้ตกทอดมาถึงปัจจุบัน
๔. แสดงถึงความสามัคคีของพระภิกษุสงฆ์ที่ได้พร้อมเพียงกันจนถือเอาเป็น
ตัวอย่างในการทำสังคายนาในสมัยต่อๆ มา

สรุปท้ายบท

หลังพุทธปรินิพพาน สถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียในพุทธศตวรรษที่ ๑ มีสาระสำคัญ คือ การทำปฐมสังคายนา โดยคณะสงฆ์เริ่มงานรวบรวมประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีความสำคัญต่อการสืบทอดและขยายตัวของพระพุทธศาสนาในยุคต่อมา ปัจจัยที่สนับสนุนให้เกิดสังคายนาครั้งที่ ๑ มาจากเหตุผลหลายประการ ได้แก่ แนวคิดที่จะรวบรวมพระธรรมวินัยก่อนพุทธทริปิฎกานของพระสาวก เหตุการณ์ที่พระผู้ภักทจะการกล่าวจ้วงจาบพระพุทธองค์ เมื่อทราบข่าวการเสด็จปรินิพพานของพระพุทธองค์ และเพื่อความดำรงมั่นของพระธรรมวินัย

เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ ๑ เริ่มจากการขอความเมตตาสนับสนุนของรัฐแห่งอาณาจักรมคธในยุคของพระเจ้าอชาตศัตรู การคัดเลือกพระสงฆ์ผู้เป็นพระอรหันต์ มีความเชี่ยวชาญพระธรรมวินัย การอภิปรายวินิจฉัยลักษณะเล็กน้อยซึ่งประเด็นนี้กลายเป็นเรื่องบ่งชี้ลักษณะสำคัญของนิกายสงฆ์ในยุคต่อมา คือ เกรวาทให้ยึดหลักการดั้งเดิมไม่ให้มีการปรับเปลี่ยนหรือลดทอนในส่วนที่พระพุทธองค์ตรัสไว้แล้ว และไม่เพิ่มเติมในส่วนที่พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัส ส่วนฝ่ายมหายานมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัยประยุกต์ให้สนองความต้องการของสังคม จึงมีลักษณะเป็นเสรีนิยม

คำถามท้ายบท

๑. จงบอกสาเหตุที่ทำให้เกิดสังคายนา ครั้งที่ ๑ ว่า มีกี่ประเด็น อธิบาย
๒. จงบอกผลดีและผลเสีย ในการทำสังคายนา ครั้งที่ ๑ มา ๓ ข้อ พร้อมอธิบาย
๓. คำว่า การลงพรหมทัณฑ์ หมายถึง การทำอะไร อธิบาย
๔. ทำไมสงฆ์จึงปรับอาบัติพระอานนท์ เพราะเหตุใด บวกมา ๔ ข้อ พร้อมอธิบาย
๕. สาเหตุที่เลือกเมืองราชคฤห์ เป็นสถานที่ทำสังคายนา เพราะอะไร อธิบาย

บทที่ ๓

พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๒

ไพรินทร์ ฌ วัฒนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกสาเหตุให้เกิดการสังคายนาและผลของการสังคายนาครั้งที่ ๒ ได้
๒. อธิบายเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ ๒ ได้
๓. วิเคราะห์การแยกนิกายของพระพุทธศาสนาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- สาเหตุของการสังคายนาครั้งที่ ๒
- เหตุการณ์สำคัญก่อนการสังคายนาครั้งที่ ๒
- ผลของการสังคายนาครั้งที่ ๒
- การแยกนิกายในพระพุทธศาสนา
- สรุปการสังคายนาครั้งที่ ๒

การสังคายนาครั้งที่ ๒ สืบเนื่องมาจากความคลาดเคลื่อนของพระพุทธรูปและคัมภีร์ที่บรรดาพระภิกษุชาวเมืองวัชชีได้ยื่นได้ฟังมาจากพระโอรสของพระพุทธเจ้า ในสมัยที่เกิดการขาดแคลนอาหารซึ่งทำให้ภิกษุได้รับความเดือดร้อน และพระพุทธองค์ได้ตรัสอนุญาตให้ภิกษุวัชชีบุตรปฏิบัติตามวัตร ๑๐ ประการ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น จนกระทั่งหลังการสังคายนาครั้งที่ ๑ ผ่านไป ภิกษุชาววัชชีก็ยังประพฤติปฏิบัติตามวัตร ๑๐ ประการดังกล่าวอยู่ จึงเป็นเหตุให้เกิดความขัดแย้งในการประพฤติพระธรรมวินัย อันเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเกิดการสังคายนาครั้งที่ ๒ และการแยกนิกายของสงฆ์ในพระพุทธศาสนาขึ้น

๓.๑ สาเหตุของการสังคายนาครั้งที่ ๒

สาเหตุแห่งการเกิดขึ้นของการสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ มีอยู่ ๒ มติ ทั้งฝ่ายเถรวาท และฝ่ายมหายาน โดยฝ่ายเถรวาทมีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกภาษาบาลีเล่มที่ ๗ ส่วนมติฝ่ายมหายานได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ธรรมเภทจักรศาสตร์ของพระวสุมित्र และอรรถกถาแห่งคัมภีร์นั้น เพื่อให้ นักศึกษาได้อย่างกว้างขวางและรอบด้านจึงนำมากล่าว ณ ที่นี้ ดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ ทดักฐานฝ่ายเถรวาท

หลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปได้ ๑๐๐ ปี ความวุ่นวายเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของคณะสงฆ์ในชมพูทวีปมีความรุนแรงมากขึ้น นั่นคือมีภิกษุที่อยู่จำพรรษาอยู่ในเมืองเวสาลี ได้แตกออกเป็น ๒ ฝ่าย อันเนื่องมาจากการประพฤติผิดพระวินัยบัญญัติ โดยมีความเห็นที่ขัดแย้งกันในเรื่องวัตร ๑๐ ประการ โดยพวกหนึ่งเห็นว่า วัตร ๑๐ ประการนี้ ชอบด้วยพระธรรมวินัย อีกพวกหนึ่งเห็นว่า ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย เป็นสาเหตุนำไปสู่การโต้เถียงกันอย่างรุนแรง จนเกิดการแตกแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย และกลายเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการแตกแยกกันมาจนถึงทุกวันนี้ อันที่จริงวัตร ๑๐ ประการนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงบัญญัติไว้แล้วในธรรมวินัย แต่ภายหลังต่อมาพวกภิกษุวัชชีบุตรได้พยายามตีความหมายให้ผิดไปจากของเดิม วัตร ๑๐ ประการนั้น คือ*

* วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๔๖/๓๔๓.

๑. สังคิโลณกัปปะ ภิกษุเก็บเกลือไว้ในเชง (เขาสัตว์, กลักหรือกระบอกลูกเตา) หรือน้ำในบาตร (หรือสิ่งของอื่น บางทีใช้ปากกอกาณัติสัญญาณ) แล้วนำไปจันทกับอาหารได้ ไม่เป็นอาบัติ ซึ่งขัดกับพุทธบัญญัติในวินัยช่อปาจิตติยที่ ๓๘ ซึ่งทรงห้ามมิให้ภิกษุสั่งสมอาหารความว่า อนึ่ง ภิกษุใด เคี้ยวกัถิ จันกัถิ ซึ่งของเคี้ยวกัถิ ซึ่งของจันกัถิ ที่ทำการสั่งสม เป็นปาจิตติย^๒

๒. ทวัจจุลกัปปะ ภิกษุฉันอาหารในเวลาตะวันบ่ายล่วงไปแล้ว ๒ องค์ได้ ไม่เป็นอาบัติ ซึ่งขัดกับพุทธบัญญัติในวินัยปาจิตติย ข้อที่ ๓๗ ซึ่งทรงห้ามมิให้ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาลตั้งแต่เที่ยงวันไปแล้ว ความว่า อนึ่ง ภิกษุใด เคี้ยวกัถิ จันกัถิ ซึ่งของเคี้ยวกัถิ ซึ่งของจันกัถิ ในเวลาวิกาล เป็นปาจิตติย^๓

๓. คามันตรกัปปะ ภิกษุฉันอาหารในวัด แล้วเข้าไปในบ้านเขลาวยอาหารให้ฉันอีกในวันเดียวกัน ภิกษุมิได้ทำวินัยกรรมมาก่อนก็ฉันได้ ไม่เป็นอาบัติ ซึ่งขัดกับพุทธบัญญัติในวินัยช่อปาจิตติยที่ ๓๕ ซึ่งทรงห้ามมิให้ฉันอาหารที่เป็นอดิเรก ความว่า อนึ่ง ภิกษุใด ฉันเสร็จ ห้ามกัดแล้ว เคี้ยวกัถิ จันกัถิ ซึ่งของเคี้ยวกัถิ ซึ่งของจันกัถิ เป็นปาจิตติย^๔

๔. อาวาสกัปปะ อาวาสใหญ่ กำหนดสีมาอันเดียวกัน จะทำอุโบสถในที่ต่างๆ กัน เป็นอาบัติ แต่ภิกษุวัชชีแสดงว่าไม่เป็นอาบัติ

๕. อนุมตติกัปปะ ถ้ามีภิกษุที่ควรนำฉันหะมาเมื่ออยู่ แต่มิได้นำมา จะทำอุโบสถกรรมเสียก่อนไม่ควร แต่ภิกษุชาววัชชีว่า ควร

๖. อาจิณณกัปปะ ข้อปฏิบัติอันใดที่เคยประพฤติตามกันมาแต่พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ แม้จะประพฤติดิถี ก็ควรประพฤติตามท่านได้ ไม่ผิดวินัย

๗. อมถิตกัปปะ ภิกษุฉันอาหารแล้ว ยังมีได้ทำวินัยกรรมก่อน จันนมสดที่ยังมิได้แปรเป็นนมส้มก่อนไม่ควร ภิกษุชาววัชชีว่าควรฉันได้ ไม่ผิดวินัย

๘. ชโลคัง ปาตุง ภิกษุชาววัชชีเห็นว่า ภิกษุฉันเหล้าอ่อนๆ ที่ยังมีได้เป็นน้ำสุราเมาได้ ข้อนี้ขัดกับพุทธบัญญัติปาจิตติย ข้อที่ ๕๑ ซึ่งทรงห้ามมิให้ภิกษุดื่มสุราเมรัย

๙. ยทสกัง นิสีทนัง ภิกษุชาววัชชีแสดงว่า ภิกษุใช้ผ้าบิสีทนะที่ไม่มีชายก็ควร ไม่ผิดวินัย

^๒ วิ.ม.พ.(ไทย) ๒/๔๑๖/๔๑๒.

^๓ วิ.ม.(ไทย) ๔/๔๑๒/๕๐๘.

^๔ วิ.ม.(ไทย) ๔/๓๙๗/๔๙๗.

๑๐. ชาตुरुประดัง ภิกษุชาววัชชีแสดงว่า ภิกษุจะรับเงินและทองก็ได้ ซึ่งข้อนี้ขัดกับพุทธบัญญัติศีลคดียาจิตตีย์ ข้อที่ ๑๘ ซึ่งทรงห้ามมิให้ภิกษุรับเงินและทอง

๓.๑.๒ หลักฐานฝ่ายมหายาน

จากคัมภีร์ฝ่ายมหายานชื่อ ธรรมเภทจักรศาสตร์ของพระวสุมิตร และอรรถกถาแห่งคัมภีร์นั้น ซึ่งแต่งโดยพระคันถรณจาจารย์ กุยกี^๕ ในราชวงศ์ถังของจีน บอกว่าการแตกแยกคราวนั้นเกิดขึ้นจากความวิบัติแห่งวิภูริ ซึ่งแสดงโดยพระมหาเถระ ๕ ประการ คือ

๑. พระอรหันต์หาจะถูกมารยั่วยวนจนอุสจฺเคลื่อนในเวลาหลับได้
๒. พระอรหันต์อาจมีอัญญาณคือความไม่รู้ในบางสิ่งได้
๓. พระอรหันต์อาจมีกังขา คือความลังเลสงสัยในบางสิ่งได้
๔. ผู้จะรู้ว่าตนได้บรรลุธรรมผลขั้นใด จำต้องอาศัยการพยากรณ์จากคนอื่น
๕. อริยมรรคจริยผลจะปรากฏเมื่อบุคคลเปล่งวจาว่า “อโห ทุกข์ อโห ทุกข์”

โดยได้เล่าประวัติของพระมหาเถระและภิกษุของเขาว่า พระมหาเถระเป็นบุตรของพ่อค้าของหอมเมืองมถุรา เป็นชายหนุ่มผู้มีรูปงามเป็นที่ต้องตาของเพศตรงข้ามเป็นอย่างมาก ต่อมาเมื่อบิดาไปค้าขายยังต่างถิ่น มหาเถระมาพบ ลักลอบได้เสียกับมารดาของตน เมื่อบิดากลับมา เขากลับความลับถูกเปิดเผยจึงวางแผนร่วมกับมารดาฆ่าบิดาของตนจากนั้นก็พามารดาหนีไปอยู่ ณ เมืองปาฏลีบุตร วันหนึ่งเขาพบพระอรหันต์ชาวมถุรารูปหนึ่ง ซึ่งตนเคยทำบุญแต่ครั้งอยู่มถุรา ก็เกิดระแวงจึงลอบประหารพระอรหันต์รูปนั้นเสีย หลังจากนั้นมารดาที่เป็นภรรยาด้วยนั้นได้ลักลอบเป็นชู้กับชายอื่น เขาจับได้และโกรธมากจึงฆ่ามารดาทิ้งเสีย เป็นอันว่ามหาเถระกระทำอนันตริยกรรมถึง ๓ ครั้ง คือ ปิตุฆาต อรหันตฆาต และมาตฆาต หลังจากได้ทำบาปกรรมมามากแล้วเกิดความสลดใจ จึงเดินทางไปกุฏกุฎารามเพื่อขอบรรพชาอุปสมบทกับสงฆ์โดยปกปิดกรรมของตน ได้ฉายาใหม่ตามชื่อ พระมหาเถระเป็นคนฉลาด บวชแล้วตั้งใจเรียนพระธรรมวินัยจนมีความรู้แตกฉาน เทศนาไพเราะ เป็นที่เลื่องลือไปทั่วกรุงปาฏลีบุตร จนพระเจ้ากาฬโคกราชรับเป็นผู้ฤๅโถม์ แต่พระมหาเถระก็ยังไม่ละทิ้งนิสัยเดิม คิดหวังจะให้คนมายกย่องยิ่งกว่านั้นขึ้นไปอีก จึงกล่าวหาว่าตนบรรลุอรหัตตผลแก่เพื่อนสหธรรมิก

^๕ สุชาติ หงหา.ดร. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากอดีต สู่ปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ :ธรรมสภา และสถาบันโฆลธรรมสุนัยหนังสือพระพุทธศาสนาจัดพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า

แก่เพื่อนสหธรรมิกและสาธุศิษย์ ทำให้คนเป็นจำนวนมากพากันเคารพนับถือและได้ लाभ สักการะเพิ่มขึ้น และเพื่อเอาใจศิษย์ของตนจึงได้พยากรณ์ว่าคนนั้นเป็นโสดาบัน คนนี้เป็นพระ สกิทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ เป็นต้น

ต่อมา เขาถอนกลับผันผุสัจเจลีโอน เมื่ออุกคิษย์นำผ้าไปซักเห็นเข้เจิงถามว่า “อาจารย์ บอกว่าเป็นพระอรหันต์แล้ว แต่ทำไมพระอรหันต์จึงยังนอนผันผุสัจเจลีโอนเล่า”

“พระอรหันต์ทั้งหลายอาจถูกมารขั้วยวน จนอสุจิเจลีโอนได้ในเวลาหลับ” พระมหา เทวะตอบ

ศิษย์ที่เข้เขาบอกว่าตนเป็นพระหริยบุคคลนั้น มีความรู้สึกว่าตนเองไม่ค้ยรู้เรื่องอะไร เขามากๆ แต่ทำไมอาจารย์จึงบอกว่าตนเป็นพระหริยบุคคล จึงเข้าไปเรียนถามว่า

“ท่านอาจารย์บอกกระผมว่า เป็นพระอรหันต์ แต่ทำไมผมไม่ค้ยรู้เรื่องอะไร ทั้งๆ ที่ ผู้เป็นพระอรหันต์น่าจะรู้ทุกสิ่งตามความเป็นจริงมิใช่หรือ?”

“พระอรหันต์อาจมีอัณญาณ คือความไม่รู้ในบางสิ่งได้” พระมหาเทวะชี้แจง

“ในเมื่ออาจารย์บอกว่าตนเป็นพระอรหันต์ แต่ทำไมกระผมจึงยังมีความสงสัยอยู่เล่า?”

“พระอรหันต์อาจมีกังขา คือความสงสัยในบางสิ่งได้” พระมหาเทวะกล่าว

“ตามธรรมดาท่านที่จะเป็นพระอรหันต์ จะต้องเกิดญาณรู้ด้วยตนเองมิใช่หรือว่าตน เป็นพระอรหันต์แล้ว แต่ทำไมผมจึงไม่มีความรู้เช่นนั้น ยังต้องอาศัยการพยากรณ์จากอาจารย์ อยู่เล่า?” ศิษย์ถาม

“ผู้ที่รู้ว่าคุณเป็นพระอรหันต์ ต้องอาศัยการพยากรณ์จากคนอื่น” พระมหาเทวะตอบ

หลังจากทำเรื่องนอกวิธินอกกรอบหลายอย่างเข้า พระมหาเทวะเกิดความไม่สบายใจ รู้สึกว่า จะอยู่ในวิริยาบถใดก็มิได้ความเร้าร้อน คึนหนึ่งรู้สึกเร้าร้อนใจมากจนนอนไม่หลับ จึงอุทานว่า อโห ทุกข์ อโห ทุกข์ แปลว่า ทุกข์หนอยๆ เมื่อคิษย์ของท้่านได้ยินเข้าจึงถามว่า

“อาจารย์บอกว่า ท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว ทำไมจึงยังบ่นอยู่ว่า อโห ทุกข์ อโห ทุกข์ อยู่เล่า พระอรหันต์ยังมีทุกข์อยู่อีกหรือ?”

“อริยมรรคอริยผล จะปรากฏเมื่อบุคคลเปล่งวาจาว่า อโห ทุกข์ อโห ทุกข์” พระ มหาเทวะกล่าวตอบ

พระมหาเทวะได้ตั้งกิริยา ๕ ประการของตนขึ้นแล้ว และได้พยายามหาพวกให้สนับสนุน ความเห็นของตนเมื่อเห็นว่าได้มากสมพอควร จึงได้เสนอความคิดทั้ง ๕ นั้นในท่ามกลางสงฆ์ที่ กุกกุฏาราม เพื่อให้สงฆ์ทั้งปวงยอมรับว่า กิริยาของท่านเป็นธรรม แต่พระเถระที่เป็นพระ อรหันต์และยึดมั่นในธรรมทั้งปวงปฏิเสธ พระมหาเทวะจึงขอให้สงฆ์ตัดสินด้วยเบญจยลิกา คือการ ถัดเอาเสียงข้างมากเป็นประมาณ เนื่องจากเขาได้เตรียมบุคคลไว้ก่อนแล้วจึงชนะในการลงมติ ส่วนพระเถระที่ยึดมั่นในพระธรรมเห็นว่าสิ้นอายุขัยไปก็คงขาดความสุขทั้งไม่อาจแก้ไขเรื่องนี้ได้ จึงหนีออกจากเมืองปาฏลีบุตรไปจำพรรษาที่เมืองอื่น

พระเจ้ากาฬโคกราชเมื่อทรงทราบ จึงขอร้องไม่ให้พระเหล่านั้นไป แต่พระเถระทั้งหลายไม่ยินยอม ทำให้พระเจ้ากาฬโคกราชทรงกริ้ว เพราะเข้าใจผิด จึงทรงรับสั่งให้ปล่อย พระเหล่านั้นในเรือแตกกลางแม่น้ำคงคา พระเถระทั้งหลายใช้อัฏฐาภิสั่งขารลอยขึ้นไปบน อากาศลงไปสู่แคว้นภาศมีระ พระเจ้ากาฬโคกราชทรงทอดพระเนตรเห็นเช่นนั้น ทรงทราบว่า พระองค์หลงผิดจนถึงกับทำอันตรายต่อพระอรียะเจ้า จึงส่งคนไปขอมาและอาราธนาให้ท่าน เหล่านั้นกลับ เมื่อพระเถระเหล่านั้นไม่ยอมกลับจึงโปรดให้สร้างอารามถวายเป็นที่แคว้นภาศมีระ

๓.๒ เหตุการณ์สำคัญก่อนการสังคายนาครั้งที่ ๒

เหตุการณ์สำคัญก่อนการสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ เราจะศึกษาเฉพาะฝ่ายเถรวาทเท่านั้น โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก ซึ่งมีเหตุการณ์ดังนี้

สมัยนั้น ท่านพระยสเถระ ซึ่งเป็นบุตรของภากัณทกพรหมณ์ ได้เดินทางมาจากเมือง โกสัมพี เพื่อยจาริกไปในวัชชีชนบทถึงนครเวสาลี พักอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน เขต พระนครเวสาลี พวกพระวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี ครั้นถึงวันอุโบสถเอาถาดทองสัมฤทธิ์ใส่น้ำ เต็มเปี่ยมมาตั้งไว้ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ กล่าวแนะนำชักชวนอุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองเวสาลี ที่มาประชุมกันอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายจงถวายรูปียะแก่สงฆ์ ถวายพระหนึ่งก็ได้ ถวายพระก็ได้ บาทหนึ่งก็ได้ มาสกหนึ่งก็ได้ สงฆ์จักมีกรรมด้วยบริวาร เมื่อพระวัชชีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระยสเถระกับภิกษุอื่นจึงกล่าวจะอุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองเวสาลีว่า ท่านทั้งหลาย พวกท่าน อย่าได้ถวายรูปียะแก่พระสงฆ์ ถวายพระหนึ่งก็ตาม ถวายพระหนึ่งก็ตาม บาทหนึ่งก็ตาม มาสกหนึ่ง ก็ตาม ทองและเงินไม่ควรแก่สมณะเสียสายสาकยบุตร พระสมณะเขี้ยวสาकยบุตรไม่ยินดี

ทองและเงิน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรไม่รับทองและเงิน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร มีแก้วและทองวางเสียแล้ว ปราศจากทองและเงิน แม้ท่านพระยสกากัณทกบุตรกล่าวอยู่อย่างนี้ อุบาสกและอุบาสิกาชาวเมืองเวสาลีก็ยังถวายรูปะแก่พระสงฆ์อยู่

ครั้นล่วงราตรีนั้นแล้ว พวกพระวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี ได้จัดส่วนแบ่งเงินนั้น ตามจำนวนภิกษุแล้ว ได้กล่าวแก่พระยสกากัณทกบุตรว่า “เงินจำนวนนี้เป็นส่วนของท่าน” พระยสกากัณทกบุตรกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย ฉันไม่มีส่วนเงินฉันไม่ยินดีเงิน” พวกพระวัชชีบุตร จึงกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย พระยสกากัณทกบุตรนี้ ต่อบริภาช อุบาสกอุบาสิกา ผู้มีศรัทธา เลื่อมใส ทำให้เขาไม่เลื่อมใส เอาละ พวกเราจะลงปฏิสาราณียกรรมแก่ท่านแล้ว” ได้ลงปฏิสาราณียกรรมแก่พระยสกากัณทกบุตรนั้น

พระยสกากัณทกบุตรได้กล่าวกับพวกพระวัชชีบุตรว่า ท่านทั้งหลาย พระผู้มีพระภาค ทรงบัญญัติไว้ว่า สงฆ์พึงให้พระอนุตตแก่ภิกษุผู้ถูกลงปฏิสาราณียกรรม ขอพวกเธอจงให้พระอนุตตแก่ฉัน พระวัชชีบุตรจึงได้สมมติภิกษุรูปหนึ่งให้เป็นอนุตตแก่พระยสกากัณทกบุตร

ต่อมา พระยสกากัณทกบุตร พร้อมด้วยพระอนุตตพากันเข้าไปสู่พระนครเวสาลีแล้ว ชี้แจงแก่อุบาสกอุบาสิกาชาวเมืองเวสาลีว่า อาตมาผู้กล่าวสิ่งไม่เป็นธรรม ว่าไม่เป็นธรรม สิ่งเป็นธรรมว่าเป็นธรรม สิ่งไม่เป็นวินัยว่าไม่เป็นวินัย สิ่งเป็นวินัยว่าเป็นวินัย เขาหาว่าคำ บริภาช ท่านอุบาสกอุบาสิกาผู้มีศรัทธาเลื่อมใส ทำให้ไม่เลื่อมใส

พระยสกากัณทกบุตรกล่าวต่อไปว่า ท่านทั้งหลาย สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับ อยู่ ณ เขตวันอารามของอนาถปิณฑิกคหบดี เขตกรุงสาวัตถี รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระจันทร์พระอาทิตย์เศร้าหมอง เพราะเครื่องเศร้าหมอง ๔ ประการนี้ คือ หมอก น้ำค้าง ละอองควัน และอสุรินทราหู

ภิกษุทั้งหลาย พระจันทร์ พระอาทิตย์ เศร้าหมองเพราะเครื่องเศร้าหมอง ๔ ประการนี้แล จึงไม่แผดแสง ไม่สว่าง ไม่รุ่งเรือง ฉับใด

ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เศร้าหมองเพราะเครื่องเศร้าหมอง ๔ ประการนี้ คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ต้มสุรา ต้มเมรัย ไม่งดเว้นจากการดื่มสุราเมรัย
๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เสพเมถุนธรรมไม่งดเว้นจากเมถุนธรรม

๓. สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ยินดีทองและเงินไม่ดเว้นจากการรับทองและเงิน

๔. หนึ่ง สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเลี้ยงชีวิตโดยมิจจาคีฟ ไม่ดเว้นจากมิจจาคีฟ

ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งเศร้าหมองเพราะเครื่องเศร้าหมอง ๔ ประการนี้แล จึงไม่มีสง่า ไม่ผ่องใส ไม่ไพโรจน์ ฉะนั้น” ท่านทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้แล้ว ได้ตรัสประพันธ์คาถานี้ว่า

สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ถูกราคะและโทสะปกคลุม ถูกอวิชชาหุ้มห่อ ยินดีรูปที่น่ารัก ตี๋มสุราและเมรัย เสพเมถุนธรรม ไร้เขต ยินดีเงินและทอง สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ดำเนินชีวิตด้วยมิจจาคีฟ พระพุทธเจ้าผู้เป็นเผ่าพันธุ์พระอาทิตย์ ตรัสอุปกิเลสที่ทำให้สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมัวหมอง ไม่สง่า ไม่ผ่องใส เป็นที่รู้จัก ไม่บริสุทธิ์ มีอสุติ ถูกความมืดปกคลุม เป็นทาสแห่งตัณหา ถูกตัณหาชักนำไปหัยตมภาพพยาเบ เจริญเติบโต ย่อมยินดีการเกิดใหม่^๖

ข้าพเจ้าผู้มีวิญญูชนอย่างนี้ กล่าวสิ่งไม่เป็นธรรม ว่าไม่เป็นธรรม สิ่งเป็นธรรมว่าเป็นธรรม สิ่งไม่เป็นวินัย ว่าไม่เป็นวินัย สิ่งเป็นวินัย ว่าเป็นวินัย เขาหาว่า ต่ำ บริภาษ อุบาทถอุบาทถก ผู้มีศรัทธาเสื่อมใส ทำให้ไม่เสื่อมใส

เมื่อพระยสกากัณทกบุตร ปรับความเข้าใจแก่ทายกเช่นนี้แล้ว ก็มีคนเสื่อมใสในพระยสกากัณทกบุตรมาก ภิกษุชาววัชชีเมื่อได้รับข่าวนั้นก็พากันแสดงความโกรธ ให้ลงโทษพระยสกากัณทกบุตร คือประกาศจะทำอุกเขปนียกรรม ถึงกับได้พากันห้อมล้อมกุฏิของพระยสกากัณทกบุตร แต่ท่านทราบเสียก่อนจึงได้เหาะสู่เวหาสไปปรากฏยังเมืองโกสัมพี แล้วส่งทูตไปหาภิกษุทั้งหลายชาวเมืองปาฐา และภิกษุชาวเมืองอวันตีทักขิณาบถ โดยกล่าวว่า ท่านทั้งหลาย พวกเราจงมาช่วยกันวินิจฉัยอธิกรณ์นี้ ก่อนที่ภทธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะถูกคัดค้าน สิ่งมิใช่วินัยจักรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ภายหน้าพวกภทธรรมวาทิจักมีกำลัง พวกธรรมวาทิจักเสื่อมกำลัง พวกอวินัยวาทิจักมีกำลัง พวกวินัยวาทิจักเสื่อมกำลัง ฉะนั้นพระยสกากัณทกบุตรได้เดินทางไปหาพระสัมมุตตะระ ที่โอคังคบรรพต^๗ เพื่อเรียนพฤติกรรมทั้งหลายให้ท่านทราบ

^๖ บจ.จุตุกก.(ไทย) ๒๑/๕๐/๘๑-๘๓, อจ.จุตุกก.(ไทย) ๒๑/๕๐/๘๒.

^๗ คโทคังคบรรพต อยู่ในดินแดนตลบเทปิก บริเวณแม่น้ำคงคาตอนเหนือ

ฝ่ายภิกษุชาวเมืองปาฐา ๖๐ รูป อวันตี ๖๐ รูป เมื่อทราบข่าวจากสมณทูตของพระยสภากัณฐกบุตร ก็พากันจาริกมาพร้อมกัน ณ โอหังคบรรพต โดยภิกษุที่ได้เดินทางมาร่วมกัน ณ สถานที่แห่งนั้น ได้จัดให้มีการประชุมกันขึ้น ที่ประชุมเห็นว่าอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นเรื่องยากที่จะระงับได้ ที่ประชุมได้มีมติว่าควรจะคาราณาทำนเวตเถระซึ่งเป็นที่เคารพของคณะสงฆ์ทั่วไปว่าเป็นผู้ทรงพระธรรมวินัย และเป็นพหูสูตเข้าร่วมประชุมด้วย อีกประการหนึ่งคือท่านเป็นลูกศิษย์ของพระอานนท์ เป็นผู้มีพระยาภาลมาก จึงได้จัดส่งพระภิกษุไปนิมนต์ท่านที่เมืองโสเรยยะ ใกล้เมืองตักสิลา แต่ไม่พบ ทราบว่าเดินทางไปยังสหชาตินครในแคว้นเจตี พระภิกษุเหล่านั้นได้ติดตามท่านไปยังสหชาตินคร

ฝ่ายภิกษุชาวเมืองวัชชี เมื่อได้ทราบข่าวว่า พระภิกษุที่เป็นฝักฝ่ายของพระยสภากัณฐกบุตรที่เดินทางมาจากปาฐาและอวันตี กำลังร่วมชุมนุมกันเพื่อตัดสินอธิกรณ์ของพวกตน จึงได้จัดส่งพระภิกษุไปนิมนต์ท่านพระเวตเถระ ที่สหชาตินคร เพื่อให้มาเป็นฝักฝ่ายของตน และได้จัดส่งสมณบริวารเป็นต้นว่า บาตร จีวร กล้องเข็ม ผ้านิสีทนะ และผ้ากรองน้ำไปถวายพระเวตเถระ ภิกษุชาววัชชีเหล่านั้นได้ลงเรือจากเมืองเวสาลีไปยังสหชาตินคร เมื่อไปถึงแล้ว ได้ให้พระอุตตระซึ่งเป็นลูกศิษย์ของพระเวตเถระเข้าถวายบิณฑบาต และกราบเรียนประพาสเหตุทั้งหลายให้ท่านทราบ ตลอดทั้งได้ขอร้องให้ท่านเข้ามาเป็นฝักฝ่ายของตนด้วย

พระเวตเถระไม่เห็นดีด้วย เพราะเห็นว่าวัตถุทั้ง ๑๐ ประการนั้น ไม่ชอบด้วยธรรมวินัย แล้วยังกลับใส่พระอุตตระศิษย์ของท่านที่ทำตัวเป็นนายหน้าเข้ามาอ้อนวอนแทนภิกษุชาววัชชีอีกด้วย ฝ่ายภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้น เมื่อเห็นว่าไม่สำเร็จ ก็เกิดเสียใจเป็นอย่างมาก เพราะได้ขาดแรงสนับสนุนที่สำคัญไป จึงได้เดินทางกลับไปยังเมืองเวสาลี โดยได้ขอความช่วยเหลือจากพระเจ้ากาฬาโคกราช มาเป็นองค์ราชูปถัมภ์จนสำเร็จ และทูลขอพระราชอำนาจให้คุ้มครองป้องกันอย่าให้สงฆ์ฝ่ายตรงข้ามเข้ามาอยู่ในเมืองวัชชีเพื่อเบียดเบียนได้

ครั้นต่อมา มินางภิกษุณีรูปหนึ่งชื่อ นันทาเถรี ซึ่งได้บรรลุพระอรหันต์แล้วเป็นเจ้านางเธอองค์หนึ่งของพระเจ้ากาฬาโคกราชทราบข่าวการแตกสามัคคีของสงฆ์ จึงได้เข้าไปห้ามมิให้พระเจ้ากาฬาโคกราชหลงเชื่อคำของภิกษุชาววัชชี ซึ่งพระเจ้ากาฬาโคกราชได้ทรงนิมนต์พระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายมาร่วมประชุม และเมื่อทรงทราบความเป็นไปโดยละเอียดของสงฆ์ทั้งสองฝ่ายแล้ว พระองค์ทรงกลับพระทัยมาบำรุงอุปถัมภ์ภิกษุผู้ฝักฝ่ายพระยสภากัณฐกบุตรหรือภิกษุฝ่ายวินัยวาที

ฝ่ายภิกษุวินัยวาที ครั้งแรกก็ได้ตั้งใจว่าจะพิจารณาหาทางระงับอธิกรณ์เสียที่สหชาตินั้น แต่พระเวรตเถระไม่เห็นด้วยที่จะทำกันในที่นั้น โดยให้เหตุผลว่าอธิกรณ์เกิดขึ้นที่ไหน ควรจะจัดการระงับที่นั่น จึงได้ประกาศด้วยญัตติทุติยกรรมวาจาให้สงฆ์ระงับอธิกรณ์ด้วยอุพพาหิการกรรม (การระงับด้วยการยกอธิกรณ์ไปชำระ ณ ที่เกิดอธิกรณ์) ที่ประชุมเห็นด้วย จึงได้พากันเดินทางไปยังเมืองเวสาลี แล้วจัดให้มีการประชุมขึ้นที่เมืองเวสาลี ในการประชุมครั้งแรกนี้ มีพระอรหันต์เข้าร่วมประชุมถึง ๗๐๐ รูป ทำให้การประชุมดำเนินไปด้วยความไม่เรียบร้อย เนื่องจากมีผู้เข้าร่วมประชุมมากเกินไป ต้องใช้เวลานานถึงเป็นเวลานานที่ประชุมจึงได้ตกลงเลือกเอาพระชีณาสพที่มาจากประเทศตะวันตก ๔ รูป คือ ๑) พระสัพพกามี ๒) พระสาฬหะ ๓) พระกุชชโสภิตะ ๔) พระวาสคคามิกะ จากประเทศตะวันตก (ปาวา) อีก ๔ รูป คือ ๑) พระเวรตเถระ ๒) พระสาณสัมมุตตะ ๓) พระยส ภากัณทกบุตร ๔) พระลุมนะ

รวมทั้งหมดเป็น ๘ รูป และในจำนวน ๘ รูปนี้ ๖ รูป เป็นลูกศิษย์ของพระอนันท คือ พระสัพพกามี พระสาฬหะ พระเวรตเถระ พระกุชชโสภิตะ พระสาณสัมมุตตะ และพระยสภากัณทกบุตร อีก ๒ รูป คือ พระวาสคคามิกะ และพระลุมนะ เป็นลูกศิษย์ของพระอนนุทธะ ที่ประชุมได้ตกลงแต่งตั้งให้พระอชิตะ เป็นผู้จัดสถานที่ประชุมสังคายนา พระสัพพกามีเป็นประธานในที่ประชุม

การที่ได้เลือกเอาพระสัพพกามีเป็นประธานในที่ประชุมนั้น เพราะท่านเป็นผู้มีพรรษามาก คือแก่กว่าพระภิกษุทั้งหลายในที่ประชุม ทั้งเป็นผู้มีความรู้แตกฉานตั้งอยู่ในฐานควรเคารพสักการะของภิกษุทั้งหลายและประชาชนโดยทั่วไป

การประชุมขั้นตอนสุดท้ายนี้ มีพระชีณาสพที่เป็นตัวแทนเข้าร่วมประชุม ๘ รูปเท่านั้น และได้ตัดสินใจโดยมติเป็นเอกฉันท์ว่าการปฏิบัติของพระภิกษุชาววัชชี ไม่ชอบด้วยพระธรรมวินัย ได้ประชุมกันที่วาลิการามนอกเมืองเวสาลี โดยมีพระเจ้ากาฬโคกราชเป็นองค์อุปถัมภ์ ทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ

ฝ่ายภิกษุชาววัชชี เมื่อพระเจ้ากาฬโคกราชไม่ได้ถวายความอุปถัมภ์และถูกภิกษุฝ่ายวินัยวาทีได้แย้งแล้วเกิดความเสียใจจึงได้หนีไปจากเมืองเวสาลี แล้วไปทำสังคายนาขึ้นใหม่ที่ไพณนคร (ปาฏลีบุตร) มีภิกษุเข้าร่วมประมาณ ๑๐,๐๐๐ รูป และได้เรียกพวกของตนเองว่า มหาสังคิติกะ แปลว่า ผู้มีพวกมาก การทำสังคายนาของภิกษุชาววัชชีบุตรครั้งนี้เรียกว่า มหาสังคิตี แปลว่า การทำสังคายนาครั้งใหญ่ และถือว่ากำเนิดมหายานได้เริ่มปรากฏขึ้นแล้ว นับแต่กาลไต้นั้น

๓.๓ ผลของการสังคายนาครั้งที่ ๒

การสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ก่อให้เกิดผลตามมหาหลายประการกล่าว คือ ในฝ่ายเถรวาทสามารถชำระกฏฐิติที่บิดเบือนจากพระธรรมวินัยให้ถูกต้องได้ ที่สำคัญเป็นบรรทัดฐานให้กับพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นแบบอย่างในการตัดสินพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตามการสังคายนาครั้งนี้ได้ก่อให้เกิดความแตกแยกทางความคิดในพระพุทธศาสนาอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ก่อให้เกิดนิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งไม่ยอมรับมติของพระเถระทั้งหลายที่ทำการสังคายนาครั้งนี้

กล่าวโดยสรุปหลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาครั้งที่ ๒ ทำให้สังฆมณฑลได้แตกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ เถรวาท หรือ สถวีระ อันเป็นนิกายเดิม กับ มหาสังฆิกวาท คือพวกที่แตกออกไป ในกาลต่อมา นิกายทั้งสองนั้นได้แตกออกไปเรื่อยๆ จนถึง ๑๘ นิกาย ดังนี้

๑. สายเถรวาทหรือสถวีรวาท แยกออกครั้งแรกเป็นเหมวันตวาทกับสรวาสติวาท

๑) นิกายสรวาสติวาท แยกออกเป็น ๔ นิกาย คือ

มทิสาสกวาท

กาศยปิยวาท

เสาตรนุติกวาท

वादลปัตริยวาท หรือวัชชีบุตรวาท

๒) นิกายมทิสาสกวาท แยกออกเป็นนิกายธรรมคูปตวาท

๓) นิกายวัชชีบุตรวาท แยกออกเป็นนิกายย่อยอีก ๕ นิกาย คือ

ศนฺนาคาริกวาท

สามุมมิตยวาท

ภทฺธยานิยวาท

ธรรมโมตริยวาท

๒. นิกายมหาสังฆิกวาท แยกออกเป็นนิกายย่อยอีก ๔ นิกาย คือ เอกวยหาริกวาท โลโกตตรวาท โคกูริกวาท พุทฺธสุตฺตวาท บัณฺฑิตวาท ใจติกวาท อปรเสลิกวาท อุตตรเสลิกวาท

หลักฐานเกี่ยวกับนิกายนี้ ใช้ภาษาสันสกฤตเพราะมาจากปกรณัมทางสันสกฤต เมื่อเรียงลำดับจากยุคต่างๆ มีถึง ๒๐ นิกาย

๓.๔ การแยกนิกายในพระพุทธศาสนา

เสถียร โพธิ์นันทะ ได้กล่าวถึงการแยกนิกายจากคัมภีร์ที่ปวังสะ ไว้ในหนังสือ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า คัมภีร์ที่ปวังสะซึ่งเป็นปกรณ์สำคัญเล่มหนึ่ง อันนักศึกษาจักมองข้ามไม่ได้ ในคัมภีร์ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์แยกนิกายของสังฆมณฑลยุคพุทธศตวรรษที่ ๒ อย่างพิสดารดีมาก ท่านได้กล่าวไว้ดังนี้

๑. นิกายจุลลิตา ปาปภิกขุ	เถระที่ วชิรปุตตกา
อญฺญ ปุณฺณ ภิกขุ	อธมฺมวาที พุทฺธ ชนฺา

ภิกษุลามกเหล่านี้วัชชีนุตร ถูกพระเถระ (ที่ทำทุฎยสังคายนา) ขับออกจากหมู่แล้ว ได้พวกอื่นอีก รวมกันเป็นฝ่ายอธรรมวาที มีจำนวนมากมาย

๒. ทสฺสทสฺส สมาคนฺตวา	อภิสฺส อมฺมสงฺคหิ
ตสฺสมาภิ อมฺมสงฺคิตติ	มหาสงฺคิตติ วุจฺจติ

ภิกษุเหล่านั้นประมาณหมื่นรูป ได้ประชุมกันทำสังคายนาพระธรรม (วินัย) เรียกการทำสังคายนาครั้งนี้ว่า “มหาสังคิตติ”

๓. มหาสงฺคิตติกา ภิกขุ	วิโลมฺ อภิสฺส สาสนเน
ภิกขุทฺตวา มุสสงฺคหิ	อญฺญ อภิสฺส สงฺคหิ

ภิกษุเหล่านี้มหาสังคิตติกะได้ทำความขัดแย้งไว้ในพระศาสนา ได้ทำสายสังคายนาเดิมเสีย (หมายถึงปฐมสังคายนา) แล้วจัดทำสังคายนาอื่น

๔. อญฺญตรฺ สงฺคหิตฺ สุตฺตํ	อญฺญตรฺ อภิสฺส เต
อตุลฺ อมฺมญฺจ ภิกขุ	วินเย นิกายเยสุ จ ปญฺจสุ

ภิกษุเหล่านั้นได้แต่งพระสูตรอื่นจากที่ท่าน (พระเถระครั้งปฐมสังคายนา) ไว้อีกเล่า ได้ตัดทอนอรรถธรรมในพระวินัยและพระสูตรทั้ง ๕ นิกาย

๕. บริภายเทสิตฺถจาปิ	อโถ นิปปริยายเทสิตฺ
นิตฺตถฺถญฺเจว เณยฺยตฺถ	อชานิตฺวาน ภิกขุไว

ภิกษุเหล่านั้นมิได้รู้ธรรมอัน (พระศาสดา) ทรงแสดงไว้เป็นปริยายทั้งธรรมอัน (พระศาสดา) ทรงแสดงไว้เป็นนิปปริยาย มิได้รู้ทั้งอรรถที่ท่านแนะไว้อย่างชัดเจน ทั้งอรรถที่ควรอนุমানเอา

๖. อญฺญํ สนฺธาย ภาณิตํ	อญฺญํ อตุลฺ ฐปยิสฺส เต
พฺยญฺชนจฺฉายาย เต ภิกขุ	พฺพุ อตุลฺ วินาสยฺ

แล้วได้กำหนดอรรถอย่างอื่น ซึ่งท่านกล่าวหมายเอาอีกอย่างหนึ่ง (ไม่ตรงกัน) ภิคุ
เหล่านั้นได้ยังอรรถให้เสียไปด้วยนัยาพัญชนะมากมาย

๗. จตุเทตฺวาน เอกเทถ์ สุตตฺ วินยคมฺภี
ปฏิรูปฺ สุตตฺ วินย ตณฺจ อนุณฺ กวีสุ เต

ภิคุเหล่านั้นทศทั้งพระสูตรบางเอกเทศ และพระวินัยอันลึกซึ้งเสีย (บางเรื่อง) ได้
แต่งพระสูตรเทียม พระวินัยเทียม และพระสูตรอื่น พระวินัยอื่นไว้

๘. ปริวารํ อตฺตุนฺตารํ อภิธมฺมํ จปฺปกรณํ
ปฏิสมฺภิตฺตญฺจ นิทฺเทสํ เอกเทสญฺจ ชาตกํ

คัมภีร์ปริวารที่สังเขปความก็ดี พระอภิธรรมทั้ง ๖ ปกรณ์ก็ดี ปฏิสมภิทามรรคก็ดี
นิสเทสก็ดี ชาตกบางส่วนก็ดี

๙. เอตฺตถํ วิภชิตฺวาน อนุณฺยานิ อภิสุ เต
นามํ ลิงฺคํ ปริกฺขารํ อากปฺปกรณยานิ จ

เหล่านี้ ภิคุเหล่านั้นจำแนกไว้ต่างๆ แล้วแต่งเป็นอย่างอื่น ทั้งนาม เพศ ปริชาร และ
อากัปเปที่สมควร

๑๐. ปกฺคิภาวํ วิชชิตฺวา ตณฺจ อนุณฺ อภิสุ เต
ปฺพุพฺพตฺตมา ภินฺนวาทา มหาสงฺคิตฺติการกา

(คัมภีร์) นั้นๆ อันเป็นดั้งเดิม ก็ถูกภิคุเหล่านั้นละทิ้งเสียแล้ว ได้กระทำสิ่งที่เป็
นอย่างอื่น ภิคุเหล่านั้นหาสังคิตติกะได้มีวาทะแตกต่างเป็นตัวอย่างก่อน

๑๑. เตสญฺจ อนุภาเรน ภินฺนวาทาพหู มหุ
ตโต อปรกาลมฺหิ ตสฺมี เกโท อชายถ

และโดยการทำตามภิคุเหล่านั้น ได้มีภิคุที่มีวาทะแตกต่างกันเป็นจำนวนมาก ภายหลัง
แต่นั้นมา ได้เกิดการแตกแยกขึ้นในวาทะ (มหาสังฆิกะ) นั้น คือ

๑๒. โคกุลิกกา เอกโพนฺหารี ทฺวิธา ภิชฺชิตฺถ ภิกฺขโ
โคกุลิกานํ เทว เกทา อปรกาลมฺหิ ชายถ

ภิคุทั้งหลายแตกออกเป็น ๒ ฝ่าย เป็นโคกุลิกวาท และเอกโพนฺหาริกวาท ต่อมา
ฝ่ายโคกุลิกแตกกันเป็น ๒ พวก คือ

๑๓. พุทฺธสุตฺติกา จ ปญฺญตฺติ	ทฺวิธา ภิกฺขุชิตฺถ ภิกฺขุโ
เจติยา จ ปุณ วาที	พาสาธุคิตฺติเกทา

ภิกษุทั้งหลายแตกต่างกันเป็นพุทฺธสุตฺติกาท และปญฺญตฺติกาท กับทั้งเจตยวาท อีกพวกหนึ่ง
ได้แตกมาแต่มหาสังคิตฺติกาท

(ขลข - ขลข ชัย ๑๔, ๑๕ ใจความคล้ายกับข้อ ๙, ๑๐)

๑๔. วิสุทฺตเจตยวาทมฺหิ	ปุณ เกโท อชายถ
มฬิสาสกกา วชฺชิปุตฺตกา	ทฺวิธา ภิกฺขุชิตฺถ ภิกฺขุโ

ในระหว่างเจตยวาทันบริสุทธิแท้ ได้เกิดการแตกแยกกันอีกคือ ภิกษุทั้งหลายได้แตกออกเป็น ๒ ฝ่าย เป็นมฬิสาสกาวาทและวชฺชิปุตฺตกา

๑๕. วชฺชิปุตฺตกาทฺมฺหิ	จตุเกโท อชายถ
ธมฺมุตฺตริกา ภทฺทธานิกกา	ฉนนาคาริกา จ สมิตี

ในวชฺชิปุตฺตกาได้เกิดการแตกกันอีกเป็น ๔ พวก คือ ธรรมมุตฺตริกาวาท ภทฺทธานิกาวาท
ฉนนาคาริกาวาท และสมิตีวาท

๑๖. มฬิสาสกานํ เทว เกทา	อปรกาลมฺหิ ชายถ
สพฺพตฺตฺติกาธมฺมุคฺตฺตา	ทฺวิธา ภิกฺขุชิตฺถ ภิกฺขุโ

ในกาลต่อมา ฝ่ายมฬิสาสกาทะแตกกันอีก ๒ พวก คือ ภิกษุทั้งหลาย (ในฝ่ายมฬิสาสกาทะ)
แตกออกเป็น ๒ คือ สพฺพตฺตฺติกาวาท กับธรรมมุคฺตฺตวาท

๑๗. สพฺพตฺตฺติกาธมฺมุคฺตฺตํ กสฺสปีกา	สงฺกนฺติ กสฺสปีเกน จ
สงฺกนฺติกาณํ สุตฺตวาที	กนฺนุพฺพเพน ภิชฺชถ

พวกสพฺพตฺตฺติกาธมฺมุคฺตฺตยังแตกเป็นกสฺสปีกาวาทอีกเล่า และจากกสฺสปีกาวาทได้เกิดสังกนฺติกา-
วาทขึ้น จากสังกนฺติกาธมฺมุคฺตฺตยังแตกออกเป็นสุตฺตวาทีอีกโดยลำดับ

๑๘. อิมเ อคาทส วาทา	สมฺภินฺนา เกรวาทโต
อตุถํ ธมฺมญฺจ ภินฺนํ	เอเกเทสญฺจ สงฺคหํ

วาทะ (หรือนิกาย) ทั้ง ๑๑ นี้ แยกไปจากเจตยวาท ภิกษุเหล่านั้นได้ทำสาททวณและ
ธรรมกับทั้งสังคหะ (ข้อที่สังคายนาครั้งปฐม) บางส่วน ได้ทยอยทิ้งคัมภีร์บางเอกเทศเสียด้วย
แล้วแต่งอย่างอื่นไว้

(ขลข ตามาเท ๒๑ คล้ายข้อ ๑๐)

๒๒. สุตตรส ภินุนวาทา	เอกวาโท อภินุนโก
สพเพวฏจารส โหนติ	ภินุนวาทน เต สห

วาทะที่แตก ๑๗ วาทะที่ไม่แตก ๑ รวมวาทะที่ได้แยกกันทั้งหมดเป็น ๑๘

๒๓. นิโครธว มหารุกไซ	เถรวาทนมุตตโม
อนุนิ อนธิกณจ	เกวลี ชินสาสนิ

พระศาสนาแห่งพระชินพุทธเจ้า ที่ล้วน ๆ ไม่หย่อนและไม่ยิ่งของฝ่ายเถรวาทเป็นสูงสุด
จุดต้นไทรใหญ่ฉะนั้น (ข้อนี้ย่อมเป็นความจริงอย่างยิ่ง)

๒๔. สนตภา วิย รุกขมูหิ	นิพพตฺตา วาทยสเสภย
ปจเม วสุสเส นตฺถิ	ทฺติเย วสุสสตนฺตเว
ภินนา สุตตรส วาทา	อุปปนฺนา ชินสาสนนฺติ.

วาทะทั้งหลายที่เหนือ เป็นประจักษ์การปรากฏซึ่งเกิดที่ต้นไทรในศตวรรตแรกมิได้มีการ
แตกแยกกัน ในระหว่างศตวรรษที่ ๒ วาทะที่แตก ๑๗ ได้เกิดขึ้นในศาสนาแห่งพระชินพุทธเจ้าแล

๓.๕ สรุปการทำสังคายนาครั้งที่ ๒

สาเหตุ	: ปราบภิกษุเหล่าวัชชีบุตร ชาวเมืองเวสาลี มีความต้องการที่จะ เลียงพระวินัยจึงแสดงวัตถุ ๑๐ ประการ
ทำเมื่อ	: พุทธศักราช ๑๐๐ ปี
สถานที่ทำ	: ณ วาลุการาม เมืองเวสาลี เพื่อชำระวัตถุ ๑๐ ประการ
เวลาทำ	: ทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ
ประธานสงฆ์	: พระยสภากัณทกบุตร
การกสงฆ์	: พระยวหันตชีณาสพ ๗๐๐ รูป
ผู้ถาม	: พระลัทธิพทามิเถระ
ผู้แก้	: พระเวรดเถระ
ผู้อยู่ปล้ำมกั	: พระเจ้ากาฬาสัยกราช แห่งกรุงเวสาลี

สรุปท้ายบท

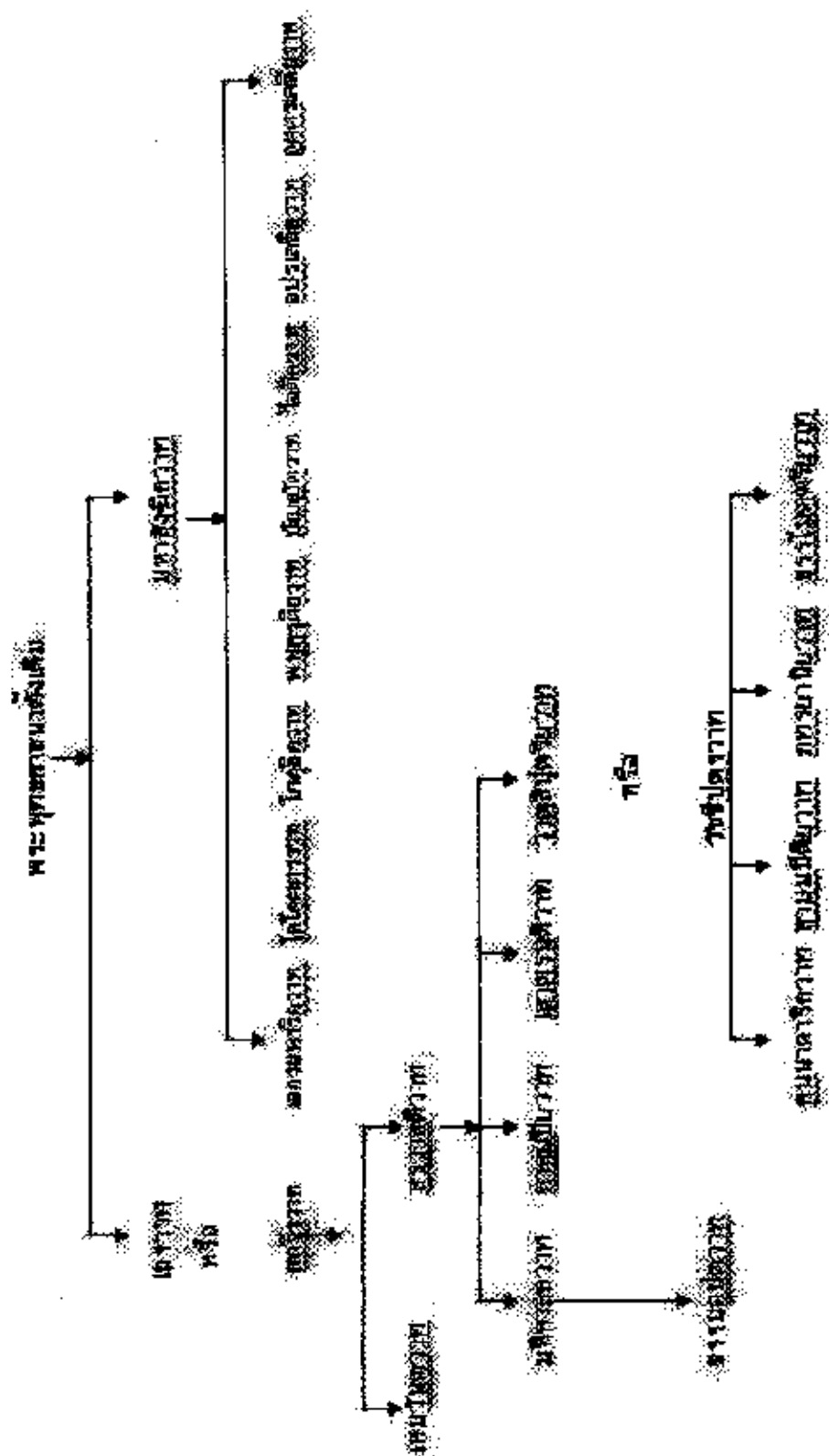
พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้เริ่มก่อตัวขึ้นแล้วหลังจากมีการแตกแยกกัน เมื่อพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการแตกแยกแล้ว ไม่น่าจะก่อให้เกิดการแตกแยกที่ยิ่งใหญ่ขนาดนี้ วัตถุประสงค์ ๑๐ ประการที่ภิกษุชาววัชชียกขึ้นก็ถือตามพุทธมติที่ได้ตรัสกับพระอานนท์เถระก่อนที่ปรินิพพานว่า “อานนท์ โดยล่วงไปแห่งเรา ถ้าสงฆ์ปรารถนาจะถอยนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้าง ก็จงถอยนสิกขาบทเล็กน้อยเสียได้”^๔

เมื่อพิจารณาดมณัยนี้ ความเห็นของภิกษุชาววัชชีก็ยังถือว่าไม่เป็นการยกเว้นถ้อยคำ เพราะประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงเฉพาะสิกขาบทเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนสิกขาบทที่สำคัญก็ยังคงอยู่

ภิกษุฝ่ายวินยวาทีเห็นว่าสมควรจะรักษาไว้เช่นเดิม แม้จะเป็นสิกขาบทเล็กน้อยก็ไม่ควรจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงอะไร ซึ่งความเห็นเช่นนี้ก็เห็นว่ามิใช่เหตุผลทั้งสองฝ่าย แต่ความเสียหายได้เกิดขึ้นอย่างรุนแรง ก็ตรงที่ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมผ่อนผันให้แก่กันและกัน

แต่ถ้าพิจารณาในในเรื่องของทฤษฎีหรือความคิดเห็นแล้ว สาเหตุการแตกแยกคงมิใช่เฉพาะในด้านศีลอย่างเดียว คงมีเหตุผลด้านอื่นๆ ด้วย คือความไม่ลงรอยกันในระหว่างสงฆ์ชาวเมืองต่างๆ ความไม่ยอมรับระบบอาวุโสในหมู่สงฆ์และความต้องการเป็นผู้นำในหมู่สงฆ์ด้วยกัน จากหลักฐานที่ปรากฏจะเห็นได้ชัดว่า มีการวิ่งเต้นเข้าหาพระผู้ใหญ่คือพระเถระด้วยกันทั้งสองฝ่าย มีการดำเนินการทางการเมือง คือเข้าไปขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าแผ่นดิน เพราะทุกฝ่ายต่างก็ต้องการฐานอำนาจทั้งทางโลกและทางธรรมเป็นเครื่องสนับสนุน และในขณะเดียวกันก็ต้องการบีบบังคับอีกฝ่ายหนึ่งให้ยอมจำนนโดยปริยาย กลายเป็นเรื่องขัดแย้งอย่างอื่นที่มีมูลเป็นเพียงสาเหตุเท่านั้น

^๔ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๖/๑๖๔

รูปที่ ๑ ภาพแสดงการแบ่งภิกษาในพุทธศาสนา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒ รวม ๒๐ นิกาย ล้านนาเถรวาท

คำถามท้ายบท

๑. วัตถุ ๑๐ ประการ มีอะไรบ้าง ใครเป็นผู้ยึดถือปฏิบัติจงอธิบายโดยละเอียด
๒. ผู้ปฏิบัติในวัตถุ ๑๐ ประการ ผิดวินัยข้อไหนบ้าง
๓. พระยสภากัณทกบุตร คือใคร มีความสำคัญอย่างไรต่อการสังคายนาครั้งที่ ๒
๔. การประชุมสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ จัดทำขึ้นที่ไหน ใช้เวลาเท่าไร ใช้คณะสงฆ์ทั้งหมดเท่าไร มีใครเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และประธานฝ่ายภราดร
๕. บทสรุปของการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ นี้ มีอะไรบ้าง

บทที่ ๘

พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

พระครูปลัดสำนวน โอภาโส

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชกับพระพุทธศาสนาได้
๒. บอกสาเหตุของการสังคายนาและผลของการสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้
๓. อธิบายเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระพุทธศาสนา
- สาเหตุของการสังคายนาครั้งที่ ๓
- เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ ๓
- ผลของการสังคายนาครั้งที่ ๓
- สรุปการสังคายนาครั้งที่ ๓

พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาตามลำดับนับจากพุทธปรินิพพานจนถึง พ.ศ. ๒๐๐ - ๕๐๐ ก็ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น นั่นคือ การสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ซึ่งทำขึ้น ณ วัดอโศการาม กรุงปาฏลิบุตร การสังคายนาครั้งนี้ ได้รับการอุปถัมภ์จากพระมหากษัตริย์องค์สำคัญในราชวงศ์โมริยะ กษัตริย์พระองค์นี้นับเป็นแบบอย่างของพระมหากษัตริย์ยุคต่อมา โดยเฉพาะในประเทศที่นับถือพระพุทธ ศาสนา ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์พระองค์นี้ทรงมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ดังนั้นในบทนี้นอกจากเราจะศึกษาประวัติและ บทบาทของพระองค์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาแล้ว ยังจะศึกษาถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๓ และผลแห่งการสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๕.๑ พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระพุทธศาสนา

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างมาก พระองค์ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้วทรงส่งพระสมณทูตออกไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนต่างๆ จำนวน ๔ สาย ซึ่งเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเถรวาทได้เผยแผ่ไปยังนานาประเทศ รวมถึงประเทศไทยเราด้วย ซึ่งในสมัยนั้นเรียกว่าสุวรรณภูมิประเทศ ถือได้ว่าพระองค์เป็นผู้ทรงริเริ่มงานพระธรรมทูตในดินแดนนอกประเทศอินเดีย เพื่อให้ผู้ศึกษาได้ทราบบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราช จึงนำเอาประวัติของพระองค์มากล่าวดังต่อไปนี้

ในปกรณ์บาลีคัมภีร์มหาวังสะและคัมภีร์สมันตปาสาทิกาเล่าว่า พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าพินทุसार แห่งราชวงศ์เมารยะ (โมริยะ) พระมารดาพระนามว่า ศิริธรรมา เป็นเจ้าหญิงราชวงศ์โมริยะองค์หนึ่ง พระเจ้าพินทุसारมีพระมเหสี ๑๖ พระองค์ มีพระโอรสจำนวน ๑๐๑ องค์ แต่ที่สำคัญมี ๓ พระองค์ คือ เจ้าชายอโศก เจ้าชายติสสะ และเจ้าชายสุมน พระราชบิดาทรงมีพระราชประสงค์จะให้เจ้าชายสุมน ซึ่งเป็นพระเชษฐโอรสที่ประสูติจากพระยัครมเหสีเสด็จขึ้นครองราชย์แทน จึงทรงวางแผนส่งเจ้าชายอโศกไปเป็นอุปราชที่เมืองอุชเชนี แคว้นยวันตีซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของพระเจ้าพินทุसारในสมัยนั้น

ในฎีกามหาวงศ์กล่าวว่า เมื่อเจ้าชายอโศกได้เป็นพระอุปราชที่อุชเชนี ได้อภิเษกสมรสกับสาวงามชื่อว่าเทวี ธิดาของเวทมานกเศรษฐีในเมืองเวทิสากล่าวกันว่านางได้สืบเชื้อสายมาจากคากยวงศ์ ต่อมาได้พระนามว่า เวทิสเมหาเทวี ได้พระโอรสและพระธิดากับพระเจ้าอโศก ๒ พระองค์ คือ เจ้าชายมหินทะ กับ เจ้าหญิงสังฆมิตตา และทั้งสองพระองค์ก็ได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อด็กศิลาติดภพพระเจ้าพินทุसारส่งเจ้าชายสุมนไปปราบแต่ไม่สำเร็จ จึงส่งเจ้าชายอโศกไปปราบผลปรากฏว่าปราบสำเร็จ จึงทำให้เจ้าชายอโศกมีชื่อเสียงเรียงนามไป

ไกล ทรงมีอำนาจบารมีเหนือพระโอรสทั้งปวง เมื่อพระเจ้าพินทุसारสวรรคต เจ้าชายอโศกได้ยกทัพมาจากเมืองอุชเชนีเข้ายึดเมืองปาฏลิบุตรประหารชีวิตพี่น้องทั้งหมดยกเว้นเจ้าชายติสสะ ซึ่งเป็นพระอนุชาร่วมพระมารดาเดียวกัน แล้วเสด็จขึ้นครองราชย์ ในปี พ.ศ. ๒๓๘ โดยใช้เวลาในการต่อสู้แย่งชิงราชสมบัติอยู่ ๕ ปี

ในปกรณัมสันสกฤตคัมภีร์อโศกาวทานกล่าวว่า พระเจ้าอโศกเมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ ด้วยพระองค์ทรงมีอุปนิสัยที่โหดร้ายอยู่แล้ว ว่าขุนนางข้าราชการที่กระด้างกระเดื่องจำนวน ๕๐๐ คน ใครไม่เชื่อฟังและขัดคำสั่งของพระองค์ให้ฆ่าเสีย และในคราวหนึ่ง พระเจ้าอโศกทรงรับสั่งให้บำรุงรักษาต้นอโศกอย่างดี เพราะเป็นต้นไม้ที่มีชื่อเหมือนพระองค์ พอพวคนางสนมกำนัลไปหักรานกิ่งและดอกต้นอโศกเล่น พระองค์ทรงกริ้วมากจึงจับนางสนมกำนัลเหล่านั้นเผาไฟทั้งเป็น ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงถูกขนานพระนามว่า “จันทาโศก” แปลว่า “อโศกผู้ดุร้าย” ต่อมาพระองค์รับสั่งให้สร้างสถานที่สำหรับประหารชีวิตขึ้นเรียกว่า “นรกาลย์”^๑ สถานที่แห่งนี้เป็นนรกในมนุษยโลก มีวิธีการลงโทษแบบต่างๆ เช่น เอาผู้กระทำความผิดลงต้ม ในกระทะทองแดง หรือ จับโซลในครกเหล็กให้ละเอียด เป็นต้น

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระเจ้าอโศกได้ยกกองทัพไปตีเมืองเล็กเมืองน้อยต่างๆ มากมาย และยกทัพไปตีแคว้นกาลิงคะ (ปัจจุบันอยู่ในรัฐโอริสสา) เป็นเหตุให้ทหารและราษฎรเสียชีวิตเป็นแสน และถูกจับมาเป็นเชลยในครั้งนั้นนับแสนเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีผู้สูญหายเป็นจำนวนมาก ทำให้พระองค์ทรงเกิดความเศร้าสลดหดหู่พระทัยยิ่งนัก ดังข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกหลักที่ ๑๓ ความว่า

“...เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ราชากิเชกได้ ๘ ปี ได้มีชัยชนะเหนืออาณาจักรกาลิงคะ จับผู้คนมาเป็นเชลยจำนวน ๑๕๐,๐๐๐ คน ประหารชีวิตคนจำนวน ๑๐๐,๐๐๐ หลังจากปราบแคว้นกาลิงคะได้แล้ว พระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รักของทวยเทพจึงได้อภิบาลรักษาธรรม ทรงพอพระทัยในธรรม และทรงสั่งสอนกรรม โดยเรื่องการชิงชัยนั่นเอง บันดาลให้พระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นที่รักของทวยเทพกำสรวลสลดสังเวชพระทัยยิ่งนักในการตีแคว้นกาลิงคะครั้งนี้ เนื่องด้วยการรบพุ่งตีชิงประเทศย่อมจะต้องมีการประทุษร้าย การพิฆาตผู้คน หรือการจับคร่าคนมาเป็นเชลย ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่พระเจ้าอยู่หัวทรงโสมนัสเหลือเกิน...”^๒

^๑ จานงค์ ทองประเสริฐ, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์*, (กรุงเทพฯ : มจร, ๒๕๓๔), หน้า ๕๖๖, ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^๒ เสถียร โพธิ์บันทึก, *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สว่างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๐.

พระองค์จึงทรงวางดาบวางอาวุธหันมาสนพระทัยในทางศาสนา แต่เดิมนั้นพระองค์ทรงนับถือศาสนาพราหมณ์และเช่นเหมือนพระเจ้าจักรคุปต์พระอัยยิกาเจ้า และพระเจ้าพินทุसारพระชนกนาถ ต่อมาได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งในตำนานต่างๆ ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้พระเจ้าอโศกมานับถือพระพุทธศาสนาเอาไว้ต่างกัน

ในคัมภีร์มหาวงศ์ กล่าวว่าสามเณรนิโครธ โอรสของเจ้าชายสุมน ราชโอรสของ พระเจ้าพินทุसारองค์หนึ่งได้พาพระชายาหลบหนีภัยเมื่อคราวที่เจ้าชายอโศกยกกองทัพเข้าตีเมืองปาฏลีบุตร โดยไปหลบภัยอยู่กับพวกโจรคหาล ต่อมาพระชายาได้ประสูติพระโอรสจึงตั้งชื่อว่านิโครธ เมื่อนิโครธกุมาร อายุ ๗ ขวบ ได้ฟังเทศน์จากพระมหาวรรณเถระเกิดความเลื่อมใสจึงขออนุญาตออกบวชจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ในเวลาเช้าของวันหนึ่งพระเจ้าอโศกได้ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณรเดินผ่านหน้าพระราชวัง ซึ่งเดินอย่างสำรวม มีกิริยาอาการสงบเสถียร มีผิวพรรณผ่องใสหน้าเคารพเลื่อมใสศรัทธายิ่งนัก จึงนิมนต์เข้าไปในพระราชวังพอได้สนทนากันเป็นที่พอพระราชหฤทัยแล้ว นิโครธสามเณรจึงแสดงธรรมเทศนาเกี่ยวกับความไม่ประมาท เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติจนพระองค์เกิดความศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้นแล้วทรงนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ส่วนในคัมภีร์อโศกาวทานของฝ่ายมหายานกล่าวว่า เมื่อพระเจ้าอโศกให้สร้างนรกาลัยแล้ว ทรงตั้งนายจันทศิริกะเป็นเพชฌฆาตประจํานรกาลัย พระองค์ทรงรับสั่งว่าใครก็ตามที่เข้ามาในนรกาลัยนี้แล้วต้องฆ่าให้ตายทั้งหมดจะไม่ให้กลับออกไปอีก ต่อมาเมื่อพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อว่า พาลบัณขิต เดินทางเข้ามาในนรกาลัย จันทศิริกะจึงจับพระเถระโยนลงไปในกระทะทองแดงที่กำลังเดือดพล่าน แต่เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนักพระเถระกลับไม่เป็นอันตราย จันทศิริกะไปกราบทูลให้พระเจ้าอโศกทรงทราบ แต่พระองค์ไม่ทรงเชื่อจึงเสด็จไปทอดพระเนตร พระเถระเลยถือโอกาสแสดงธรรมเพื่อชี้แจงแสดงให้พระเจ้าอโศกทรงเห็นโทษของการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต จนพระเจ้าอโศกเกิดความสังเวชแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระองค์จะเสด็จกลับออกไป จันทศิริกะไปยืนขวางหน้าพระองค์ไว้ แล้วจะจับพระองค์โยนลงกระทะทองแดง ทำให้พระองค์ทรงพระพิโรธอย่างมาก จึงรับสั่งให้จันทศิริกะโยนเข้ากองเพลิงทันที และให้ทำลายนรกาลัยเสีย ต่อมาพระองค์ได้พบกับพระอุปัชฌาย์ ได้รับคำแนะนำสั่งสอนจากพระเถระทำให้พระเจ้าอโศกเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น ทรงโปรดให้สร้างเจดีย์ขึ้นถึงจำนวน ๘๔,๐๐๐ องค์ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

เมื่อพระเจ้าอโศกทรงนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ทรงบำเพ็ญตนเป็นอุบาสกที่ดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ประชาชน โดยการทรงเลิกเสวยน้ำจัณฑ์ เลิกเสวยเนื้อสัตว์ ชักชวนให้ประชาชนรับประทานผักผลไม้แทนเนื้อสัตว์ พระองค์ผนวชอยู่ระยะหนึ่ง เสด็จพระทัยใส่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา แล้วอบรมสั่งสอนประชาชน มีความรอบรู้และแตกฉานในหลักธรรมอย่างมาก จนสามารถนำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการบริหารบ้านเมือง ทรงยุติการขยายอาณาเขตด้วยการใช้กำลังกองทัพทหาร แต่พระองค์ทรงประกาศความยิ่งใหญ่โดยเอากองทัพธรรมนำหน้า เรียกว่า “ธรรมวิชัย” คือ ชัยชนะโดยธรรม ดังข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกตอนหนึ่งว่า “...ข้าได้เห็นคนจำนวนมากกว่าแสนถูกประหารชีวิต คนเหล่านี้ไม่ใช่ทหาร ข้ารู้สึกเสียใจในการกระทำครั้งนี้ ข้าเริ่มมุ่งหากรรมะ เริ่มฝึกฝนในธรรม เพราะข้าประจักษ์แล้วว่า ชัยชนะอันสูงสุดมิใช่เกิดจากแสนยานุภาพใดๆ แต่ต้องเป็นชัยชนะโดยธรรม ซึ่งจะผลิตผลให้ความสุขทั้งใน โลกนี้และโลกหน้า ข้าจึงขอประกาศว่าบรรดาบุตรหลานของข้า จงทำแต่ธรรมวิชัย อย่าทำ ยุทธวิชัยเลย...”^๑ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปฏิบัติการปกครองบ้านเมืองโดยใช้หลักธรรมในการบริหาร เช่น

๑. การปกครองบ้านเมืองด้วยระบอบธรรมาธิปไตย ใช้หลักธรรมวินัยบริหารบ้านเมือง
๒. ทรงอุทิศพระองค์เป็นธรรมทาส โดยทรงหวังผลทั้งภพนี้และภพหน้า นำประชาชนให้ตงเว้นจากมิถฉาชีพ ดำรงชีวิตโดยหลักสัมมาอาชีวะ
๓. เสด็จประกาศเพื่อธรรม เทียบนามัสการปูชนียสถานในพระพุทธศาสนา และแนะนำสั่งสอนประชาชนให้รู้และปฏิบัติธรรม
๔. ทรงปฏิบัติสังคัมโดยธรรม คือทรงยกเลิกพิธีกรรมต่างๆ ที่มีการเบียดเบียนทำลายชีวิตสัตว์ด้วยการบูชาญ
๕. ทรงใช้ระบบรัฐสวัสดิการ ด้วยการสร้างโรงพยาบาลรักษาคน โรงพยาบาลรักษาสัตว์ ปลุกสวนสมุนไพรตามที่แตกต่างกัน ขุดบ่อน้ำ สร้างถนน คูคลองส่งน้ำเพื่อย่นว้ยประโยชน์แก่ประชาชน
๖. ให้เลิกพิธีกรรมที่ไม่เป็นธรรมให้นำเอาหลักมกคลสูตร สิ่งกาลสูตรเข้ามาใช้ เพื่อให้คนปฏิบัติต่อกันตามสมควรแก่ฐานะานุรูป เน้นให้ประชาชนรู้จักการให้ทานแบ่งปัน การอบรมสั่งสอนกันด้วยจิตเมตตา

^๑ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุนาปุระ ภาคที่ ๑, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๔๗.

๗. ทรงตั้งข้าหลวงแทนพระองค์เพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม โดยให้ข้าหลวงเหล่านั้นมีความรู้สึกใกล้ชิดกับประชาชนประดุจบิดากับบุตรหลาน ให้สวดสวดมนต์ทุกเช้าและเย็น ประชาชนดุจบิดาเอาใจใส่ต่อบุตร การกระทำทุกอย่างทรงเน้นให้เห็นเรื่องบุญและบาปทั้งในภพนี้และภพหน้า

จากการที่พระเจ้าอโคกได้นำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเข้าใช้ในการปกครองและบริหารประเทศชาติ ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย นี้ ทำให้ประเทศต่างๆ มีความประสงค์จะเข้ามาสัมพันธ์ไมตรีด้วย ยอมตนเข้ามาเป็นขอบเขตที่สีมาเดียวกันกับพระองค์ เพราะความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ดังข้อความในศิลาจารึกของพระเจ้าอโคกตอนหนึ่งว่า

“...มา ณ ยุคปัจจุบันนี้ โดยเหตุที่พระเจ้าอยู่หัว เป็นที่รักของทวยเทพได้ทรงปฏิบัติธรรมแล้ว ประชากรราษฎร์แทนที่จะได้ยินเสียงยุทธนาฏี แต่กลับได้ยินเสียงธรรมนาฏีแทน... ในกาลก่อนนิกรชนชาวชมพูทวีปไม่ได้อยู่ร่วมกับทวยเทพ ครั้นมาบัดนี้ได้อยู่ร่วมกับทวยเทพแล้ว เช่นนี้คือผลแห่งการปฏิบัติธรรมอย่างเคร่งครัดของข้าโดยไม่ต้องสงสัย...”

พระเจ้าอโคกมหाराชทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เช่น สร้างวัด วิหาร พระสถูป พระเจดีย์ และหลักศิลาจารึก เป็นต้น และได้ทรงบำรุงด้านปัจจัยสี่แก่พระภิกษุสงฆ์เพื่อให้พระสงฆ์ได้รับความสะดวกมีโอกาสดำเนินบุญสมณธรรมอย่างเต็มที่ จึงทำให้อลัชชีเข้ามาปลอมบวชในพระพุทธศาสนาเพื่อหวังลาภและสักการะจำนวนมาก ต่อมาได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ในโอกาสต่อไป

๔.๒ สาเหตุของการสังคายนาครั้งที่ ๓

เมื่ออลัชชีปลอมบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาเพื่อหวังลาภสักการะ และยังส่อนลัทธิเก่าของตนโดยอ้างว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วย ทำให้พระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระผู้ที่มีความรู้ความแตกฉานในพระไตรปิฎกเกิดความเอือมระอาใจต่อการประพฤติของภิกษุอลัชชีเหล่านั้น จึงปลีกตัวออกไปอยู่ที่ภคโคตบวรพต เจริญวิเวกสมาบัติอยู่ที่นั่นเป็นเวลา ๗ ปี ในขณะที่

^๑ พระเทพดิลก (ระแบบ จิตนาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙๗.

จำนวนพระอัคริษมีมากกว่าพระภิกษุแท้ จึงต้องหยุดการทำอุโบสถสังฆกรรมเพราะพระภิกษุที่มีศีลบริสุทธิ์ไม่ยอมร่วมสังฆกรรมกับพระอัคริษ เหล่านั้น พระเจ้าอโศกไม่ทรงสบายพระทัยที่พระภิกษุสงฆ์ไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน ได้แตกแยกกันขึ้น ทรงปรารถนาให้พระสงฆ์มีความสามัคคีกัน จึงรับสั่งให้อำมาตย์คนหนึ่งไประงับอธิกรณ์ ณ อโศการาม และขอให้พระสงฆ์ทำสังฆกรรมร่วมกัน เมื่อพระภิกษุรูปใดขัดขึ้นก็ถูกกำหนดชำระชีวิต ๒-๓ รูป ส่วนเป็นภิกษุสงฆ์ฝ่ายธรรมวาททั้งสิ้น เมื่อพระเจ้าอโศกทรงทราบการกระทำที่เกินคำสั่งเช่นนี้ ทรงรักพระองค์เกิดความวิปริสาอย่างมาก ได้เสด็จไปขอโทษพระภิกษุสงฆ์ และได้ตรัสถามถึงการที่อำมาตย์ได้กระทำความผิดอย่างร้ายแรงเช่นนี้จะทำให้พระองค์ได้รับความผิดไปด้วยหรือไม่ พระองค์ได้รับคำตอบที่ไม่ชัดเจน พระภิกษุบางรูปก็บอกว่าความผิดนั้นจะตกมาถึงพระองค์ แต่บางรูปก็บอกว่าพระองค์ไม่มีความผิด เมื่อพระสงฆ์วินิจฉัยถวายเป็นความเห็นไม่ตรงกัน อย่างนี้ทำให้พระองค์มีความกระวนกระวายพระทัยยิ่งนัก ทรงปรารถนาที่จะได้รับคำวิสาขนาชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ จึงให้มนต์พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระที่หลีกเร้นไปเจริญวิเวกที่โศภนคบรรพต พระเถระได้ถวายวิสัชนาว่า “ถ้าพระองค์ไม่มีเจตนาที่จะฆ่า ความผิดนั้นก็ไม่ตกถึงพระองค์” คำวิสัชนานี้ทำให้พระเจ้าอโศกทรงพอพระทัยอย่างมาก จึงเกิดความเบาพระทัย^๕ จากนั้นพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระได้ถวายพระธรรมเทศนา จนพระองค์ทรงมีความเลื่อมใส และซาบซึ้งในหลักธรรมอันบริสุทธิ์ของพระพุทธองค์

พระเจ้าอโศกมหาราชได้เห็นความแตกแยกของสงฆ์ในสมัยนั้น ทรงปรารถนาจะให้พระภิกษุเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาตรงกัน จึงประกาศให้พระภิกษุในชมพูทวีปทั้งสิ้นมาประชุมกันที่อโศการามเพื่อชำระความบริสุทธิ์ของตนเองภายใน ๗ วัน พระองค์ทรงประทับนั่งอยู่ภายในม่านกับพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ให้พระภิกษุสงฆ์ที่มานั้นนั่งรวมกันเป็นนิกายๆ แล้วตรัสถามให้พระเหล่านั้นอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้า พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นได้อธิบายผิดไปตามลัทธิของตนๆ จึงรับสั่งให้เลิกพระอัคริษเหล่านั้นทั้งหมด ปรากฏว่ามีพระอัคริษได้ถูกให้เลิกในคราวนั้นจำนวน ๖๐,๐๐๐ รูป เมื่อกำจัดอัคริษให้หมดไปจากพระพุทธศาสนาแล้ว พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระจึงจัดทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ขึ้นที่อโศการาม เมืองปาฏลิบุตรโดยได้รับความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นอย่างดี

^๕ พระอุตรคณาภิการ (ทวีปทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓๔.

๔.๓ เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ ๓

ในการทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระภิกษุเข้าร่วมจำนวน ๑,๐๐๐ รูป ส่วนแต่เป็นผู้ที่มีความรู้ความแตกฉานในพระไตรปิฎก ได้อภิญา ๖ และ ปฏิสัมภิกา ๕ สังคายนาครั้งนี้ได้กระทำเหมือนกันครั้งที่ ๑ โดยมีการปูจา วิสัชนา ซึ่งพระโมคคัลลิตตสเถระเป็นผู้ถาม มีพระมัชฌันติกเถระ และพระมหาเทวเถระเป็นผู้วิสัชนา เริ่มต้นตั้งแต่พระวินัยปิฎกก่อน จากปฐมปาราชิก สังคายนาวัตถุ นิทาน บุคคล บัญญัติ อนุบัญญัติ และหนาบัตติ แล้วสังคายนาทุติยปาราชิกไปตามลำดับจนครบปาราชิกทั้ง ๔ ต่อจากนั้นได้ชำระสังฆาภิเสก ๑๓ ลิกขาบท อนินย ๒ ลิกขาบท นิสสัคคิ์ปาจิตตีย์ ๓๐ ลิกขาบท ปาจิตตีย์ ๔๒ ลิกขาบท เมื่อชำระพระวินัยปิฎกจบแล้ว ได้ชำระพระสูตรตันตปิฎกต่อไป เริ่มจากคัมภีร์ที่มหิกาย ประกอบด้วยพระสูตรทั้งหมด ๓๔ สูตร คัมภีร์มัชฌิมนิกายประกอบด้วยพระสูตรทั้งหมด ๑๕๒ สูตร คัมภีร์สังยุตตนิกายประกอบด้วยพระสูตรทั้งหมด ๗,๗๖๒ สูตร คัมภีร์อังคุตตรนิกายประกอบด้วยพระสูตรทั้งหมด ๔,๕๕๗ สูตร คัมภีร์ขุททกนิกายมีประเภทแห่งคัมภีร์ ๑๔ ประการ มีขุททกปาฐะเป็นต้น ต่อจากนั้น พระเถระเจ้าทั้งหลายได้ชำระพระอภิธรรมปิฎกต่อไป ซึ่งประกอบไปด้วยพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ คือ

๑. พระอภิธรรมสังคณี ประกอบด้วยกัณฑ์ ๑๔ กัณฑ์
๒. พระวิภังค์ ประกอบด้วยวิภังค์ ๑๔ วิภังค์
๓. พระธาคูกถา ประกอบด้วยบท ๑๔ บท และวาระอีก ๒ วาระ
๔. พระบุคคลบัญญัติ ประกอบด้วยบัญญัติ ๖ ประการ
๕. พระกถาวัตถุ ซึ่งนับเป็นพระธรรมชั้นนี้ได้ ๗,๑๐๐ พระธรรมชั้นนี้
๖. พระยมก ประกอบด้วยยมก ๑๒ ประการ
๗. พระมหาปัญฐาน ประกอบด้วยพระธรรมชั้นนี้ ๗,๔๐๐ พระธรรมชั้นนี้

ประเด็นเกี่ยวกับกถาวัตถุนี้ นักปราชญ์หลายท่านได้ให้ความเห็นว่า ไม่ใช่หนังสือที่บรรจุไว้ซึ่งพระพุทธรูปอันดั้งเดิม พระโมคคัลลิตตสเถระได้รจนาขึ้นเมื่อครั้งทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่ยังคงคลุมเครือให้แจ่มแจ้ง โดยได้ตั้งคำถามและคำตอบไว้ในกถาวัตถุ เช่นเรื่องทีกล่าวถึงบุคคลและวัตถุ เมื่อกล่าวถึงธรรมหมวดใดก็จะเรียกตามชื่อของธรรมหมวดนั้น เช่น กล่าวถึงคนก็เรียก บุคคลกถา กล่าวถึงความเสื่อมจะเรียก ปริหานียกถา รวมทั้งหมดมี ๒๑๔ กถา^๖

^๖ พระมหาตาวสยาม วชิรปัญโญ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕.

เมื่อพระเถระเจ้าทั้งหลายได้กระทำสังคายนาพระไตรปิฎกจบแล้ว แผ่นดินได้แสดงอาการหวั่นไหว สาธุชนทั้งหลายได้แสดงสาธุการพร้อมกัน การทำสังคายนาได้เริ่มขึ้นเมื่อ พุทธปริณิพพานแล้ว ๒๓๕ ปี กระทำนานถึง ๔ เดือนจึงแล้วเสร็จ นับเวลาจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชอภิเษกสมรสมาแล้ว ๑๗ ปี พระโมคคัลลีย์บุตรติสสเถระมีพรรษา ๗๒ พรรษา พระคันถรณจาจารย์ได้รจนาเป็นคาถาไว้ว่า “สังคายนาครั้งนี้เรียกว่า สหสสิก แปลว่า ทำโดยภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป และเรียก ตติยา แปลว่า สังคายนาครั้งที่ ๓ เพราะนำมาเทียบกับทำมาแล้ว ๒ ครั้ง” การทำสังคายนาครั้งนี้เกิดผลดีแก่พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างมาก นอกจากทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงและบริสุทธิ์ผุดผ่องแล้ว ยังแพร่หลายไปสู่เมืองน้อยใหญ่ของอินเดีย และนานาประเทศอีกด้วย จึงนับว่าเป็นการทำสังคายนาที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

๔.๔ ผลของการทำสังคายนาครั้งที่ ๓

การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้รับความร่วมแรงร่วมใจจากคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมวาทีเป็นอย่างดี โดยมีพระโมคคัลลีย์บุตรติสสเถระเป็นประธานสงฆ์ ส่วนฝ่ายอาณาจักรมีพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ถวายความอุปถัมภ์ด้วยศรัทธาอย่างแรงกล้า ทรงให้มีการตรวจสอบความบริสุทธิ์ของพระภิกษุสงฆ์ จนเป็นเหตุสามารถกำจัดพระภิกษุอลัชชีที่เป็นเลี่ยนหนามของพระพุทธศาสนา จำนวน ๖๐,๐๐๐ รูป ให้หมดไปได้ ยังคงไว้เฉพาะพระภิกษุผู้เป็นธรรมวาที

หลังจากการทำสังคายนาเสร็จแล้ว พระโมคคัลลีย์บุตรติสสเถระได้ทราบโดยอนาคตังสญาณว่า ในการต่อไปภายหน้า พระพุทธศาสนาจะไม่เจริญรุ่งเรืองในชมพูทวีปอีกต่อไป แต่จะไปตั้งมั่น ณ แคว้นอื่น ๆ และเพื่อให้พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปไกล ท่านจึงได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าอโศกให้คัดเลือกพระเถระผู้มีความรอบรู้แตกฉานในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นสมณทูตไปประกาศพระพุทธศาสนา ในนานาประเทศ” สมณทูตที่ได้รับการคัดเลือก แล้วส่งออกไปประกาศศาสนาในครั้งนี้ ๔ สาย คือ

๑. พระมหัชนันทิกเถระ ไปแคว้นกัศมีร์และคันถาระ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ซึ่งได้แก่แคว้นแคชเมียร์ในปัจจุบัน

^๗ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๓.

๓. พระมหาเทวเถระ ไปมทิสสมณฑล ทางทิศใต้ของแม่น้ำโคธาวรี ซึ่งได้แก่โมซอร์ ในปัจจุบัน

๓. พระภักขิตเถระ ไปวนวาสีประเทศ อยู่ในเขตกนราเหนือ ทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ ของอินเดีย

๔. พระธรรมรักขิตเถระ ไปปรัณตชนบทอยู่ริมฝั่งทะเลอาระเบียน ทิศเหนือของบอมเบย์

๕. พระมหาธรรมรักขิตเถระ แคว้นมหาราษฎร์ ทางภาคตะวันตก อยู่ไม่ห่างจาก บอมเบย์ในปัจจุบัน

๖. พระมหาภักขิตเถระ ไปโยนกประเทศ ในทิวเขาเอเชียตอนกลาง เหนือประเทศอิหร่าน ไปถึงเดอกัสสถาน

๗. พระมัชฌิมเถระ ไปทิมวันตประเทศ ได้แก่เนปาล ซึ่งอยู่ตอนเหนือของอินเดีย

๘. พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ ไปสุวรรณภูมิประเทศ ได้แก่ พม่า ไทย และมอญ ทุกวันนี้

๙. พระมหินทเถระ ไปเกาะลังกา หรือประเทศศรีลังกาปัจจุบัน

๔.๕ สรุปการสังคายนาครั้งที่ ๓

หลังจากการสังคายนาครั้งที่ ๓ จบลงเกิดแผ่นดินไหว ประชาชนได้แซ่ซ้องสาธุการ อนุโมทนาอย่างกึกก้อง การทำสังคายนาได้เริ่มขึ้นหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๒๓๕ ปี กระทำที่อโศการาม เมืองปาฏลิบุตร มีพระโมคคัลลบุตรติสสเถระเป็นประธานสงฆ์ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงถวายความอุปถัมภ์ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมประชุมครั้งนี้จำนวน ๑,๐๐๐ รูป พระโมคคัลลบุตรได้รจนากถาวัตถุ ๑๐ ประการขึ้นเป็นครั้งแรก พระโมคคัลลบุตรเป็นผู้ถาม ส่วนพระมัชฌันติกเถระ กับพระมหาเทวเถระเป็นผู้วิสัชนา ใช้เวลากระทำนานถึง ๙ เดือน การทำสังคายนาครั้งนี้แล้วเสร็จในวันมหาปาวรณา วันเพ็ญเดือน ๑๑ ปีที่ ๒ ครึ่งนั้นพระเจ้าอโศกมหาราชทรงอภิเษกสมรสได้ ๑๗ ปี พระโมคคัลลบุตรติสสเถระมีพรรษา ๗๒ พรรษา การสังคายนาครั้งนี้เรียกว่า สหสังคายนา แปลว่า กระทำโดยพระภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป และเรียกว่า คติยสังคายนา การสังคายนาครั้งนี้เกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างมากเพราะนอกจากจะกำจัดอวัชชีให้หมดไป ทำให้พระพุทธศาสนาบริสุทธิผู้ศรัทธา มีความมั่นคง ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งนานาประเทศ ๙ สาย อีกด้วย

สรุปท้ายบท

หลังจากเราได้ศึกษาประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราช ในฐานะกษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม และมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองไปทั่วชมพูทวีป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแผ่ขยายเข้าไปสู่ประเทศต่างๆ ทั้งในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่สำคัญพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างให้กษัตริย์ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาทรงดำเนินพระจริยาวัตรตาม เช่น พระเจ้าปรากรมพหุมหาราชแห่งศรีลังกา สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งอยุธยา พระเจ้าโลทนต์แห่งเวียดนาม และพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งพูนัน

ส่วนการสังคายนาครั้งที่ ๓ และผลแห่งการสังคายนาครั้งนี้ ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ไพศาลไปในดินแดนต่างๆ นอกชมพูทวีป หลังจากสิ้นยุคของพระเจ้าอโศกมหาราชแล้วพระพุทธศาสนาก็ประสบปัญหาหลายอย่าง เช่น การถูกเบียดเบียนจากกษัตริย์แห่งราชวงศ์สูงคะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเจ้ากุซุมิตรทำลายพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง จนเป็นเหตุให้พระสงฆ์ได้หลบภัยไปทางอินเดียตอนเหนือ อย่างไรก็ตาม ยุคต่อมาพระพุทธศาสนาก็ได้รับการอุปถัมภ์อย่างดีจากกษัตริย์พระองค์หนึ่ง คือพระเจ้ามิลินท์ ซึ่งเราจะทราบในบทต่อไป

คำถามท้ายบท

๑. จงเล่าถึงประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชโดยสังเขป
๒. จงอธิบายบทบาทของพระเจ้าอโศกมหาราชกับการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา
๓. อะไรเป็นสาเหตุให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๓
๔. ท่านคิดว่าอะไรเป็นเหตุการณ์สำคัญที่สุดในการสังคายนาครั้งที่ ๓
๕. ผลของการสังคายนาครั้งที่ ๓ ทำให้เกิดผลดีต่อพระพุทธศาสนา อย่างไรบ้าง

บทที่ ๕

พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้านิพนธ์

พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวโร

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายบทบาทของพระเจ้านิพนธ์กับพระพุทธศาสนาได้
๒. เล่าประวัติของพระนาคเสนได้
๓. อธิบายสาระธรรมในนิพนธ์ปัญหาได้
๔. อธิบายความเป็นมาของการกำเนิดพระพุทธรูปได้

ข้อช่วยเนื้อหา

- พระเจ้านิพนธ์กับพระพุทธศาสนา
- ประวัติของพระนาคเสน
- การปูจอา วิสัยระหว่างพระเจ้านิพนธ์กับพระนาคเสน
- ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธรูป

หลังสิ้นยุคพระเจ้าโคทมหาราชแล้ว พระพุทธศาสนาก็ประสบปัญหาอย่างหนักจาก กษัตริย์ในราชวงศ์สูงคะ โดยเฉพาะพระเจ้าปุชยมิตรซึ่งเป็นพราหมณ์ ได้สั่งให้ฆ่าพระสงฆ์หรือ พุทธศาสนิกชน และทำลายพระพุทธรูปอย่างกว้างขวาง ดังนั้นทิศของท่านตารนาถ นักประวัติศาสตร์ชาวธิเบตกล่าวว่า “พระเจ้าปุชยมิตร กษัตริย์อินเดียองค์นี้ได้ทำลายอาราม คุกกุฎาราม เมืองเวสาลี และวัดพุทธศาสนาที่สาละ ที่ปัญจาปตะวันออก และพระราชทาน รางวัลจำนวน ๑๐๐ ทินารี สำหรับผู้ตัดศีรษะชาวพุทธได้”^๑ พระองค์ไม่เพียงทรงรื้อฟื้นพิธี อัสวเมธ (ฆ่าม้าบูชาขัณ्डะเท่านั้น) ยังทรงสถาปนาศาสนาพราหมณ์ขึ้นอีกครั้ง เป็นเหตุให้ พระพุทธศาสนาอับเฉาและเกือบจะสูญสิ้น

อย่างไรก็ตาม ดวงประทีปคือพระพุทธศาสนา ได้แผ่รัศมีเจิดจ้าแจ่มจรัสอีกครั้ง ในสมัยพระเจ้ามิลินท์หรือเมนันเดอร์ กษัตริย์พระองค์นี้เป็นชนชาติกรีกมีพระราชศรัทธาอย่าง แรงกล้า ทรงอุปถัมภ์และสนับสนุนพระพุทธศาสนาอย่างมาก เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนา เจริญรุ่งเรืองสืบต่อมา กษัตริย์พระองค์นี้มีประวัติความเป็นมามีแรงบันดาลใจ พระองค์จึงทรง ศรัทธาอุปถัมภ์และสนับสนุนพระพุทธศาสนา เราจะได้ศึกษาดังต่อไปนี้

๕.๑ พระเจ้ามิลินท์กับพระพุทธศาสนา

ในพระราชประวัติกล่าวว่า พระเจ้ามิลินท์ (Milinda) หรือเมนันเดอร์ (Menander) ประสูติที่หมู่บ้านกาลาสิ (กาลาสิกาโม) ในเกาะอลลันดะ (Alasanda) ได้แก่ เมืองอเล็กซานเดรีย (Alexandria) หรือ กันฑหาร (Kandahar) ในปัจจุบันมีเมืองหลวงชื่อว่า สาละ (Sagala) คำว่า มิลินท์ เพี้ยนมาจากภาษากรีกว่า เม็นันดรอส (Menandros) ในหนังสืออวทานกัลปสตาของ ท่านเกณเมนทร เรียกกษัตริย์พระองค์นี้ว่า มิลินทร์ (Milindra) และในคำอธิบายกรีกที่ทับศัพท์ ภาษาจีนโกต (Shinkot) ซึ่งเรียกพระนามของกษัตริย์พระองค์นี้ว่า เม็นันทร์ (Menandra) หลักฐานเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันพิสูจน์ได้อย่างดีว่า พระเจ้ามิลินท์นี้มีอยู่จริงไม่ใช่เรื่องที่สมมุติ หรือแต่งขึ้น โดยมีประวัติหลักฐานอ้างอิงถึงเรื่องราวของกษัตริย์พระองค์มีดังนี้^๒ ๑) หนังสือ

^๑ พระมหาดาวลยาม วชิรปญโญ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, (กรุงเทพฯ : พิมพ์สว, ๒๕๕๖), หน้า ๘๒.

^๒ พระอัครคณาภิการ (วินทร์ สระคำ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๕), หน้า ๑๓๖-๑๓๗.

มิลินทปัญหา ๒) เรื่องราวของนักประวัติศาสตร์ของกรีก เช่น สตราโบ (Strabo) พลูตาร์ค (Plutarch) และจัสติน (Justin) ๓) เทวัญของพระยามิลินท์ซึ่งได้จารึกเป็นตัวอักษรมีข้อความว่า “Basileus Soteris Menandros” ถูกค้นพบในหลายแห่งบริเวณราบลุ่มของแม่น้ำกาบูล และแม่น้ำสินธุ และบริเวณภาคตะวันตกของแคว้นอุตตรประเทศ รวมทั้งหมดมี ๒๒ แห่งด้วยกัน

พระเจ้ามิลินท์หรือเมนันเดอร์ เป็นพระมหากษัตริย์ที่มีเดชานุภาพยิ่งใหญ่มาก พระองค์เกิดขึ้นในอินเดียทางเหนือโดยสายเลือดไม่ใช่ชาวอินเดียอารยัน แต่เป็นเชื้อสายกรีก เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ไพศาลในอินเดียเหนือ ไปถึงเอเชียกลาง พระมหากษัตริย์พระองค์นี้คือ พระเจ้ามิลินท์ หรือ เมนันเดอร์ตามสำเนียงกรีก^๑

ตามประวัติหลักฐานถือว่า พระองค์มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามากกล่าวคือ พระองค์ได้ทรงล้างราชวงศ์ยูเครติเดสลง แล้วยกกองทัพเข้ามาทางอินเดียใต้ได้เมืองปัญจาป-คันธาระ สถาปนาเมืองสาครละขึ้นเป็นราชธานี และได้ขยายอิทธิพลลงมาถึงตอนเหนือของลุ่มแม่น้ำคงคา ซึ่งปรากฏในตำนานฝ่ายบาลีและฝ่ายจีนว่า พระองค์มิได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้ขัดขวางพระพุทธศาสนาด้วยพระราโฆบายต่างๆ เนื่องจากพระองค์เป็นผู้แตกฉานในวิชาไตรเพท และศาสนาปรัชญาต่างๆ รวมทั้งพระพุทธศาสนาด้วย จึงได้เที่ยวประกาศได้ว่าที่กับเหล่าสมณพราหมณ์ ก็ปรากฏว่าสามารถเอาชนะสมณพราหมณ์เหล่านั้น รวมทั้งพระภิกษุสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนาขนาดพระภิกษุสงฆ์พากันอพยพหนีออกจากเมืองสาครละจนหมดสิ้น จึงทำให้เมืองสาครละว่างจากพระสงฆ์อยู่เป็นเวลาถึง ๑๒ ปี^๒ จนกระทั่งในที่สุด คณะสงฆ์ได้มอบหมายการโต้ตอบปัญหากับพระเจ้ามิลินท์ให้พระภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง คือพระนาคเสนพุทธสาวกผู้เป็นปราชญ์แตกฉานในพระไตรปิฎก จนเป็นที่ปรากฏชื่อเสียงลือไปในที่ต่างๆ เมื่อพระเจ้ามิลินท์ทรงทราบข่าวนั้นจึงได้เสด็จไปพบท่านที่วัดอสังเขยยะ ในเมืองสาครละ ซึ่งพระเถระได้มาพำนักอยู่นั้น พระเจ้ามิลินท์ได้นิมนต์พระนาคเสนเข้าไปในวัง เพื่อจะทรงถามปัญหาพระนาคเสนก็รับนิมนต์และได้เสนอวิธีโต้ตอบพระองค์ไว้ว่าได้แบบบิราชวาทีจะไม่เหมาะสมขอให้ได้แบบ ปัลลจิตวาที จึงจะเหมาะสม (ได้แบบบิราชวาทีใครมีอำนาจมักจะชนะ ได้แบบปัลลจิตวาทีใครฉลาดก็ชนะ)^๓ พระยามิลินท์พยายพระทัยในข้อเสนอก็จึงตอบตกลงตามนั้น

^๑ พระมหาตาดาสยาม วชิรปัญญา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๘๗.

^๒ เสถียร โพธิ์บันทึก, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.), หน้า ๑๔๔.

^๓ สิริวัฒน์ คำวันสา, พุทธศาสนาในอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : พัทธอักษร, ๒๕๕๕), หน้า ๘๓.

พระเจ้ามิลินท์ได้ทรงถามปัญหาหลายข้อกับพระนาคเสน พระนาคเสนก็ได้ถวายวิสัชนาทุกข้อจนเป็นที่ยอมรับ และพอพระทัย (ดูละเอียดในหนังสือมิลินทปัญหา) หลังการปฐกวิสัชนา พระองค์มีความเลื่อมใสในพระเถระทรงมาก ทรงสร้างวิหารถวายพระเถระ ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นการมหัศจรรย์ นอกจากพระเจ้ามิลินท์เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา สมาทานพระรัตนตรัยและแสดงตนเป็นพุทธมามกะ อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามหน้าที่ อุบาสกที่ดีแล้ว ในวาระสุดท้ายแห่งพระชนม์ชีพพระองค์ยังได้สละราชสมบัติเสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์อีกด้วย

๕.๒ ประวัติพระนาคเสน

พระนาคเสน เกิดที่กะชังคละคาม (หมู่บ้านกะชังคละ) ใกล้ภูเขาคิมาลัย บิดาเป็นพราหมณ์ ชื่อว่าโสณุตตระ เริ่มเรียนศิลปวิทยาการต่าง ๆ เมื่ออายุ ๗ ขวบ และเรียนได้อย่างรวดเร็วมาก ทั้งไตรเพทและศาสตร์อื่นๆ เมื่อเรียนจบแล้วได้ถามบิดาว่า ศิลปวิทยาที่คนตระกูลนี้จะพึงศึกษาเล่าเรียนมีเพียงเท่านี้หรือ เมื่อบิดาตอบว่ามีเพียงเท่านี้ ก็รู้สึกว่ วิชาต่างๆ ที่เรียนมาทั้งหมดนั้นไม่มีสาระอะไรนักหนา ไม่เต็มความประสงค์ความรู้ที่มีอยู่ ต่อมาวันหนึ่งได้พบกับพระเถระรูปหนึ่งชื่อว่า พระโรหณะ ซึ่งเข้ามาบิณฑบาตที่บ้านบิดา เมื่อเห็นแล้วจึงเกิดความเลื่อมใสจึงเข้าไปสนทนาด้วยและได้ให้บิดานิมนต์มาฉันภัตตาหารที่บ้านของตน แล้วจึงขอเรียนวิชาคือมนต์อันสูงส่งที่สุดในโลก^๖ พระเถระกล่าวว่าไม่อาจสอนมนต์กับผู้ที่ยังไม่บวชได้

ดังนั้น นาคเสนจึงขออนุญาตบิดามารดาเพื่อจะบวช บิดามารดาก็นุญาตให้บวชเป็นสามเณรที่ถ้ำวัคขีด ได้ศึกษาพระพุทธศาสนา กับพระโรหณะเถระ ต่อมาเมื่ออายุได้ ๒๐ ปี ก็ได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุในนิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งกำลังเจริญรุ่งเรืองอยู่ในขณะนั้น โดยมีพระโรหณะเถระเป็นพระอุปัชฌาย์ วันหนึ่ง พระนาคเสนออกบิณฑบาตกับพระอุปัชฌาย์ โดยเดินตามหลังและเกิดคำหยาบคายในใจว่าอุปัชฌาย์เราช่างโง่เขลาจริง ให้เราศึกษา พระอภิธรรมก่อนเรียนรู้สูตรอื่นๆ พระโรหณะผู้เป็นอุปัชฌาย์ทราบกระแสดังกล่าวจึงกล่าวว่า พระนาคเสนคิดอย่างนี้ไม่สมควรอย่างยิ่ง พระนาคเสนทราบว่าพระอุปัชฌาย์ทราบวาระจิตของตนจึงตกใจและจึงกล่าวขออภัยท่านในการคิดล่วงเกินท่าน แต่พระเถระกล่าวว่าเราจะให้อภัยได้ง่ายๆ ไม่ถ้าหากต้องการให้อภัย จะต้องไปทำกิจพระศาสนาอย่างหนึ่งให้สำเร็จจึงจะอภัยโทษได้ คือต้อง

^๖ วทีน อินทเสวะ, *อธิบายมิลินทปัญหา*, (กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์พิมพ์มยุราชนิพนธ์, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

โปรดพระเจ้ามิลินท์ ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่เมืองสาคระให้เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก่อนที่จะอภัยโทษให้ แล้วพระโอรสก็ส่งไปศึกษาเพิ่มเติมกับพระอัสสสุตตะ ที่วัดตบนิยเสนาสนะวิหารเมืองสาคระ พักอยู่ ๗ วัน พระเถระจึงยอมรับเป็นศิษย์ ต่อมา ได้แสดงธรรมเทศนาให้เศรษฐีท่านหนึ่งฟังจนทำให้เขาบรรลุโสดาบัน และเมื่อมาไตรตรองคำสอนที่ตนสั่งสอนอุบาสกกับบรรลุมโสดาบันตาม และต่อมาไม่นานนัก พระอัสสสุตตะเถระจึงส่งพระนาคเสนไปศึกษาธรรมกับพระธรรมรักขิตเถระ ณ อโศการาม เมืองปาฏลิบุตร จนจบภายใน ๖ เดือน

จากนั้น พระนาคเสนจึงเดินทางไปบำเพ็ญเพียรที่รักขิตคูหา เป็นเวลานาน ในที่สุดก็ได้บรรลุพระอรหันต์ คณะสงฆ์ทั้งหลายจึงอนุโมทนาแล้วประกาศให้ท่านไปได้อาสนะกับพระเจ้ามิลินท์ พระนาคเสนจึงเดินทางไปเมืองสาคระแล้วพบพระเจ้ามิลินท์ เมื่อได้ตอบโต้ปัญหากับพระเจ้ามิลินท์แล้ว พระนาคเสนได้รับชัยชนะ^๗ จนทำให้พระยามิลินท์เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาขึ้นมา และเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

๕.๓ การปูลง วิสัณนาระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน

ภายหลังจากที่พระนาคเสนได้เดินทางเข้าไปในนครสาคระ เพื่อฟื้นฟูพระพุทธศาสนา กิตติศัพท์ความเก่งกาจของพระนาคเสนทราบไปถึงพระกรรณ พระเจ้ามิลินท์จึงโปรดให้เปิดการอภิปรายปูลงวิสัณนากับพระนาคเสนขึ้น ข้อความที่อภิปรายปูลงวิสัณนากันนั้น ต่อมาผู้มีรวบรวมขึ้นเรียกว่า “มิลินทปัญหา” (Milindapanha) คัมภีร์มีทั้งในฉบับสันสกฤตและบาลี ในฉบับสันสกฤตให้ชื่อว่า “นาคเสนภิกษุสูตร” ได้มีผู้แปลถ่ายออกสู่ภาษาจีนประมาณพันปีเศษมาแล้ว

ส่วนภาษาบาลีนั้น นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาท่านหนึ่งคือ พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นผู้แต่งคำนิทาน และคำนิคมประกอบเข้าไปในมิลินทปัญหาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ ส่วนเนื้อหาธรรมอันเป็นตัวปัญหามีได้กล่าวไว้แต่ต่าง ในคัมภีร์มิลินทปัญหากล่าวว่า ผลแห่งการอภิปรายปัญหาธรรมครั้งนั้น พระนาคเสนมีชัยชนะ และพระเจ้ามิลินท์ยอมจำนนเกิดพระราชาศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาด้วยทรงแจ่มแจ้งในพระพุทธานุภาพโดยตลอดตัดเชื้อวิมุติงำขาในพระทัยสิ้น จึงทรงรับเป็นอุปถัมภ์อุปถัมภ์ปฏิสังขรณ์ พระสถูปวิหาร และคณะสงฆ์พระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

^๗ พระมหาดาวสยาม วชิรปัญโญ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย, หน้า ๔๖.

เพื่อให้มีสติเข้าใจการปฏิจจกันระหว่างพระเจ้ามีลินท์กับพระนาคเสน จึงขอยกตัวอย่าง
มิลินทปัญหาามาแสดงไว้โดยสังเขปดังนี้

๕.๓.๑ นามปัญหา^๔

ลำดับนั้น พระเจ้ามีลินท์ เสด็จเข้าไปเฝ้าพระนาคเสนเถระเจ้าแล้ว ทรงทำพระวาทปฏิบัติ-
สนทนากับพระเถระเจ้า ด้วยพระวาทปราศรัยควรเป็นที่ตั้งแห่งความยินดี และควรเป็นที่ให้
ระลึกอยู่ในใจเสร็จแล้ว เสด็จประทับส่วนข้างหนึ่ง แม้พระเถระเจ้าก็ทำปฏิสนธิการด้วยวาท
ปราศรัย อันเป็นเครื่องทำพระหฤทัยของพระเจ้ามีลินท์ให้ยินดีเหมือนกัน

ครั้นแล้ว พระเจ้ามีลินท์ตรัสถามพระเถระเจ้าว่า “ชนทั้งหลายเขารู้จัก พระผู้เป็นเจ้าว่า
อย่างไร พระผู้เป็นเจ้ามีนามว่าอย่างไร”

พระเถระเจ้าทูลตอบว่า “ชนทั้งหลายรู้จักอาตมภาพว่า นาคเสน ถึงเพื่อนพรหมจารี
ทั้งหลาย ก็เรียกอาตมาว่า นาคเสน แต่โยมตั้งชื่อว่า นาคเสน บ้าง ว่า สุรเสน บ้าง ว่า วีรเสน
บ้าง ว่า สัทเสน บ้าง ก็แต่คำว่า นาคเสน นี้เป็นแต่เพียงชื่อที่นับกัน ที่รู้จัก ที่ตั้งกัน ที่เรียกกัน
เท่านั้น ไม่มีตัวบุคคลที่จะค้นหาได้ในชื่อนั้น”

ขณะนั้น พระเจ้ามีลินท์ตรัสประกาศว่า “ขอพวกละโมมมัตถ์ห้าร้อย และภิกษุสงฆ์
แปดหมื่น จงฟังคำข้าพเจ้า พระนาคเสนองค์นี้กล่าวว่า “ไม่มีตัวบุคคลที่จะค้นหาได้ในชื่อนั้น
ควรจะชอบใจคำนั้นได้ละหรือ” แล้วจึงตรัสถามพระนาคเสนว่า “ถ้าไม่มีตัวบุคคลที่จะค้นหาได้
ใครเล่าถวายจุดปัจจัย คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช แก่พระผู้เป็นเจ้า
ใครดับจุดปัจจัยนั้น ใครรักษาศีล ใครเจริญภาวนา ใครทำมรรคผลนิพพานให้แจ้ง ใครฆ่าสัตว์
มีชีวิต ใครถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้แล้ว ใครประพฤติดีในกามทั้งหลาย ใครพูดเท็จ
ใครดื่มน้ำเมา ใครทำอนันตริยกรรมห้าอย่าง เหตุนั้น ไม่มีกุศล ไม่มีอกุศล ไม่มีผู้ทำเองก็ดี
ผู้ให้ทำก็ดี ซึ่งกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ไม่มีผลวิบากของกรรมที่ทำความชั่วแล้วนะซี ถ้าผู้ใด
ฆ่าพระผู้เป็นเจ้าตาย ไม่เป็นปาณาติบาตแก่ผู้นั้นนะซี อนึ่ง อาจารย์ก็ดี อุปัชฌาย์ก็ดี อุปสมบท
ก็ดี ของพระผู้เป็นเจ้าก็ไม่มีนะซี พระผู้เป็นเจ้ากล่าวว่า “เพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายเรียกอาตมภาพ
ว่า นาคเสน ดังนี้ อะไรชื่อว่า นาคเสนในคำนั้น ผมหรือพระผู้เป็นเจ้า ชื่อว่านาคเสน”

^๔ มิลินทปัญหา, แปลโดยมหาหมกุฎราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๕.

เมื่อพระเถระเจ้าทูลว่า “มิใช่” จิตรัสได้ต่อๆ ไปจนตลอดอาการสามสิบสองโดยลำดับว่า “ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่เล็ก ลำไส้ใหญ่ ลำไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลว มัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร มันในสมอง แต่ละอย่างๆ ว่าเป็นนาคเสนหรือ?”

พระเถระเจ้าก็ทูลตอบว่า “มิใช่”

จิตรัสได้ว่า “รวมทั้งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ หรือชื่อว่า นาคเสน หรือ นาคเสนจะมีนอกจากรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ”

พระเถระเจ้าก็ทูลตอบว่า “มิใช่ๆ ทุกข้อ” เมื่อเห็นโอกาสเช่นนี้แล้ว จิตรัสเย้ยว่า “ข้าพเจ้าถามพระผู้เป็นเจ้าไป ก็ไม่พบว่าอะไรเป็นนาคเสน หรือเสียงเท่านั้นแหละเป็นนาคเสน หรืออะไรเป็นนาคเสนในคำนั้น พระผู้เป็นเจ้าพูดมุสามากเหลือไหล ไม่มีนาคเสนสักหน่อย”

เมื่อพระเถระเจ้าจะถวายเป็นวิสัชนาแก้ปัญหา นั้น จึงทูลบรรยายเป็นปราชัย เพื่ออภัยหาช่องให้พระเจ้ามิลินท์ ตรัสตอบให้ได้ที่ อย่างนี้ก่อนว่า “พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์เจริญในความสุข ล่วงส่วนแห่งสามัญชน พระองค์เสด็จมาถึงกำลังเที่ยง พื้นแผ่นดินกำลังร้อนจัด ทราวยตามทางก็กำลังร้อนจัด ถ้าทรงเหยียบก่อนกรวดกระเบื้องและทรายที่กำลังร้อนจัด เสด็จพระราชดำเนินมาด้วยพระบาทแล้ว พระบาทคงจะพอง พระวรกายคงจะลำบาก พระหฤทัยคงจะเหนื่อยอ่อน พระกายวิญญาณที่ก่อปรด้วยทุกข์คงจะเกิดขึ้นเป็นแน่ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาด้วยพระบาท หรือด้วยราชพาหนะ”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้เดินมา ข้าพเจ้ามาด้วย”

พระเถระเจ้าได้ก็จึงทูลว่า “ถ้าพระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาด้วยรถ ขอจงตรัสบอกแก่อาตมภาพว่า อะไรเป็นรถ งอนหรือเป็นรถ”

พระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า “มิใช่”

พระเถระเจ้าจึงทูลถามต่อไปอีกว่า “เพลา ล้อ เรือน คัน แยก สายขับ แล แต่ละอย่างๆ ว่าเป็นรถหรือ”

พระเจ้ามิลินท์ก็ตรัสตอบว่า “มิใช่”

พระเถระเจ้าทูลถามว่า “หรือสัมภาระเหล่านั้นทั้งหมดเป็นรถ หรือว่ารถนั้นสิ่งอื่น นอกจากสัมภาระเหล่านั้น”

พระเจ้ามิลินท์ก็ตรัสว่า “มิใช่”

พระเถรเจ้าจึงทูลเป็นคำแก้ว่า “อาตมภาพทูลถามพระองค์ไปก็ไม่พบว่าอะไรเป็นรถ หรือเสียงเท่านั้นแหละเป็นรถ หรืออะไรเป็นรถในคำนั้น พระองค์ตรัสสมุสาว่าทเหลวไหล ไม่มีรถสักหน่อย พระองค์เป็นถึงยอดพระเจ้าแผ่นดินทั่วพื้นชมพูทวีป พระองค์ทรงกลัวใครจึงต้องตรัสสมุสาเช่นนี้ ขอเอนกามาตย์ห้าร้อย กับภิกษุสงฆ์แปดหมื่น จงฟังคำข้าพเจ้า พระเจ้ามีลีนท พระองค์นี้ตรัสว่า “พระองค์เสด็จมาด้วยรถ” ข้าพเจ้าทูลให้ทรงแสดงว่า อะไรเป็นรถ ก็ทรงแสดงให้ประหลาดไม่ได้ ควรจะทบทวนใจคำที่ตรัสนั้นได้ละหรือ”

เมื่อพระเถรเจ้ากล่าวฉะนี้แล้ว โยนกามาตย์ห้าร้อย ได้ถวายสาธุการแด่พระเถรเจ้าแล้ว ทูลพระเจ้ามีลีนทว่า “บัดนี้ถ้าพระองค์สามารถ ก็ตรัสแก้ปัญหานี้เถิด”

พระเจ้ามีลีนทจึงตรัสกับพระเถรเจ้าว่า “ข้าพเจ้าไม่ได้พูดมธุสาด้วยทั้งอน ทั้งเพล ทั้งล้อ ทั้งเรือน ทั้งคัน เข้าด้วยกัน จึงได้ชื่อว่ารถ”

พระเถรเจ้าจึงตอบว่า “พระองค์ทรงรู้จักรถอยู่แล้ว ขอนี้ฉันใด อาศัยทั้งผม ทั้งขน จนถึงม้านในสมทง อาศัยทั้งรูป ทั้งแวทนา ทั้งสัญญา ทั้งสังขาร ทั้งวิญญาณ จึงมีชื่อของอาตมภาพว่า นาคเสน ฉะนั้น ก็แต่ว่าโดยปรมาตย์แล้วไม่มีบุคคลที่จะคันได้ในชื่อนี้ แม้คำนี้ นางวชิราภิกษุณี ได้ภาสิต ณ ที่เฝ้าพระพักตร์แห่งพระผู้มีพระภาคว่า “เหมือนอย่างว่า เพราะอาศัยองค์ที่เป็นสัมภาระ จึงมีศัพท์กล่าวว่า รถ ดังนี้ ฉันทิ เมื่อขันธทั้งหลายมีอยู่ ก็มีคำสมมติว่า สัตว์ เหมือนกัน ฉะนั้น” เมื่อพระเถรเจ้าถวายนวสีสนาความกล่าวแก้ปัญหานี้แล้ว พระเจ้ามีลีนททรงอนุโมทนาว่า “ข้อที่พระผู้เป็นเจ้าวิสัชนาปัญหานี้เป็นอัศจรรย์ น่าประหลาดจริง พระผู้เป็นเจ้าวิสัชนาปัญหาวิจิตรยิ่งนัก ถ้าพระพุทธานุญาตดำรงพระชนม์อยู่ คงจะประทานสาธุการเป็นแน่ พระผู้เป็นเจ้ากล่าว แก้ปัญหาวิจิตรยิ่งนัก ดีแท้ ขอเอนก”

๕.๓.๒ วิสสปัญหา^๙

พระราชาตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าพรวราเจ้าไร”

พระเถรเจ้าทูลตอบว่า “อาตมภาพมีพรวราเจ็ด”

พระราชา “อะไรชื่อว่าเจ็ด พระผู้เป็นเจ้าเชื่อว่าเจ็ด หรือการนับชื่อว่าเจ็ด”

^๙ นิลนทปัญหา, แปลโดยมหาภิกขุวราชาวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๔๔.

ในเวลานั้น เสาของพระราชานันทรเครื่องอย่างขัตติยราชปรากฏอยู่ ณ พื้นแผ่นดิน และปรากฏอยู่ที่หมอนน้ำ

พระเถระ “เสาของพระองค์นี้ปรากฏอยู่ที่พื้นแผ่นดินและที่หมอนน้ำ พระองค์เป็นพระราช หรือว่าเสาเป็นพระราช”

พระราช “ข้าพเจ้าเป็นพระราช เสาไม่มีใช่พระราช ก็แต่ว่าเสานี้อาศัยข้าพเจ้าเป็นไป”

พระเถระ “ข้อนี้ฉันใด ความนับพระราชาชื่อว่าเจ็ด อาตมภาพมิได้ชื่อว่าเจ็ด ก็แต่คำว่า เจ็ดนั้น อาศัยอาตมภาพเป็นไป เหมือนอย่างเสาของพระองค์ ฉะนั้น”

พระราช “พระผู้เป็นเจ้ากล่าวแก้ปัญหาเป็นอัศจรรย์ น่าประหลาดจริง ปัญหาที่พระ ผู้เป็นเจ้ากล่าวแก้วิจิตรยิ่งนัก”

แล้วเสด็จลุกจากราชอาสน์ ทรงลาพระเถระเจ้าแล้ว ทรงม้าพระที่นั่งเสด็จกลับไป นึก บ่น อยู่ในพระราชหฤทัยว่า “พระนาคนเสนงู” ดังนี้

ฝ่ายเทวมันดิยอมาตย์ก็อาราธนาพระเถระเจ้าถามรับสั่ง พระเถระเจ้าก็รับจะเข้าไป ครั้น ส่องราตรนั้นแล้ว อมาตย์สี่นาย คือ เทวมันดิยอมาตย์ อนันตกายอมาตย์ มังกรอมาตย์ และ สัพพทินนอมาตย์ เข้าไปกราบทูลถามว่า “จะโปรดให้พระนาคนเสนเข้ามาหรือยัง” เมื่อรับสั่ง อนุญาติว่า “นิมนต์ท่านเข้ามาเถิด” จึงทูลถามอีกว่า “จะโปรดให้ท่านมากับภิกษุสงฆ์ที่รูป” เมื่อ รับสั่งว่า “ท่านประสงค์จะมากับภิกษุสงฆ์ที่รูปก็มาเถิด”

สัพพทินนอมาตย์จึงกราบทูลว่า “ให้ท่านมากับภิกษุสงฆ์สักสิบรูปหรือ” ก็รับสั่ง ยืนคำอยู่ว่า “จะมากับรูปก็มาเถิด” สัพพทินนอมาตย์ทูลถามและตรัสตอบดังนี้ถึงสองครั้ง ครั้น ครั้งที่สาม สัพพทินนอมาตย์ทูลถามอีก จึงตรัสตอบว่า “เราได้จัดเครื่องสักการะไว้เสร็จแล้ว จึง พุดว่า “ท่านประสงค์จะมากับภิกษุสงฆ์ที่รูปก็มาเถิด แต่สัพพทินนอมาตย์ ผู้นี้พูดไปเสีย อย่างอื่น เราไม่สามารถจะถวายโภชนทานแก่ภิกษุทั้งหลายหรือ” ครั้นตรัสดังนี้แล้ว สัพพทินน- อมาตย์ก็เกษมิอาจทูลอีกได้ จึงอมาตย์อีกสามนายไปสู่สำนักพระนาคนเสนเถระเจ้าแล้ว แจ้งความว่า “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระราชามีพระราชดำรัสว่า “พระผู้เป็นเจ้าประสงค์จะมากับภิกษุสงฆ์ที่ รูปก็มาเถิด” ในเพลเช้าวันนั้น พระนาคนเสนเถระเจ้าครองผ้าตามสมณวัตรแล้ว ถือบาตรจีวร พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์แปดหมื่นสี่พันรูป เข้าไปสู่พระนครสาครสาธาณี

๕.๓.๓ ศิลปปฏิฐานลักษณะปัญหา^{๓๐}

พระราชชาติธิดามว่า “ข้อที่พระผู้เป็นเจ้าของพูดว่า เพราะกุศลธรรมเหล่านี้ด้วยนั้น กุศลธรรมเหล่านั้นอะไรบ้าง”

พระเถระเจ้าทูลตอบว่า “กุศลธรรมเหล่านั้น คือ ศีล (ความระวัง) ศรัทธา (ความเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึก) สมาธิ (ความตั้งใจ)”

พระราช “ศีลมีลักษณะอย่างไร”

พระเถระ “ศีลมีลักษณะคือเป็นที่ตั้งอาศัย ศีลนั้นเป็นที่อาศัยตั้งแห่งกุศลธรรมทั้งปวง ซึ่งได้ชื่อว่าอินทรีย์ พละ โพชฌงค์ มรรค สติปฏิฐาน สัมมปธาน อิทธิบาท ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ เมื่อพระโยคาวจรตั้งอยู่ในศีลแล้ว กุศลธรรมทั้งปวงย่อมไม่เสื่อมรอบ”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าของอุปมาให้ข้าพเจ้าฟัง”

พระเถระ “บรรดาพืชคาม (พืช) และภุตคาม (ของสดเขียว) เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ที่ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ พืชคามและภุตคามเหล่านั้นทุกอย่าง ต้องอาศัยแผ่นดิน ตั้งอยู่ตั้งอยู่ที่แผ่นดิน จึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ ข้อนี้มีอุปมาฉันใด พระโยคาวจรอาศัยศีลแล้วตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำอินทรีย์ ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้เกิดได้ ข้อนี้ก็มิอุปมาฉันนั้น”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าของอุปมาให้ข้าพเจ้าฟังอีก”

พระเถระ “บรรดาการงานเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งจะต้องทำบนบก ที่บุคคลทำอยู่ การงานเหล่านั้นทุกกอย่าง บุคคลต้องอาศัยแผ่นดิน ต้องตั้งอยู่ที่แผ่นดินจึงทำได้ ฉะนั้นใด พระโยคาวจรอาศัยศีลแล้ว ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำอินทรีย์ห้าให้เกิดได้ ฉะนั้น”

พระราช “ขอพระผู้เจ้าของอุปมาให้ข้าพเจ้าฟังอีก”

พระเถระ “นายช่างผู้สร้างเมือง ปราบปรามจะสร้างเมือง ต้องให้ถางสถานที่จะตั้งเมืองนั้น ให้ถอนหลักตอหน่อหนามขึ้น ให้เกลี่ยที่ไว้ราบก่อนแล้ว ภายหลังจึงกะที่ตามกำหนดสัณฐาน ซึ่งจะเป็ณนสี่แยกสามแยกเป็นต้นแล้ว สร้างขึ้นให้เป็นเมือง ข้อนั้นฉันใด พระโยคาวจรอาศัยศีลแล้ว ตั้งอยู่ในศีลแล้ว จึงทำอินทรีย์ห้าให้เกิดได้ ข้อนี้ก็ฉันนั้น”

^{๓๐} เจริญเดียวกัน, หน้า ๓๔.

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ข้าพเจ้าฟังอีก”

พระเถระ “พวกภูวนทกปรารถนาจะแสดงศิลปะของตน ให้ชุดั้ยแผ่นดินเอากรวตกระเบื้องออกเสีย ให้ทำพื้นให้ราบแล้ว จึงแสดงศิลปะของตนบนพื้นที่น่ามดีแล้ว ชื่อนั้นฉันใด พระโยคาวจรอาศัยศิลปะแล้ว ตั้งอยู่ในศิลปะแล้ว จึงทำอันกรียให้เกิดขึ้นได้ ท่อนี้ก็ฉันนั้น แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสว่า “นรชนคนมีปัญญา เป็นภิกษุตั้งอยู่ในศิลปะแล้ว มีปัญญาแก้กล่าวหากเพียรให้สมาธิและปัญญาเกิดขึ้นได้ เธออาจวางปัญหานี้เสียได้” ดังนี้ ศิลปินที่นับว่า พระปาฏิโมกข์นี้เป็นที่ตั้งอาศัยแห่งกุศลธรรม เหมือนแผ่นดินเป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย และเป็นรากเหง้าเพื่อให้เจริญกุศลธรรม และเป็นประธานในคำสอนของ พระพุทธเจ้าทั้งปวงนะ”

พระราช “พระผู้เป็นเจ้าช่างฉลาดจริงๆ”

๕.๓.๔ วิริยลักษณะปัญหา^{๓๖}

พระราชตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้า วิริยะมีลักษณะเป็นอย่างไร”

พระเถระเจ้าทูลตอบว่า “วิริยะมีลักษณะคำจุนไว้ กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่วิริยะคำจุนไว้แล้ว ย่อมไม่เสื่อมรอบ”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าอุปมาให้ข้าพเจ้าฟัง”

พระเถระ “เหมือนอย่างว่า เมื่อเรือนจวนจะล้ม บุรุษคำจุนไว้ด้วยไม้อื่น ก็ไม่ล้มฉันใด วิริยะมีลักษณะคำจุนไว้ กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่วิริยะคำจุนไว้แล้ว ย่อมไม่เสื่อมรอบฉันนั้น”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้า อุปมาให้ข้าพเจ้าฟังอีก”

พระเถระ “เหมือนอย่างว่า กองทัพหมู่ใหญ่ดีหักกองทัพที่น้อยกว่าให้แตกพ่ายไป ในภายหลัง พระราชาจะทรงจัดกองทัพหมู่อื่นๆ ส่งเป็นกองหนุนเพิ่มเติมไป กองทัพหมู่นั้นน้อยกว่านั้น ครั้นสมทบเข้ากับกองทัพที่ยกหนุนไป ก็อาจหักแยชชัยชนะตีกองทัพหมู่นั้นให้แตกพ่ายได้ ฉันใด วิริยะมีลักษณะคำจุนไว้ กุศลธรรมทั้งหลายทั้งปวงที่วิริยะคำจุนไว้แล้ว ย่อม

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘.

ย่อมไม่เสื่อมรอบฉันทัน แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีเพียร ย่อมละอกุศลทำกุศลให้เกิดได้ ย่อมละกรรมที่มีโทษเสีย ทำกรรมที่ไม่มีโทษให้เกิดได้ ย่อมรักษาตนให้บริสุทธิ์ ดังนี้

พระราช “พระผู้เป็นเจ้าช่างฉลาดจริงๆ”

๕.๓.๕ สมานัตถ์กถาปัญหา^{๑๒}

พระราชตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้า สมานัตถ์ มีลักษณะเป็นอย่างไร”

พระเถระเจ้าทูลตอบว่า “สมานัตถ์ มีลักษณะเป็นประธาน บรรดาบุคคลธรรมทั้งหลาย ล้วนมีสมานัตถ์เป็นประธาน เป็นไปในสมานัตถ์ น้อมไปในสมานัตถ์ เจริญไปในสมานัตถ์”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ข้าพเจ้าฟัง”

พระเถระ “บรรดาการสอนของเรือนที่มียอด ย่อมน้อมไปหายอด ย่อมเอนไปหายอด มียอดเป็นที่ชุมนุม เขาจึงกล่าวยอดว่าเป็นประธานของกลอนเหล่านั้น ชื่อนั้นฉันทได้ บรรดาบุคคลธรรมทั้งหลาย ล้วนมีสมานัตถ์เป็นประธาน เป็นไปในสมานัตถ์ น้อมไปในสมานัตถ์ เจริญไปในสมานัตถ์ ชื่อนี้ก็ฉันทัน”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ข้าพเจ้าฟังอีก”

พระเถระ “เหมือนอย่างว่า พระราชาพระองค์หนึ่ง จะเสด็จพระราชดำเนินสู่งานพระราชสงคราม พร้อมด้วยเจตบุตรนี้เสนา บรรดาหมู่กองทัพนัน ทั้งช้างม้ารถและพลราบ ย่อมมีพระราชานั้นเป็นประธาน ตามเสด็จห้อมล้อมพระราชานั้น ทัคนั้นฉันทได้ บรรดาบุคคลธรรมทั้งหลายล้วนมีสมานัตถ์เป็นประธาน เป็นไปในสมานัตถ์ น้อมไปในสมานัตถ์ เจริญไปในสมานัตถ์ ชื่อนี้ก็ฉันทัน สมานัตถ์มีลักษณะเป็นประธานอย่างนี้ แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเจริญสมานัตถ์เถิด เพราะว่าผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ประจักษ์ตามเป็นจริงอย่างไร ดังนี้”

พระราช “พระผู้เป็นเจ้าช่างฉลาดจริงๆ”

^{๑๒} เรื่องเตียบกัน, หน้า ๓๘.

๕.๓.๖ ปัญญาลักษณะปัญญา^{๙๓}

พระราชดำรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้า ปัญญา มีลักษณะเป็นอย่างไร”

พระเถระเจ้าทูลตอบว่า “แต่ก่อนอาตมาภพได้กล่าวว่า ปัญญา มีลักษณะดีดีให้ขาด
อีกอย่างหนึ่ง ปัญญา มีลักษณะส่องให้สว่าง”

พระราช “ปัญญามีลักษณะส่องให้แสงสว่างเป็นอย่างไร”

พระเถระ “ปัญญาเมื่อเกิดขึ้นย่อมกำจัดมืดคืออวิชชา ทำความสว่างคือวิชชาให้เกิด
ส่องแสงคือญาณ ทำอริยสัจทั้งหลายให้ปรากฏ แต่นั้นพระโยคาวจรย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบ
ว่า “สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้ไม่ใช่ตัว”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ข้าพเจ้าฟัง”

พระเถระ “เหมือนอย่างว่า จะมีบุรุษถือไฟเข้าไปในเรือนที่มีมืด ไฟที่เข้าไปแล้วนั้นย่อม
กำจัดมืดเสีย ทำความสว่างให้เกิด ส่องแสงทำรูปให้ปรากฏ ชื่อนั้นฉันใด ปัญญา เมื่อเกิดขึ้น
ย่อมกำจัดมืดคืออวิชชา ทำความสว่างคือวิชชาให้เกิด ส่องแสงคือญาณ ทำอริยสัจทั้งหลาย
ให้ปรากฏ แต่นั้น พระโยคาวจรย่อมเห็นด้วยปัญญาอันชอบว่า “สิ่งนี้ไม่เที่ยง สิ่งนี้เป็นทุกข์
สิ่งนี้ไม่ใช่ตัว” ชื่อนี้ก็ฉันนั้น ปัญญา มีลักษณะส่องให้สว่างอย่างนี้”

พระราช “พระผู้เป็นเจ้าช่างฉลาดจริงๆ”

๕.๓.๗ พุทธนิทสสนปัญหา^{๙๔}

พระราชดำรัสถามว่า “พระพุทธเจ้ามีหรือ พระผู้เป็นเจ้า”

พระเถระเจ้าทูลตอบว่า “ขอถวายพระพร มีอยู่”

พระราช “พระผู้เป็นเจ้าจะสามารถชี้ได้หรือว่า “พระพุทธเจ้าอยู่ที่นี้ หรือที่นี้”

พระเถระ “พระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ (ดับหมด
สิ้นเชื้อไม่มีเหลือ) อาตมาภพไม่สามารถที่จะชี้ได้ว่า อยู่ที่นี้ หรือที่นี้”

พระราช “ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอุปมาให้ข้าพเจ้าฟัง”

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๑.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

พระเถระ “พระองค์จะทรงดำริเห็นความชัณนั้นเป็นโณน เปลวแห่งกองไฟอันใหญ่ ที่ลุกโผลงอยู่ดับไปแล้ว พระองค์จะทรงสามารถชี้ได้หรือว่า อยู่ที่นี่หรือที่นี่”

พระราช “ไม่สามารถเลย เพราะว่าเปลวไฟนั้นดับแล้ว ถึงความไม่มีัญญัตติ เสียแล้ว”

พระเถระ “ข้อนั้นฉันใด พระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วด้วยอนุภาที่เสสนิพพานธาตุ ใครๆ ไม่สามารถจะชี้ได้ว่า อยู่ที่นี่หรือที่นี่ ดังนี้ ก็แต่จะสามารถจะชี้ได้ด้วยธรรมกาย เพราะว่าพระธรรม พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้แล้ว”

พระราช “พระผู้เป็นเจ้าช่างฉลาดจริงๆ”

๕.๓.๘ สัตตโพชฌังคปัญหา^{๑๕}

พระราชตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้า โพชฌงค์มีเท่าไร”

พระเถระเจ้าถวายวิสัชนาว่า “ขอถวายพระพร มีเจ็ด”

พระราช “พระพุทธรเจ้าตรัสรู้ด้วยโพชฌงค์เท่าไร พระผู้เป็นเจ้า”

พระเถระ “ด้วยธัมมวิจยสัมโพชฌงค์อย่างเดียว ขอถวายพระพร”

พระราช “เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดจึงกล่าวว่า โพชฌงค์เจ็ดเล่า พระผู้เป็นเจ้า”

พระเถระ “ขอถวายพระพร พระองค์จะทรงพระราชดำริเห็นความชัณเป็นโณน ดาบอันสอดอยู่ในฝัก มือไม่ได้จับไว้ ยังจักอาจตัดให้ขาดได้หรือ”

พระราช “ไม่ได้เลย”

พระเถระ “เว้นจากธัมมวิจยสัมโพชฌงค์เสียแล้ว พระพุทธรเจ้าก็ตรัสรู้ แต่โดยลำพังโพชฌงค์หกไม่ได้ เหมือนกับฉันทันนั้นแล ขอถวายพระพร”

พระราช “พระผู้เป็นเจ้าช่างฉลาดจริงๆ”

จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นความปราดเปรื่องและความเฉลียวฉลาดของท่านพระนาคเสนเป็นอย่างมาก พระนาคเสนท่านใช้วิธีตั้งทักปัญหาพระเจ้ามีสินท์ ๓ แบบ คือ ๑) วิถีวิเคราะห์ ได้แก่การวิเคราะห์แยกแยะสิ่งทั้งหลายออกเป็นส่วนๆ เพื่อให้เห็นองค์

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๗.

ประกอบในระดับย่อยของมัน ๒) วิธีสังเคราะห์ ได้แก่การสังเคราะห์หรือการรวม องค์ประกอบย่อยๆ ที่แยกออกมันเข้าไว้ด้วยกัน ๓) การอุปมาเปรียบเทียบ ได้แก่ การนำเอาเรื่องนามธรรมยากๆ ไปอุปมาเปรียบเทียบกับรูปธรรมที่เป็นเรื่องใกล้ตัว และพบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน^{๑๖} การวิสันนาคำถามของพระเจ้ามิลินท์ โดยการตอบปัญหาด้วยวิธีการทั้ง ๓ นี้ สามารถแก้ความสงสัยของพระเจ้ามิลินท์จนเป็นเหตุให้พระองค์ศรัทธาและเลื่อมใสใน พระพุทธศาสนาและทรงอุปถัมภ์อย่างแข็งขันในการต่อมา

๕.๔ ความเป็นมาเกี่ยวกับพระพุทธรูป

พระพุทธรูป หมายถึงปฏิมาหรือปฏิมากร^{๑๗} คือเป็นรูปเปรียบหรือแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งพุทธศาสนิกชน ได้สร้างขึ้นไว้ เพื่อเป็นที่เคารพสักการ บูชาของชาวพุทธทั่วโลก

พระพุทธรูปจัดเป็นเจดีย์หนึ่งในบรรดาพุทธเจดีย์ทั้ง ๔ คือ ๑) ธาตุเจดีย์ หมายถึงเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ๒) บริโภคเจดีย์ หมายถึงสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคย ทรงใช้สอยอย่างแคบ หมายถึงดับโพธิ์ อย่างกว้าง หมายถึงสังฆนิยสถาน ๔ แห่งตลอดจนถึงทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น ๓) ธรรมเจดีย์ หมายถึงเจดีย์บรรจุพระธรรม ๔) อุทเทสิกเจดีย์ หมายถึงเจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป^{๑๘}

พระพุทธรูปนี้ สันนิษฐานกันว่า สร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยพระเจ้ามิลินท์ ณ แคว้นคันธารราชซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของอินเดียโบราณ ปัจจุบันนักประวัติศาสตร์กล่าวว่า อยู่ใน

^{๑๖} พระมหาสมบุรณ์ ฐุฑฺฒิกโร, “ปัญญาหลวมกับอนัตตากับพระพุทธศาสนา” ในสารนิพนธ์พุทธ-ศาสตร์ไทยคดี รุ่นที่ ๕๐ ปีการศึกษา ๒๕๔๖, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๐.

^{๑๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพฯ : igiturเจริญทัศน์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๔๘.

^{๑๘} พระพรหมคุณมรณ (ป.ธ.๓|ยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพฯ : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส. โป, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕-๑๑๕.

ปาศิสถานและอัฟกานิสถาน ระหว่าง พ.ศ. ๓๖๗ จนถึง ๓๘๒ แต่ก็ไม่นับประวัติศาสตร์ อาทิ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี กล่าวยืนยันว่า “...พระพุทธรูปเริ่มสร้างขึ้นในสมัยนี้ แต่มาแพร่หลายในสมัยพระเจ้ากนิษฐาธิราชเจ้า”^{๑๙} ซึ่งถือว่าเป็นการผลิตผลงานพุทธศิลป์ ประกอบด้วยผลงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม จัดได้ว่าเป็นสกุลช่างแรก ที่เริ่มสร้างรูปพระพุทธรูปเจ้าเป็นรูปมนุษย์ ก่อนหน้านี้นิยมสร้างแต่รูปสัญลักษณ์แทน สกุลช่าง แคว้นคันธารราฐได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากกรีก โรมัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปในจึงมีลักษณะ เหมือนประติมากรรมของกรีกโรมัน แต่คติความเชื่อในการก่อสร้างของชาวอินเดียก็มีความ สัมพันธ์กับมหาบุรุษ หรือมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการของพระพุทธรูป เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธรูปในสมัยคันธาระจึงมีพระพักตร์คล้ายเทพเจ้า อพอลโลของกรีก ดังที่นายภุชงค์ อินทโกศัย ได้บรรยายลักษณะของพระพุทธรูปสมัยคันธาระว่า “...พระพักตร์ของพระพุทธรูป สมัยนั้น เป็นแบบเทวรูปกรีก มีพระเกศเป็นเส้นยาว เป็นลอนคลื่น แล้ว เมาฬเป็นรุ่นแรก รุ่นต่อมาทำพระเกศเป็นก้นหอยระหว่าง พระชนงมีอุณาโลม ด้านหลังพระเศียรมีรัศมี เป็นประภามณฑล จีวรมีทั้งห่มคลุม และห่มตองจีวรเป็นริ้วเหมือนเครื่องนุ่งห่มของเทวรูปกรีก ผ้าครองหนาเป็นสมัยแรก ผ้าครองบางเป็นสมัยหลัง พระพุทธรูปนั่งปางสมาธิ ผ้าคลุมพันแข้ง มาถึงฐาน ผ้าคลุมซ่อนอยู่ที่ใต้แข้งก็มี รวบชายจีวรพันเข้าทั้งสองข้างเป็นรุ่นแรก ฐานมีรูปสิงห์ หรือรูปสาวกประกอบ”

อีกประการหนึ่ง พระพุทธรูปโบราณที่สร้างขึ้นในคันธาระนั้น จะสังเกตได้ว่าทำ อุณาโลมไว้ระหว่างพระชนง และทำให้พระเศียรพระพุทธรูปมีเกตุมาลายาวอย่างพระเกศของ กษัตริย์เฟื่องแต่ไม่มี เครื่องอิสริยาภรณ์ทั้งนี้ก็เพื่อให้คนดูรู้จักพระพุทธรูปได้โดยง่าย

พระพุทธรูป หรือพระพุทธรูปภูมิตั้ง ข้างชาวโยนก หรือกรีกมีความคิดสร้างสรรค์ได้ สร้างเป็นปางต่าง ๆ โดยอาศัยพระพุทธรูปที่ทรงบำเพ็ญเป็นบรรทัดฐาน เช่น ปางตรัสรู้ ก็ทำ เป็นขัดสมาธิทางพระหัตถ์ซ้อนกันภายใต้ร่มไม้โพธิพฤกษ์ ปางแสดงพระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ทำเป็นรูปประทับบนบัลลังก์ และจีบพระธรรมเป็นวงกลมตุงจกักร ดังนี้ เป็นอาทิ

^{๑๙} สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ถ้อยแถลงพระมหากรุณาธิคุณ, วชิราวุธ, ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาในดินแดน, หน้า ๕๑.

หลังจากชาวพุทธทางอินเดียตอนเหนือ (คันธารราช) ได้สร้างพระพุทธรูปแล้ว เป็นเหตุให้ชาวพุทธทางอินเดียตอนใต้ซึ่งเดิมไม่คิดสร้างพระพุทธรูป กลับเกิดความนิยมชมชอบต้องการสร้างขึ้นมาบ้าง โดยให้ช่างของตนสร้างพระพุทธรูปขึ้นตามแนวของช่างโยนก (กรีก) แต่ได้ดัดแปลงรูปลักษณะให้เป็นศิลปกรรมแห่งชาติตนอย่างกลมกลืน และการสร้างพระพุทธรูปก็วิวัฒนาการออกไปอย่างกว้างขวางแพร่หลายไปตามประเทศต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนาทั่วโลก ประเทศไทย เป็นประเทศหนึ่งถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ก็ได้มีการสร้างพระพุทธรูปมาทุกยุคทุกสมัย กล่าวคือ สมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย สมัยลพบุรี สมัยเชียงแสน สมัยสุโขทัย สมัยกรุงทอง สมัยอยุธยา และสมัยรัตนโกสินทร์ ตามลำดับ

สรุปท้ายบท

พระเจ้ามลิந்தหรือเมนันเดกร์ เป็นกษัตริย์ที่มีเดชนาภาพมากพระองค์หนึ่ง พระองค์เป็นกษัตริย์เชื้อสายกรีกครองอินเดีย เป็นผู้จุดประกายแห่งพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาอีกยุคหนึ่ง แม้ว่าเดิมทีพระองค์มิได้นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งยังทรงต่อต้านและดูแคลนอีกด้วย ภายหลังจากที่ได้พิจารณาวิชันากับพระนาคเสนแล้ว พระองค์ทรงหมดความสงสัยในพระพุทธศาสนาอย่างสิ้นเชิง ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาและ ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอนุเคราะห์การ เสด็จออกผนวชปฏิบัติธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง มีเหตุการณ์สำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือ มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก และนับเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนที่นิยมสร้าง พระพุทธรูปสืบเนื่องมาจนถึงสมัยปัจจุบัน หนังสือมิลินทปัญหาที่ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างๆ จำนวนมาก และเป็นคลังปัญญาที่สำคัญของพุทธศาสนิกชน มาจนถึงปัจจุบัน

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายบทบาทของพระเจ้านิรันดร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยสังเขป
๒. จงอ้างหลักฐานที่เชื่อถือได้ว่าพระเจ้านิรันดร์มีอยู่จริง
๓. จงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระนาคเสนกับพระเจ้านิรันดร์
๔. หลังจากที่มีการพิสูจน์ว่าพระเจ้านิรันดร์กับพระนาคเสนแล้ว ทำให้พระพุทธศาสนาเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร จงอธิบาย
๕. จงอธิบายถึงการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกในพระพุทธศาสนาว่ามีความเป็นมาอย่างไร

บทที่ ๖

พัฒนาการของพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาเทพรัตน์ อริยวิโส

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายกำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนาเถรวาทได้
๒. บอกถึงสาเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนาเถรวาทได้
๓. เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานได้

ข้อบ่งชี้เนื้อหา

- กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนาเถรวาท
- สาเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน
- พระเจ้ากนิษกะมหาราชกับพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามหายาน ถือว่าเป็นนิกายที่สำคัญยิ่งทั้งในแนวคิดและหลักปฏิบัติ ที่มุ่งอุทิศบำเพ็ญเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ก่อน ส่วนตนเองจึงบำเพ็ญตนให้พ้นทุกข์ภายหลัง พระพุทธศาสนาทั้งเถรวาทและมหายานต่างก็เจริญควบคู่กันตลอดมา ได้แผ่ขยายไปยังนานาอารยประเทศเพื่อให้มนุษย์ได้มีดีมีธรรมสพุทธธรรมอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้ จึงเปรียบเทียบเถรวาทและมหายานเหมือนปีกนก ๒ ข้างที่สามารถช่วยพยุงตัวนกให้โฉบบินไปในโลกกว้าง หรือหากเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาเหมือนต้นไม้ใหญ่แล้ว เถรวาทเปรียบเหมือนรากและลำต้นที่ให้ความมั่นคงและยังยืนส่วนมหายานเปรียบเหมือนกิ่งไม้ที่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง เถรวาทมีความสำคัญในฐานะช่วยให้มนุษย์เป็นมนุษย์สมบูรณ์ มีชีวิตดีงาม และพ้นทุกข์ ฉะนั้น มหายานก็มีความสำคัญไม่น้อยกว่ากัน ฉะนั้น

มหายานเกิดขึ้นเมื่อไร มีพัฒนาการเป็นมาอย่างไร อะไรเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้มหายานเกิดขึ้น ใครเป็นผู้อุปถัมภ์และสนับสนุนการเผยแผ่มหายานอย่างกว้างขวาง ที่สำคัญ มหายานมีลักษณะแตกต่างจากเถรวาทอย่างไร การศึกษาในบทนี้ จะได้แสดงให้เห็นผู้ศึกษาได้ทราบต่อไป

๖.๑ กำเนิดและพัฒนาการของพระพุทธศาสนามหายาน

หลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานก็เกิดรอยร้าวการแตกแยกของคณะสงฆ์ปรากฏเด่นชัดขึ้นก็เนื่องจากความคิดเห็นที่แตกต่างกันและความประพฤติปฏิบัติที่นอกกริด จนก่อให้เกิดการตั้งข้อรังเกียจ และยิ่งไปกว่านั้น ในกรณีที่พระสุภัททะยังได้กล่าวจ้วงจาบ พระธรรมวินัย จนกระทั่งพระมหากัสสปมหาเถระที่ได้ฟังก็เกิดธรรมสังเวชและดำริว่า “ท่านทั้งหลาย เอาเกิดพวกเราจะสังคายนาพระธรรมและวินัยกัน ก่อนที่ธรรมจะรุ่งเรือง ธรรมจะถูกคัดค้าน สิ่งมีไข้ วินัยจะรุ่งเรือง วินัยจะถูกคัดค้าน ก่อนที่พวกอธรรมวาทะจะมีกำลัง พวกอธรรมวาทะจะอ่อนกำลัง พวกอวินยวาทะจะมีกำลัง พวกวินยวาทะจะอ่อนกำลัง”^๑ พระอุตรคณาธิการได้อธิบายในกรณีนี้ว่า “พระพุทธเจ้าปรินิพพานสิ้นกาลไม่นานนัก คือ เพียง ๗ วันเท่านั้น ก็มีภิกษุอัสซี ไม่มีผางอวย หน้าด้านกล่าวจ้วงจาบ พระธรรมวินัยในท่ามกลางสงฆ์เช่นนี้ ต่อกไปภายหน้าจะมียิ่งร้ายกว่านี้หรือ อย่างกระนั้นเลย เราจักเรียกประชุมสงฆ์องค์อรหันต์ทั้งหลาย เพื่อหาทางป้องกันและกำจัดเหล่าอัสซีให้หมดไป ชำระพระกรรมวินัยร้อยกรองเข้าเป็นหมวดหมู่ เพื่อความดำรงมั่น

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๓๗/๓๗๖.

ของพระพุทธศาสนา”^๒ จึงได้กำหนดเอาเมืองมอญที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา บนภูเขาเวภาระ เป็นที่จัดทำสังคายนาพระธรรมวินัย ซึ่งมีพระเจ้ามหาชาติศัตรูเป็นผู้อุปถัมภ์ มีพระอรหันต์เข้าร่วมประชุมจำนวน ๕๐๐ รูป โดยมีพระมหากัสสปเถระเป็นประธาน ทำอยู่ ๗ เดือนจึงสำเร็จ แต่หลังจากการทำสังคายนา ก็มีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งไม่เห็นด้วยโดยการนำของพระปุราณะและสาวกไม่เห็น ชอบด้วยในสังฆาทปทังงข้อ จึงกล่าวกันว่า “ภิกษุผู้เถระทั้งหลาย สังคายนาพระธรรมและวินัยดีแล้ว แต่ผมจะทรงจำไว้ตามที่ได้อ่านเฉพาะพระพักตร์ ตามที่ได้รับมาเฉพาะพระพักตร์ผู้มีพระภาค”^๓

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี ก็เกิดการแตกแยกแนวความคิดที่ขัดแย้งกันในเรื่องวัตถุ ๑๐ ประการ โดยฝ่ายหนึ่งเห็นว่า วัตถุ ๑๐ ประการชอบธรรม แต่อีกฝ่ายเห็นว่าไม่ชอบธรรมจึงเกิดข้อโต้แย้งกันอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดการแตกแยกเป็น ๒ ฝ่ายและไม่ร่วมสังฆกรรมซึ่งกันและกัน จึงทำให้เกิดการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ขึ้น ซึ่งมีพระสัพพกาหมีเป็นองค์ประธาน มีพระอรหันต์จำนวน ๗๐๐ รูป จัดทำอยู่ ๘ เดือนจึงสำเร็จ มีพระเจ้ากาสาโคทราชนีเป็นองค์อุปถัมภ์ จึงเกิดการแตกแยกนิกายใหญ่ออกเป็น ๒ นิกาย คือ เถรวาท และมหาสังฆิกะ กาลต่อมาก็แตกแยกเป็นนิกายต่างๆ เหล่านี้ในสมัยหลังมี ๑๘ นิกาย^๔

ครั้นล่วงศตวรรษที่ ๕ ก็เริ่มกำเนิดพระพุทธศาสนาในสยาม ซึ่งมหายานมีป้อนเกิดมาจากกลุ่มมหาสังฆิกะ หรือจะกล่าววามหายานก็คือมหาสังฆิกะที่ปฏิรูปขึ้นใหม่ก็ไม่ผิด ไม่อาจกำหนดตัวบุคคลลงไปแน่ชัดว่า ท่านผู้ใดเป็นผู้ตั้งนิกายมหายาน เพราะมหายานไม่ได้เกิดจากปัจเจกชน แต่หากเกิดจากคณะบุคคลซึ่งมีทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ร่วมกันก่อกำเนิดขึ้น มีศูนย์กลางอยู่ ๒ แห่ง^๕ คือ

๑. อยู่ ณ บริเวณภาคใต้ของอินเดียโดยเฉพาะแคว้นอันธระ ศูนย์นี้ให้กำเนิดมหายานประเภทปัญญาธิก คัมภีร์มหาปริชญาปารมิตาสูตร ซึ่งมีปฏิฐานของนิกายมาธยมิกก็อุปัติขึ้น ณ อินเดียภาคใต้นี้

^๒ พระอุตรคณาธิการ, **ประวัติศาสด์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มหาคูหา-องการเนาวราชวิทยาลัย, ๒๕๖๔), หน้า ๑๖๔.

^๓ ว. ฐ. (ไวย) ๗/๓๙๔/๓๙๖.

^๔ สิริวิมลน์ คำวันสา, **พุทธศาสนาในอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : พิกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๖๖.

^๕ เสถียร โพธิ์นันทะ, **ปรัชญามหายาน**, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๙), หน้า ๓.

๒. พญู ณ บริเวณภาคเหนือของอินเดีย มีแคว้นคันธาระ และกาศมีระ ให้กำเนิดมหายานประเภทลัทธิอาธิก มีประเพณีบูชาขอพึ่งบารมีพระโพธิสัตว์

๖.๒ สาเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนาหายาน

สาเหตุที่ทำให้เกิดนิกายมหายานนั้นเมื่อประมวลแล้วก็เกิดจากสาเหตุ ดังนี้

๖.๒.๑ เกิดจากความวิบัติแห่งทิฏฐิสามัญญตา

แนวความคิดแย้งเห็นไม่ตรงกัน จึงทำให้เกิดแตกแยกถกเถียงกันว่าความเห็นของตนถูกต้องเพียงใดกันถือว่าผู้อื่นผิด มีการโทษอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งไม่ลดทิฏฐิของตนลงเพื่อปรับความเข้าใจอีกฝ่ายหนึ่ง แนวคิดนี้เกิดอยุ่มาตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ แต่ก็สามารถลดและได้รับคำชี้แจงจากพระพุทธองค์ ที่เห็นเด่นชัดก็ในช่วงทำสังคายนาครั้งที่ ๑ ระหว่างกลุ่มอนุวัตรนิยมโดยการนำของพระมหากัสสปะกับกลุ่มสังคายนานิยมซึ่งมีพระปุราณะที่ไม่ยอมรับการทำสังคายนา จึงแยกและนำสาวกออกไปทำสังคายนาต่างหาก ครั้นมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑ ก็มีภิกษุวัชชีไม่ยอมรับการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ของสงฆ์ฝ่ายวินัยวาที เพราะถือว่าอาจารย์ของพวกเขาเคยปฏิบัติกันมาอย่างไร ก็จะทำอย่างนั้น ไม่ว่าสิ่งเหล่านี้จะผิดพุทธบัญญัติหรือไม่ก็ตามพฤติกรรมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าต่างฝ่ายมีทิฏฐิสูงมากจนยอมรับกันไม่ได้ แม้ว่าจะทำการสังคายนาครั้งที่ ๒ จะมีใช้การแตกแยกเป็นนิกายมหายาน แต่ก็ทำให้พุทธศาสนาแตกออกเป็นนิกายต่างๆ ในเวลาต่อมา และการแตกเป็นนิกายมหายานในพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ กรณีปัญหาเรื่องทิฏฐินี้ของแต่ละฝ่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ซึ่งไม่ว่าจะเถียงนโยบายการเผยแพรศาสนาที่ดี การตีความหรืออธิบายหลักพุทธธรรมก็ดี หรือการประพฤติปฏิบัติหลักธรรมวินัยก็ดี ซึ่งแต่ละฝ่ายมักจะถือทิฏฐิของตนเองเป็นหลัก แล้วผลก็ปรากฏออกมาก็คือก่อความแตกแยก

๖.๒.๒ เกิดจากความวิบัติแห่งศีลสามัญญตา

การถือว่าผู้ใดมีศีลหรือไม่ก็อาศัยการอยู่ร่วมกันจึงจะรู้ แต่นี้ก็ก่อให้เกิดปัญหาถึงขั้นต้องแตกแยกนิกาย กรณีที่พระภิกษุอนันทได้กล่าวชี้แจงพุทธบัญญัติข้อหนึ่ง ในที่ประชุมสังคายนาครั้งที่ ๑ ว่า “อานนท์ เมื่อเราส่งไปสงฆ์หรืออยู่พึ่งดอนลึกขาบทเล็กน้อยได้”^{๖๒} หรือในกรณี ภิกษุ

^{๖๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๔๑/๗๖๒๒.

ภิกษุวัชชีที่จะเกิดสิกขาบทหรือวัตถุ ๑๐ ก็ไม่ใช่ครุภาบัติ แต่ถ้ามองดูเหมือนว่าเป็นสิ่งเล็กน้อยในสายตาของชาวบ้าน ในความรู้สึกของพระภิกษุผู้ปฏิบัติที่เคร่งครัดด้วยแล้วก็ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่มาก จึงโจษตำหนิอย่างแรง เพราะท่านถือว่าการไม่ยกเล็กสิกขาบทใดเลยถึงจะเป็นสิกขาบทเล็กน้อย แสดงให้เห็นว่านั่นคือการเคารพต่อพระพุทธเจ้า

๖.๒.๓ เกิดจากพระบุคลิกลักษณะของพระพุทธเจ้า

ประวัติพระพุทธเจ้าผู้เผยแผ่พระศาสนา เป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจหลักพุทธธรรมของพระพุทธองค์ได้อย่างสมบูรณ์ยิ่ง พระธรรมปิฎก ได้อธิบายไว้ว่า “...ความเป็นไปในพระชนมชีพ และพระปฏิภาณขององค์สมเด็จพระบรมศาสดา ผู้เป็นแหล่งหรือที่มาของคำสอนเอง บุคลิกและสิ่งที่ผู้สอนได้กระทำ อาจช่วยแสดงความประสงค์ที่แท้จริงของผู้สอนได้ดีกว่าคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์ หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องประกอบความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น”^๗

หลักพุทธธรรมของมหายาน ได้มีความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้าบรรดาที่มีในอดีตกาลมาแล้วก็ดี หรือจะมีมาในอนาคตก็ดี มีจำนวนมากมาที่สุดคณานับมากยิ่งขึ้นกว่าเม็ดทรายชายฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา^๘

อนึ่ง ทศนคติต่อพระบุคลิกลักษณะอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าในส่วนที่เป็นโลกุตตรภาพที่ค่อนข้างแตกต่างจากนิกายเถรวาท นิกายเถรวาทถือว่า พระวรกาย นามรูปของพระพุทธองค์ก็เช่นเดียวกับสังขารธรรมทั่วไปที่ขึ้นอยู่ในภายใต้กฎไตรลักษณ์ ย่อมเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือความเปลี่ยนแปลงแตกดับไปในที่สุดเมื่อหมดเหตุปัจจัยแล้ว สิ่งที่ไม่แตกดับคือคุณธรรม อันخابซึ่งจับใจ ซึ่งพระพุทธองค์ได้นำเพ็ญมาโดยตลอดจนถึงช่วงดับขันธปรินิพพานอันเข้าถึง เท่านั้น เพราะถือว่า “พันบัญญัติประหนึ่งกองไฟที่สิ้นเชื้อแล้วดับลงไม่อาจที่จะพยากรณ์ได้ว่าไฟที่ดับลงแล้วนั้นไปอยู่ ณ ที่ใด”^๙

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.ย.ปยุตโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑.

^๘ เสฐียร พันภรณ์, *พุทธศาสนมหายาน*, (ธนบุรี : โรงพิมพ์ประชุมวงศ์, ๒๕๑๒), หน้า ๗๓.

^๙ นายแพทย์สุวัฒน์ จันทจำนง, *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*, (กรุงเทพฯ : อีสเพรส, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๑.

แต่นิกายมหายานถือว่าพระบุคลิภาพและพระชนมชีพของพระพุทธเจ้าจะแตกต่างกันไปในกาลอนุपाภิเสตนิพพานนั้นยังไม่ได้ เสียแรงที่พระองค์เป็นอภิบุรุษได้สร้างบารมีมานับอสงไขยกัป จะมาลงเอยดับสูญอย่างนี้โดยไม่มีอะไรเหลือไม่ได้ นิกายมหายานถือว่า ภาวะของพระพุทธองค์ทั้งนามและรูปให้เป็นโลกุตระ ที่มีพระชนมชีพของพระพุทธองค์ยั่งยืนไม่มีขอบเขตอันเป็นนิรันดร์ถึงที่แตกดับเป็นเพียงมายาธรรมเท่านั้น

แนวคิดนี้ได้ส่งเสริมให้เกิดนิกายมหายาน เพราะต่อมาเมื่อเป็นผู้ซาบซึ้งดื่มด่ำในพระพุทธจริยา และพระบุคลิภาพของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงประพาศปฏิภาโตบำเพ็ญถึงขนาดก็ปรารถนาจะถ่ายทอดพระบุคลิภาพของพระพุทธองค์ มาไว้ที่คนนั้นคือการที่ตนจักต้องบำเพ็ญคุณธรรมทั้งหลาย เช่น พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมา ผู้ซาบซึ้งเหล่านั้นย่อมอาบรดด้วยพระบารมีกรรมมีพระมหากุศล เป็นต้น ว่าการเสกสละพระองค์ เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นประกอบทั้งเรื่องราวในชาดกซึ่งนับถือกันว่า เป็นเรื่องราวบำเพ็ญความดีต่างๆ ของพระพุทธองค์ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นที่ตุดตัมในหทัยของผู้ที่ซาบซึ้งยิ่งนัก ผู้ที่ซาบซึ้งดังกล่าวจึงได้หยิบยกเอาโพธิจริยาหรือโพธิสัตว์ธรรม ๑๐ ขึ้นมาประกาศเป็นพิเศษและตั้งอุดมคติให้มุ่งสำเร็จเป็นพระสัมพุทธญาณ มีโอกาสสร้างบารมีเป็นประโยชน์แก่สรรพสัตว์ เพราะถือเป็นแกนกลางที่สำคัญและเป็นจุดมุ่งหมายหลักสำคัญของมหายาน ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ดังนี้ “...วิถีของพระโพธิสัตว์ย่อมไม่มีประมาณ จริยาของพระโพธิสัตว์ก็ปราศจากขอบเขต พระโพธิสัตว์ย่อมปลดปล่อยสัตว์ไม่มีประมาณให้พ้นจากท่วงแห่งทุกข์และโดยประการดังกล่าวนี้ แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายจักตรัสรู้สรรเสริญพรรณนาคุณของพระโพธิสัตว์ นับเป็นอสงไขยกัปก็ยังมีอาจจักพรรณนาได้จบสิ้นได้”^{๑๐}

๖.๒.๔ เกิดจากแรงกดดันของศาสนาพราหมณ์

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ทรงเผยแผ่พระศาสนาท่ามกลางศาสนาอื่น ๆ แต่เนื่องจากพุทธธรรมที่ทรงแสดงเป็นที่สามารถเอาชนะจิตใจของประชาชนอันประกอบด้วยเหตุผล จึงเผยแผ่ได้อย่างรวดเร็วจนกระทั่งมีผู้นับถือจำนวนมากมาหา ทำให้ศาสนาพราหมณ์ต้องอันเฉาและประสบกับความเสื่อมไม่อาจฟื้นตัวขึ้นมาได้ แต่ก็มิบางแห่งที่พระพุทธ ศาสนาเผยแผ่ไปไม่ถึงผู้นำของศาสนาพราหมณ์ ร่องจันทะและหาโกภาสที่จะทำลายพระพุทธศาสนา กระทั่งถึงสมัย

^{๑๐} เสถียร โพธิ์นันทะ, *รวมเกียรติคุณเทสสูตร*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๗.

พระเจ้าอโศกมหาราชซึ่งทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างสูงสุด หลังจากเปลี่ยนรัชกาล พระพุทธศาสนาก็เริ่มเสื่อมเนื่องจากกษัตริย์ราชวงศ์สุ่งคะทรงนำเถิกศาสนาพราหมณ์ พระพุทธศาสนาจึงถูกบ่อนทำลายทุกวิถีทาง อาทิ มีการทำร้ายคณะสงฆ์ ทำลายวัดและขับไล่คณะสงฆ์ให้ออกจากทุกกฤณารามและอโศการาม เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นยังได้ให้รางวัลแก่ผู้ฆ่าพระด้วย คือให้เงิน ๑,๐๐๐ ทินนาสเตอร์ต่อการตัดศพพระภิกษุหนึ่งรูป^{๑๑}

ศาสนาพราหมณ์ก็เร่งพยายามปรับปรุงปฏิรูปเป็นการใหญ่ มีการแต่งมหากาพย์ขึ้นอีก ๒ เรื่อง มีสำนวนเป็นที่ประทับใจสามารถดึงดูดใจผู้อ่านให้เกิดศรัทธากฎกติในพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์เป็นอันมาก คือ รามายณะของฤๅษีวาลมิกี และมหาภารตยุทธ มีจุดเด่นอยู่ที่ภคคีตดาของฤๅษีกฤษณะปายวาล^{๑๒} มหากาพย์นี้จึงทำให้รวมมวลชนพราหมณ์แพร่หลายในหมู่ปัญญาชน

นอกจากนี้ พวกพราหมณ์ยังเลียนแบบพระพุทธศาสนาในเรื่องไตรสรณคมน์คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งอันสูงสุด จึงสร้างตรีมูรติขึ้น กล่าวคือรวมพระเจ้าใหญ่ ๓ องค์ เข้าด้วยกัน คือ พระพรหม พระศิวะ พระนารายณ์ เป็นสิ่งสูงสุด^{๑๓} และยังได้สร้างวัดแบบพระพุทธศาสนาอีกด้วย มีการจารึกแสงหามัญตามเทวาลัยสำคัญขึ้น การฟื้นฟูปรับปรุงศาสนาพราหมณ์ในครั้งนี้ จึงบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ ก็ทำให้การเผยแพร่อย่างรวดเร็ว ส่วนพระพุทธศาสนาก็ถูกอิทธิพลครอบคลุมนำไปเกือบหมดสิ้น

สภาพสังคมและสถานการณ์ในขณะนั้น พระเถรจารย์ในพระพุทธศาสนาไม่สามารถจะนิ่งดูตายได้ จึงได้ปฏิรูปปรับปรุงวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแข่งกับศาสนาพราหมณ์ขึ้น ในการปฏิรูปครั้งนี้เป็นไป ๒ แนว^{๑๔} คือ

^{๑๑} สิริวัฒน์ คำวันสา, **พระพุทธศาสนาในอินเดีย**, หน้า ๘๔.

^{๑๒} พระโสภณคณาภรณ์, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕'๒๙), หน้า ๒๒๒.

^{๑๓} ศักดิ์สันต์ โรจน์แสงรัตน์, **พระอัครมุนีพรภิกษุและกำเนิดพุทธมหายาน**, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕'๒๙), หน้า ๒๒๙.

^{๑๔} วชิร อินทเวระ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและประเทศไทย**, (กรุงเทพฯ : เจริญกิจ, ๒๕๓๕), หน้า ๘๖-๘๗.

๑. ปฏิรูปตามแนวแห่งบุคลาธิษฐาน คือให้พระโพธิสัตว์ซึ่งมีอยู่มากมายคอยช่วยเหลือมนุษยทั้งหลายผู้ตกทุกข์ได้ยากและมาเคารพบูชา เช่นเดียวกับที่พวกพราหมณ์บูชาเทพเจ้าของเขา อ่อนวอนขอให้ช่วยบำบัดทุกข์ให้

๒. ปฏิรูปตามแนวแห่งธรรมาธิษฐาน แนวบุคลาธิษฐานเป็นการจงศรัทธา ตามหลักพระพุทธศาสนาตั้งแต่เดิมมีว่า เมื่อมีศรัทธาควรตั้งมโนโง่ถามกำกับด้วย มหายานจึงแสดงปัญญาในแนวของธรรมาธิษฐานอย่างลึกลับและไพศาลมาก เช่น อธิบายเรื่องย่นัตตา หรือสุญญตาด้วยวิธีการใหม่ มีการวิพากษ์วิจารณ์คัมภีร์พราหมณ์ เรื่องอาตมันเป็นต้นอย่างจริงจัง พระเถรจารย์ทางมหายานที่สำคัญในสมัยนั้น เช่น พระนาคราช เป็นต้น ได้อธิบายพุทธปรัชญาโดยอาศัยตรรกวิทยาเป็นเครื่องมืออย่างลึกซึ้ง กว้างขวาง ตัวอย่าง เช่น ปรัชญาสุญญตาท

โดยวิธีการดังกล่าว จึงทำให้พระพุทธศาสนากลับมาเป็นที่สนใจของประชาชน และเกิดศรัทธาขึ้นถึงเจริญรุ่งเรืองมาอีก

๖.๒.๕ เกิดจากพุทธบริษัทคฤหัสถ์

ในบรรดาเจ้าลัทธิหรือศาสนาในอินเดีย มักจะมีทัศนะที่เหมือนกันอย่างหนึ่ง ว่ามักจะตำหนิแนวคิดของเจ้าลัทธิอื่นก่อนแล้วจึงจะนำเสนอแนวคิดของตนเอง ดังนั้น กรณีพระเถรจารย์ผู้ก่อตั้งนิกายมหายานก็เช่นเดียวกันจึงให้เกิดนิกายใหญ่น้อย ๑๘ นิกายโดยเฉพาะนิกายเสาตวันติกะ นิกายเจติยวาท นิกายวาตลีปุตริยวาท ได้ตำหนิ นิกายเหล่านี้ว่ามีจุดที่บกพร่องแล้วเสนอมหายานปรับปรุงหลักเสียใหม่ให้มีเหตุผลมากยิ่งขึ้น

เนื่องจากการปฏิรูปพุทธธรรมดังกล่าว แม้จะเกิดด้วยพระเถรจารย์ในนิกาย ๑๘ เดิมก็จริงอยู่ แต่พระเถรจารย์เหล่านั้นก็หันไปในทางเป็นผู้นำด้านปรัชญา ส่วนผู้ที่เป็นผู้นำปฏิรูปทั้งในด้านบุคลาธิษฐานและปรัชญาคือธรรมาธิษฐานผสมกัน คือพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ โดยเฉพาะพุทธบริษัทเยาวยชนหนุ่มสาวมีบทบาทมากที่สุด

พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์เหล่านี้ได้เรียกตนเองว่าเป็นชาวพุทธที่ก้าวหน้าตื่นตัวและทันสมัย ต่อเหตุการณ์ สามารถปรับปรุงตนเองให้เข้าได้กับสถานการณ์ ยิ่งกว่านั้นยังเคร่งครัดต่อระเบียบแบบแผน และพยายามเผยแพร่พระพุทธศาสนาตามสังคมต่าง ๆ อย่างใกล้ชิดสะดวกกว่าพระภิกษุสงฆ์

ดังนั้น พุทธบริษัทคฤหัสถ์จึงทำงานเผยแผ่ด้วยวิธีการใหม่ๆ เพื่อชักจูงประชาชนให้มาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาซึ่งมีโพธิจิตปรารถนาพระโพธิญาณก็ได้ เชื่อกันว่าเป็นพระโพธิสัตว์พระโพธิสัตว์ในเพศฆราวาสที่ยังแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย^{๕๕} คือ

๑. พระโพธิสัตว์สัตว์ฆราวาสซึ่งประพฤติพรหมจรรย์ถึงสมณะ ประเภทนี้แม้จะครองเรือนอยู่ แต่ก็รักษาความสงบในภายใน เรียก “ฆราวาสมุนี”

๒. พระโพธิสัตว์ฆราวาส ซึ่งยังบริโภคกามคุณเยี่ยงสามัญชนทั่วไป

พระโพธิสัตว์ฆราวาสทั้ง ๒ พวกนี้ ยังได้ร่วมเผยแผ่พระพุทธศาสนาและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ นอกจากนี้ ฝ่ายคฤหัสถ์ก็ได้แต่งรจนาขึ้นจึงมีลิลิตและรสนิยมที่ประทับใจของประชาชนเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคัมภีร์วิมลเกียรติยนิทเทสสูตร^{๕๖} ท่านวิมลเกียรติคฤหบดีซึ่งขณะกำลังนอนป่วยก็ยังแสดงธรรมให้พระภิกษุสดับฟังอีกด้วย

๖.๓ ความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน

หลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งเถรวาทและมหายานนั้น ไม่มีความแตกต่างกัน คงมีความเชื่อและการปฏิบัติต่อธรรม ในทำนองเดียวกัน เช่น อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาทไตรลักษณ์ และกรรม เป็นต้น แต่เฉพาะเรื่องปฏิจจสมุปบาทนั้น มหายานอธิบายละเอียดพิสดารใช้คำใหม่ คือ สุนฺญตา

พัฒนาการของพระพุทธศาสนายุคหลังพุทธปรินิพพาน ราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ เกิดเป็นขบวนการมหายานขึ้น ซึ่งมีความแตกต่างกับเถรวาทเดิม ภาจวรทวินิ คินทสระ ได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างที่สำคัญระหว่างเถรวาทกับมหายาน ซึ่งเขียนเป็นตารางเปรียบเทียบความแตกต่างได้ ดังนี้

^{๕๕} อภิรักษ์ โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๕๐-๕๑.

^{๕๖} เสถียร โพธิ์นันทะ, วิมลเกียรติยนิทเทสสูตร, หน้า ๑ - ๑๓๐.

ตารางที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบพุทธศาสนาเถรวาทกับมหายาน^{๑๗}

เถรวาท	มหายาน
๑. ถือว่าความเกื้อหนุนพระอรหันต์เป็นสิ่งสูงสุดเป็นอุดมคติและจุดมุ่งหมายในการประพฤติกุศลความดีต่างๆ ๒. เน้นให้พุทธศาสนิกชนพึ่งตนเอง ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นเพียงผู้ชี้ทางเท่านั้น ๓. เป็นอเทวนิยม ไม่มีพระเจ้า สิ่งแทนพระเจ้าของเถรวาท คือกฎแห่งกรรมและธรรม ธรรมเป็นแม่ศรีครองโลกสูงที่สุดในโลก เถรวาทมีที่พึ่งสูงสุด ๓ ประการคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ๔. ถือเคร่งครัดในหลักการเก่าๆ ของพุทธศาสนา ไม่ค่อยยอมรับความเปลี่ยนแปลงอะไรใหม่ๆ คงรักษาคำสอนชนบประเพณีเก่าไว้ทั้งหมด รักษาไว้ตามอักษรในคัมภีร์ต่างๆ ของฝ่ายเถรวาท ๕. มุ่งความบริสุทธิ์แห่งตนยิ่งกว่าอย่างอื่น ๖. เป็นอนุรักษนิยมจึงมักพอใจในการประพฤติดตนเป็นนักพรตที่เคร่งครัด ๗. ไม่ค่อยรับเรื่องตัวตน ถือว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา	๑. ถือว่าการเข้าถึงภาวะแห่งโพธิสัตว์เพื่อช่วย เหลือผู้อื่นนั้นสูงกว่าเป็นพระอรหันต์ ๒. ถือว่าชาวโลกมีการยุ่งเหยิงไม่ลง ไม่มีเวลาพอที่จะชวนชาวเพื่อความหลุดพ้นของตนได้ จึงต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น ดังนั้นทัศนะของมหายานจึงมีพระมหากษัตริย์ของพระพุทธเจ้านั้นสามารถช่วยให้ผู้อื่นหลุดพ้นได้ด้วย ๓. ถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งสูงสุด แต่เป็นเสมือนพระเจ้าของศาสนาอื่นๆ พระสังฆัตตะโคตระนั้นได้รับการยกย่องจากมหายานในฐานะอวตารลงมา เป็นพระพุทธเจ้า แต่ในแง่ธรรมกายแล้วพระพุทธเจ้าเป็นพระเจ้า ทรงบังคับบัญชาโลกทรงลงมาสู่โลกเพื่อโปรดสัตว์ ฉะนั้นผู้ใดที่รู้จักสามารถอ่อนน้อมขอความช่วยเหลือเหลือจากพระองค์ได้ ตามนัยนี้ พระพุทธเจ้าของมหายานจึงได้รับพระนามใหม่ว่า พระอมิตาภะ พระพุทธเจ้าพระผู้มีแสงสว่างไม่มีประมาณ ๔. พยายามปรับปรุงหลักคำสอนและประเพณีต่างๆ ทางศาสนาให้ทันสมัย ทันโลก ทันเหตุการณ์ ชอบแก้ปัญหาทางอภิปรายอันลึกซึ้งอย่างเอาจริงเอาจัง ๕. มหายาน มีอุดมคติในการช่วยเหลือผู้อื่น ๖. มหายาน นิยมเป็นคนหัวก้าวหน้า จึงไม่ค่อยนิยมประพฤติดตนเป็นนักพรตที่เคร่งครัด แต่นิยมแสวงหาปัญญา ๗. ถือว่าตัวตนระดับต่ำเท่านั้นที่ยังตกอยู่ในความมืด มีความเปลี่ยนแปลง และยังทำผิด ส่วนโลกุตตรกายของพระพุทธเจ้า คือ พระอมิตาภะนั้นบริสุทธิ์อยู่เสมอ ยั่งยืน ไม่เปลี่ยนแปลง

^{๑๗} วศิน อินทสระ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและประเทศไทย, หน้า ๔๔ - ๑๐๐.

๖.๔ พระเจ้านิษกะมหาราชกับพระพุทธศาสนา

พระเจ้านิษกะมหาราชทรงมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนานิกายมหายานเหมือนกับพระเจ้าอโศกมหาราชที่มีต่อพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งพระองค์เป็นผู้อุปถัมภ์ในการทำการสังคายนาครั้งที่ ๔ ของนิกายมหายาน ยังได้ทรงส่งเสริมการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยให้พระสงฆ์เข้าศึกษาใน “นาลันทามหาวิหาร” ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็นมหาวิทยาลัยนาลันทา ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของโลก ที่มีพระสงฆ์จากทุกทวีปศรัทธาเข้ามาศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ พระพุทธศาสนาหายานจึงได้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

๖.๔.๑ ประวัติพระเจ้านิษกะมหาราช

เมื่อกษัตริย์วงศ์ของพระเจ้าอโศกมหาราชเสื่อมอำนาจลง อินเดียก็เริ่มปั่นป่วน ประชาธิในทวีปเอเชียซัดตาด ได้อพยพข้ามแม่น้ำสินธุไปหลายครั้ง ได้มีการรบพุ่งกันหลายครั้งหลายคราว พระพุทธศาสนาที่ก่อนกำลังอยู่แล้วก็อ่อนกำลังลงไปอีก

ต่อมา เกิดมีอาณาจักรขึ้นใหม่ เรียกว่ากุษาณ กษัตริย์พระองค์แรกของวงศ์นี้ คือ พระเจ้ากัทพิเสส หรือ กุซุลกษะ กษัตริย์พระองค์นี้ทรงเป็นเผ่ากุษาณะ ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของชนเผ่าจ้วงลี ชนเผ่านี้เดิมได้อาศัยอยู่ที่ เติร์กีสถานของจีน นครหลวงของเขานั้น ชื่อว่า บुरुขปุระ หรือเปศวาร์

พระเจ้ากัทพิเสสที่ ๑ ซึ่งเป็นกษัตริย์องค์แรกของวงศ์นี้ สันนิษฐานกันว่าทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก่อน เพราะตามหลักฐานที่พบในที่ต่างๆ และเหรียญของพระองค์ที่ค้นพบบริเวณเมืองตักสิลา พิสูจน์ให้เห็นว่า พระองค์ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เหรียญของพระองค์ที่ออกค้นพบนี้ มีอักษรจารึกว่า “กุซุล กสส กุสถาน ยวคต ธรมฐิตส” ซึ่งแปลว่า “ของพระเจ้ากุซุลกษะ ราชแห่งชาวกุษาณ ผู้ดำรงมั่นอยู่ในธรรม”^{๑๗}

พระเจ้ากัทพิเสส พระองค์นี้ได้รวบรวมชนชาติจ้วงลีเข้าด้วยกัน แล้วตั้งตนเป็นกษัตริย์แผ่อำนาจเขตไปถึงกาบูล และแคว้นกาพิริสถาน สันนิษฐานกันว่า พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์เมื่อประมาณ พ.ศ. ๔๒๕

^{๑๗} พระอุตรคณาธิการ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียและประเทศไทย, หน้า ๔๘๖-๔๘๗.

ต่อมาพระเจ้าวิมาะ ซึ่งเป็นโอรสของพระเจ้ากัททิเสสขึ้นครองราชย์สืบแทนเป็น กษัตริย์พระองค์นี้ได้แผ่อาณาเขตไปถึงแคว้นปัญจาบในอินเดีย ทรงเลื่อมใสในศาสนาพราหมณ์ และทรงเคารพนับถือพระศิวะ พระพุทธศาสนามีได้รับการบำรุงแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากเหรียญของพระองค์

เมื่อราว พ.ศ.๖๒๑ พระเจ้ากนิษกะมหาราช ก็ได้ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าวิมาะ พระองค์ได้รวบรวมแคว้นทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย คือ แคว้นปัญจาบ แคว้นอุตตรประเทศ แคว้นกคัลปุระ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของมณฑลสินธ์เข้าไว้ในอำนาจของพระองค์ และนอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงแผ่อาณาเขตไปถึงประเทศอัฟกานิสถาน คันทาระ ราชปุตนระ มัลวะ เสาร์นาฏร์ และทางทิศตะวันออกของทิวเขาซูลิงด้วย ในจดหมายเหตุของสมณะเฮียงจิงเล่าว่า “...ราชสำนักของพระเจ้ากนิษกะมหาราชเปลี่ยน แปลงโยกย้ายไปตามฤดูกาล ในฤดูหนาวราชสำนักจักย้ายไปอยู่ในแคว้นต่าง ๆ ในอินเดียแล้วแต่จะทรงเลือก เมื่อถึงฤดูร้อนราชสำนักย้ายไปอยู่ ณ แคว้นกปิระซึ่งตั้งอยู่ที่ใต้ของทิวเขาหิมาลัยตมตัน ครั้นเข้าฤดูใบไม้ผลิและฤดูใบไม้ร่วง ราชสำนักก็ไปอยู่ที่คันทาระ วนเวียนอยู่ในชายแดนอินเดีย”^{๓๔}

เมื่อพระองค์ทรงชรภาพแล้ว กองทัพจีน ซึ่งมีนายพล ปันเฉา เป็นแม่ทัพได้เข้ามาโจมตีกองทัพของพระเจ้ากนิษกะมหาราชถูกโจมตีอย่างย่อยยับหลังจากพระองค์สิ้นพระชนม์แล้วก็ไม่ปรากฏว่า กษัตริย์องค์ใดของราชวงศ์นี้เป็นผู้ปกครองสืบต่อมา หรืออาจสิ้นไปตั้งแต่นั้น เป็นต้นมาก็เป็นไปได้ หรือถ้าหากยังมีสืบต่อมามีก็คงจะไม่ค่อยมีอำนาจนัก

๖.๔.๒ พระราชกรณียกิจที่มีต่อพระพุทธศาสนา

พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก ทรงเผยแผ่และบำรุงพระศาสนาเป็นการยิ่งใหญ่ ดังนั้น มหายานจึงนับถือพระองค์เช่นเดียวกับฝ่ายเถรวาทนับถือพระเจ้าอโศกมหาราช

สาเหตุที่พระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงมีความเลื่อมใส และทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้านต่างๆ หลายประการ เป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกในการสังคายนาครั้งที่ ๔ ทรงสนับสนุนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง จนเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายไปทางอินเดียตอนเหนือและตะวันออกไกล

^{๓๔} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖๓๔.

สาเหตุที่พระเจ้าเอกทัศมหาราชทรงมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เรื่องราวความเป็นมาคล้ายกับพระเจ้าอโศกมาก กล่าวคือ เมื่อครั้งทรงพระเยาว์พระองค์ไม่เพียงไม่นับถือพระพุทธศาสนาและไม่ทรงเชื่อกฎแห่งกรรมเท่านั้น ยังทรงปฏิบัติต่อพระพุทธศาสนาอย่างดูหมิ่นดูแคลนอีกด้วย สาเหตุสำคัญที่ทำให้พระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนา และอุปถัมภ์อย่างมโหฬารนี้ ก็เพราะพระองค์ทรงทำสงครามกับรัฐกาศาร์ ยารกานต์ และโชตานทางเหนือที่มัลลย์ ได้ทอดพระเนตรเห็นความเดือดร้อนของประชาชนที่เกิดจากภัยสงคราม ทำให้พระองค์ทรงสังเวชสลดพระทัย จึงทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาและอุปถัมภ์อย่างมาก^{๒๐} เมื่อหันมาสนพระทัยในพระพุทธศาสนาแล้วก็ได้ทรงศึกษาธรรมวินัย ในจดหมายเหตุของสมณะเชียงจิ่งเล่าว่า “...แต่ละแห่งที่เสด็จประทับโปรดให้สร้างพุทธวิหารไว้เป็นที่ระลึก ทรงบำรุงบูรณะสถาปนาพระสถูปเจดีย์ ทรงบริจาคไทยทานถวายพระภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนมาก เมื่อเวลาว่างราชกิจทรงฝึกฝนในการศึกษาพระธรรมวินัย ถึงกับถวายทานพระเถระผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกถวายพระธรรมเทศนาในพระราชวังวันละรูปเป็นประจำ”^{๒๑} จากการสดับพระธรรมเทศนาทำให้พระองค์ทรงสับสนยิ่งในคำสอนไม่สามารถจะตัดสินพระทัยได้ว่า ท่านรูปใดอธิบายผิดหรือถูก เนื่องจากพระที่อาราธนามานั้น มาจากนิกายต่างๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้น ดังนั้น จึงทรงปรึกษากับพระเถระในนิกายสรวาสติวาทินรูปหนึ่ง ชื่อ “พระปารศวะ” เวลานั้นนิกายนี้มีบทบาทมากและกัทรองสนับสนุนนิกายนี้ มีหลักฐานว่า ได้พบจารึกที่ผอบใบสมัยของพระองค์ มีข้อความว่า “ขอต้อนรับคณะสงฆ์นิกายสรวาสติวาทิน”^{๒๒}

พระเจ้าเอกทัศมหาราชทรงมีคุณูปการและทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาหลายประการ เราสามารถประมวลพระราชกรณียกิจของเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. ส่งเสริมพระพุทธศาสนา เมื่อทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว ก็ได้ทรงส่งพระสมณทูตไปประกาศพระศาสนาในอาเซียกลาง ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปยังจีน เกาหลี มองโกเลีย และญี่ปุ่น^{๒๓} ยิ่งกว่านั้นวัดวาอารามในพระพุทธศาสนายังได้

^{๒๐} พระอัครมณเฑียร, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียและประเทศไทย, หน้า ๔๙๖.

^{๒๑} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๒๒๕.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๖.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก, พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๕๔.

สร้างขึ้นนับจำนวนไม่ถ้วน พระภิกษุได้รับความอุปถัมภ์จากพระองค์เป็นอย่างดี ในสมัยนี้
อาณาจักรกุษาณได้กลายมาเป็นอาณาจักรของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะเหตุที่พระองค์
ทรงส่งเสริมในพระพุทธศาสนาเช่นนี้ จึงทำให้ประชาชนชาวอินเดียมีความเคารพในพระองค์เสมือน
หนึ่งว่าเป็นชนชาติเดียวกัน

๒. **ทำสังคายนา** เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและความดำรงมั่นของพระพุทธศาสนา
ได้รับสั่งให้ทำสังคายนาพระธรรมวินัยขึ้นที่วัดกุณฑลวันวิหาร ในเมืองสาธันธระ แคว้นแคชเมียร์
แล้วทรงมอบความเป็นใหญ่ในการทำสังคายนาครั้งนี้ให้แก่พระปารสวะ และต่อมาก็ได้มีการ
คัดเลือกพระภิกษุที่จะเข้าร่วมประชุมทำสังคายนา แต่เนื่องจากการทำสังคายนาครั้งนี้มีผู้เข้าร่วม
ประชุมมากเกินไป จึงได้คัดเลือกเอาพระอรหันต์เพียง ๕๐๐ รูป มีพระวสุมิตรเป็นประธาน
ร้อยกรองพระไตรปิฎกฉบับภาษาสันสกฤต หลังจากสังคายนาเสร็จแล้วก็ได้จารึกในแผ่นทองแดง
และบรรจุลงในพระเจดีย์ การสังคายนานี้มีกล่าวไว้ในจดหมายเหตุพระถังซำจั๋งว่า

“เบื้องต้นพระอรียสงฆ์ ๕๐๐ รูป สังคายนาอรรถกถาพระสูตร ชื่อว่าอุปัเทศศาสตร์
หนึ่งแสนโคลก ต่อมาสังคายนาอรรถกถาพระวินัยชื่อว่าวินัยวิภาษศาสตร์หนึ่งแสนโคลก และ
สังคายนาอรรถกถาพระอภิธรรมปิฎกชื่อว่าอภิธรรมวิภาษศาสตร์หนึ่งแสนโคลก รวมเป็น
สามแสนโคลกเก็บสำเนาทุกแสนคำ...พระเจ้ากนิษกะรับสั่งให้จารึกอรรถกถาเหล่านั้นลงในแผ่น
ทองแดง แล้วให้บรรจุลงในหีบศิลาเก็บรักษาไว้ในสถูป และให้พวกยักษรักษาป้องกันมิให้พวก
นอกศาสนาเข้าไป”^{๒๔}

การสังคายนาครั้งนี้ถือว่าเป็นการบันทึกพระไตรปิฎกเป็นลายอักษรเป็นครั้งที่สอง
รองจากศรีลังกาที่จารึกเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๕๐๐ เศษ อย่างไรก็ตาม นิทายเถรวาทไม่รับรอง
ว่าเป็นการทำสังคายนาครั้งที่ ๕

๓. **สร้างพระเจดีย์** ได้ทรงสร้างพระเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของ
พระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระเจดีย์องค์ใหญ่มาก มีฐาน ๕ ชั้น มีความสูงถึง ๕๐๐ ฟุต พระเจดีย์
องค์นี้กล่าวกันว่านายช่างกรีกชื่ออาเคลสิลาส (Agasilaos) เป็นผู้ออกแบบ พระเจดีย์องค์นี้
นอกจากจะมีความใหญ่และสูงแล้ว ยังถือว่าเป็นศิลปกรรมที่สวยงามที่สุดด้วย มีชื่อเสียงทั่วไป
ในทวีปเอเชียในสมัยนั้น เพราะว่า พระเจดีย์องค์นี้มีฐานถึง ๕ ชั้น และฐานสูงถึง ๑๕๐ ฟุต
ส่วนบนสร้างลึกลงด้วยไม้ ๑๓ ชั้น มีเสาเหล็กและฉัตรทองแดงปิดทองไว้ทุกชั้น

^{๒๔} Boal Samuel, Si - Yu - Ki Buddhist Record of the Western World. ก้างใน ดร.สุชาติ หงษา.
ประวัติศาตร์พระพุทธศาสนาจากอดีต สู่อุบัติ, (กรุงเทพฯ : บรรณสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓.

นอกจากนี้แล้ว พระองค์ยังได้ทรงสร้างวัดวาอาราม พระพุทธรูป และพระสถูปอีกมากมาย วิหารหลังหนึ่งที่พระองค์ทรงสร้างมีชื่อว่า กนิษกะมหาวิหารมหาวิหาร ชั้นบนของวิหารมีบันไดเชื่อมติดต่อกันหมด ในสมัยที่งานเขียนยังมีพระภิกษุอาศัยอยู่บ้าง

๔. **สนับสนุนการศึกษา** ทรงสนับสนุนการศึกษาเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือการศึกษาทางพระพุทธศาสนา จะเห็นได้จากที่พระองค์ทรงโปรดพระภิกษุผู้คงแก่เรียนมาก เช่น พระอัครโฆษ เป็นต้น ท่านรูปนี้เป็นนักปราชญ์ นักประพันธ์ นักกวี และเป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในราชสำนักของพระองค์ พระองค์ทรงโปรดปรานท่านมาก พระอัครโฆษก็ได้แต่งบทละครและกวีนิพนธ์เป็นภาษาสันสกฤตซึ่งยังเหลือตกทอดมาถึงเราทุกวันนี้ วรรณกรรมของท่านมีผู้นิยมกันมาก อาทิ มหากาพย์พุทธจรีต และมหากาพย์แสนพรหม^{๒๔} กล่าวกันว่าเมื่อพระองค์ทรงทราบว่าพระภิกษุรูปใดคงแก่เรียน ก็รับสั่งให้อาราธนาท่านมาอยู่ประจำที่นครหลวง และทรงให้ความอุปถัมภ์บำรุงแก่พระภิกษุเหล่านั้นเป็นพิเศษ

๕. **สร้างเหรียญ** พระองค์ทรงสร้างเหรียญทองขึ้นใช้มากมาย บนเหรียญนั้นมีอักษรจารึกเป็นภาษากรีกสมัยเก่า แต่ก็ไม่ค่อยจะถูกต้องนัก เหรียญอันหนึ่งซึ่งค้นพบที่บริเวณเมืองดักสิลา มีคำจารึกว่า กุซล กสส กุสสาน ยวุคส ธรมฐิตี และนอกจากนี้ยังมีเหรียญอื่นๆ ที่ถูกค้นพบ มีข้อความจารึกว่า “สจุจธมฐิตี และ ธมมฐิตี” เหรียญเหล่านี้ได้กลายมาเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญของนักประวัติศาสตร์และนักวรรณคดี

^{๒๔} Boal Samual, Si - Yu - Ki Buddhist Record of the Western World. อ้างใน ดร.สุชาติ ทงษา. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากอดีต สู่ ปัจจุบัน). หน้า ๓๕.

สรุปท้ายบท

ปรากฏการณ์ธรรมชาติของศาสนาอย่างหนึ่ง คือการแบ่งแยกเป็นนิกายภายหลังจาก ศาสดาสว่างลับไปแล้วทั้งสิ้น สืบเนื่องมาจากว่าศาสนาเผยแผ่ขยายออกไปตามท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งมีขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อถือไม่เหมือนกัน ก็มีการผสมผสานจนทำให้เกิดการ ประพฤติปฏิบัติ และหลักการตีความในคำสอนของศาสดาของแต่ละบุคคล แต่ละฝ่ายไม่ตรงกัน จึงเป็นเหตุให้เกิดแบ่งแยกเป็นนิกายขึ้น หากเรามองแล้วศาสนาที่มีนิกายก็เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญรุ่งเรืองแห่งศาสนาในแง่หนึ่งได้เหมือนกัน

พระพุทธศาสนาได้เริ่มแบ่งแยกเป็นนิกายขึ้นในครั้งแรกสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑ ต่อมาถึง พุทธศตวรรษที่ ๔ ปรากฏว่ามีนิกายใหญ่ๆ อยู่ ๑๔ นิกาย นิกายที่สำคัญ คือเถรวาทหรือสท วีรวาท กับมหายานหรือมหาสังฆิกะหรืออาจริยวาท เถรวาทถือคุณภาพของศาสนิกชน เป็น จุดสำคัญ ส่วนมหายานถือปริมาณเป็นจุดสำคัญ เพราะถือว่าเมื่อมีปริมาณมากแล้ว คุณภาพก็ค่อยๆ ตามมาด้วยการอบรมบ่มนิสัยได้ นอกจากนี้ มหายานยังสอนเน้นว่าให้ทุกคน บำเพ็ญตนเป็นพระโพธิสัตว์เพื่อที่จะได้ช่วยปลดปล่อยทุกข์ของสัตว์โลก ได้กว้างขวาง สามารถ มุ่งหมายพระโพธิญาณอันสูงสุดได้ ดังที่กล่าวในวิมลเกียรตินิเทศสูตรว่า “วิมลเกียรติตอบ กุมารเหล่านั้นว่า กุลบุตรทั้งหลายเพียรแต่ทำให้จิตมุ่งไปสู่อนุตตรสัมมยักสัมโพธิให้เกิดขึ้น มุ่งมั่นประพฤติชอบก็ได้ชื่อว่าบรรพชา และได้อุปสมบทแล้ว”

ส่วนผู้ที่เป็นอุปการะต่อพระพุทธศาสนานับการคือ พระเจ้ากนิษกะมหาราช พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของพระราชผู้ทรงธรรม พระนามของพระองค์ได้แผ่จรจายไป ทั่วทิศานุทิศ ฝ่ายมหายานมักกล่าวถึงพระองค์ด้วยความภาคภูมิใจ เช่นเดียวกับฝ่ายเถรวาท ที่กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ได้สร้างความเจริญรุ่งเรืองแก่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการส่งสมณทูตไปประกาศศาสนาทางอินเดียตอนเหนือโดยเฉพาะกลุ่มประเทศ ที่นับถือพระพุทธศาสนา มหายาน อันได้แก่ จีน เกาหลี ญี่ปุ่น 티เบต มองโกเลีย เวียดนาม เป็นต้น

คำถามท้ายบท

๑. อะไรเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์แตกแยกกัน จงอธิบาย
๒. อะไรเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดพระพุทธรูปศาสนาพราหมณ์
๓. จงเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับมหายาน
๔. พระเจ้ากนิษกะมหาราชมีบทบาทสำคัญอย่างไรต่อพระพุทธรูปศาสนาพราหมณ์ จงอธิบาย
๕. ศฤหีสถ์ฝ่ายมหายานมีบทบาทต่อพระพุทธรูปศาสนาอย่างไร จงอธิบาย

บทที่ ๗

พุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ดร. เทพประวิณ จันทร์แรง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้วผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกประวัติพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้
๒. อธิบายสภาพการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้
๓. อธิบายอิทธิพลของพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้
๔. บอกแนวโน้มในอนาคตของพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- พระพุทธศาสนาในประเทศศรีลังกา
- พระพุทธศาสนาในประเทศพม่า
- พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา
- พระพุทธศาสนาในประเทศลาว
- พระพุทธศาสนาในประเทศเวียดนาม

๗.๑ พระพุทธศาสนาในศรีลังกา

ศรีลังกาได้ชื่อว่าเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งใหม่ หลังจากพระพุทธศาสนาล่มสลายไปจากอินเดีย ในอดีตศรีลังกาได้ชื่อว่าอัมมที่ปะ ดินแดนแห่งธรรมซึ่งเป็นดินแดนที่เคยเป็นศูนย์รวมของเหล่าบัณฑิตปราชญ์ ผู้คงแก่เรียนในทางพระพุทธศาสนา เป็นบ่อเกิดขององค์ความรู้ทางพุทธศาสนา และดินแดนแห่งนี้ยังได้ชื่อว่าเป็นดินแดนที่จาริกพระไตรปิฎกเป็นอักษรภาษาสิงหลขึ้นครั้งแรกของโลก ยังมีการแสดงคัมภีร์ที่สำคัญอีกมากมาย ศรีลังกาจึงเป็นประเทศที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนาอีกประเทศหนึ่ง ที่มีบทบาทนำพระพุทธศาสนาสู่สายตาชาวโลก

๗.๑.๑ ประวัติของพระพุทธศาสนาในศรีลังกา

ประเทศศรีลังกามีชื่อเรียกอีกอย่างเป็นทางการในปัจจุบันว่า^๑ สาธารณรัฐสังคมนิยมประชาธิปไตยศรีลังกา (The Democratic Socialist Republic of Sri Lanka) โดยแท้จริงแล้วศรีลังกาเป็นที่รู้จักในที่ต่างๆ กันมา ตั้งแต่สมัยโบราณ ตามตำนานกล่าวว่าในสมัยพระพุทธเจ้าสามพระองค์ซึ่งเป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ของศรีลังกา โดยมีชื่อเรียกต่างกันตามลำดับว่า โอชที่ปะ หรือ โอชทวปี ในสมัยพระกกุสันธพุทธเจ้า วรที่ปะ ในสมัยพระโกนาคมนพุทธเจ้า และมณฑที่ปะ ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม ชื่อเก่าแก่ของศรีลังกาซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายกว่าสามชื่อแรกก็คือ ลังกาทวีป (Lanka dipa) อันแปลว่า “เกาะอันรุ่งโรจน์โชติช่วง” ส่วนคำว่า “ลังกา” หรือ ลงกา เป็นชื่อที่รู้จักกันจากมหากาพย์รามายณะของอินเดีย ประวัติศาสตร์ของศรีลังกา ตามลำดับเวลาอย่างย่อๆ คือ

๑. ก่อนสมัยอนูราธปุระ คือช่วงสมัยก่อนที่เมืองอนูราธปุระเป็นราชธานีแบ่งออกเป็น ๒ สมัยย่อยคือสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และสมัยเริ่มประวัติศาสตร์ทั้งนี้โดยการพิจารณาจากสมัยประวัติศาสตร์ของศรีลังกา เริ่มต้นเมื่อเจ้าชายวิชัยและบริวารเดินทางมาจากอินเดีย มาที่เกาะศรีลังกาประมาณ ๕๔๒ ปีก่อนคริสต์ศักราช การที่ประวัติศาสตร์ของศรีลังกาเริ่มจากจุดนี้ ก็เพราะเจ้าชายวิชัยและบริวารเป็นกลุ่มแรกที่เดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ณ ดินแดนแห่งนี้ และเป็นบรรพบุรุษของชาวสิงหลซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ในศรีลังกา อย่างไรก็ตาม จากหลักฐาน

^๑ ปิยนารถ (นิโครธ) ทุนนาค. ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อนสมัยอาณาจักรคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย (ม.ป.ท., ๒๕๓๔), หน้า ๔'-๑๕.ก.

ทางวรรณกรรม ตำนาน และนิทานพื้นบ้านของศรีลังกา ได้ชี้ให้เห็นว่า ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ศรีลังกามีชาวพื้นเมืองดั้งเดิมอาศัยอยู่ก่อนแล้ว และยังมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า ด้วยซึ่งสมัยนี้เรียกว่า สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ส่วนสมัยที่เจ้าชาลวักชัยและบิรวารตั้งถิ่นฐานที่ศรีลังกา สืบมาจนถึงก่อนการสถาปนาเมืองอนูราธปุระเป็นราชธานี เรียกว่า สมัยเริ่มประวัติศาสตร์

๒. สมัยอนูราธปุระ เริ่มต้นเมื่อมีการสถาปนาเมืองอนูราธปุระเป็นราชธานีสมัยนี้อาจแบ่งได้ ๒ สมัยย่อย คือ สมัยอนูราธปุระระยะแรก และอนูราธปุระระยะหลัง ซึ่งแท้จริงการแบ่งสมัยเช่นนี้ มิใช่สาเหตุมาจากลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และการเมืองตลอดช่วงอนูราธปุระไม่ได้แตกต่างกัน แต่เป็นเพราะคัมภีร์มหาวงศ์ซึ่งเป็นพงศาวดารประวัติศาสตร์ของศรีลังกาอยู่เรื่องราวลงในรัชกาล พระเจ้ามหายานามะ ตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๕ จึงถือว่าช่วงสมัยตั้งแต่การสถาปนาเมืองอนูราธปุระเป็นราชธานีเมื่อ ๕ ศตวรรษก่อนคริสต์ศักราชถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๕ เป็นสมัยอนูราธปุระระยะแรก หลังจากนั้นจึงสิ้นสุดการเป็นราชธานีของเมืองอนูราธปุระในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ปรากฏอยู่ในคัมภีร์จุลวงศ์ เรียกว่า สมัยอนูราธปุระระยะหลัง

๓. สมัยโปโลนนรุวะถึงสมัยก่อนอาณานิคม คือนับตั้งแต่เมื่อเมืองโปโลนนรุวะเป็นราชธานีของอาณาจักรระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ ถึงคริสต์ศตวรรษที่ จนกระทั่งถึงการเข้ามาของชาวตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ ซึ่งนำมาสู่สมัยอาณานิคมของศรีลังกา ช่วงนี้เรื่องราวปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาวงศ์เช่นเดียวกัน สมัยนี้ยังแบ่งออกเป็นสมัยย่อยๆ ตามชื่อเมืองต่างๆ ซึ่งเป็นราชธานีอยู่ชั่วระยะเวลาสั้นๆ ที่สำคัญคือ เมืองทัมพเพนิยะ คัมโปละ และโกตเต ในสมัยโกตเตนี้เองชาวตะวันตกพวกแรก ได้เดินทางเข้ามาติดต่อกับศรีลังกา ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่นำไปสู่สมัยอาณานิคมของศรีลังกาในเวลาต่อมา

หลังจากสามสมัยนี้แล้ว จะเป็นสมัยอาณานิคมของศรีลังกาซึ่งเริ่มตั้งแต่คริสต์ ศตวรรษที่ ๑๖ ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ อันเป็นช่วงเวลาที่ศรีลังกาตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตก คือ โปรตุเกส ฮอลันดา และอังกฤษ ตามลำดับ จนกระทั่ง ค.ศ. ๑๘๔๘ ศรีลังกาจึงได้รับเอกราชจากอังกฤษ^๒

^๒ เทพประวิณ จันทร์แรง), พระพุทธศาสนาเนวราช เอกสารประกอบตำราเรียน, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๕-๑๐๖.

พระพุทธศาสนา ได้เริ่มแผ่เข้าสู่ศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖-๒๔๗ โดยการนำของ พระมหินทเถระ ซึ่งพระเจ้าอโศกมหาราช และพระโมคคัลลีบุตรติสสะเถระ ส่งไปเป็นธรรมทูต ประจำศรีลังกา พระเถระได้ไปถึงลังกาในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ^๓

พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธศาสนูปถัมภกทรงโปรดให้ อุปสมบทกุลบุตรชาวสิงหลเป็นจำนวนมากและได้ก่อสร้างวิหาร เจดีย์ มีวัดมหาวิหาร อุปัชฌาย์ เป็นต้น โปรดให้ภิกษุสามเณรไปทูลพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียส่งพระภิกษุสามเณรมาอุปสมบทแก่ สตรีชาวลังกา ตลอดจนทูลขอกึงพระศรีมหาโพธิ์เพื่อนำมาปลูกสักการบูชาด้วย พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสนับสนุนพระนางอชิตา คือ พระนางสังฆมิตตาเถรี พร้อมด้วยบริวาร เพื่อไปเป็น วัดตึ้นบวชกุลธิดาชาวลังกาและให้ขบวนเชิญกิ่งพระศรีมหาโพธิ์มาประทาน^๔ ในสมัยนั้นปรากฏว่า ละไถ่ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงพระนามว่า “อนุหาเทวี” ออกอุปสมบทเป็นนางภิกษุณี พร้อมด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ รูป นางจึงเป็นปฐมภิกษุณีในศรีลังกา ส่วนกิ่งพระศรีมหาโพธิ์ทรงให้ ปลูกในมหาเจดีย์ที่ “มหาเมฆวัน”

ต่อมาการศึกษาพระธรรมวินัยแพร่หลายในหมู่พระสงฆ์ชาวลังกาแล้ว พระมหินทเถระก็ทูลขอให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงเป็นราชูปถัมภ์ ชุมนุมสงฆ์ในลังกาจัดทำสังคายนาขึ้น ณ อุปัชฌาย์ เมืองอนูราธปุรี มีพระอรหันต์ถึง ๖๘,๐๐๐ องค์ ทำอยู่ ๑๐ เดือนจึงสำเร็จ นับตั้งแต่นั้นมาพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับ มีคณาจารย์แต่งคัมภีร์ อรรถกถาฎีกาอธิบายพระไตรปิฎกเป็นภาษาลังกา

การเดินทางไปเป็นธรรมทูตในศรีลังกาของพระมหินทเถระและสังฆมิตตาเถรี เป็นการเริ่มต้นวัฒนธรรมของอินเดียมาเผยแผ่ให้ชาวสิงหล เพราะท่านมิได้เพียงแต่นำเอา พระพุทธศาสนาแท้ไปเท่านั้น แต่ยังได้นำเอาอารยธรรมศิลปกรรม สถาปัตยกรรม พร้อมทั้ง ลักษณะของสังฆารามและเจดีย์ต่างๆ เข้าไปด้วย ท่านเป็นผู้ให้กำเนิดวรรณคดีสิงหล ท่านได้นำเอาวรรณคดีพระไตรปิฎกไปสู่เกาะลังกา ภายหลังได้มีพระเถระเขียนเป็นภาษาสิงหล ซึ่งพระพุทโธภาษจารย์ได้แปลเป็นภาษาบาลีในยุคต่อมา

^๓ แก้ววพษ์ วรรณภัก, *ไปสัพระพุทธศาสนาที่ศรีลังกา*, (กรุงเทพฯ, บ้านโลกเดีย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๓.

^๔ พนิดา อังจันทร์เพ็ญ, *มนต์ลังกัษ*, (กรุงเทพฯ : โยเซฟีนดิงเฮาส์, ม.ป.ป.), หน้า ๕๕.

พระสงฆ์สยามวงศ์ ในรัชสมัยพระเจ้ากิตติวราเชติวงศ์ (พ.ศ. ๒๓๐๙-๒๓๒๓) เสด็จขึ้น เสดวยราชสมบัติ^๔ ในสมัยนั้น มีสามเณรชื่อสรณังกรและคณะ ได้ทูลขอให้พระราชาสงฆุตมา ขอสมณวงศ์จากกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าบรมโกศ^๕ จึงโปรดให้จัดคณะสงฆ์ไทยซึ่งมี พระอุบาลี แห่งวัดธรรมาราม เป็นหัวหน้าคณะออกไปอุปสมบทชาวศรีลังกา พระอุบาลีได้กระทำพิธีผูกพัทธสีมา ณ วัดบุปผาราม หรือวัดธรรมิการาม^๖ และให้การอุปสมบทสามเณรสงฆ์ไทยเป็นรูปแรก ท่านสงฆ์มาได้เป็นสมเด็จพะสังฆราชในศรีลังกา พระอุบาลีได้บรรพชาอุปสมบทกุฎบุตรชาวศรีลังกาเป็นจำนวนมาก คณะสงฆ์ที่เกิดขึ้นใหม่จึงได้ชื่อว่า “สยามวงศ์” หรือ “อุบาลีวงศ์” ต่อมาพระอุบาลีเถระได้อาพาณและมรณภาพที่ประเทศศรีลังกานั้นเอง ยัญญี พร้อมทั้งเครื่องอัฐบริขารของท่านเป็นปูชนียวัตถุของพระสงฆ์ในนิกายสยามวงศ์

ในสมัยเดียวกันนั้น ได้มีคณะสามเณรลังกาอีกคณะหนึ่งออกไปรับการอุปสมบทใหม่ที่พม่า เมื่อกลับมาแล้วก็มาตั้ง “อมรปุระนิกาย” ขึ้น และมีอีกพวกหนึ่งไปอุปสมบทในเมืองมอญ แล้วกลับมาตั้ง “รามัญนิกาย” ดังนั้นพระพุทธศาสนาในศรีลังกา ในปัจจุบันจึงมี ๓ นิกาย คือ สยามวงศ์ อมรปุระนิกาย และรามัญวงศ์^๗

นิกายในสยามวงศ์ สถาปนาศาสนากับพระมหากษัตริย์มีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด เช่นทรงเป็นศาสนูปถัมภ์การสังคายนา และทำรุ่งพระภิกษุสามเณรด้วยปัจจัย ๔ พร้อมทั้งมีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดอารามต่างๆ เป็นต้น จนทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงและรุ่งเรืองสืบมาจนถึงปัจจุบัน นิกายสยามวงศ์ในศรีลังกาก็เป็นนิกายใหญ่นิกายหนึ่งที่มีพระมหากษัตริย์ทรงอุปถัมภ์ ซึ่งนิกายนี้ก่อตั้งขึ้นโดยพระอุบาลีแห่งสยามเมื่อปีพุทธศักราช ๒๒๙๖ ต่อมาเมื่อกุลบุตรชาวสิงหลจากภาคต่างๆ เดินทางไปรับการอุปสมบทในเมืองแคนดี้ อันเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่ของคณะสงฆ์สยามวงศ์แล้วกลับมาตั้งสำนักเรียนในวัดบ้านเกิดเมืองนอนของตน นิกายสยามวงศ์จึงเผยแพร่ไปสู่วัดต่างๆ ทั่วประเทศมีหลายคณะ คือ

๑. สยามวงศ์มัลวัตตะ คณะนี้ก่อตั้งขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๒๙๖ โดยมีพระมหานายกะติพโพควาเว พุทธรักษิตะ เป็นหัวหน้าสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ในบริเวณวัดบุปผาราม

^๔ สยาม แสตนฑิต, สยามวงศ์ในลังกา ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ลังกาทวีป, (กรุงเทพฯ : มหธรรมิก, ๒๕๔๙), หน้า ๓๓.

^๖ สยาม แสตนฑิต, สยามวงศ์ในลังกา ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ลังกาทวีป, หน้า ๔๕.

^๗ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, "สืบพระพุทธศาสนาที่ศรีลังกา, หน้า ๗๖

เมืองแคนดี้ ซึ่งสร้างถวายโดยพระเจ้ากิตติสิริราชสิงห์ พระอนุบาลี คณะสมณทูตชุดที่หนึ่ง และ พระสังฆราชสรณังกร คณะสมณทูตชุดที่สองได้พักอาศัยอยู่ในวัดนี้เป็นส่วนมาก

๒. สยามวงศ์อัสสิริ พระมหานายกสยามวงศ์ฝ่ายอัสสิริรูปแรกได้รับการอุปสมบท จากคณะสมณทูตสยามในวัดเดียวกันกับพระมหานายกมะลิวัตตะ ภายหลังท่านได้รับแต่งตั้งให้ ดำรงตำแหน่งหัวหน้าพระสงฆ์สยามวงศ์

๓. สยามวงศ์กัลยาณิสามัคคีธรรม พ.ศ. ๒๓๘๒ ได้เกิดขึ้นจากแนวคิดไม่ตรงกัน เกี่ยวกับเรื่องเตหนยธิมาส สุริยะมาสและ จันทมาสของพระสงฆ์ จึงเกิดนิภายนี้ขึ้นมา

๔. สยามวงศ์โกฏญู เกิดการแตกแยกจากนิภายสยามวงศ์กัลยาณิสามัคคีธรรม มีความเห็นไม่ตรงกันเรื่องการบวช ที่ใช้พัทธสีมาในน้ำกับพัทธสีมาบนบก

๕. สยามวงศ์วนาวาสะ พระบาทสุริยะ ศรีญาณานันทะ พระมหาเถระนักปฏิบัติ ที่เคร่งครัดรูปหนึ่งมีนิสัยชอบในการอยู่ป่า แต่เห็นว่าการอยู่ป่าของพระป่าจะมีสภาพความ ประพฤติเหมือนกันกับพระในเมืองมากขึ้น เพื่อรักษาธรรมเนียมการอยู่ป่าของพระนักปฏิบัติ ที่แท้จริง พระมหาเถระพร้อมด้วยพระป่าจำนวนหนึ่งจึงได้เดินทางไปพบพระมหานายกมะลิวัตตะ ที่เมืองแคนดี้ เพื่อย้ำจุดประสงค์ของตนพร้อมคณะให้ทราบ และขออนุญาตประกอบพิธีอุปสมบท ณ พัทธสีมาในวัดวารุวิระ ในทิพุทธศักราช ๒๕๑๘^๘ มีชื่อว่าคณะสยามโอบาสิวนาวาสะ

๗.๑.๒ สภาพปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในศรีลังกา

ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน พระพุทธศาสนากับชาวศรีลังกานั้นแยกกันไม่ออก เมื่อกล่าวถึง ลัทธิประเพณี อารยธรรม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวศรีลังกา ก็ย่อมเห็นร่องรอยของความเจริญรุ่งเรืองเหล่านี้ที่มีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่ง

ประวัติศาสตร์ของศรีลังกา หลังประดิษฐานพระพุทธศาสนาแล้ว ล้วนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา และการทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นส่วนใหญ่โดยที่พุทธศาสนิกชนทุกชั้น จะพยายามประกอบการบุญกุศลเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา มีการสร้างและปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม สภุมณีย์ เจดีย์ ตลอดจนถึงถ้ำถ้ำหรือถ้ำหรือถ้ำตัวเองและญาติให้เป็นที่อาศัยแก่ผู้ปฏิบัติธรรม

^๘ สยาม แสงจันทร์, สยามวงศ์ในลังกา ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ลังกาทวีป, หน้า ๕๕-๑๐๓.

ได้ยกมมาจากกาเป็นทาสด ตลอดจนการบริจาครพเพเพื่อบำรุงวัด และกิจการอันเกี่ยวเนื่องกับวัด พระมหากษัตริย์ศรีลังกาส่วนใหญ่เป็นพุทธมามกะ เป็นอัครศาสนูปถัมภ์ทะนุบำรุงให้ความคุ้มครองพระพุทธศาสนาตลอดถึงสิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น พระทันตธาตุและบาตรของพระพุทธเจ้า ซึ่งปูชนียวัตถุทั้ง ๒ ได้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงสิทธิธรรมในการเป็นพระ มหากษัตริย์ กล่าวคือ ผู้ที่จะขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จะต้องมิพระทันตธาตุ และบาตร ของพระพุทธเจ้าอยู่ในความครอบครอง จึงจะได้รับการยอมรับจากข้าราชการและประชาชน

พระพุทธศาสนามีอิทธิพล และความสำคัญยิ่งสำหรับ วิถีชีวิตของชาวสิงหล ที่เห็นได้ชัด คือ มีส่วนสทบบทบาทความสำคัญของระบบวรรณะให้คลายลงไม่เคร่งครัดเช่นในสังคมอินเดีย พระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมทั้งในด้านสังคม ศาสนา ความเชื่อ การศึกษาวรรณกรรม วรรณคดี ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม การปกครอง และเศรษฐกิจ วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา ศูนย์กลางสังคมและวัฒนธรรม พระสงฆ์มีบทบาทต่อชนทุกชั้นนับตั้งแต่ผู้ปกครอง คือพระมหากษัตริย์ลงมาถึงชนชั้นล่าง คือทาสาโดยเฉพาะชนชั้นผู้ปกครองจะต้องไม่ทำการใดๆ อันมีผลกระทบกระเทือนถึงสถาบันสงฆ์ เพราะไม่เช่นนั้นจะเป็นผลร้ายต่อการปกครองและมีผลกระทบถึงความมั่นคงของตำแหน่งหน้าที่ราชการและทางการเมืองดังปรากฏอยู่อย่างทุกวันนี้

๗.๑.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในศรีลังกา

ด้านการเมืองการปกครองและสังคม เนื่องจากพระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมและวัฒนธรรมของลังกา ฉะนั้นพระสงฆ์ในลังกา จึงเป็นผู้คุ้มครองรักษาสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา และเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีตและปัจจุบัน จึงทำให้พระสงฆ์มีบทบาทต่อชาวลังกาและประวัติศาสตร์ของลังกาเป็นอย่างมาก ท่านเป็นปูชนียบุคคลผู้ปรึกษา เป็นครู เป็นผู้นำของประชาชนในทางธรรม เนื่องจากการที่พระพุทธศาสนามีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของประชาชน จึงทำให้พระภิกษุมีความใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อประชาชนส่วนใหญ่ของศรีลังกา เป็นผลให้พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาททางการเมือง ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๓ ประการคือ^๕ ๑) บทบาทในการใกล้ชิดยกกรณีพิพาทระหว่างผู้นำทางการเมือง ๒) บทบาทในการเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ ๓) บทบาทในการเลือกตั้งพระมหากษัตริย์

^๕ ปิยนาด (นิโครธา) บุณนาค, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมศรีลังกา, หน้า ๑๑๔ - ๑๕๖.

ด้านการศึกษา เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานในศรีลังกาแล้วพระภิกษุได้ทำหน้าที่เป็นครูให้การอบรมสั่งสอนแก่คนในสังคมแทนพวกพราหมณ์ที่มีก่อนหน้านั้น โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาและอบรมศีลธรรม และบทบาทสำคัญในการรื้อยกรองวรรณกรรม และได้ผลิตผลงานทางด้านนี้ขึ้นมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะคัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์ทีปวงศ์ ซึ่งเป็นพงศาวดารทางประวัติศาสตร์ของศรีลังกา ตลอดจนการก่อสร้างศาสนสถานเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้สร้างได้บุญมาก ดังนั้นจึงมีความร่วมมือร่วมใจเป็นอย่างดีในการก่อสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม โดยมีพระภิกษุเป็นหัวหน้า

๗.๑.๕ แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในลังกาในอนาคต

พระพุทธศาสนาในศรีลังกาในอนาคต น่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก ตราบเท่าที่ชาวศรีลังกายังคงเคารพนับถือ และมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาเล่าเรียนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิตของตน ถ้าจะให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมั่นคงในศรีลังกาสืบต่อไปนานเท่านาน พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำในด้านจิตวิญญาณอย่างแท้จริง ไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเหมือนยุคปัจจุบัน เพราะการเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ ผลประโยชน์และการแข่งขันของพรรคการเมืองต่างๆ เมื่อพระมาเล่นการเมือง เวลาหาเสียงอาจจะถูกกล่าวร้ายป้ายสี ทำให้ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ถูกทำลายไม่สง่างาม อาจทำให้พุทธศาสนิกชนในศรีลังกา เสื่อมคลายความศรัทธา อย่างไรก็ตามจากข้อมูลและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่ยังคงเหลืออยู่ จึงมั่นใจว่าพระพุทธศาสนาจะยังคงดำรงอยู่และเจริญรุ่งเรืองต่อไปในศรีลังกา

๗.๒ พระพุทธศาสนาในประเทศพม่า

พม่าเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน เริ่มต้นจากตำนานและความเชื่อของชาวพม่าว่าพวกตนสืบเชื้อสายมาจากอริยกะ และวงศ์พระเจ้าอโศกมหาราช อาจเป็นไปได้ว่าความเชื่อนั้นมาจากการส่งสมณทูตของพระเจ้าอโศกมหาราชจากประเทศอินเดีย เข้ามาเผยแผ่ยังดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ อันหมายถึงดินแดนส่วนหนึ่งของพม่า ประเทศพม่ามีชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่หลายกลุ่ม แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์ของพม่า จึงได้รวบรวมกลุ่มชนต่างๆ เข้าด้วยกัน รวมกันขึ้นมาเป็นประเทศพม่า จากการได้ศึกษาประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาในประเทศพม่า ทำให้ได้ทราบข้อมูลหลายแง่มุม ของคนพม่าและพระมหากษัตริย์พม่าหลายพระองค์ ทรงเป็นศาสนูปถัมภกทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาในแง่มุมต่างๆ เช่น ก่อสร้างถาวรวัตถุ ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม ทะนุบำรุงพระสงฆ์และอื่นๆ อีกมากมาย

๗.๒.๑ ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศพม่า

ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในยุคแรกของพม่ายังเลือนรางอยู่ ตามตำนานฝ่ายลังกา และคัมภีร์ภรรตกถาต่างๆ กล่าวว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงส่งสมณทูตคือ พระโสณะ กับ พระอุตตระ มาประกาศพระศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ^{๑๐} คำว่า สุวรรณภูมิ มีหลักฐานชัดเจนปรากฏในตำราจีนและอินเดีย^{๑๑} ได้แก่ นครปฐม ในประเทศไทย และเมืองสะเทิมในประเทศพม่า

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาในพม่า ในพุทธศตวรรษที่ ๖ เพราะได้พบคำจารึกเป็นภาษาบาลีในพม่าภาคใต้ และดรนาถ นักประวัติศาสตร์ทิเบตก็ได้กล่าวว่ามีการส่งสอนพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทใน พะโคของพม่า และอินโดจีน มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศก หลังจากนั้นศิษย์ของพระวสุพัฑฐ ได้นำพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้าไปเผยแผ่ ทำให้มหายานกับเถรวาทมีเสียงคู่กันมาในพม่าเป็นเวลาหลายศตวรรษ พระพุทธศาสนาซึ่งเผยแผ่เข้ามาในระหว่างที่ผ่านมานี้โดยเส้นทางเดินเรือพาณิชย์ และปรากฏหลักฐานในคริสต์ศตวรรษที่ ๕ ว่ารุ่งเรืองอยู่ในอาณาจักรโบราณของพวก พยู (Pyus) ที่เรียกว่าอาณาจักรศรีเกษตร ได้ตั้งอาณาจักรขึ้นบริเวณปากแม่น้ำอิรวดี^{๑๒}

เหตุการณ์สำคัญครั้งต่อมาคือ ใน พ.ศ. ๙๕๖ พระพุทธโฆษาจารย์ เมื่อแปลอรรถกถาจากสิงหลเป็นมคธแล้ว ได้เดินทางออกจากลังกาและได้มาแวะที่เมืองสะเทิมของพม่า พร้อมกับนำเอาพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ มาที่นั่นด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้คงจะเป็นเครื่องเร้าความสนใจให้มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในพม่าเข้มแข็งขึ้น หลังจากนั้นก็มีปราชญ์ภาษาบาลีเกิดในพม่าหลายคนเขียนตำราไวยากรณ์บาลีบ้าง อภิธรรมบ้าง

มีหลักฐานซึ่งเชื่อได้ว่าชาวมอญถิ่นตู หรือตะเลง ในเมืองพะโค (หงสาวดี) เมืองสะเทิม (สุธรรมวดี) และถิ่นใกล้เคียงที่เรียกรวมๆว่า รามัญประเทศ ได้นำเถี่ยพระพุทธ ศาสนาแบบเถรวาทรุ่งเรืองมาเป็นเวลานาน พอถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็ปรากฏว่าเมืองสะเทิมได้กลายเป็น

^{๑๐} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตภาโณ), *ประวัติพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๓๑๖.

^{๑๑} พุทธทาส อินทปัญโญ, *บัลลังก์ธรรมรอดเหนือแผ่นดินพุกาม*, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ม.ป.ป.), หน้า ๕๘.

^{๑๒} เพ็ญศรี กาญจนโม้ย – นันทนา กนิภาณจน์, *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในโลกปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ : ศุภสมาคมสตรี, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

ศูนย์กลางที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่งของพระพุทธศาสนาเถรวาทแล้ว ส่วนชนอีกเผ่าหนึ่งคือ มรัมมะ หรือ พม่า (เผ่าทิบต-ดราวิเดียน) ก็ได้มาตั้งอาณาจักรอันเรียงคั่นมาขึ้น มีเมืองหลวงอยู่ที่พุกาม ในชื่อพม่านั้นถ้าจะเทียบกับภาษาไทย จะใช้ ม สะกด เช่น pagan ไทยเราเรียก พุกาม^{๑๓} นับถือพระพุทธศาสนาแบบตันตระ สืบมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ นั้นเอง พระเจ้าอนुरुท หรือ กนิรทามังช่อ ได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์แห่งมรัมมะ (พ.ศ.๑๙๘๘-๑๖๒๑) ได้มีพระตะเลงแห่งเมืองสะเทิมรูปหนึ่งชื่อ พระอรหัน หรือ ธรรมทรรคี สามารถเปลี่ยนพระทัยพระเจ้าอนुरुทให้หันมานับถือพระพุทธ ศาสนาแบบเถรวาทอันบริสุทธิ์ได้ พระเจ้าอนुरुทได้ทรงร่วมกับพระธรรมทรรคี รทณลัทธิตันตระลง และทำพระพุทธศาสนาให้ประดิษฐานมั่นคงในพุกามประเทศ

รัชกาลพระเจ้าอนुरुทนี้ เป็นยุคสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและชาติพม่า เมื่อพระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทแล้ว ก็ทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้า ได้ทรงมีพระราชสาส์นไปขอคัมภีร์พระพุทธศาสนาจากกษัตริย์แห่งสะเทิม แต่กษัตริย์สะเทิมไม่ยินยอม พระองค์จึงกรีธาทัพไปตีเมืองสะเทิมได้ ทรงนำพระไตรปิฎก ๑๐ จบา วัตถุเคารพบูชาอันศักดิ์สิทธิ์ กับพระภิกษุชาวตะเลงผู้รู้ธรรมแตกฉานบรรทุก ๓๒ หลังช้างกลับมานครพุกาม เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้พม่ารวมเข้าเป็นอาณาจักรอันเดียว และพุกามผู้ชนะก็รับเอาวัฒนธรรมตะเลงเกือบทั้งหมดมาเป็นของตน ตั้งแต่ตัวอักษร ภาษา วรรณคดี และศาสนาเป็นต้นไป พระเจ้าอนुरुททรงแลกเปลี่ยนศาสนาทูตกับลังกาทรงนำพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์มาจากลังกา ๓ จบ และนำมาชำระสอบทานกับฉบับที่ได้จากเมืองสะเทิมทรงอุปถัมภ์ศิลปกรรมต่างๆ การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระองค์ ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของชนชาวพม่าทั่วทั้งประเทศ กษัตริย์พระองค์ต่อๆ มาก็ได้เจริญรอยตามพระปณิธานในการทำนุบำรุงพระศาสนาเช่นเดียวกับพระองค์^{๑๔}

อาณาจักรพุกามได้สลายลง เพราะถูกทอดทิ้งหลังจากการรุกรานของกุบไลข่าน ใน พ.ศ. ๑๘๓๑ หลังจากนั้นแม้บ้านเมืองจะระส่ำระสาย แต่พระพุทธศาสนาก็ยังคงเจริญรุ่งเรืองสืบมา จนถึงรัชกาลพระเจ้าธรรมเจดีย์ (พ.ศ. ๒๐๐๔-๒๐๓๕) สมัยนั้นในพมามีคณะสงฆ์เถรวาท ๖ คณะ (จากเขมร ๑ จากลังกา ๕) พระองค์ได้อาราธนาพระสงฆ์มาจากลังกา แล้วให้พระสงฆ์

^{๑๓} สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ไทยเหี้ยมพม่า**, (กรุงเทพฯ: อัมรินทร์ ปริ๊นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, (กรุงเทพฯ:ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

พม่าทั้งหมดอุปสมบทใหม่รวมเข้าเป็นนิกายเดียวกัน แต่นั้นมาพระพุทธศาสนาก็ประดิษฐานมั่นคง และการศึกษาพระอภิธรรมได้รุ่งเรืองขึ้น

สองศตวรรษต่อมา ได้มีความขัดแย้งเกิดขึ้นในเรื่องการครองจีวรนอกนิกาย ทำให้พระสงฆ์แตกแยกเป็น ๒ พวก คือ ฝ่ายห่มคลุมพวกหนึ่งกับฝ่ายลัดไหล่พวกหนึ่ง พระมหากษัตริย์โปรตฝ่ายห่มคลุมและได้สถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นปกครองสงฆ์เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยทางวินัย

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พระพุทธศาสนาในพม่านั้นคงดี จนมีพระสงฆ์จากลังการับอุปสมบทกรรมใหม่ ไปตั้งคณะสงฆ์แบบพม่าขึ้นในประเทศของตนมี การแปลพระไตรปิฎกครั้งใหญ่ มีการสังคายนาครั้งที่ ๕ ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้ามินดง ณ กรุงมันตะเล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ และจารึกพุทธพจน์ทั้ง ๓ ปิฎก ลงในแผ่นหินอ่อน ๗๒๔ แผ่น ในระยะตั้งแต่นี้ มีการเสียดังสมเด็จพระสังฆราชอยู่ชั่วสมัยหนึ่ง อังกฤษได้เข้ามาแสวงอาณานิคม และมีอำนาจในพม่าเริ่มแต่ พ.ศ. ๒๓๖๘ กษัตริย์องค์สุดท้ายของพม่าคือ พระเจ้าธีบอแห่งราชวงศ์อลองพญาได้สิ้นวงศ์ลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ ประเทศพม่าได้ขึ้นสู่เอกราช เกิดเป็นสหภาพพม่าเมื่อวันที่ ๔ มกราคม ๒๔๔๒ (เห็นดีสัญญาอิสรภาพ ๑๗ ตุลาคม ๒๔๔๑)

เมื่อพม่าเปลี่ยนเป็นสาธารณรัฐแล้ว ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชก็เลิกกันไป รัฐบาลได้แต่งตั้งประชุมขึ้นใหม่สำหรับนิกายสงฆ์ทั้งสามของพม่า นิกายละ ๑ รูป ตลอดระยะเวลาเหล่านี้มีพระภิกษุพม่าที่เป็นปราชญ์มีความรู้แตกฉาน รจนานุกรณิพนธ์ตำราพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นจำนวนมาก รัฐบาลพม่าได้เป็นเจ้าภาพจัดการ “ฉัฐสังคีต” คือสังคายนาครั้งที่ ๖ ขึ้นที่กรุงย่างกุ้งเนื่องในโอกาสฉลอง ๒๕๐๐ พุทธศตวรรษ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ยาราธนาพระสงฆ์และผู้แทนชาวพุทธในประเทศต่างๆ ไปร่วมศาสนกิจครั้งนี้เป็นจำนวนมาก และได้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกพร้อมด้วยคัมภีร์อรรถกถาและปกรณ์พิเศษต่างๆ^{๗๕}

^{๗๕} พระธรรมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

๗.๒.๒ สภาพการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในพม่า^{๑๖}

คณะสงฆ์ในพม่าแบ่งออกเป็นสองคณะใหญ่ คือ คณะนิกายพม่าพวกหนึ่ง คณะนิกายพระมอญพวกหนึ่งแต่มีพระสังฆราชองค์เดียวในตำแหน่ง “ศาสนธชะ” ครั้นถึงสมัยพระเจ้ามินดง มีพระคณาจารย์ผู้ใหญ่หนึ่ง ชื่อ อุกโปสะยาตอ เป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัด ครั้นนั้นพระสงฆ์พม่าเกิดย่อหย่อนในเรื่องสิกขาบทมาก พระเจ้ามินดงให้ขุนมุสสงส์ตัดสินอธิกรณ์ พระอูกโปสะยาตอได้เป็นกรรมการด้วยองค์หนึ่งมีความเห็นขัดกับมติพระสังฆราช เพราะท่านประสงค์จะให้ห้ามพระฉันหมากพลูในเวลาวิกาลด้วย แต่พระสังฆราชเห็นว่าเกินไปจึงไม่รับเอามตินั้น พระอูกโปสะยาตอจึงชักใจพาเหล่าภิกษุอันเดวาลิกมาอยู่เสียที่เมืองสะกายแล้วตั้งเป็นคณะขึ้นต่างหาก แต่ก็คงร่วมสังฆกรรมกับพวกพระสังฆราช พม่าจึงมีนิกายสงฆ์เกิดขึ้น ๒ คณะใหญ่ และต่อมา ยังได้เกิดนิกายย่อยอีก ๓-๔ นิกาย แต่พวกสังฆราชยังมีมาก เมื่อเสียเอกราชแก่อังกฤษแล้ว พระสงฆ์พม่ายิ่งแตกเป็นหลายพวก ถือว่าตนปฏิบัติตามคณาจารย์ผู้เป็นอุปัชฌาย์ คณาจารย์รูปใดเอาใจใส่กวาดล้างเรื่องวินัย ศิษยานุศิษย์พลอยเคร่งครัดตามไปด้วย คณาจารย์รูปใดย่อหย่อน ศิษยานุศิษย์ก็ประพฤดิเช่นชาวบ้าน ถึงเข้าดูภาพยนตร์และเล่นการเมืองอย่างเปิดเผย ประจวบกับตำแหน่งพระสังฆราชว่างลงพุทธบริษัทพม่าเข้าชื้อกันร้องขอให้อังกฤษตั้งในนามพระเจ้าอังคฤพ จึงได้เกิดพระสังฆราชขึ้นใหม่ แต่หาผู้มีอำนวสสิทธิ์ขาดบังคับบัญชาไม่ มีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งโดยมากเป็นพระหนุ่มๆ คอยคิดค้านคำสั่งพระสังฆราชเสมอ สภาพพระพุทธศาสนาในพม่าเป็นอยู่อย่างนี้จนกระทั่งได้รับเอกราช รัฐบาลพม่ามีโครงการที่จะรวมคณะสงฆ์ทุกคณะให้เป็นอันเดียวกัน จึงได้ตั้งสภาธรรมนิกายสงฆ์พม่าขึ้นแต่ก็ไม่ได้ผล รัฐบาลได้จัดพิธีฉัตรมงคลถวายนา มีโครงการใหญ่โตมาก

๗.๒.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในพม่า

๑. ประชากรพม่าร้อยละ ๘๐ นับถือพระพุทธศาสนา (๑๕ ล้านคนจากประชากร ๑๘ ล้านคน)

๒. พระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิตของชาวพม่า

^{๑๖} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ: มหามงกุฎ-ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓๑-๓๓๒.

๓. วัฒนธรรมประเพณีมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐาน เช่น (๑) นิยมให้ลูกบวชเป็นสามเณรเมื่ออายุยังน้อย (๒) นิยมสร้างเจดีย์ถวายไว้ในพระพุทธศาสนา (๓) การศึกษามีวัดเป็นศูนย์กลาง โดยแต่ละวัดจะมีโรงเรียนของวัด (๔) มีงานทำบุญอุทิศพระเพณีและเทศกาลประจำปีทั้งที่เกี่ยวกับในทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญต่างๆ (๕) สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม สิ่งก่อสร้างต่างๆ เช่น วิหาร เจดีย์ หรือปูชนียสถานอื่นๆ ล้วนเป็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนา (๖) พุทธศาสนิกชนชาวพม่าส่วนมากมักจะสวดพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ได้ทุกคน และจะพากันสวดเสมอทั้งในเวลาเช้าและเย็น

พระพุทธศาสนามีอิทธิพลเหนือชีวิตจิตใจของชาวพม่าจนแทบจะแยกไม่ออก ชาวพม่าผู้ใดเชื่อศาสนาอื่นจะถูกเรียก กะละ (Kala) และดูเป็นคนแปลกหน้าไป ชาวพม่านั้นเกิดทุนพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง จะเห็นได้จากความนิยมให้ลูกบุตรบรรพชาเป็นสามเณร ตั้งแต่อายุยังน้อย จนกล่าวได้ว่าผู้ชายพม่าที่นับถือพระพุทธศาสนาทุกคนล้วนเคยบวชเป็นสามเณรมาแล้ว และไม่น้อยที่ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ การบรรพชาอุปสมบทในพม่า ถือว่าเป็นประเพณีมากกว่าจะเป็นการบวชแบบสากล (เหมือนการบวชในภาคเหนือของไทย) ภายหลังจะลาสิกขาเมื่อใดก็ได้

ชาวพุทธในพม่านิยมส่งบุตรหลานของตนไปอยู่วัดชั่วระยะหนึ่ง เพราะถือว่าการจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องใช้ชีวิตอยู่ในวัดสักระยะหนึ่ง มิฉะนั้นก็ไม่ผิดอะไรกับสัตว์เดรัจฉาน ชาวพม่านิยมสร้างเจดีย์มากไม่ว่าที่ใดถ้ามีเนินสูงๆ มักจะสร้างเจดีย์ไว้เสมอ และทุกๆ วัดจะมีโรงเรียน เพราะวัดก็เป็นศูนย์กลางของการศึกษาเช่นเดียวกับในประเทศไทยในอดีต

นอกจากนั้นพระภิกษุพม่ายังเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ พระกัมมัฏฐานปิฎก ทั้งยังได้สร้างงานวรรณกรรม บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ งานด้านกฎหมาย จริยธรรม การเมือง ตลอดจนโคลงกลอนต่างๆ มากมาย

จะเห็นได้ว่า พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมของพม่า หรือตลอดเวลาตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตายในชีวิตของชนชาวพม่า ล้วนแล้วแต่มีฐานมาจากหลักธรรมะ และวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น หรืออาจสรุปได้ว่า ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน คนพม่ายังให้ความสำคัญกับนับถือพระพุทธศาสนาเป็นชีวิตจิตใจอยู่มีรู้คล้าย

พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลเมียนมาร์รับรองว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติพม่า และออกกฎหมายอีกหลายฉบับ ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

พระสงฆ์เข้ามาเกี่ยวข้องกับการบริหารงานของรัฐบาล เลี้ยงของพระสงฆ์มีน้ำหนักที่รัฐบาลจะต้องรับฟัง ทั้งการเสนอแนะต่อรัฐบาลเพื่อกำกับปัญหาเกี่ยวกับศาสนา และการเมือง บางกรณีการเกี่ยวข้องของพระสงฆ์สามารถทำให้ปัญหานั้นยุติลงได้ ทำให้เกิดสันติสุข และประชาชนได้รับความยุติธรรมมากยิ่งขึ้น

ด้านการศึกษา พม่าตื่นตัวในเอกราช แล้วปรารถนาจะก้าวแดนตนเป็นผู้นำทั้งการเมืองและการศาสนา ด้านการเมืองได้อ้อหลักปัญจศีล เช่น อินเดียน ด้านศาสนาตูเจตนาจะเป็นผู้นำในกลุ่มเถรวาท ได้ใช้เงินจำนวนมากสร้างถ้ำจำลอง ที่มหาปาลาณคูหา นอกเมืองย่างกุ้ง สำหรับเป็นที่ทำสังคายนา และได้นิมนต์พระคณาจารย์จากประเทศกลุ่มเถรวาทมาร่วมสังคายนา และให้เกียรติแก่สังฆนายกทุกประเทศเป็นประธานในพิธีพร้อมทั้งผู้นำประเทศนั้นๆ ร่วมกันไป ด้วยโดยจัดเป็นสมัยๆ เช่น สมัยไทย ก็มีสมเด็จพระสังฆนายก และนายกรัฐมนตรีไทยเป็นประธาน สมัยเขมร ก็มีสมเด็จพระสุเมธาธิบดีสังฆนายกฝ่ายมหานิกาย และเจ้าฟ้าบรมลีสหนุเป็นประธาน คล้ายๆ กับว่าเป็นสังคายนาของชาติกลุ่มเถรวาททั้งหมด นอกจากสร้างมหาปาลาณคูหาแล้วรัฐบาลพม่ายังได้สร้างถาวรวัตถุที่จำเป็นต้องใช้เนื่องด้วยสังคายนาเช่น หอสมุดโรงพิมพ์ ที่พักพระสงฆ์ อยู่ในบริเวณสังคายนานั้นด้วย เมื่อเลิกสังคายนาแล้ว อาคารสถานที่เหล่านี้ก็เป็นของพระพุทธศาสนา และจะตั้งมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาแห่งโลกขึ้นด้วย โดยให้พระสงฆ์กลุ่มเถรวาททุกชาติมาเรียน ตลอดจนสงฆ์ในลัทธิมหายานด้วย

ด้านเศรษฐกิจ พม่ามีโบราณสถาน และโบราณวัตถุเป็นมรดกทางของชาติมากมาย ไม่น้อยกว่าประเทศไทย จัดได้ว่าเป็นทรัพยากรที่ประเมินค่ามิได้ และมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวชม และมาใช้จ่ายเงินตราในประเทศ เมื่อใดก็ตามที่พม่าสามารถแก้ปัญหาการแบ่งภายในประเทศได้ และสามารถเปิดเสรีต่อการท่องเที่ยว พม่าก็จะเป็นคู่แข่งอย่างสำคัญต่อประเทศไทยในเชิงของเศรษฐกิจการท่องเที่ยว

ชาวพม่าได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวัน พระพุทธศาสนา สอนหลักเศรษฐกิจส่วนบุคคลและครอบครัวโดยทั่วไปด้วย เช่น ผู้ใดปรารถนาจะร่ำรวยทรัพย์สิ้นเงินทองก็ให้ปฏิบัติตามหลักทศกัมมัฏธะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และขณะเดียวกันยังชี้ให้ทราบถึงเหตุที่จะทำให้ยากจน หรือเหตุที่ทำให้ทรัพย์เสื่อม ๔ ประการคือ ความเป็นนักเลงผู้หญิง เป็นนักเลงสุรา เป็นนักเลงเล่นการพนัน และการคบคนชั่วเป็นมิตร ที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นวิธีดำเนินชีวิตในทางเศรษฐกิจ ให้ได้รับความสุขตามวิถีของพระพุทธศาสนา

๗.๓ พระพุทธศาสนาในกัมพูชา

กัมพูชาเป็นประเทศที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อนในอดีต ในด้านถาวรวัตถุและอารยธรรมของศาสนาพราหมณ์ ต่อมาเมื่ออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์เสื่อมลงพระพุทธ ศาสนามหายานก็เข้ามาแทนที่ และมีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนกัมพูชา หลังจากนั้นพระพุทธศาสนาเถรวาทก็เข้ามามีบทบาทต่อคนกัมพูชาจนถึงปัจจุบัน

อาณาจักรกัมพูชาถือได้ว่าเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในอดีต เคยแผ่ขยายอำนาจเข้าไปมีบทบาทในประเทศต่างๆ เช่น ไทย เวียดนาม ลาว เป็นต้น

๗.๓.๑ ประวัติพระพุทธศาสนาในกัมพูชา

กัมพูชาหรือเขมรนั้นเข้าใจกันว่ามีเผ่าพันธุ์เกี่ยวเนื่องกับพวก “มุนทะ” (MUDAS) ในอินเดีย กับพวกมลายู และพวกโพลินีเซียน (Polynesian) ในด้านภาษามีความสัมพันธ์กับพวกมอญ ซึ่งอยู่ทางภาคใต้ของพม่าและมีความสัมพันธ์กับพวก “ชะเซีย” (khasias) ในอัลสัม แต่ก็ไม่มีเหตุผลใดๆ ที่จะพิสูจน์ได้ว่า กัมพูชา หรือ เขมร มีความสัมพันธ์กับพวกเวียดนามทางด้านสายเลือด ความละม้ายคล้ายคลึงกันในระหว่างภาษามอญกับเขมรนั้นเข้าใจกันว่า บรรพบุรุษของมอญและเขมรในสมัยหนึ่ง คงมีอยู่ทั่วไปในแหลมอินโดจีนภาคกลางและภาคตะวันตก ต่อมาได้ถูกพวกไทยซึ่งอพยพมาจากทางตอนใต้ของประเทศจีน แทรกเข้ามาในระหว่างมอญกับเขมรจนในที่สุดทำให้มอญไปอยู่ทางตะวันตกและไทยอยู่ตรงกลาง

พวกเขมรเรียกตัวเองว่า “ซรอก กัมพูเจีย” (srok Kampuchea) หรือ “ซรอก เขมร” คำว่า “กัมพูชา” นี้ เข้าใจกันว่ามีความเกี่ยวข้องกับประเทศอินเดียอยู่ด้วย เพราะในอินเดียมีอยู่แคว้นหนึ่ง ชื่อ แคว้นกัมโพชะ ชาวเขมรเข้าใจว่า คนเองสืบเชื้อสายมาจาก “ท้าวกัมพูสรยัมภูวะ” (kambuscayambhura) กับนางเปรา (Pera) หรือ เมรา (Mera) ซึ่งพระอิศวรประทานให้เป็นชายาของท้าวกัมพูสรยัมภูวะ

เราไม่อาจพิสูจน์ว่าเขมรมาจากอินเดียหรือไม่ แต่ไม่ต้องสงสัยเลยว่า เขมรจะต้องได้รับอารยธรรมจากอินเดียอย่างแน่นอน นอกจากนั้นก็มีพวกราชตระกูลและผู้ที่มีนับถือศาสนาฮินดูอีกมากมายที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศกัมพูชา นักเดินทางชาวจีนจากราชสำนักคัมบูร์ชาน ชื่อ “เจ้าตาควน” (พ.ศ. ๑๘๓๔) ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศที่คนจีนเรียกว่า “เฉินละ” (Chenla) นั้นชาวพื้นเมืองเขาเรียกกันว่า “กันโปลี” ซึ่งเข้าใจว่าตรงกับ คำว่า “กัมพูชา” นั้นเอง และได้รับเอาพระพุทธศาสนาเข้ามา พอจำแนกออกได้ เป็น ๔ ยุค คือ

๑. ยุคนครพนม (ฟูนัน) หรือ บรรพตพูปาล ยุคนี้ประชาชนชาวเขมรส่วนใหญ่ นับถือประเพณี ตามลัทธิโลกธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ซึ่งมีมาแต่บรรพบุรุษลัทธิถือโลกธาตุดังกล่าว แม้ในปัจจุบันก็ไม่สามารถแยกย่อยได้จากพระพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์ และถือว่าเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของวัฒนธรรมเขมร

ในยุคนี้เอกสารของจีนเรียก “ยุคฟูนัน” นับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธ อันมีโบราณสถานทั้งหลายเป็นเครื่องประจักษ์ แม้จะไม่ปรากฏเอกสารอ้างอิงเขียนไว้ก็ตามและเชื่อว่า ดินแดนสุวรรณภูมิโบราณคงต้องแผ่อาณาจักรไปถึงดินแดนเขมรด้วยโดยเฉพาะอาณาจักรศรีวิชัย ในตอนปลายยุคพุทธภพดิถีพากันหันมานับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น ดังเอกสารจีนว่า กษัตริย์ฟูนันราชวงศ์ฉาวจินจู พระนามว่า เกาเกนตันยักษิณมณ เมื่อก่อนนับถือศาสนาพราหมณ์ ต่อมาหันมานับถือพุทธศาสนา ในรัชกาลนี้ก็มีเหตุการณ์สำคัญ คือ มีพระภิกษุอินเดียรูปหนึ่ง มีนามว่า นาคา ซึ่งหมายถึงพระนาคเสน มายังประเทศนครพนม ในพุทธศักราช ๑๐๒๗ แล้วเลยไปประเทศจีนเยี่ยมพระเจ้ากัณฐจันแล้วมีพระเถรภิกษุว่า “ประเทศนครพนมถือศาสนาพราหมณ์เคารพพระอิศวร แต่พระพุทธศาสนาก็เจริญรุ่งเรือง มีพระสงฆ์สามเณรมาก การปฏิบัติพระพุทธศาสนาก็ดียิ่งขึ้น”^{๑๓๗}

พอลง พ.ศ. ๑๐๕๗ สมัยพระเจ้ารุทรอมันขึ้นเสวยราชในกรุงพนม ทรงเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงแสดงพระองค์เป็นอุบาสกผู้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชน ซึ่งในสมัยนั้นพระพุทธศาสนาพยานยังไม่ได้เผยแผ่เข้าสู่ประเทศกัมพูชา ท่านสมณธีจึง เมื่อเดินทางมาจากจีนได้ ท่านเขียนบันทึกไว้ว่า “ในประเทศพนม พุทธศาสนารุ่งเรืองมาก มีวัดวาอารามทุกหนทุกแห่งทั่วประเทศ มีสถานที่ประกอบพิธีของศาสนาพราหมณ์อยู่ใกล้ มีการขัดแย้งกัน ประชาชนเขมรหลังไหลเข้าบวชในพุทธศาสนามากมาย แม้พวกเจ้านาย ในราชสำนักก็พากันบวชเหมือนกัน”^{๑๓๘}

๒. ยุคเจนละ ได้ปรากฏหลักฐานขึ้น คือ แผ่นศิลาจารึกที่ค้นพบที่วัดโพธิ์เนิร์ โกล์ กรุงวนาพาปุระ เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๗ ใจความได้กล่าวถึงกษัตริย์ ๒ พระองค์พี่น้องร่วมมารดาเดียวกันได้ทรงผนวช และพระมหาเถระผู้เป็นสังฆนายก ให้กรุงวนนครได้รับพระบัญชาจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๑ ให้สร้างวัดถวายเป็นสักการีไถ่ถอนกันวัดนั้นยังยืนสลับไป มีข้อความบทหนึ่ง

^{๑๓๗} ทรงวิทย์ แก้วศรี, ประวัติพระพุทธศาสนา เล่ม ๑๐, (กรุงเทพฯ : การศาสนา), หน้า ๑๐.

^{๑๓๘} ทรงวิทย์ แก้วศรี, ประวัติพระพุทธศาสนา เล่ม ๑๐, หน้า ๑๕.

บนคำลาจารึกนั้นว่า “ภิกษุในภษัตริย์ ๒ ยงค์มีศีล มีความรู้ มีความสงบ มีขันติ มีความเมตตา มีคนอบรมติ ได้มานสมาบัติ ชื่อต้นมีคำว่า รัตนดุจกัน คำลงท้ายองค์หนึ่งเป็นภานุ อีกองค์หนึ่งเป็นสิงห์ ได้แก่ รัตนภานุ และ รัตนสิงห์”

๓. ยุคมหานคร ในยุคนี้ พระพุทธศาสนาที่อิมหายานได้เจริญรุ่งเรืองคู่เคียงกับศาสนาพราหมณ์^{๑๔} ประสาทหินทั้งหลายล้วนสร้างอุทิศถวายในศาสนาพุทธและพราหมณ์ แต่ถ้ามาพิจารณาให้ดีก็จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็เจริญรุ่งเรืองเหมือนกัน แต่เป็นไปในกลุ่มของพระราชาชนทั่วไปไม่ได้รับรู้จากราชสำนัก ถึงอย่างนั้น มหาสถาน เถรวาท พราหมณ์ ก็ยังดำเนินไปด้วยกันได้ ไม่เคยขัดแย้งกัน ราชสำนักและชนชั้นสูงนับถือทั้งพราหมณ์และพุทธ ประชาชนชั้นกลางและทั่วไปนับถือแบบเถรวาท

พอถึงยุคพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๑ พ.ศ. ๑๕๕๕ พระพุทธศาสนาอิมหายานมีอิทธิพลมาก และเป็นยุคที่พระมหากษัตริย์อุปถัมภ์พุทธศาสนา โดยให้ความสำคัญทั้งมหายานและเถรวาท ได้ทรงสร้างพระพุทธรูปนาคปรกขึ้น จนผ่านมาหลายสมัยพระพุทธศาสนาก็มาเจริญรุ่งเรืองในที่สุด ในสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เริ่มแต่ พ.ศ. ๑๗๒๔ ทรงมีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในประวัติศาสตร์ของเขมร ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภ์ที่ยิ่งใหญ่ ได้ทรงสร้างประสาทดาพรหมให้เป็นอาราม “ราชวิหาร” แก่ภิกษุสงฆ์อันเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ด้วย ตลอดถึงสร้างอัคคีศาลา ๑๒๑ แห่ง โรงพยาบาล ๑๐๒ แห่ง และอื่นๆ อีกมากมาย ทรงทำนุบำรุงศาสนาทั้งนิกายมหายานและนิกายเถรวาท

๗.๓.๒ สภาพการณ์ปัจจุบันของพุทธศาสนาในกัมพูชา

กัมพูชาได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๓ คือ สมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชส่งสมณทูตมาประกาศพระสัทธรรมในย่านนี้ และต่อมาก็ได้รับคลื่นพระพุทธศาสนาจากศรีลังกาและพม่าตามลำดับปัจจุบันในกัมพูชาเป็น นิกายเถรวาท (มีทั้งมหานิกายและธรรมยุตินิกาย) เช่นเดียวกับไทย

ก่อนสงครามกลางเมือง (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๘) ประชาชนกัมพูชากว่าร้อยละ ๙๕ มีวัดเป็นศูนย์กลางของทุกๆ หมู่บ้าน อยู่ทั่วประเทศถึง ๓,๓๖๙ วัด มีพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ ๖๕,๐๓๖ รูป เฉพาะในกรุงพนมเปญมี วัดใหญ่ๆ เช่น วัดบุญญาโลกม วัดสังการาม และ วัดปทุมวดี มีพระเถรอยู่จำพรรษาวัดหนึ่งๆ ระหว่าง ๓๐๐ - ๕๐๐ รูป

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*, หน้า ๑๑.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ ได้สร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ชื่อ “สาภกวิทยาลัยสีหราช” และโรงเรียนมัธยมชื่อ “พุทธสิกวิทยาลัยสุธรรมฤต” ให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาพระปริยัติธรรม และวิชาชั้นสูงที่เกี่ยวข้อง เฉพาะปีการศึกษา ๒๕๑๒ มีพระนิสิตระดับปริญญาตรี ถึง ๑๗๖ รูป และภิกษุสามเณรศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาทั่วประเทศถึง ๙,๕๕๕ รูป^{๒๐}

การทำลายล้างพระพุทธศาสนา ประเทศกัมพูชาถือว่าเป็นประเทศอาภัพอัปโชคเสมอมา เพราะเป็นประเทศเล็ก ตั้งอยู่ระหว่างประเทศไทยและเวียดนาม บางครั้งตกเป็นเมืองขึ้นของไทย บางคราวก็อยู่ในอุ้งมือของญวน พอถึงสมัยฝรั่งเศสออกล่าเมืองขึ้น ก็ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสอยู่ถึง ๙๐ ปี (พ.ศ. ๒๔๐๖-๒๕๓๖) พระพุทธศาสนาจึงพลอยได้รับความกระทบกระเทือน และถูกเบียดเบียนไปด้วยพอจะมีช่วงสืบทอดบ้างก็แค่ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๕๑๓ นับเป็น ๑๗ ปีทองของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะสมเด็จพระนโรดมสีหนุทรงมีพระราชศรัทธา และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาอย่างเอาใจจริงเอาใจ

การทำลายพระพุทธศาสนา จะโดยเจตนาหรือไม่เจตนาก็ตาม ได้เริ่มตั้งแต่สมัยสงครามกลางเมืองระหว่าง รัฐบาลนายพลสกันนอล กับกลุ่มเขมรแดง และยืดเยื้ออยู่ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๑๘) ช่วงเวลานี้ วัดวาอารามกว่า ๑ ใน ๓ ถูกทำลายลง พระภิกษุได้ถูกนำเข้าร่วมขบวนการปฏิวัติและอื่นๆ จนไม่มีเวลาศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติธรรมกัน ตัวเลขของฝ่ายรัฐบาลลอนนอล บอกว่า ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๓-๒๕๒๖ วัดถูกทำลายไป ๙๙๗ วัด เฉพาะปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เพียงปีเดียว วัดถูกกระเบิดเสียหายถึง ๖๗๖ วัด

กลุ่มเขมรแดง นำโดยนายพลพด และนายเขียว สัมพันธ์ ยึดครองประเทศกัมพูชาได้ทั้งหมด และปกครองอยู่เป็นเวลา ๓ ปี ๘ เดือน ๒๐ วัน (พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๒๒) แม้รัฐมนตรีต่างประเทศคือ นายเฮียง สารี จะออกมาประกาศแก่ชาวโลกว่า “ประชาชนกัมพูชามีสิทธิอันชอบธรรมในการนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่ง และพวกเขามีสิทธิอันชอบธรรมที่จะไม่นับถือลัทธิและศาสนาใดๆ...” แต่นั่นเป็นเพียงหน้าฉากเท่านั้นเพราะโดยลึกๆ แล้วพวกเขาเชื่อกลัทธิใจว่า “ศาสนาเป็นยาเสพติด และพระเป็นกามปากของสังคม ตามแนวคำสอนของลัทธิคอมมิวนิสต์ ดังนั้นพวกเขาจึงเริ่มล้างผลาญพระพุทธศาสนา คือ ทำลายหมดทั้ง ศาสนสถาน ศาสนบุคคล คัมภีร์ต่างๆ และ ศาสนพิธี”

^{๒๐} เทพประวิณ จันทร์แรง, พระพุทธศาสนาแคว้นเขมร เอกสารประกอบการเรียน, (มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๐-๑๙๑.

ในยุคของเขมรแดง นั้นพระพุทธศาสนาได้ถูกประหารทำลายอย่างราบเรียบจริง ๆ วัดทั้งหมด พระภิกษุสามเณรสึกและล้มตายจากหมด และชาวพุทธถูกห้ามหรือไม่มีเวลาคิดถึง การประกอบพิธีกรรมหรือปฏิบัติธรรมเลย ดังนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ นายยูน ยัด รัฐมนตรี กระทรวงวัฒนธรรม ได้ยืนยันกับนักหนังสือพิมพ์ ชาวเซโกโลวะเกียว่า “พระพุทธศาสนาได้ตายสนิทแล้ว”

การฟื้นฟูของพระพุทธศาสนา ความจริงการทำลายพระพุทธศาสนาในกัมพูชาครั้งนั้น อาจเรียกว่า เป็นการทำลายเพียงรูปแบบภายนอก ซึ่งพวกเขมรแดง เข้าใจผิดไปว่า เมื่อระเบิด วัดทิ้ง จับพระเถิกฆ่าทิ้งเสีย และเผาคัมภีร์เสียแล้ว พระพุทธศาสนาจะสาบสูญไป แต่ความจริง ความเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะพระพุทธศาสนาได้สถิตอยู่กลางหัวใจของชาวกัมพูชานับเป็นพัน ๆ ปี ดังนั้น พอเขมรแดงถูกขับออกไปจากพนมเปญ (๗ มกราคม ๒๕๒๒) อดีตพระภิกษุที่ถูก บังคับให้ลาสิกขาไปก็กลับมาบวชบวชจริงปฏิบัติธรรมตนเป็นภิกษุเองก็มี พระสังฆราชเทพวงษ์ ประธานสงฆ์กัมพูชาองค์ปัจจุบันรอดตายมาอย่างหวุดหวิด เพราะทหารเขมรแดงที่ถือคำสั่ง ให้นำตัวท่านไปสังหารเกิดไปปะทะกันกับทหารของฝ่ายรัฐบาลเฮง สัมริน ก่อน ต่อมาท่านก็ไป รับนิมนต์ให้ไปร่วมสัมมนาทางศาสนาตั้งแต่ยังไม่ได้ขออุปสมบทใหม่

พอถึงเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒ คณะกรรมการแนวร่วมชาติ และสถาปนาปฏิบัติ ประชาชนกัมพูชาได้นิมนต์พระเถระสังกัดนิกายเถรวาทจากเวียดนามได้มีท่าน ติช เบา โจน (Thich Bon Chon) เป็นหัวหน้าทำหน้าที่พระอุปสมายให้การอุปสมบทแก่อดีตพระภิกษุกัมพูชา ๗ รูป ในจำนวนนี้มีท่าน โกตเวย (Koeut Vey) อาวุโสสูงสุด อายุถึง ๘๒ ปี ท่านพระวินัยธรรม เทพวงศ์^{๒๑} ประธานสงฆ์กัมพูชาปัจจุบันหนุ่มที่สุดอายุเพียง ๔๗ ปี

ในช่วง ๔-๕ ปี ของรัฐบาลเฮง สัมริน ที่มีเวียดนามหนุนหลัง ได้ออกข้อบังคับและมี แนวปฏิบัติดังนี้

๑. วัดหนึ่งๆ ไม่ควรมีพระภิกษุเกิน ๓-๕ รูป เพราะเศรษฐกิจยังไม่ดีพอจะ อุปถัมภ์บำรุงวัด
๒. ผู้ที่จะได้รับอนุญาตให้บวชได้ จะต้องเคยบวชมาแล้วและมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป เพราะประเทศชาติต้องการพลเมืองชายช่วยพัฒนาชาติ

^{๒๑} ปัจจุบันคือ สมเด็จพระสังฆราชฝ่ายมหานิกายของกัมพูชาองค์ปัจจุบัน

๓. คณะกรรมการแนวร่วมแห่งชาติในท้องถิ่น จะเป็นผู้เก็บผลประโยชน์ของวัดเอง เพื่อจะนำเงินบริจาคให้วัดไปสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ ก่อน โดยอ้างว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วน บางคนเชื่อว่ายังต้องเสียภาษีด้วย

ข้อจำกัดดังกล่าวเพิ่มมาลดหย่อนผ่อนปรนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ คือ รัฐบาลพนมเปญยินยอมให้เด็กหนุ่ม ๆ บวชเป็นพระภิกษุและสามเณรได้แม้จะเป็นผู้ไม่เคยบวชมาก่อน เพียงแต่มีข้อแม้ว่าเมื่อใดรัฐบาลต้องการทหารไปรบกับเขมรแดง จะต้องสีกยกมารักษาชาติ

ตามรายงานการประชุมของคณะสงฆ์กัมพูชา เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๕ ระบุว่าได้มีการซ่อมแซมวัดและบิเฐให้บริการไปแล้ว ๑,๔๒๑ วัด และมีพระภิกษุได้รับการอุปสมบทใหม่ ทั่วประเทศ ๒,๓๑๑ รูป (ในจำนวนนี้มีฆีตสิกขุ ๔๐๐ รูป) ในปัจจุบันนี้มีวัดที่ซ่อมแซมและ ใช้การได้แล้ว ๒,๔๐๐ วัด ทั่วประเทศมีพระภิกษุสามเณร ๑๖,๐๐๐ รูป

๓.๓.๕ แนวโน้มในอนาคตของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา

การจะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับมามีคั้งดังก่อนสมัยสงครามกลางเมือง คงต้อง ใช้เวลาอีกหลายทศวรรษ และต้องมีเหตุปัจจัยเอื้ออำนวยด้วย ปัจจุบันรัฐบาลกรุงพนมเปญ ดูเหมือนว่าโอนอ่อนผ่อนตามความต้องการของประชาชนอยู่บ้าง โดยเฉพาะเรื่องพระพุทธศาสนา พวกเขาได้ลดหย่อนข้อจำกัดเรื่องการขอบรรพชา อุปสมบทและได้แก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งชาติ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๓๒ ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ กัมพูชา (National Religion)

ถึงอย่างนั้น ถ้าพิจารณาดูก็อดสงสัยในความจริงจังของ รัฐบาลพนมเปญที่เขียนนามหนุบหลังไม่ได้ดูเหมือนว่า พวกเขาซึ้งธรรมยกพระพุทธศาสนาเป็นข้อต่อรอง เพื่อให้ ชาวโลกเห็นว่าเขาเป็นฝ่ายธรรม ส่วนเขมรกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะเขมรแดงจัดเป็นฝ่ายอธรรมปีศาจร้าย เมื่อใดได้โอกาสก็จะเข้ามาทำลายพระพุทธศาสนาอีก แต่ในขณะเดียวกันพวกเขาก็เข้าควบคุม พระสงฆ์กันไป และพยายามนำพระพุทธศาสนามารับใช้ลัทธิทางการเมืองตน อย่างเด่นชัด เช่น ได้เสนอมติ ๘ ข้อ เพื่อให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามดังตัวอย่าง ต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์จะต้องศึกษา และให้ความสำคัญแก่ลัทธิการเมือง (คอมมิวนิสต์)
๒. พระสงฆ์ต้องอบรม สั่งสอนประชาชนให้เข้าใจอุดมการณ์ของลัทธิคอมมิวนิสต์
๓. พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตนเยี่ยงพระบรมศาสดาและตั้งตนสู้กับศัตรู
๔. พระสงฆ์ต้องพยายามรักษา ส่งเสริมความรักชาติ

๗.๓.๔ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา

ด้านการเมืองการปกครองตั้งแต่ยุคนครพนม จะเห็นว่าพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา มีความเจริญก้าวหน้ารุ่งเรืองมาโดยตลอด โดยมีคติความเชื่อในเรื่องบุญบาป และเชื่อว่าอำนาจความสามารถมาจากการปฏิบัติดีในอดีตชาติ การสันติอำนาจ หรือการที่อำนาจลดน้อยลง เพราะการทำความบาปกรรมจึงทำให้ประชาชนหันมาให้ความสนใจในการทำบุญทำนุบำรุงพระศาสนาวัดวาอาราม สร้างพระพุทธรูปาริหัดเงินช่วยเหลือในเมื่อมีงานเทศกาลทางศาสนา ในสมัยประเทศเขมรตกเป็นรัฐในอารักขาของประเทศฝรั่งเศส การศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการจำกัดเฉพาะในกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ ก่อน ค.ศ. ๑๙๓๖ นิตยสารรายเดือน “กัมพูชาสุริยา” เป็นวารสารกัมพูชาฉบับเดียวที่ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันสงฆ์ วารสารฉบับนี้จำกัดการตีพิมพ์แคณิกานพื้นบ้าน คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและข้อมูลเกี่ยวกับทางราชสำนักโดยแทบทั้งสิ้น

ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้มีหนังสือพิมพ์นครวัดก่อตั้งขึ้น โดยมีจุดยืนเพื่อเชิดชูชาวกัมพูชา โดยไม่มีการต่อต้านฝรั่งเศสแม้แต่น้อย แต่คัดค้านการยึดครองอำนาจอชกรารในกัมพูชาของเวียดนามและการครอบครองการค้าของชาวจีน และการไม่มียานทำที่เหมาะสมให้แก่ชาวเขมรที่ได้รับการศึกษา ซึ่งแนวคิดเพื่อการเรียกร้องความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในแผ่นดินกัมพูชามีการกระทำมาหลายยุคหลายสมัยทั้งการมีพระสงฆ์เป็นผู้นำขบวนประท้วง และกลุ่มประชาชนที่มารวมตัวกัน แต่ก็ถูกรัฐบาลทหารของกัมพูชาจับกุมปัจจุบันนี้ที่ยังมีการชุมนุมประท้วงรัฐบาลของนายฮุนเซน มีประชาชนรวมถึงพระสงฆ์ที่ได้รับบาดเจ็บและสูญเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก

ด้านเศรษฐกิจ ประเทศกัมพูชา เป็นประเทศเกษตรกรรมมีการผลิตพืชผลทางเกษตรอยู่พอเพียงแก่ความต้องการ ส่วนในด้านของเศรษฐกิจ การค้าขายเริ่มเข้ามาจากการเปิดให้มีการค้าขายกับต่างชาติเหมือนกันกับประเทศอื่นๆ ที่ต้องการให้ประเทศของตนเองมีความพัฒนาเจริญก้าวหน้า แต่ผลจากการเปิดการค้าเสรีกับสร้างความเสียใจเกิดขึ้นแก่ชาวกัมพูชาที่ต้องสูญเสียประเทศเป็นอาณานิคมของต่างชาติ และจะต้องขึ้นอยู่กับประเทศมหาอำนาจอย่างฝรั่งเศสที่ออกมาล่าอาณานิคม ชีวิตการเป็นอยู่ของประชาชนชาวกัมพูชาในระดับล่างเป็นการอยู่แบบขัดสนทุกข์ยากลำบากขาดแคลนอาหาร สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งคือ การสู้รบกันระหว่างประชาชนกลุ่มต่างๆ ในประเทศที่มีความคิดเห็นไม่ลงรอยกัน

๗.๔ พระพุทธศาสนาในประเทศลาว

ประเทศลาวเป็นประเทศเพื่อนบ้าน ที่มีความใกล้ชิดและเหมือนไทยมากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม ภาษา เมื่อลาวได้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พระพุทธศาสนา ยังคงอยู่ไม่ได้ถูกทำลายเหมือนเจกเช่นประเทศเพื่อนบ้านคอมมิวนิสต์อื่นๆ จนกระทั่งประเทศลาว ได้ปรับเปลี่ยนนโยบายต้อนรับระบบทุนนิยม พระพุทธศาสนาก็ค่อยๆ ผืนตัว การจัดระเบียบ และการปกครองคณะสงฆ์ของลาว ได้เลียนแบบประเทศไทย ส่วนพระสงฆ์ก็นิยมเข้ามาศึกษา ที่ประเทศไทยเพิ่มมากขึ้น

๗.๔.๑ ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศลาว

ชนชาติลาวเป็นชนเผ่าไทยกลุ่มหนึ่งที่มีถิ่นที่เดิมอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ซึ่งเรียกว่า อาณาจักรถ้ายลาว และได้เคลื่อนย้ายลงมาทางใต้ตั้งอาณาจักรใหม่เรียกว่า น่านเจ้า ต่อมา เจ้าไทยน่านเจ้าชื่อขุนบรม (ขุนลุงหรือ ขุนหลวง ก็เรียก) ได้ยกมาครองแผ่นดินได้ลงมาอีก และขยายอาณาเขตกว้างขวางออกไป ขุนบรมมีโอรส ๗ องค์^{๒๒} และได้ทรงให้โอรสเหล่านั้นไป สร้างบ้านแปลงเมืองต่างๆ มีเมืองโยนก เมืองสระบัว เมืองพวน เป็นต้น

ยุคต่อมาเมื่อพระยาสุพรรณคำผิง ขึ้นครองราชย์ (พ.ศ.๑๘๕๔-๑๘๕๖) พระองค์ทรงมี พระราชโอรสองค์หนึ่งพระนามว่า เจ้าผีฟ้า และเจ้าผีฟ้ามีพระราชโอรสอยู่ ๖ องค์^{๒๓} เจ้าฟ้าจุม คือพระโอรสองค์หนึ่งแต่พระองค์มีลักษณะประหลาดกว่าคนทั้งหลาย เพราะเมื่อประสูตินั้น ก็มี พระทนต์เต็มปากออกมาตั้งแต่ทรงประสูติแล้ว ใครในราชสำนักได้พยากรณ์ว่าเจ้าฟ้าองค์นี้เป็น กาลิบ้านกาลิเมือง เจ้าผีฟ้าจึงให้ข้าราชการสำนักนำไปใส่แพลอยน้ำไปตามยถากรรม ตามตำนาน ว่าเป็นไปพร้อมกับนางนมและพี่เลี้ยงเมื่อแพลอยไปถึงแก่งหลี่ผี เจ้าฟ้าจุมจึงได้ขึ้นบกที่นี่และเดินทาง ต่อไปถึงเมืองนครธมของอาณาจักรขอม และได้เข้าไปอาศัยอยู่กับพระมหาปาสมันตเถระซึ่งเป็น ผู้หาครูในเหตุการณ์ภายหลังภาคหน้า ท่านทราบว่าเจ้าฟ้าองค์นี้จะมีวาสนาเป็นกษัตริย์ต่อไปจึง นำไปฝากเป็นมหาดเล็กศึกษาศิลปะวิทยาการต่างๆ ในราชสำนักของพระเจ้ากรุงกัมพูชา^{๒๔}

^{๒๒} ขจักษ์ บุษย์พันธ์, แลลาว, (กรุงเทพฯ : แพร่วิทยฯ, ๒๕๓๑), หน้า ๖๓.

^{๒๓} บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, วรรณคดีลาว, (กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๑๑๔.

^{๒๔} บางตำราสันนิษฐานว่าควรจะเป็นพระเจ้าติโลภะมุนีบรมครู

รับราชการจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดิน ถึงกับยกพระราชธิดาคือ พระนางแก้วเกงยา หรือพระนางแก้วยอดฟ้า^{๒๕}

สมัยนั้น อาณาจักรขอมกำลังเสื่อมอำนาจลง ขณะที่พระเจ้ารามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) แห่งราชวงศ์อู่ทองได้ก่อตั้งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาขึ้น (พ.ศ. ๑๘๔๓) และเริ่มแผ่ขยายมา จนถึงทางด้านอาณาจักรขอม เพื่อเหตุผลทางการเมือง และเพื่อป้องกันตนเอง พระเจ้าแผ่นดินขอมจึงทรงส่งเจ้าฟ้าจุมไปครองเมืองล้านช้าง^{๒๖} ใน พ.ศ. ๑๘๔๖ เจ้าฟ้าจุมทรงเป็น กษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถได้รวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ในลุ่มน้ำโขงตกมาเข้าเป็นอาณาจักร เดียวกัน ทรงได้รับยกย่องว่าเป็นมหาราชองค์หนึ่งในประวัติ ศาสตร์แห่งอาณาจักรล้านช้าง ต่อมาทรงได้รับพระนามว่า “สมเด็จพระเจ้าฟ้าจุมแห่งลัทธิ”^{๒๗} ส่วนกรุงล้านช้างได้รับชื่อ เป็นทางการว่า “กรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างร่มขาว” ในด้านการศาสนานั้น แม้ว่าแต่ก่อน ชาวลาวอาจจะยังนับถือพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และนับถือผีสง เทวดา ได้มีการนำ พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาจากอาณาจักรขอมนั่นเอง ในเรื่องนี้มีหลักฐานต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ หลักฐานแรกกล่าวว่า เนื่องจากพระนางแก้วเกงยา เป็นพุทธศาสนิกชนอย่างเคร่งครัด ครั้นมาเห็นเจ้านาย ข้าราชการ และประชาชนยังนับถือผีอยู่และมีการฆ่าสัตว์บูชายันต์ทรงมีความ สิ้นใจชวยอย่างมาก จึงทูลขอพระเจ้าแผ่นดินนำพระพุทธศาสนาจากอาณาจักรขอมเข้ามา เจ้าฟ้าจุม ทรงส่งทูตไปแจ้งความประสงค์ยังพระเจ้าแผ่นดินของขอม พระเจ้าแผ่นดินขอมได้ส่ง พระมหา ปาสมันตเถระ ซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของเจ้าฟ้าจุมในขณะที่ยังทรงเสวยราชย์ครั้งแรก โดยมี พระมหาเทพลังกาพร้อมทั้งนักปราชญ์ นายช่างและบริวารจำนวนมากตามมา นอกจากนั้น ยังทรงพระราชทานพระพุทธรูปปางห้ามญาติชื่อ “พระบาง”^{๒๘} และพระไตรปิฎกกับศาสนวัตถุ อื่นๆ ไปพระราชทานเจ้าฟ้าจุม

หลักฐานต่อมากล่าวว่า เมื่อเจ้าฟ้าจุมได้ครองราชย์แล้วไม่นาน ก็ปรากฏว่าทรงมี พระทัยโหดร้ายทารุณ ความทราบถึงพระเจ้าแผ่นดินขอมผู้เป็นพระสวามี (พ่อตา) จึงมีรับสั่ง ให้เจ้าฟ้าจุมไปเฝ้า แล้วพระราชทานโอวาทให้ปกครองตามหลักกรรมตลอดจนถึงให้นำพระพุทธ- ศาสนาแบบเถรวาทเข้าไปยังอาณาจักรล้านช้าง

^{๒๕} พระราชธิดาพระองค์นี้มีพระนามอีกหลายพระนาม เช่น เจ้าหญิงคำพญาดี พระนางคำยัก เป็นต้น

^{๒๖} เมืองหลวงพระบางในปัจจุบัน

^{๒๗} พระบรมมปิฎก (ประยูรย์ ปยุตโต), ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์, หน้า ๓๒๖.

^{๒๘} พระบางเป็นพระพุทธรูปที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของอาณาจักรล้านช้าง

รัชสมัยของเจ้าฟ้าจุ่มนั้นเต็มไปด้วยศึกสงคราม ทำให้ชาวลาวที่มีนิสัยรักสงบเกิดความเบื่อหน่าย จนในที่สุดพร้อมใจกันขับเจ้าจุ่มฟ้าออกจากราชบัลลังก์ และอภิเษกพระ โอรสทรงพระนามว่า “พญาสามแสนไท”^{๒๙} ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และพระองค์ทรงอภิเษกกับเจ้าหญิงแห่งอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา ซึ่งทำให้มีการจัดระเบียบบ้านเมืองตามแบบแผนวิธีการที่ได้รับจากไทยเป็นอันมาก พญาสามแสนไท ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากเช่น ทรงสร้างวัดมโนรมย์ วัดอุโบสถ หอสมุด โรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นต้น และทรงเจริญพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนถึงกัมพูชา เวียดนาม ถือได้ว่าในสมัยนี้เป็นสมัยแห่งการจัดสรรบ้านเมือง และการสร้างความมั่นคงเป็นปึกแผ่นอย่างมาก

ในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ. ๒๐๙๙-๒๑๖๓) บ้านเมืองมีแต่ความสงบ ดังนั้นจึงมีเวลาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเช่น ทรงสร้างวัดในพระบรมมหาราชวังเชียงทอง ทรงสร้างวัดวิสุทธราชเพื่อที่จะทรงอัญเชิญพระบางมาจากเมืองเวียงคำมาประดิษฐานที่วัดนี้ และต่อมาทรงสร้างวัดโพธิ์สบบเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระราชบิดาของพระองค์ที่สิ้นพระชนม์ลงแต่ทรงพระเยาว์

ในรัชสมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ. ๒๐๖๓-๒๐๙๐) พระองค์เป็นผู้เคร่งครัดทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ได้ทรงมีพระราชโองการให้พลเมืองเล็กน้อยถึงผู้สูงเทวดา เลิกทรงเจ้าเข้าผีทั่วพระราชอาณาจักร ทรงให้รื้อศาลหลวง ศาลเจ้าผีเสื้อเมืองทรงเมือง และให้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแทน ทรงสร้างวัดสุวรรณเทวโลก แต่เนื่องจากประเพณีการนับถือผีนั้นมีมานานมาก และได้ฝังเข้าไปในจิตใจของประชาชนทั่วไปจึงยากที่จะเลิกอย่างเด็ดขาดได้ ดังนั้นการนับถือผีจึงยังมีมาตราบเท่าทุกวันนี้ ต่อมาตอนปลายรัชสมัยของพระองค์ราว พ.ศ. ๒๐๘๙ กษัตริย์แห่งล้านนาคือ พระเจ้าพรหมราช แห่งนครเชียงใหม่สวรรคตลงขาดรัชทายาท จึงมีผู้มาอ้างสิทธิ์อย่างมาก ตามหลักฐานนั้นมีอ้างไว้เป็น ๒ ทางคือ พระเจ้าโพธิสารราชทรงยกกองทัพไปปราบผู้อ้างสิทธิ์รายอื่นๆ จนหมดสิ้น และทางอาณาจักรล้านนาได้ส่งทูตมาทูลเชิญพระองค์ไปครองราชย์ พระเจ้าโพธิสารจึงส่งพระโอรสชื่อ เจ้าเชษฐวังโส ไปครองอาณาจักรล้านนา แต่อีกหลักฐานกล่าวว่า พระเจ้าโพธิสารราชมีพระมเหสีเป็นเจ้าหญิงเชียงใหม่ทางฝ่ายล้านนา จึงมาทูลขอพระโอรส คือ เจ้าเชษฐวังโส ขณะอายุ ๑๒ พรรษา ไปครองราชย์ ณ นครเชียงใหม่^{๓๐}

พ.ศ. ๒๐๙๐ พระเจ้าโพธิสารราช ทรงประสบอุบัติเหตุในการล่าสัตว์เสด็จสวรรคตลง เกิดเหตุการณ์วุ่นวายเกี่ยวกับการสืบราชสมบัติ อาณาจักรล้านช้างได้แตกแยกออกเป็น ๒

^{๒๙} พญาสามแสนไท มีอีกพระนามหนึ่งคือ พระเจ้าแสนไทไมจุทนาถ ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๑๙๑๖

^{๓๐} เทพประวิณ จันทรณรงค์, พระพุทธศาสนาอาณาจักรล้านนา, เอกสารประกอบคำบรรยาย, (มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่, ๒๕๔๑), หน้า ๑๗๐.

อาณาจักรฝ่ายเหนือคือ ตั้งแต่เมืองเชียงคานขึ้นไปและจักรฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองเชียงคานลงมา ทำให้เจ้าเชษฐาธิราชเสด็จกลับมาจัดการเรื่องในอาณาจักรล้านช้างและขณะที่พระองค์เสด็จมานั้น พระองค์ได้ทรงอัญเชิญพระแก้วมรกต ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่วัดบุปผารามนครเชียงใหม่ และ พระพุทธสิหิงค์ (พระสิงห์) พระแก้วขาวมาด้วย เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๐๘๑ ทรงพระนามว่า “พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช” และไม่เสด็จกลับไปทึนครเชียงใหม่อีก แต่ทรงให้เจ้าไทยใหญ่ชื่อ เมกุฎี ขึ้นครองล้านนาแทน

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทรงเป็นมหาราชองค์ที่ ๒ ของลาว ทรงเป็นวีรบุรุษสงคราม จะเห็นได้จากในขณะนั้นพม่าเรืองอำนาจมาก กษัตริย์พม่าพระนามว่า “พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง” ได้รับชนะอาณาจักรกรุงศรีอยุธยา และอาณาจักรล้านนา แต่ไม่สามารถตีอาณาจักรล้านช้างได้ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกที่ดีเลิศ พระพุทธศาสนาในสมัยของพระองค์ นับว่ารุ่งเรืองที่สุด พระองค์ทรงสร้างวัดที่สำคัญหลายวัด เช่น วัดป่าฤๅษีสังฆาร อุโมงค์โคตธาตุ พระอรหันต์ที่ป่ามหาพุทธาวัง วัดป่ากันทอง วัดหนองยาง ทรงสร้างพระธาตุศรีโคตรบูร พระพุทธรูปที่สำคัญเช่น พระองค์คือ พระสุก เป็นต้น

ในด้านการศึกษา พระองค์ได้ทรงส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้เจริญกว้างขวางมากจนมีนักบวชผู้สามารถแต่งคัมภีร์ฎีกาต่างๆ อย่างมาก มีวรรณคดีลาวหลายเรื่องได้เกิดขึ้น ในกรุงล้านช้าง เช่น สังคิลปชัย อินทญาณสอนลูก ปุสอนหลาน หลานสอนปู่ พระลักพระลาม (พระลักษณะพระราม) เป็นต้น

พระเจ้าไชยเชษฐาธิราชได้ผูกไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาอย่างแน่นแฟ้น ถึงกับได้มีพระราชสาส์นไปขอพระเทพกษัตริย์ ราชธิดาของพระมหาจักรพรรดิซึ่งประสูติแต่พระศรีสุริโยทัย^{๑๑} แต่พระเทพกษัตริย์ถูกกองทัพพม่าซุ่มสกัดและนำไปถวายพระเจ้าบุเรงนอง นอกจากนั้นกษัตริย์ทั้งสอง อาณาจักรได้ทรงสร้างเจดีย์ร่วมกันเรียกว่า “พระธาตุศรีสองรัก” ที่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และมีพิธีทำบุญร่วมกันทุกปีในวันเพ็ญเดือนหก และคำว่า “ศรี” ในชื่อเจดีย์นั้นหมายถึง กรุงศรีอยุธยา กับ ศรีสัตนาคนหุต

๗.๔.๒ สภาพการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในประเทศลาว

หลังจากสิ้นรัชกาลพระเจ้าสุริยวงศา พ.ศ. ๒๒๓๕ แล้วอาณาจักรลาวก็ตกอยู่ในการแย่งชิงราชบัลลังก์จนแตกแยกออกเป็น ๒ อาณาจักร คือ อาณาจักรหลวงพระบาง กับ เวียงจันทน์ ส่วนนครแคว้นจำปาสักซึ่งไม่ได้เป็นดินแดนของลาวโดยตรงก็ตั้งตนเป็นอิสระด้วย อาณาจักร

^{๑๑} บุญช่วย ศิริสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว, (กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๐.

เหล่านี้ต่างระแวงกันและกันคอยจ้องชิงอำนาจกัน เป็นเหตุให้มีการยึดมือจากต่างชาติเข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งเป็นการชักศึกเข้าบ้าน พ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้าตากสินของไทยได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์ซึ่งเป็นพันธมิตรกับพม่า และเข้ายึดครองได้ ตลอดจนมีการนำพระแก้วมรกตกลับมายังประเทศไทยด้วย ต่อมาอาณาจักรลาวก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสอยู่ ๔๕ ปี จึงได้รับเอกราชเมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๔๘๒ มีชื่อเป็นทางการว่า “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”

ในช่วงที่เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสนั้น พระพุทธศาสนาในลาวเสื่อมลงไปบ้างเพราะไม่ได้รับการเอาใจใส่บำรุงเท่าที่ควร แต่ประชาชนได้ช่วยกันรักษาพระศาสนาให้คงอยู่ต่อมาจนเมื่อลาวได้รับเอกราช แม้ว่าบ้านเมืองจะยังไม่เรียบร้อย แต่ทางราชการก็ร่วมฟื้นฟูทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้กลับคืนมา

ก่อนที่จะลาวจะได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสนั้น แผ่นดินลาวมีความวุ่นวายเป็นอย่างมาก เริ่มตั้งแต่ญี่ปุ่นบุกเข้ามาครอบครองคาบสมุทอินโดจีน และถอนตัวออกไป พ.ศ. ๒๔๘๘ ชาวลาวยังได้แตกแยกทางความคิด บางส่วนว่าจะกลับมาอยู่กับฝรั่งเศสบางส่วนเรียกร้องเอกราชคืน จนเป็นเหตุให้เกิดลาวอิสระขึ้น พ.ศ. ๒๔๙๓ ชาวลาวยังแตกแยกเป็น ๓ ฝ่าย มีฝ่ายขวา ฝ่ายกลาง และฝ่ายซ้าย ต่างฆ่าฟันกันตลอดมา แม้จะพยายามให้ได้รับความสมานฉันท์ด้วยการตั้งรัฐบาลผสม แต่ก็ได้เพียงชั่วคราว เมื่อได้รับเอกราชแล้วยังมีความวุ่นวาย ขาดเสถียรภาพทางการเมือง ไม่มีความสงบสุขพอที่จะเป็นฐานสำหรับสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ได้ ปัจจุบันเริ่มมีความสงบภายในมากขึ้น ได้หันมาทำนุบำรุงศาสนา ตลอดจนได้รับความช่วยเหลือจากชาวไทยในการฟื้นฟูพระพุทธ ศาสนาในลาว เช่น การเข้าร่วมสร้างถาวรวัตถุ การบวชภิกษุ การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมให้กับภิกษุชาวลาวที่ขอเข้ามาเรียนในประเทศไทย

๗.๔.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในประเทศลาว

อิทธิพลพระพุทธศาสนาทางด้านเศรษฐกิจ

ในยุคแรก พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเพิ่งได้รับเข้ามาจากอาณาจักรขอม ต่อมาจึงได้เจริญรุ่งเรือง ในสมัยนี้คืออิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจยังไม่มีให้เห็นมาก แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองอย่างที่สุด เช่น สมัยพระเจ้าโพธิสารราช หรือ พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ทำให้เกิดการก่อสร้างถาวรวัตถุในพุทธศาสนา และการปฏิบัติศาสนพิธี ตลอดถึงการปฏิบัติด้านจิตใจขึ้นมาเป็นอย่างมาก บ้านเมืองมีแต่ความเรียบร้อย ประชาชนได้ทำมาหากินอย่างสงบปราศจากภัยภายนอก เศรษฐกิจของประเทศไทยเจริญรุ่งเรืองประชาชนมีความกินดีอยู่ดี พระพุทธศาสนาได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างดี

ในยุคที่มีความแตกต่าง และยุคเริ่มต้นใหม่ ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการสู้รบทางการเมือง และทางความคิดเป็นอย่างมาก ประเทศมีความวุ่นวายตกเป็นเมืองขึ้นของต่าง ชาติและเมื่อได้รับเอกราชแล้วยังมีการต่อสู้กันเองภายในประเทศ จนมีการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองจาก สมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบสาธารณรัฐสังคมนิยม ไม่มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีแค่จะทำลายพระพุทธศาสนา ถาวรวัดพุทธศาสนาเสื่อมโทรม พระภิกษุสามเณรถูกจับลี้ก หรือหนีออกนอกประเทศ

อิทธิพลพระพุทธศาสนาในด้านสังคม

๑. ช่วยให้ประเทศชาติมีความสงบเรียบร้อย เพราะประชาชนตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม และหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

๒. การศึกษาของประเทศมีการพัฒนาและเจริญก้าวหน้า เพราะมีการให้การศึกษา กับภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชเรียน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาการศึกษาของประเทศ และการพัฒนาทางด้านจิตใจของประชาชนเช่นสมัยยุคปัจจุบันนี้

๓. พระพุทธศาสนาช่วยให้เกิดวรรณกรรมพื้นบ้านและวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาของสาว เช่น วรรณกรรมเรื่องปุสสอนหลาน หรือ หลานสอนปู่ เป็นต้น

๗.๕ ประวัติพระพุทธศาสนาในเวียดนาม

เวียดนามเป็นประเทศหนึ่งที่มีผู้นับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายาน แต่ด้วย เหตุผลทางการเมืองจึงทำให้บทบาทของพระพุทธศาสนาถูกทำลายลง แต่ก็ยังคงหลงเหลือร่องรอยทางวัฒนธรรมและถาวรวัตถุ ต่อมาเมื่อเวียดนามได้เปิดประเทศ จึงมีการผ่อนปรนให้ ได้มีอิสระในการนับถือศาสนา พระพุทธศาสนาจึงค่อยๆ ผืนตัวขึ้นในเวียดนามอีกครั้ง

๗.๕.๑ ประวัติพระพุทธศาสนาในเวียดนาม

พระพุทธศาสนาเข้าสู่เวียดนามครั้งแรกเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๘ โดยท่านเมียวโป (Meu-Po) ชาวจีนที่เคยถือลัทธิเต๋าแล้วหันมานับถือพระพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ใช่ที่แพร่หลายนัก เพราะ จักรพรรดิจั้นสนพระทัยในการประกาศคำสอนของขงจื้อ และไม่พอพระทัยที่จะเห็นใครนับถือ พระพุทธศาสนา ต่อมา พ.ศ. ๑๐๘๗-๑๑๔๕ พระพุทธศาสนามีโอกาสกลับมาเจริญอีกครั้ง โดยมีพระวินิจูจิ พระภิกษุชาวอินเดียได้เดินทางมาจีน พอดีกับบ้านเมืองจีนไม่สงบ พระพุทธศาสนา ได้รับการต่อต้าน ท่านจึงลงมาทางใต้ของจีนมาสอนศาสนาในเวียดนามและมณฑลภาคที่เวียดนาม

นี้เอง ศิษย์ของท่านได้ดำเนินงานต่อ จนได้รับการนับถือจากชาวเวียดนามอย่างกว้างขวาง พระพุทธศาสนาเริ่มเจริญขึ้นเช่นนี้ก็ได้เป็นพลังสร้างสรรค์ให้วัฒนธรรมของเวียดนาม ได้พัฒนาขึ้นจนมีรูปลักษณะเป็นของตนเอง ก่อให้เกิดความสำนึกในทางชาตินิยมยิ่งขึ้น

พ.ศ. ๑๒๑๕ ในยุคนี้อาณาจักรจามปามีผลงานทางศิลปะและสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นมาก พระพุทธศาสนาก็ก้าวหน้ายิ่งขึ้น แม้หลวงจีนยี่จิ่งเดินทางผ่านมา พ.ศ. ๑๒๑๕-๑๒๓๕ ก็ได้บันทึกไว้ว่า “...หลินอี (จัมปา) เป็นประเทศหนึ่งที่นับถือพระพุทธศาสนา ตรงข้ามกับฟูนันซึ่งทำลายพระพุทธศาสนาจนหมดสิ้น (เฉพาะช่วงนั้น) ชาวพุทธจามปาหัว ๆ ไป เป็นพวกที่นับถือนิกาย อารยสัมมัตติยะ แต่มีพวกที่นับถือนิกายสรวาสตวาทะ”^{๗๒}

พ.ศ. ๑๕๑๒ น.พวงคัตินห์ ขึ้นครองอำนาจ พระพุทธศาสนาเริ่มเจริญขึ้นอีกครั้งภายหลังจากการชงักงั้นมาเกือบ ๓๐ ปี ด้วยเหตุความวุ่นวายภายในประเทศ กษัตริย์ทุกพระองค์ ในราชวงศ์นี้เป็นผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้ทำนุบำรุงส่งเสริมเป็นอย่างดี พระสงฆ์ได้รับความเคารพนับถืออย่างมากจากประชาชน และการเผยแผ่ธรรมได้เข้าถึงประชาชนอย่างกว้างขวาง ถึงได้รับราชูปถัมภ์เป็นเครื่องสนับสนุน พระพุทธศาสนาก็ก้าวหน้าแพร่หลายไปอย่างทั่วถึง^{๗๓}

๗.๕.๒ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเมืองเวียดนาม

พระสงฆ์มีส่วนร่วมในการต่อสู้ทางการเมือง ในสมัยรัฐบาลของโงดินเดียม พระพุทธศาสนาถูกกดขี่ ย่ำยี จากฝ่ายรัฐบาลที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นการทำลายความรู้สึกของพุทธศาสนิกชนอย่างมาก ทำให้มีการเดินขบวนประท้วงขับไล่รัฐบาล โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำมวลชน พระภิกษุติช กวาง ดีก ได้เผาตนเองเพื่อประท้วงรัฐบาล ซึ่งก่อความสะเทือนใจแก่ชาวพุทธเวียดนามไปทั่วประเทศ

พระสงฆ์กับผลกระทบทางการเมือง ในยุคที่นายพลเหงียนเกากี้ขึ้นเป็นผู้นำประเทศ ได้ถูกต่อต้านจากชาวพุทธหัวรุนแรงอยู่ตลอด มีพระสงฆ์เป็นผู้นำการต่อสู้ ระดมมวลชนเดินขบวนไปตามท้องถนน เป็นยุคที่เรียกว่า ยุคหลวงพี่ระดมพลกลางท้องถนน (Monk and Mobs in the street) แม้จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็เป็พลังอำนาจอันสำคัญยิ่ง ที่ฝ่ายบ้านเมืองยังต้องใส่ใจ

^{๗๒} พระธรรมปัญญา (ป.อ.ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในลาวเซีย**, (กรุงเทพฯ: กรมศาสนา, ๒๕๕๖), หน้า ๒๒๖.

^{๗๓} เทพประวิณ จันทรังษ, **พระพุทธศาสนาเบวาท**, เอกสารประกอบการสอน, (มจร. วิทยาเขต เชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๕.

เหตุแห่งความพ่ายแพ้ทางการเมืองของพระสงฆ์ พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำของชาวพุทธ มีจุดอ่อนสำคัญคือ ความไม่พร้อมที่จะสวมบทบาทรับภาระหน้าที่ที่มาถึงได้ เพราะขาดพื้นฐานการศึกษา ตลอดเวลาเกือบ ๑๐๐ ปี ที่ฝรั่งเศสยึดครองอำนาจในเวียดนาม ประชาชนทั่วไปถูกปล่อยปละละเลยไม่ได้รับการศึกษา พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำชาวพุทธล้วนมาจากตระกูลชาวไร่ชาวนา แม้จะได้รับการศึกษาเล่าเรียนอยู่บ้าง แต่ก็เพียงความรู้แบบเก่าๆ ที่สืบสานมาตามประเพณี น้อยของคัมภีร์จะพูดภาษาฝรั่งเศส อังกฤษ หรือ ภาษาอื่นๆ ได้ ในวงการเมืองถือว่าพระสงฆ์เป็นกลุ่มชนผู้ด้อยหรือไร้การศึกษา มีลักษณะเด่นคืออกแก้ว และดุดองวัฒนธรรมจากภายนอก แต่ก็มีอิทธิพลอยู่ในหมู่ของราษฎร

เสียงและอำนาจทางการเมือง ในยุคที่นายพลเหงียน คานห์ ซึ้นครองอำนาจ พระสงฆ์ผู้นำชาวพุทธได้ร่วมสนับสนุนขบวนการต่างๆ เช่น องค์การเยาเวชน จนมีฐานกำลังพร้อมที่จะปฏิบัติการตามคำสั่ง ทำให้ผู้นำในวงการภายนอกและรัฐบาลที่มาใหม่ต้องระวังและพยายามเอาใจ คณะสงฆ์ต้องการให้คนที่คณะสงฆ์เลื่อมใสหรือเห็นว่าเหมาะสมเข้าไปดำรงตำแหน่งในรัฐบาล ต้องการให้รัฐอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามากขึ้น ให้เยาเวชนชาวพุทธมีสิทธิมีส่วนร่วมในชะตากรรมของสังคมเวียดนามมากขึ้น

๗.๕.๓ แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในเวียดนามในอนาคต

ชาวพุทธเวียดนามโพ้นทะเล ที่อพยบไปอยู่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก เช่น ฝรั่งเศส อเมริกา เยอรมัน อังกฤษ และอื่นๆ ได้รวมตัวกันเพื่อรวบรวมเงินจัดตั้งเป็นกองทุนฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในประเทศเวียดนามให้กลับคืนมาเหมือนเดิม ได้สนับสนุนทุนการศึกษาแก่พระสงฆ์และภิกษุณี ให้ไปศึกษาต่างประเทศ อีกประการหนึ่งชาวพุทธเวียดนามได้ช่วยกันฟื้นฟูวัด และก่อตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นหลายแห่ง ในอนาคตแนวโน้มว่าพระพุทธศาสนาจะกลับฟื้นคืนมาเจริญรุ่งเรืองอีกครั้ง

คำถามท้ายบท

๑. จงอภิปรายถึงประวัติของพระพุทธศาสนาในเอเชียใต้ว่า มีพัฒนาการมาเช่นไรบ้าง และมีลักษณะที่เด่นแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ในแต่ละประเทศ
๒. พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีความเป็นมาอย่างไร มีความเหมือนหรือต่างกับพระพุทธศาสนาในเอเชียได้อย่างไร
๓. ในปัจจุบัน พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้ มีสถานภาพเป็นเช่นไร เมื่อเทียบกับในอดีต
๔. พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปัจจุบันมีกระบวนการเคลื่อนไหวใหม่ๆ อย่างไรหรือไม่ อะไรที่เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการนั้นๆ อภิปราย
๕. พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้เกี่ยวข้องกับระบบการเมืองการปกครองอย่างไรบ้าง
๖. การที่พระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมในแต่ละดินแดน นักศึกษาคิดว่ามีสาเหตุหลักมาจากเรื่องอะไร จงชี้แจงมา
๗. กระแสโลกาภิวัตน์ปัจจุบัน มีผลกระทบต่องานภาพของพระพุทธศาสนาในแต่ละประเทศอย่างไรบ้างหรือไม่ ท่านเห็นทางออกของปัญหาเหล่านั้นอย่างไร
๘. แนวโน้มของสถานภาพพระพุทธศาสนาเอเชียใต้ในอนาคต จะเป็นอย่างไร ? มีเหตุปัจจัยอะไรที่สามารถทำนายได้
๙. ในเอเชียใต้ พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลประเทศใดในดินแดนแถบนี้ในด้านไหนบ้างอย่างไร จงชี้แจงมา
๑๐. พระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลกลุ่มประเทศใดในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในด้านไหนบ้างอย่างไร มีความแตกต่างกันระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เช่นไรหรือไม่ อภิปราย

บทที่ ๘

พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียง

สุเทพ สารบรรณ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกประวัติพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงได้
๒. บอกสภาพการณ์ปัจจุบันของพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงได้
๓. วิเคราะห์อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงได้
๔. วิเคราะห์แนวโน้มในอนาคตของพระพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- พระพุทธศาสนาในประเทศจีน
- พระพุทธศาสนาในประเทศเกาหลี
- พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น
- พระพุทธศาสนาในประเทศมองโกลเลีย
- พระพุทธศาสนาในประเทศอุซเบกิสถาน
- พระพุทธศาสนาในประเทศทิเบต

พระพุทธศาสนาในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่ประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น มองโกเลีย อุซเบกิสถาน ซึ่งผู้ศึกษาจะได้ทราบถึงประวัติความเป็นมา การผสมกลมกลืนระหว่างหลักพระพุทธศาสนา กับลัทธิประเพณีดั้งเดิมของประเทศต่างๆ จนกลายเป็นพระพุทธศาสนาแบบจีน หรือแบบญี่ปุ่นฯ ซึ่งเป็นผลงานของพระสงฆ์สาวกได้นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาเผยแพร่ในประเทศดังกล่าวข้างต้น มีรายละเอียดที่จะศึกษาต่อไปนี้

๘.๑ พระพุทธศาสนาในประเทศจีน

๘.๑.๑ ประวัติความเป็นมา

พระพุทธศาสนาได้เผยแพร่เข้าสู่ประเทศจีนตั้งแต่ ๒๑๗ ปี ก่อน ค.ศ. (ราว พ.ศ.๓๒๖) แต่ตามที่ปรากฏหลักฐานในทางราชการ ค้นได้ว่า เมื่อ ค.ศ.๖๕ (พ.ศ.๖๐๘) พระจักรพรรดิมีมติแห่งราชวงศ์ฮั่นทรงส่งคณะทูต ๑๘ คนไปสืบศาสนา ณ เมืองไซตานปัจจุบันอยู่ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลซินเจียงในจีน ในสมัยโบราณเมืองไซตานเคยเป็นดินแดนของอินเดียและพระพุทธศาสนาก็เข้ามาสู่ไซตานตั้งแต่ ปี ๒๑๗ ก่อน ค.ศ. หลังจากนั้น ๒ ปี คณะทูตก็ได้กลับมายังประเทศจีนพร้อมด้วยภิกษุ ๒ รูป คือพระกาศยปมาดั่งคบกับพระธรรมรักษ์ และนำคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามาด้วยส่วนหนึ่ง^๑

๘.๑.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

ตั้งแต่ในสมัยราชวงศ์ฮั่น เป็นต้นมา ราว ค.ศ.๖๕-๒๒๐ แม้พระพุทธศาสนาจะได้รับความเคารพเลื่อมใสและอุปถัมภ์บำรุงเสมอมา แต่ก็ยังเสียเปรียบและถูกต่อต้านจากอิทธิพลของลัทธิศาสนาเดิมของจีน คือ ขงจื้อและเต๋า จนมาถึงปลายราชวงศ์นี้ มีนักปราชญ์ผู้หนึ่งชื่อ ม่งจื๊อ แสดงหลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้เห็นความลึกซึ้งเหนือกว่าลัทธิศาสนาเดิมของท้องถิ่น ได้อาศัยความประพฤติด้านบริสุทธิ์ของพระสงฆ์เป็นเครื่องแรงจูงใจประชาชน พระพุทธศาสนาก็ได้รับความเลื่อมใสยิ่งกว่าลัทธิศาสนาอื่นๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ ๕ ก็ได้เป็นศาสนาประจำชาติจีน ราว พ.ศ.๑๑๖๑-๑๕๕๐ โดยสรุปพระพุทธศาสนาในจีนเจริญมากที่สุด ในสมัยราชวงศ์ถัง พ.ศ.๑๑๗๒ รัชกาลสมัยพระเจ้าไท่จง พระถังซำจั๋ง (บางที่เรียกหลวงจีนเหียนจั่ง) ออกจาริกไป

^๑ พระเทพเวที (ประยุตต์ ปยุตฺโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มหาคุหาณการณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๙-๖๐.

ชมพูทวีป กลับมาถึงจีนในพ.ศ.๑๑๘๘ ทรงอาราธนาให้สถิต ณ เมืองโลยาง ทรงอุปถัมภ์ในการแปลพระสูตรมากมายที่นำมาจากอินเดีย พระถังซำจั๋งได้เขียนบันทึกการเดินทางชื่อ “บันทึกแคว้นตะวันตก” อันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์อย่างมาก และได้นำปฏิบัติศาสนกิจต่อมาจนถึงมรณภาพ หลังจากนั้น ก็เสื่อมโทรมลงเนื่องจากการเบียดเบียนพระพุทธศาสนา

๘.๑.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในจีน

๑. ด้านการเมืองการปกครองและสังคม พ.ศ.๑๑๑๘-๑๑๒๓ ในรัชกาลสมัยพระเจ้าซวนตี้ เป็นเวลาแห่งการทำลายล้างพระพุทธศาสนาด้วยการให้พระสงฆ์ลาสิกขา ๒,๐๐๐,๐๐๐ รูป ยึดวัด ๔๐,๐๐๐ วัด ทำลายพระพุทธรูป และสุดท้ายจึงอนุญาตให้มีการนับถือพระพุทธศาสนาและลัทธิศาสนาเดาใหม่อีก แต่ให้ถือภิกษุเป็นโพธิสัตว์ แต่งตัวอย่างสามัญชน ไม่ต้องการบิณฑบาต

กล่าวโดยสรุป ระยะเวลาประมาณ ๓๖๐ ปี ที่ประเทศมีแต่ความระส่ำระสายรบราฆ่าฟัน นับแต่สิ้นราชวงศ์ฮั่นเป็นต้นมา ก็กลับเป็นระยะเวลาที่พระพุทธศาสนาเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

สมัยราชวงศ์ซุ่ย พ.ศ.๑๑๒๔-๑๑๖๑ พระเจ้าปุ่นตี้ ทรงรวบรวมประเทศจีนทั้งภาคเหนือและภาคใต้เข้าเป็นอันเดียวกัน ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ครั้นขึ้นครองราชย์แล้วก็ได้ฟื้นฟูพระศาสนา โดยโปรดให้พระสงฆ์กลับมาครองจีวรตามเดิม ทรงแต่งตั้งพระมุขสงฆ์และโปรดให้สร้างวัดขึ้นใหม่ทั่วประเทศ ให้ทำสารบัญชารายชื่อพระสูตรรวบรวมพระไตรปิฎกขึ้นเรียบร้อย

สมัยราชวงศ์ถัง พ.ศ.๑๑๖๑-๑๔๕๐ พระเจ้าเกาโจ มีพระราชโองการกำหนดวันลงอุโบสถ ห้ามประหารชีวิต ตกปลาล่าสัตว์ตามวินัยมหายาน ทรงสละพระราชวังเดิมให้เป็นวัด เมื่อ พ.ศ.๑๒๕๒ พระเจ้าตงจง โปรดให้มีการคัดเลือกผู้ที่จะบวชเป็นครั้งแรก ปี พ.ศ.๑๒๕๔ พระเจ้าเจี้ยนจงก็โปรดให้พระที่ไม่ศึกษาปริยัติธรรมลาสิกขา ๑๒,๐๐๐ รูป เพราะมีผู้บวชเสียเลื่องการงานมาก ทรงห้ามสร้างวัดหล่อพระพุทธรูปและคัดพิมพ์พระสูตรโดยไม่ได้รับอนุญาต

พ.ศ.๙๖๒-๙๙๐ ในระหว่างการวุ่นวายโศกเศร้าระหว่างแคว้น ได้มีการประหารพระสงฆ์ทำลายพระพุทธรูป และคัมภีร์อย่างร้ายแรง เริ่มแต่ที่นครเซียงหยานเป็นต้นไป พ.ศ.๑๔๙๙ มีการทำลายพระพุทธศาสนาครั้งใหญ่อีก โดยพระเจ้าซิงแห่งแคว้นจิวทรงกวาดล้างการบวช ยึดและยุบวัดที่ไม่มีพระบรมราชโองการให้สร้าง หลอมพระพุทธรูปทำเงินตราและบังคับราษฎรให้ขายพระพุทธรูปทั้งเครื่องบูชาที่เป็นทองแดงให้แก่ราชการทั้งหมด

สมัยราชวงศ์ซ่งหรือซ้อง พ.ศ.๑๕๐๓-๑๘๒๓ พระเจ้าเกาโจ้ว เริ่มทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา เช่น โปรดให้สร้างวัด ณ สถานที่ที่เคยมีการรบใหญ่ ทรงส่งราชทูตไปอาราธนาพระสูตรจากเกาหลีและอินเดีย และใน พ.ศ.๑๕๑๖ โปรดให้แกะสลักไม้แผ่นพิมพ์พระไตรปิฎก รวม ๑๓๐,๐๐๐ แผ่น จากนั้นได้มีผู้มาบวชมากขึ้น การศึกษาพระธรรมวินัยเจริญขึ้น มีพระจาริกมาจากอินเดีย และพระจีนจาริกไปอินเดียมากขึ้นปรับปรุงประเพณีพิธีกรรม และส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ปรากฏว่ามีภิกษุ ๓๗๐,๐๐๐ รูปภิกษุณี ๕๘,๐๐๐ รูป

พ.ศ.๒๔๙๓ มีการออกประกาศข้อกำหนดว่าพระสงฆ์เป็นกาฬาสังคมสร้างความรู้สึกมีการแบ่งแยกชาวบ้านกับพระสงฆ์และผู้บริหารว่าเป็นคนต่างชั้น มีการเพิกถอนสิทธิของวัดในการยึดครองที่ดิน บังคับให้ภิกษุและภิกษุณีสึก พระพุทธศาสนาได้เสื่อมลงเพราะถูกบีบคั้นต่างๆ

๒. อิทธิพลพระพุทธศาสนาด้านการศึกษา พ.ศ.๑๓๕๓ พระเจ้าดงจงโปรดให้มีการคัดเลือกผู้ที่จะบวชเป็นครั้งแรก ปีต่อมาพระเจ้าเยียนจงก็โปรดให้พระที่ไม่ศึกษาปริยัติธรรมลาสิกขา เพราะมีผู้บวชหลีกเลี่ยงการทำงานมาก พ.ศ.๒๔๖๕ เนื่องจากสถานการณ์ด้านพระพุทธศาสนาเสื่อมทรามลงและมีการเบียดเบียนพระพุทธศาสนามากพระอาจารย์ให้สุได้ดำเนินการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเป็นการใหญ่ เริ่มด้วยการตั้งวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นที่วูซัง เอ๋เหมิงเสฉวน และหลิงน่าน เพื่อฝึกผู้นำทางพระพุทธศาสนาให้พระสงฆ์วิชาทั้งธรรมวินัยและวิชาการสมัยใหม่ เผยแผ่และบำเพ็ญประโยชน์จนถึงมีการจัดตั้งพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๒ ประกาศพระพุทธศาสนาแนวใหม่ทำให้ปัญญาชนเข้าใจพระพุทธศาสนาดีขึ้น ทำนบได้ติดต่อกับพุทธศาสนิกชนต่างประเทศ ส่งนักศึกษาไปเล่าเรียนในลังกา ไทย และญี่ปุ่น มีภิกษุและภิกษุณี ๗๓๘,๐๐๐ รูป มีวัด ๒๖๗,๐๐๐ วัด

๓. อิทธิพลพระพุทธศาสนาด้านเศรษฐกิจ พ.ศ. ๒๕๒๐ นายเติ้ง เสี่ยวผิง ได้มีอำนาจมากขึ้นและได้จัดดำเนินโครงการปรับปรุงเศรษฐกิจให้ทันสมัยตามนโยบายการค้าแบบเสรีอุดมหารณ์และโครงสร้างการเมืองแบบเหมาถูกหยุดเลิก นอกจากนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองจะหันมาในทางเสรีมากขึ้นแล้ว การบังคับควบคุมความเชื่อถือและกิจกรรมศาสนาก็ผ่อนคลายความเข้มงวดลงด้วย สถานะการณ์ทางศาสนาจึงเริ่มกลับฟื้นตัวขึ้นในที่ทั่วๆ ไป

๘.๒ พระพุทธศาสนาในประเทศเกาหลี

๘.๒.๑ ประวัติความเป็นมาในอดีต

ประมาณ ๑,๖๐๐ ปี ล่วงมาแล้ว เมื่อประเทศจีนแตกแยกเป็นก๊ก อาณาจักรใหญ่ ๓ แคว้นด้วยกัน คือ โกคูริโอะ ปีกเช และซิลลา ของเกาหลีได้แก่งแย่งแข่งอำนาจและรบพุ่งกัน เพื่อชิงความเป็นใหญ่ด้วย ในการนี้อาณาจักรโกคูริโอะได้ดำเนินวิเทโศบายผูกสัมพันธ์ไมตรีกับ อาณาจักรเจียนจั้น อันเป็นหนึ่งในอาณาจักรจีน ๑๖ แคว้นด้วยกัน และได้รับความสนับสนุน ในการรบกับแคว้นอื่น ครั้งหนึ่ง อาณาจักรโกคูริโอะ (เรียกอีกอย่างว่าโกมา) คงหวังจักกระชับ สัมพันธไมตรีนั้นให้มั่นคงยิ่งขึ้น จึงได้ส่งราชทูตไปยังราชสำนักเจียนจั้น ทูลขอการประทานพระ ภิกษุสงฆ์ไปโปรดสัตว์ในอาณาจักรโกคูริโอะ ท่านพระศาสนทูตขุนเคาได้เดินทางมาเผยแพร่ พุทธ ธรรมในดินแดนที่เรียกในปัจจุบันว่าเกาหลี พร้อมด้วยพระคัมภีร์และพระพุทธรูปผืนดิน อัน เป็นวัตถุเคารพบูชาที่สำคัญของพระศาสนา เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อพุทธศักราชล่วงได้ ๕๑๕ ปี นับเป็นจุดเริ่มต้นแห่งประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเกาหลี

๘.๒.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่อาณาจักรโกคูริโอะ ได้ประมาณ ๑๒ ปี แล้ว ทางฝ่ายอาณาจักร ปีกเช (เรียกอีกอย่างว่า กุดารา) ก็ได้ต้อนรับพระภิกษุชาวอินเดีย นามว่า มรณันทะ เข้าไป เผย แพร่พุทธธรรมในดินแดนของตนบ้าง พระพุทธศาสนาในอาณาจักรนี้ได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็น อย่างมากจนเป็นศาสนาประจำชาติ และได้ส่งพระศาสนทูตไปเผยแผ่ถึงประเทศญี่ปุ่น แต่กาล ล่วงมาหลักคำสอนและการปฏิบัติได้หันเหไปกลายเป็นลัทธิแห่งแบบแผน พิธีกรรมต่างๆ ใส่ใจ แต่ในการก่อสร้าง และการเผยแพร่ในดินแดนต่างถิ่นครั้งอาณาจักรเสื่อมสลายลง ในกาล ต่อมา ก็คงเหลือแต่ศิลปวัตถุ เช่น พระพุทธรูป เจดีย์ และวัดวาอารามเป็นอนุสรณ์

ทางด้านอาณาจักรซิลลา (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชีราคิ) ผู้นำพระพุทธศาสนาเข้าไป ไม่ให้ผู้นปกครองบ้านเมืองเช่นกับสองอาณาจักรข้างต้นหากแต่เกิดจากความเลื่อมใสของประชาชน ที่แผ่กระจายออกไปเป็นเหตุผลกดัน ตำนานกล่าวว่า พระภิกษุจีนนามว่าอาเต๋ได้เดินทาง มาจากอาณาจักรโกคูริโอะ และเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน เบื้องต้นผู้นับถือได้ถูก ชักขวางและถูกบีบบังคับอย่างรุนแรง แต่ในที่สุด การใช้อำนาจก็พ่ายแพ้แก่ศรัทธาอันมั่นคง พระมหากษัตริย์ได้ตัดสินใจพระทัยหันมาสนับสนุนพระพุทธศาสนาจนกระทั่งถือเป็นศาสนา ประจำชาติ ด้วยมองเห็นเป็นประโยชน์ในสวนนโยบาย ปกครองบ้านเมืองเพื่อสร้างความ

เป็นปึกแผ่นมั่นคงและความเจริญรุ่งเรืองแก่ประเทศชาติ เพราะคำสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องให้การศึกษาแก่ประชาชน และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจประชาชน สร้างความสามัคคีพร้อมเพรียงขึ้นในชาติ กาลต่อมาพุทธศักราชล่วงได้ ๑,๒๑๑ ปี อาณาจักรซิลลา ประสบชัยชนะ รวบรวมอาณาจักรทั้งสามเข้าเป็นอันเดียวกันข้อนี้เป็นเหตุให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องเสริมสร้างรากฐาน ที่จะยึดเหนี่ยวความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อความมั่นคงของรัฐ ด้วยให้มีภาษาพูดอันเดียวกัน แม้ภารกิจอันนี้ก็ได้อาศัยพระภิกษุสงฆ์ เป็นผู้เดินทางไกลเยี่ยมเยียนสำนักและวัดสำคัญต่างๆ ทว่าทั้งสามอาณาจักรดั้งเดิม ได้รวบรวมเอาพระคัมภีร์และตำราโบราณต่าง ๆ มาจัดวางรูปเล่มใหม่ให้ประสานเข้าเป็นระบบแบบแผนอันเดียว^๒

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาด้านการเมืองการปกครองและสังคม เมื่อพุทธศักราช ล่วงได้ ๑,๔๓๕ ปี แผ่นดินเกาหลีได้เปลี่ยนราชวงศ์ใหม่อีกวาระหนึ่งราช วงศ์โชซอน ประสงค์จะเชิดชูหลักธรรมจรรยาให้เป็นศาสนาประจำชาติ จึงกดขี่บีบบังคับพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจนทำให้พระสงฆ์ต้องปลัดขานหลบภัยโดยสงบตามหัวเมืองบ้านนอกและป่าเขา ในระยะเวลาอันนานถึง ๕๑๔ ปีของราชวงศ์นี้ ได้มีการรุกรานจากต่างประเทศคือ ชาวจีนและญี่ปุ่น แม้พระสงฆ์จะได้มีบทบาทในการป้องกันประเทศถึงกับออกช่วยรบพุ่ง และในยามสงบจะได้ช่วยเหลือในสังคมสงเคราะห์ต่างๆ เป็นการช่วยบ้านเมืองอย่างมาก แต่ก็หาได้ทำให้ราชวงศ์หันมาอัญมูพระพุทธศาสนาอย่างจริงจังไม่ ช่วยได้เพียงลดการบีบบังคับกดขี่ให้น้อยลงเท่านั้น ตลอดราชวงศ์นี้มีกษัตริย์อยู่เพียง ๒ พระองค์ คือ พระเจ้าเซจง ผู้ประดิษฐ์อักษรเกาหลี และกษัตริย์เซโจ เท่านั้นที่ได้ทรงส่งเสริมพระพุทธศาสนา โดยจัดให้มีการแปลคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจากภาษาจีนเป็นภาษาเกาหลี กษัตริย์อื่นนอกนั้นทั้งก่อนและภายหลัง ล้วนแต่ทรงบีบบังคับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นพระภิกษุสงฆ์จึงเพียงแต่ทำหน้าที่รักษาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมไว้ให้เป็นมรดกตกทอดถึงชนรุ่นหลังเท่านั้น

ใน พ.ศ.๒๔๕๓ แผ่นดินเกาหลีได้ตกเป็นส่วนหนึ่งของประเทศญี่ปุ่น ราชวงศ์เกาหลีสิ้นอำนาจลงโดยสิ้นเชิง ญี่ปุ่นได้ยกกระเบียบข้อบังคับควบคุมวัดวาอาราม และได้พยายามก่อสร้างความเสื่อมโทรมให้เกิดขึ้นแก่คณะสงฆ์ เช่น ส่งเสริมให้พระสงฆ์มีครอบครัวและดำรงชีวิตเหมือนคนทางฆราวาส ทั้งนี้เพื่อจะทำลายความบริสุทธิ์ชาตินิยมที่วัดช่วยรักษาไว้ให้หมดสิ้นไป อันเป็นนโยบายกีดกันชาติอย่างหนึ่ง

^๒ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มหาลจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๓๒.

ตอนปลายสงครามโลกครั้งที่สอง กองทัพโซเวียตและกองทัพสหรัฐ ได้เคลื่อนเข้ามาในดินแดนเกาหลี ในปี พ.ศ.๒๔๘๔ โซเวียตเข้าทางเหนือ สหรัฐเข้าทางใต้ การปกครองของญี่ปุ่นได้สิ้นสุดลง แผ่นดินเกาหลีได้ถูกแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือเกาหลีเหนือและเกาหลีใต้ ทางฝ่ายเกาหลีใต้ทันทีที่ได้รับเอกราช ชาวพุทธโดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์เริ่มเคลื่อนไหวในการที่จะชำระกิจการคณะสงฆ์ให้บริสุทธิ์ พระภิกษุและภิกษุณี (เรียกตามที่ชาวเกาหลีเรียกเอง) จำนวนหนึ่งหันได้นับประชุมใหญ่ และได้ลงมติที่เป็นข้อสำคัญๆ คือให้ยกเลิกข้อบังคับต่างๆ อันขัดแย้งต่อพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ตราขึ้นในสมัยญี่ปุ่นยึดครองเสียทั้งหมด ให้ยกเลิกตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ รวมทั้งตำแหน่งสูงสุดที่ติดมาสมัยญี่ปุ่นยึดครอง ให้ผู้ดำรงตำแหน่งเหล่านั้นลาออกทั้งหมด ให้คณะสงฆ์มีการปกครองของตนเองซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมบังคับบัญชาของสำนักงานใหญ่ในพระนครหลวงอีกต่อนึ่งสำนัก งานใหญ่ได้จัดประชุมใหญ่อีก ใน พ.ศ. ๒๔๘๙ และได้ตราธรรมนูญการปกครองคณะสงฆ์ฉบับใหม่ขึ้น สำหรับเป็นหลักบริหารการคณะสงฆ์ทั้งปวง กว่าจะทำให้คณะสงฆ์เกาหลีเป็นคณะสงฆ์ที่บริสุทธิ์เป็นพระเถรพรหมจรรย์ ไม่มีครอบครัวยังได้ก็ต้องมีการต่อสู้กันถึงล้มตายไปก็มี การชำระคณะสงฆ์ให้บริสุทธิ์นี้ ได้กินเวลายาวนานและสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์ เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ.๒๕๐๕

อิทธิพลของพระพุทธศาสนาด้านการศึกษา นอกจากมีโรงเรียนปริยัติธรรมสอนพระภิกษุสามเณร ภิกษุณี สามเณรี คณะสงฆ์เกาหลียังมีสถานศึกษาฝ่ายสามัญระดับต่างๆ ที่เปิดรับนักศึกษาชายหญิงโดยทั่วไป สถาบันเหล่านี้มีคฤหัสถ์เป็นผู้บริหาร แต่อยู่ในความควบคุมดูแลของคณะกรรมการฝ่ายการศึกษาของคณะสงฆ์ มหาวิทยาลัยพุทธศาสนาอันเก่าแก่ของเกาหลีชื่อว่า “ดงกุก” ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๔๙ ปัจจุบันมีนักศึกษาชายหญิงประมาณ ๖,๐๐๐ คนเศษ ภิกษุณี ๗ รูป มหาวิทยาลัยดงกุกประกอบด้วยวิทยาลัยต่างๆ ๖ วิทยาลัย และมีสาขาวิชา ๒๗ สาขา”

เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๗ คณะสงฆ์เกาหลีได้เริ่มตั้งโครงการแปลและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก ฉบับเกาหลี เรียก “ศูนย์แปลพระไตรปิฎกเกาหลี” อยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยดงกุก มีคณะกรรมการแปล ๓๕ คน ตามโครงการนี้จะตีพิมพ์พระไตรปิฎกแปลเป็นเล่มออกเดือนละ ๑ เล่ม รวมทั้งสิ้น ๒๕๐ เล่ม ภายในเวลาทั้งหมดประมาณ ๔๕ ปี

^๓ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๓๗.

๘.๓ พระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่น

ผู้ที่เดินทางไปประเทศญี่ปุ่น และได้มีโอกาสพบปะกับชาวญี่ปุ่นจำนวนมาก ตามสถานที่ต่าง ๆ นั้น คงได้พบพระญี่ปุ่นรวมอยู่ในจำนวนผู้คนเหล่านั้นด้วย แต่คงจะไม่ทราบว่าตนได้พบพระญี่ปุ่นที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยในฐานะนักธุรกิจ นักศึกษา เป็นต้น ก็อาจจะไม่ทราบว่าชาวญี่ปุ่นเหล่านั้นบางคนเป็นพระหรือภิกษุในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะพระญี่ปุ่นบางนิกายมีความเป็นอยู่เหมือนชาวบ้าน ดำเนินชีวิตปะปนอยู่ในสังคม ประกอบสัมมาชีพเหมือนประชาชนอื่นๆ เรื่องนี้จึงนับว่าเป็นลักษณะพิเศษอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนาแบบญี่ปุ่น

๘.๓.๑ ประวัติความเป็นมา

หนังสือประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยโบราณ ชื่อ “นิฮอนโช” บันทึกไว้ว่าพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศญี่ปุ่น ในวันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ.๑๐๕๕ อันเป็นปีที่ ๑๓ ในรัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิคิมเมอิ ซึ่งทรงเป็นจักรพรรดิ (มิกาโด) พระองค์ที่ ๒๔ ของญี่ปุ่น นี่เป็นบันทึกของราชการ แต่ตามข้อเท็จจริง พุทธศาสนาคงจะได้มาถึงญี่ปุ่นก่อนหน้านั้นแล้ว

ครั้งนั้น แผ่นดินเกาหลี ยังแบ่งแยกเป็น ๓ แคว้น แคว้นหนึ่งอยู่ฝ่ายเหนือ ชื่อโกมา (เรียกอีกอย่างว่าโกคูริโอ) อีกสองแคว้นอยู่ฝ่ายใต้ คือ ชิลลา (หรือซิลลา) อยู่ด้านตะวันออก แคว้นหนึ่ง กับกูยารา (หรือปีกเซ) อยู่ด้านตะวันตกแคว้นหนึ่ง สมัยนั้น ชาวเกาหลีคงจะได้ข้ามทะเลญี่ปุ่นเข้าในเกาะกิวชูภาคเหนือบ้างแล้ว ก่อนที่จะได้มีการรับรู้เป็นทางราชการตามบันทึกของราชการแล้วว่า กษัตริย์เซเมโอ แห่งแคว้นกูยาราได้ส่งราชทูตชื่อ นูริชิเกอิ มายังราชสำนักญี่ปุ่น ทรงแบ่งให้ราชทูตนำพระพุทธรูปทองเหลืองหุ้มทองคำ ๑ องค์ ราชธำมรงค์ และคัมภีร์พระสูตรต่างๆ พร้อมด้วยพระราชาสำนักหนึ่ง เข้าเฝ้าทูลถวายแด่พระเจ้าจักรพรรดิในพระราชสำนักนั้น พระเจ้าเซเมโอ ทรงพระรณาคูณแห่งพระสังฆธรรม แสดงทานิสงส์แห่งการบูชาพระพุทธรูป แดงลงความเป็นมาแห่งพระพุทธศาสนา นับแต่เผยแพร่พระสังฆธรรมให้ปรากฏกว้างขวางไกลออกไป สมตามพุทธทำนายว่า พระธรรมวินัยจักแพร่หลายมาทางทิศตะวันออก

เหตุการณ์ครั้งนี้ นับว่าเป็นการนำพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นเป็นครั้งแรกในทางราชการ นิฮอนโชกิ เล่าต่อไปว่า พระจักรพรรดิเกอิเมอิทรงพอพระทัยอย่างยิ่งถึงกับตรัสว่า “เรายังไม่เคยได้สดับคำสอนอันวิเศษหัตถ์จรรยาอย่างนี้มาก่อนเลย ... เราไม่เคยได้เห็นสิ่งใดมีความงดงาม ผ่องใส น่าอัศจรรย์ เหมือนดังพระพักตร์ของพระพุทธรูปองค์นี้”

จากนั้น พระองค์ได้ตรัสขอความเห็นจากบรรดาข้าราชการ สำนักทนายโศคาโนอิโนะเมะ สมุหนายกกราบทูลถวายความเห็น ว่า พระพุทธศาสนาจะต้องเจริญรุ่งเรืองด้วยดี ในประเทศญี่ปุ่น เช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาแล้วในประเทศอื่น

พระจักรพรรดิพระองค์ถัดมา พระนามว่าบิด้ทสึ เป็นโอรสของพระเจ้าเกอิเมอิ เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ.๑๑๑๕ มิได้ทรงใส่พระทัยในพระพุทธศาสนา เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว พระจักรพรรดิโยเมอิ ซึ่งเป็นพระอนุชาได้เสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นมิกาโดองค์ที่ ๓๑ พระเจ้าโยเมอิทรงเป็นพระจักรพรรดิพระองค์แรกที่ทรงประกาศความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา แต่เมื่อพระองค์เสด็จครองราชย์ไม่นานก็ประชวรหนัก เป็นเหตุให้ประชาชนเศร้าโศกมาก ได้พากันแสวงหาพระไปสวดถวายเพื่อให้หายประชวร และในครั้งนี้อเองได้มีบุรุษผู้หนึ่งชื่อกูรัตสูกุริโตะสุเนะ ออกบวชเป็นพระภิกษุ เพื่อมาสาธยายมนต์ ถวายพระจักรพรรดินับเป็นชายญี่ปุ่นคนแรกที่ได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาต่อมาเมื่อประชวรหนักลงอีก พระจักรพรรดิมีพระประสงค์ให้สร้างพระรูปพระพุทธเจ้า ยากุชินโยโร (พระโพธิ์ชัยคุรุ) พระนางซุยกุโ ซึ่งเพื่อกนิฏฐกคินี ได้ทรงรับภาระในการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ แต่พระจักรพรรดิได้สวรรคตก่อนที่การก่อสร้างพระพุทธรูปจะสำเร็จ

เมื่อพระเจ้าโยเมอิสวรรคตแล้ว ตระกูลโซคา ได้อัญเชิญพระเจ้าซุซุโนขึ้นครองราชย์ แต่พระองค์ครองราชย์ได้เพียง ๕ ปี ก็ถูกปลงพระชนม์เสีย เมื่อ พ.ศ.๑๑๓๕ ครั้นนั้นเป็นยามวิกฤติ ชุนนางจึงได้อัญเชิญพระนางซุยกุโ มะเหสีของพระเจ้าบิด้ทสึ และเป็นพระกนิฏฐกคินีของพระเจ้าโยเมอิ ขึ้นครองราชย์เป็นมิกาโด องค์ที่ ๓๓ นับเป็นพระจักรพรรดินีพระองค์แรก ในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น พระจักรพรรดินีซุยกุโ ได้ทรงสถาปนาเจ้าชายโชโตกุ โอรสของพระเจ้า

โยเมอี่ พระชนมายุ ๑๔ พรรษา เป็นมกุฎราชกุมาร และเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน มีสิทธิขาดในการว่าราชการทั้งปวง และเจ้าชายพระองค์นี้เอง ที่ได้ทรงวางรากฐานการปกครองของประเทศญี่ปุ่น สร้างสรรค์วัฒนธรรมและเชิดชูพระพุทธศาสนา ทำประเทศญี่ปุ่นให้เจริญก้าวหน้าอย่างพิเศษ ตลอดระยะเวลาที่ทรงบริหารราชการแผ่นดินอยู่ ๓๐ ปี เจ้าชายได้ทรงตั้งโรงเรียนประกาศธรรมนุญการปกครองอาณาจักร ทรงส่งราชทูตและนักศึกษาไปศึกษาวิชาจากประเทศจีน ทรงเร่งรัดการอุตสาหกรรมส่งเสริมการรักษายาบาลคนเจ็บไข้ ส่งเคราะห์คนกำพร้าและคนทุพพลภาพ ส่งเสริมการขนส่งและการสื่อสาร การคุ้มครองสัตว์ และโปรดให้รวบรวมประวัติศาสตร์ประเทศญี่ปุ่นขึ้นไว้ในวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๑๑๖๗ พระองค์ได้ประกาศพระจักรพรรดิราชโองการเชิดชูพระไตรรัตน์ คราวนี้พระพุทธศาสนาก็ประดิษฐานมั่นคงในญี่ปุ่น

๘.๓.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

ฐานะของพระพุทธศาสนาในประเทศญี่ปุ่นปัจจุบัน อาจมองเห็นได้จากตัวเลขสถิติเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นๆ กล่าวคือ ในจำนวนประชาชนญี่ปุ่น ๙๗,๑๘๖,๐๐๐ คน ใน พ.ศ. ๒๕๐๗ มีสถิติทางศาสนาของกระทรวงศึกษาธิการญี่ปุ่น ดังนี้

ศาสนา	จำนวนศาสนิก	จำนวนพระหรือนักบวช	วัด โบสถ์ ศาสนสถาน
ชินโต	๗๙,๖๘๙,๐๐๐	๒๐๕,๘๑๒	๗๙,๗๑๕
พุทธ	๗๓,๗๕๗,๐๐๐	๙'๕๑,๕๖๖	๗๖,๕'๓๖
คริสต์	๗๕'๒,๐๐๐	๑๖,๘๕'๒	๓,๑๕๕
ศาสนาอื่นๆ	๕,๓๕๓,๐๐๐	๑๙,๒๒๐	๖๗๐

พึงสังเกตว่า ตัวเลขชาวพุทธกับจีนไต้หวันมักจะซ้ำบุคคลกัน คือบุคคลเดียวกันนับถือสองศาสนา ก็ประการหนึ่ง ถ้าเทียบกับสถิติใน พ.ศ.๒๕๐๖ ตัวเลขศาสนิกชนโตลดลงจาก ๘๐ ล้าน มาเป็น ๗๕ ล้าน ของพุทธเพิ่มจาก ๖๕ ล้าน มาเป็น ๗๓ ล้าน ของคริสต์เพิ่มจาก ๗๑๒,๐๐๐ เป็น ๗๔๒,๐๐๐ คน ศาสนาอื่นๆ คงเดิมในจำนวนพุทธศาสนิกชน ๗๓ ล้านคนเศษนั้น แบ่งออกได้เป็นหลายนิกาย และชาวญี่ปุ่นเป็นนักคิดก้าวหน้า ชอบตั้งนิกายใหม่ๆ เพิ่มขึ้นเสมอ เมื่อสมัยเมกจิ ในญี่ปุ่นมี ๑๓ นิกาย กับนิกายสาขาอีก ๖๕ สาขา ตัวเลขนี้คงที่ตลอดสมัยเมจิ เพราะถูกบีบรัดด้วยนโยบายของประเทศจนถึงสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ รัฐบาลมีนโยบายรวบอำนาจ ตัวเลขยังลดลงเหลือ ๑๓ นิกาย ๒๕ สาขา หลังสงครามแล้วกิจการทางศาสนาเป็นอิสระ จึงเริ่มเกิดนิกายต่างๆ แยกออกไปเป็นอันมาก นิกายที่แยกสาขามากที่สุด คือ นิชิเรน ชินงอน เทนได และโจโด สาเหตุการแตกแยกสมัยหลังๆ นี้ส่วนมากเป็นเรื่องการเงิน หาใช่หลักธรรม ในนิกายไม่ ตามสถิติของกระทรวงศึกษาธิการพิมพ์เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๗ มีกลุ่มชาวพุทธทั้งที่เป็นนิกายสาขา และสาขาย่อย ต่างๆ รวมทั้งหมด ๒๓๔ หน่วย

๘.๓.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนา

๑. ด้านการเมืองการปกครองและสังคม

พระพุทธศาสนา ได้หยุดชะงักความเจริญก้าวหน้า เสมือนเป็นอัมพาตเรื่อยมาตลอดยุคโตงูวาระ เพราะเหตุนโยบายการปกครองของประเทศบีบคั้นโดยอ้อมไม่ให้พระสงฆ์มีความคิดริเริ่มใดๆ ครั้นถึงยุคเมจิสภาพการณ์ก็ยิ่งเสื่อมถอยลงบ้านเมืองหันไปเชิดชูลัทธิศาสนาชินโต เพราะลัทธิศาสนาชินโต สอนยกย่องพระจักรพรรดิ ให้เป็นอวตารของเทพเจ้า เป็นปูชนียบุคคลของประชาชน นับเป็นคำสอนที่เน้นประโยชน์แก่การปกครอง ลัทธิศาสนาชินโตจึงได้แตกแยกกับพุทธศาสนา พิธีกรรม ความเชื่อถือ และวัตถุที่เคารพ ในพระพุทธศาสนาถูกยกเลิกหมดไปจากราชสำนักของพระจักรพรรดิ ห้ามตั้งนิกายใหม่ ห้ามสร้างวัด เกิดมีนโยบายล้มล้างพระพุทธศาสนาขึ้น ศาสนาคริสต์เริ่มเริ่มเผยแผ่ออกได้อีก พร้อมกับกระตุ้นรับวัฒนธรรมตะวันตก

เมื่อพระพุทธศาสนาจะรักความเจริญอยู่ ครั้นถึงยุคเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ก็ตื่นตัวไม่ทัน การศึกษาสมัยใหม่ในฝ่ายประชาชนได้เจริญรุดหน้าอย่างรวดเร็ว พระสงฆ์ซึ่งสมัยหนึ่งเคยเป็นผู้นำประชาชนทางการศึกษา ทำหน้าที่เป็นครู อาจารย์ในทุกด้าน ก็ถูกทอดทิ้งให้ล้าหลังมิได้รับฐานะและความเคารพนับถือมากเท่าสมัยเดิม พวกปัญญาชนในเมืองใหญ่ไม่เคยมาใกล้วัด จะเข้าวัดก็ต่อเมื่อมีพิธีศพ น้อยคนนักจะมาฟังเทศนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิต

๒. ด้านการศึกษา

การศึกษาสมัยใหม่เจริญมากขึ้น พระพุทธศาสนาก็ถูกยกขึ้นมาศึกษาในแง่วิชาการและวัฒนธรรม ในฐานะเป็นปรัชญาตะวันออก นักศึกษาที่ไปเรียนต่อในยุโรป นำเอาความรู้วิชาบาลีและสันสกฤตเข้ามา พร้อมกับวิชาการอื่นๆ พระสงฆ์จึงเริ่มงานการศึกษาและวิจัยอย่างกว้างขวาง ตามวิธีการสมัยใหม่ แสวงหาตำรับตำรา คัมภีร์พระพุทธศาสนาภาษาต่างๆ มาไว้พร้อมบริบูรณ์ แต่งานค้นคว้าวิจัยเหล่านี้ก็ยังคงอยู่ในขอบเขตเป็นการศึกษาเพื่อความรอบรู้ เพื่อความเป็นนักปราชญ์ และในแง่วิชาการเท่านั้น พระสงฆ์นักายต่างๆ ยังคงทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมอันศักดิ์สิทธิ์อย่างโบราณ ทำการสาธยายพระสูตรตามแบบนิยายของตน และจัดพิธีกรรมประจำปีสำหรับประชาชนที่มาชุมนุมในงานประเพณี ชาวญี่ปุ่นยังรอดด้วยความหวังว่าเมื่อใดสักถึงเวลาที่มีผู้นำเอาพุทธศาสนามาก้าวออกมาสู่ฐานะอันเป็นที่ยอมรับในอารยธรรมสมัยใหม่อีกครั้งหนึ่ง

กิจการทางพระพุทธศาสนาที่เด่นและรุดหน้าที่สุดของญี่ปุ่น เห็นจะได้แก่การศึกษา นิกรายต่างๆ มีมหาวิทยาลัยของตนเอง พร้อมทั้งวิทยาลัย โรงเรียนประถมตลอดจนโรงเรียนอนุบาลเป็นอันมาก ปัจจุบันญี่ปุ่นมีมหาวิทยาลัยแห่งชาติ ๗๓ แห่ง มหาวิทยาลัยประชาภิบาล ๓๕ แห่ง และมหาวิทยาลัยเอกชน ๒๐๙ แห่ง มีนักศึกษา ทั้งหมด ๔๓๗,๖๐๐ คน ในจำนวนนี้มีมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา ซึ่งจัดเข้าในประเภทมหาวิทยาลัยเอกชน จำนวน ๑๖ แห่ง^๕

^๕ เรืองเดียวกัน, หน้า ๖๒-๑๐๒.

๔.๔ พระพุทธศาสนาในประเทศมองโกเลีย

๔.๔.๑ ประวัติความเป็นมา

ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ขนเผ่ามองโกล ซึ่งมีเจงกิสข่านเป็นประมุข ได้เรืองอำนาจขึ้นและรุกรานดินแดนต่างๆ แผลอำนาจออกไปอย่างกว้างขวาง ตั้งจักรพรรดิของมองโกลขึ้น สามารถชนะจีน ทิเบต และยังได้แผ่อำนาจไปยังยุโรปตะวันออก จักรพรรดิองค์ที่ ๔ ชื่อคุบไลข่านย้ายนครหลวงจากมองโกเลียไปตั้งที่ปักกิ่ง เมื่อ พ.ศ.๑๘๐๓ และตั้งราชวงศ์มองโกลของตนขึ้น เรียกว่า “ราชวงศ์หยวนหรือหยวน” พระพุทธศาสนาจึงเริ่มเข้าสู่มองโกเลียตั้งแต่นั้น โดยคุบไลข่านได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาแบบลามะของทิเบต

ประมาณ พ.ศ.๒๑๑๒-๒๑๓๒ สมัยพระเจ้าอัลตันข่าน พระองค์ทรงยาราธนา สอดนัมยาโซ ประมุขสงฆ์ทิเบตรูปที่ ๓ ไปยังประเทศมองโกเลีย ทรงเลื่อมใสในจริยาวัตรของลามะรูปนี้มาก ถึงกับเชื่อว่าเป็นอาจารย์ของคุบไลข่านกลับชาติมาเกิด จึงเรียกท่านว่า ทะไลลามะ ขุนนางในราชสำนักออกบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากมีผู้ศึกษาเป็นปราชญ์มากขึ้น สามารถช่วยกันแปลคัมภีร์จากภาษาทิเบตและสันสกฤตเป็นภาษามองโกล ทำให้ภาษาและวรรณคดีที่สำคัญของมองโกลรุ่งเรืองมากในยุคนี้ และทรงประกาศให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา ประจำชาติของมองโกล ใน พ.ศ.๒๑๒๐

๔.๔.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

ครั้นต่อมา ทะไลลามะองค์ที่ ๓ ถึงมรณภาพลง ปรากฏว่าพระนัดดา(หลาน)ของพระเจ้าอัลตัน ได้รับการคัดเลือกเป็นชาติใหม่ขององค์ทะไลลามะนั้น ข้อนี้ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์เกลูกปะของทิเบตกับชาวมองโกลแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และในระยะใกล้ๆ กันนั้นก็ได้เกิดมีตำแหน่ง “พระพุทธเจ้าองค์ที่ยังทรงชีพ” ขึ้น มีฐานะเป็นประมุขทางศาสนา และเป็นผู้นำของรัฐ สถิต ณ เมืองลู่คา (ปัจจุบันเป็นเมืองหลวงของสาธารณรัฐประชาชนมองโกเลีย เปลี่ยนชื่อเป็นอูลานบาเตอร์) มีฐานะสูงนับเป็นอันดับที่ ๓ ในพระพุทธศาสนานิกายลามะ รองจากทะไลลามะ และปันเชนลามะ ขึ้นตรงต่อองค์ทะไลลามะในทิเบต มีอำนาจมาก มีกฎหมายทรัพย์สินและการปกครองของตนเอง เป็นอิสระตายเป็นประเทศ หรือรัฐที่ซ่อนอยู่

ภายในอีกประเทศหรืออีกรัฐหนึ่ง และได้มีผู้เข้าบวชเป็นลามะจำนวนมาก เมื่อไม่นานมานี้มีผู้ประมาณว่าลามะมีจำนวนถึง ๑ ใน ๓ ของจำนวนพลเมืองที่เป็นชายทั้งหมด ศิกมีลามะอยู่ประมาณ ๑๕๐,๐๐๐ รูป (ใน พ.ศ.๒๕๖๘ มองโกเลียนอกมีประชากรราว ๖๕๕,๗๐๐ คน) นอกจากนั้นยังมีคนรับราชการใน “พระพุทธเจ้าองค์ที่ยังทรงชีพ” นั้นอีกราว ๑๕๐,๐๐๐ คน เท่ากับคณะสงฆ์มีอำนาจปกครองประชากรเกือบครึ่งหนึ่งของประเทศ เริ่มแต่จักรวรรดิสายดินแดนที่เป็นประเทศมองโกเลียก็แตกแยกลดน้อยลงไป ส่วนที่เป็นมองโกเลียในก็ตกไปเป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีน ส่วนที่เป็นมองโกเลียนอกได้ตกเป็นดินแดนของโซเวียตไปบ้าง ส่วนที่เหลืออยู่ก็ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยมแบบที่ได้รั้กอิทธิพลและความคุ้มครองจากโซเวียต เรียกว่าสาธารณรัฐประชาชนมองโกเลีย ปัจจุบันตำแหน่ง “พระพุทธเจ้าองค์ที่ยังทรงชีพ” ได้ขาดตอนไปแล้ว และจำนวนลามะทั่วประเทศลดลงเหลือเพียงประมาณ ๒๐๐ องค์ ปัจจุบันพระพุทธศาสนายังมีอยู่ในมองโกเลีย เพียงแต่อยู่ในความควบคุมของรัฐเท่านั้น

๘.๔.๓ แนวโน้มในอนาคต

พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแบบทิเบต ได้เข้าไปในมองโกเลียเมื่อกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และได้เจริญรุ่งเรืองเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๑๖๒-๒๒๗๒ ในสมัยของพระเจ้าอัลตันข่าน และเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมา แต่ในปัจจุบันค่อยๆ เสื่อมลง และอยู่ในความควบคุมของรัฐเท่านั้น อย่างไรก็ตามพระพุทธศาสนาจะเจริญได้ ต้องอาศัยฝ่ายอาณาจักรอุปถัมภ์ทำงานร่วมกัน พระพุทธศาสนาจึงจักยังอยู่และเจริญรุ่งเรืองต่อไป

๘.๕ พระพุทธศาสนาในประเทศอุซเบกิสถาน

๘.๕.๑ ประวัติความเป็นมา^๕

ประเทศอุซเบกิสถาน มีประชากรราว ๒๕ ล้านคนเศษ ประชากรส่วนมากนับถือศาสนาอิสลาม และศาสนาคริสต์เป็นบางส่วน เมืองหลวงชื่อทาชเคน (Tashken) สกุลเงิน คือ ซอม (Som) มีพื้นที่ราว ๔,๔๗,๔๐๐ ตารางกิโลเมตร เมื่อ ๓๐ ปีที่ผ่านมา ขณะที่อุซเบก

^๕ พระมหาดาวสยาม วชิราภิญโญ. *อรรถนิธานพระพุทธศาสนาในอัฟกานิสถาน*, (กรุงเทพฯ : เม็ดทรายพรินติ้ง, ๒๕๔๘).

สถานยังไม่แยกตัวออกมาจากโซเวียต กรมโบราณคดีของรัสเซียได้ขุดค้นเมืองโบราณหลายแห่ง และได้พบพุทธสถานตามเมืองทางภาคใต้ของประเทศที่ติดกับอัฟกานิสถาน เช่น เมืองสมารกันด์ (Smarkand) เมืองบูฆาร่า (Bukhara) เมืองเทอเมซ (Termez) เป็นต้น พุทธสถานถูกทำลายมาหลายช่วงทั้งภัยธรรมชาติ และที่สำคัญคือการทำลายจากกองทัพมุสลิม ตั้งแต่ พ.ศ.๑๒๐๐ (ค.ศ.๑๑๕๓) ทำให้พระพุทธศาสนาไม่อาจฟื้นคืนมาอีก เมื่อสิ้นสุดการเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพโซเวียต อุซเบกิสถานได้รักษาโบราณสถาน โดยถือว่าเป็นสิ่งมีค่า เพื่อย้อนอดีตก่อนที่มุสลิมจะเข้ามาพร้อมกับจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ทางพระพุทธศาสนา ภายในที่พระพุทธรูปนอน และพระพุทธรูปปางต่างๆ แต่น่าเสียดาย รัฐมนตรีที่เป็นหัวเหี่ยวหัวแรงในการบูรณะจัดสร้างโบราณสถาน ถูกลอบสังหารจากมุสลิมหัวรุนแรงทำให้งานชะงักไป และที่เมืองเทอเมซของอุซเบกิสถาน ได้ฉลองเมืองครบ ๒,๕๐๐ ปี รัฐบาลได้ให้ความรู้แก่ประชาชน ถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ก่อนที่มุสลิมจะเข้ามา ซึ่งเมื่อก่อนชาวเมืองทั้งหมดไม่ทราบว่ามีบรรพบุรุษของตนเองเป็นชาวพุทธ พระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองในประเทศของตนมาก่อน มีพุทธสถานหลายแห่ง มีเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ถ้าที่เจาะภูเขาอันเป็นที่บำเพ็ญสมณธรรมของพระสงฆ์ ชาวอุซเบกิสถานยังเคารพบูชาด้วยเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธศาสนา ได้แผ่เข้าไปยังอุซเบกิสถาน ก่อนประเทศทางซีกตะวันออก เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแต่ยังไม่เจริญมากนัก จนถึงสมัยพระเจ้ามิลินท์และพระเจ้ากนิษกะจึงได้เจริญรุ่งเรืองมาก บริเวณตอนใต้ล้วนเป็นอาณาเขตของพระมหา กษัตริย์ชาวพุทธทั้งสองพระองค์

ในยุคต้นพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเจริญรุ่งเรืองมากกว่าฝ่ายมหายาน สมัยต่อมาพระพุทธรูปที่ขุดพบจะเป็นพระโพธิสัตว์ วัชรปาณี และไทมปาณี ในขณะที่พระถังซัมจั๋งเดินทางเข้ามายังอินเดียผ่านอุซเบกิสถาน เห็นวัดแค่ ๒ วัด ในเมืองสมารกันด์ (เดิร์กสมมองโกล) นับถือศาสนาบูซาไฟ (โซโรอัสเตอร์) ขับไล่พระสงฆ์ยกกราชอาณาจักรเสมอ พระถังซัมจั๋งจึงได้ยื่นสาส์นแห่งกษัตริย์เกาหลี ซึ่งได้รับการปฏิบัติที่ดีจากกษัตริย์สมารกันด์ จนเกิดความศรัทธาเลื่อมใส สมาทานตนเป็นพุทธมามกะ แต่นั่นมาชาวเมืองหันมาเคารพนับถือพระพุทธศานามากขึ้น และพระองค์เป็นอุปถัมภ์การอุปสมบทพระสงฆ์ให้จำพรรษาทั้งสองวัดตลอดมา หลังพระถังซัมจั๋งกลับไปแล้วสถาน การณ์พระพุทธศาสนาในอุซเบกิสถานไม่ทราบแน่ชัด

๔.๔.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถาน พุทธสถานต่างๆ หรือบันทึกของพระถังซำจั๋งเคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้ว ในประเทศอุซเบกิสถานตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจนถึงศตวรรษที่ ๑๒ ถ้าวิเคราะห์ตามจำนวนพุทธสถานที่ขุดค้นได้ในปัจจุบันก็นับว่ามีความเจริญรุ่งเรืองไม่น้อย ปัจจุบันพุทธสถานที่สำรวจค้นพบหลายแห่งคือ

๑. พุทธสถานที่อำเภอแอร์ทาม (Airtam) ริมฝั่งแม่น้ำอุมู ทารยา (ดาร์ยา) (AMU DARYA) สังฆารามแห่งนี้ขุดค้นโดยนายวัลสันเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ (ค.ศ.๑๙๓๒) เขาได้พบพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ทั้งทำจากหินและดินเผา ป้ายพระพิมพ์ภาพนาคตนตรีทำจากปูนปั้น

๒. พุทธสถานสังฆาราม ๒ แห่งที่เมืองเทอเมซ (Termez) ทางทิศเหนือของเมืองราว ๑๘ กิโลเมตร สังฆารามทั้งสองแห่งนี้มีชื่อเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า การาเทปาและฟายาซเทปา ที่นี้นักโบราณคดีได้พบพระพุทธรูปหินดำสมัยคันธาระพร้อมพระพิมพ์แก้วขาวประทับนั่งได้ค้นพระศรีมหาโพธิ์ และยังพบภาชนะคล้ายไหโบราณมีจารึกอักษรสันสกฤตรายรอบทั้งหมดเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์เมืองเทอเมซ

๓. พุทธสถานดาลวาซิน (Dalvasin) ปี พ.ศ.๑๙๗๒ ได้พบโบราณสถานแห่งใหม่ที่ดาลวาซิน หลังการขุดค้นได้พบเครื่องใช้ที่ทำจากทองคำหลายรายการ เช่น ดุมหู กำไลมือแหวน หนักรวม ๓๖ กิโลกรัม เป็นต้น

๔. พุทธสถานหมู่บ้านดาลวาซินเปา (Dalvasinpao) ปี พ.ศ.๒๕๒๖ (ค.ศ.๑๙๘๓) ก็ได้พบสังฆารามแห่งใหม่ที่หมู่บ้านดาลวาซินเปา ห่างจากเทอเมซ ๑๒๐ กิโลเมตร ที่นี้ได้พบพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ที่แตกหักหลายองค์

๕. พุทธสถานคฟราซายาบ(Afrasayab) และเพนจิกেন্ট (Pendjikent) ทั้งสองแห่งพบที่เมืองสมารคันด์ ยังมีหลายแห่งที่ยังไม่ได้ขุดค้นใกล้เมืองสมารคันด์ นอกจากนั้นยังมีสังฆารามที่ซัลจายัน (Khajayan) ใกล้แม่น้ำสุรข่าน ทารยา สังฆารามทอปริก การา ใกล้เมืองเทอเมซ จนถึงปัจจุบันมีสังฆารามที่ค้นพบรวมทั้งหมดราว ๒๐ กว่าแห่ง เมืองที่พบพุทธสถานมากที่สุดคือเทอเมซ ดาซเกน และสมารคันด์ นักท่องเที่ยว หลายชาติทั้งที่เป็นชาวพุทธและนับถือศาสนาอื่น เช่น ญี่ปุ่น จีน ไต้หวัน เกาหลี ฮ่องกง ต่างนิยมมาท่องเที่ยวบริเวณแถบนี้

๘.๖ พระพุทธศาสนาในประเทศทิเบต^๖

๘.๖.๑ ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในทิเบต

ชาวทิเบตก่อนจะมานับถือพระพุทธศาสนาได้นับถือคติผีสาวเทวดาที่เรียกว่า ลัทธิบอนโป ต่อมากษัตริย์แห่งทิเบตชื่อสรองสันโป ได้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงเนปาลและเจ้าหญิงจีน พระพุทธศาสนาจึงได้เริ่มเข้าสู่ประเทศทิเบตเป็นยุคแรก

๘.๖.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

พระมหากษัตริย์องค์ที่ ๕ นับจากพระเจ้าสรองสันคัมโป ได้ยกฐานะพระศานตรักนิต แห่งมหาวิทยาลัยนาสันทา มาเผยแพร่ลัทธิธรรม แต่เวลานั้นเกิดมีภัยธรรมชาติและโรคระบาด ประชาชนทั้งหลายจึงเห็นว่าเป็นอาเภทเพราะลัทธิผิดแปลกเข้ามาสั่งสอนพระศานตรักนิตต้องกลับไปอินเดียและได้แก้ไขเหตุการณ์ด้วยการแนะนำให้อาราธนาพระปัทมสัมภวะผู้สั่งสอนพระพุทธศาสนาแบบตันตระ และถูกกษัตริย์ของประชาชน จนเหตุการณ์สงบเรียบร้อยแล้ว พระศานตรักนิต จึงกลับมาทิเบตและได้ปฏิบัติศาสนกิจเผยแพร่พุทธธรรมแปลคัมภีร์จนถึงมรณภาพในทิเบต

กษัตริย์ทิเบตพระองค์ต่อ ๆ มาแทบทุกพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา บางองค์ทรงเป็นปราชญ์รอบรู้ธรรมลึกซึ้ง วรรณคดีพุทธศาสนาได้เจริญมากขึ้น มีการจัดทำพจนานุกรมภาษาสันสกฤตที่เจดฉบับแรก เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๓๕๗ มีการเขียนประวัติศาสตร์ทิเบตฉบับแรก ในรัชกาลพระเจ้าราสปาเซน เป็นต้น เฉพาะกษัตริย์องค์หลังนี้ทรงมีพระราชศรัทธาแรงกล้าถึงกับทรงสยายพระเกศารองเป็นอาสนะให้พระสงฆ์นั่งล้อมแสดงธรรมถวาย แต่พระองค์ แต่ต่อมาเมื่อเหตุร้ายพระองค์ถูกลอบปลงพระชนม์ และกษัตริย์ผู้เป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธศาสนาขึ้นครองราชย์ได้ทำลายวัดกำจัดเนรเทศพระสงฆ์เป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดความเครียดแค้นอย่างมากจนถูกลอบปลงพระชนม์เมื่อ พ.ศ.๑๓๘๙ ครั้นแล้วพระสงฆ์ที่หลบหนีภัยภัยก็กลับคืนสู่ทิเบต คราวนี้อำนาจของพระสงฆ์กลับเข้มแข็งมั่นคงมากกว่าครั้งใดๆ ในกาลก่อน

^๖ คำว่า “ทิเบต” บางแห่งเขียน “ธิเบต” ภาษาอังกฤษเขียน “Tibet”

กาลล่วงมาถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พระอติสะ หรือที่ปึงกรศรีญาณ แห่งมหาวิทยาลัย
 วิกรมสีลาในแคว้นพิหาร ได้รับอาราธนาเข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในทิเบต เหตุการณ์ครั้งนี้
 นับว่าเป็นการนำพระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ทิเบตคราวใหญ่ อันทำให้พระพุทธศาสนา
 ประดิษฐานมั่นคงเป็นศาสนาประจำชาติของทิเบต และมีนิกายต่างๆ แยกกระจายออกไป
 นิกายเก่าที่นับถือพระปัทมสัมภวะนั้นต่อมาได้มีชื่อกำหนดแยกจำเพาะออกไปว่า “นิกายหมวกแดง”
 ส่วนคำสอนของพระอติสะเป็นแบบโยคอาจารย์ที่ผสมผสานคำสอนทั้งฝ่ายหีนยานและมหายาน
 เข้าด้วยกัน บังคับพระสงฆ์ให้ถือพรหมจรรย์ และไม่สนับสนุนไสยศาสตร์ต่างๆ ต่อมาได้มี
 นักปฏิรูปผู้ยิ่งใหญ่ของทิเบต ชื่อตสองเซปะ (เกิด พ.ศ.๑๙๐๑) พยายามหักคำสอนนี้ ตั้งนิกาย
 เกลูกปะหรือนิกายหมวกเหลืองขึ้น และได้สร้างพระพุทธศาสนาให้หมดจดจากลัทธิพิธีต่างๆ
 ส่วนในด้านวรรณคดีก็ได้มีการรวบรวมผลงานในด้านการแปลคัมภีร์เป็นภาษาทิเบตขึ้น เมื่อ
 พุทธศตวรรษที่ ๑๙ โดยจัดแบ่งคัมภีร์เหล่านั้น ออกเป็น ๒ หมวด คือหมวดพุทธพจน์
 มีผลงานแปล ๑๐๐ เล่ม กับหมวดธรรมวินัยมีผลงานแปล ๒๒๙ เล่ม คัมภีร์เหล่านี้
 ตกทอดมาถึงทุกวันนี้ เรียกกันว่า พระไตรปิฎก หรือคัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับทิเบต

๔.๖.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในทิเบต

พระสงฆ์ได้รับความยกย่องนับถือจากผู้ปกครองมองโกลว่าเป็นผู้นำทางจิตใจ และต่อมา
 ถือว่าเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองด้วยคราวที่สำคัญก็คือในรัชกาลกษัตริย์มองโกลชื่ออัลตันข่าน
 พระองค์ได้พบประมุขสงฆ์องค์ที่ ๓ ของนิกายนี้ ชื่อสอดนัมยาโส (พ.ศ.๒๐๘๙-๒๑๓๐)
 กษัตริย์อัลตันข่านเกิดความเชื่อว่า ท่านประมุขสงฆ์ผู้นี้เป็นอาจารย์ของพระองค์ในชาติก่อน
 เมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นกู่ไล่ข่าน จึงเรียกท่านยาโสว่า ทะเล (ตรงกับคำที่ใช้เรียกของ
 ทิเบตบัดนี้ว่า ทะไล หรือ Dalia แปลเป็นไทยมีเสียงตรงกับคำเดิม คือแปลว่าทะเล) แต่นั้นมา
 ก็เรียกประมุขสงฆ์ว่า ทะไลลามะ ทะไลลามะองค์ที่ ๕ ได้รับมอบอำนาจจากผู้นำมองโกลให้
 ปกครองประเทศทิเบตทั้งหมด พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมได้เจริญวัฒนาการสืบมา

สมัยทะเลลามะองค์ที่ ๗ มีนักบวชคริสต์ศาสนาเดินทางเข้าไป ความสัมพันธ์กับประเทศ
 จีนเดี่ยก็ได้จางหายและคณะสงฆ์เดิมในอินเดียก็เสื่อมไป ทิเบตจึงเข้าสู่ยุคของการปิดประตูอยู่
 โดดเดี่ยว ประสบความผันผวนและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ตามประวัติศาสตร์ยุคปัจจุบัน

สรุปท้ายบท

พระพุทธศาสนามีผู้นับถืออยู่ในหลายประเทศแต่ละประเทศ ย่อมมีสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน มีจิตต่างกัน หย่างไรก็ตาม ถึงพระพุทธศาสนาจะมีหลายนิกายแต่ก็มีจุดประสงค์เดียวกัน การจะก้าวเดินไปสู่จุดประสงค์สูงสุด จะได้ทั้งหมดหรือไม่ขึ้นอยู่กับความเพียรพยายามอย่างแรงกล้า มีพราหมณ์คนหนึ่งทูลถามพระพุทธเจ้าว่า “ในเมื่อนิพพานมีอยู่ ทางไปนิพพานมีอยู่ เพราะเหตุไร จึงมีคนบรรลุบ้าง ไม่บรรลุบ้าง” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “ถ้าเดินทางเถลไถลแวะโน้นแวะ นี่ก็ไม่บรรลุนิพพาน ถ้าพวกท่านไม่แวะฝั่งโน้นฝั่งนี้ ไม่จมน้ำ ไม่เกยบก ไม่ถูกจับตัวได้ หรือไม่ถูกกระแสน้ำพัดเหนี่ยวรั้งไว้ พวกท่านจักโน้มไปสู่นิพพาน...”

ในกรณีเกิดการโต้แย้งกันว่าจุดประสงค์ของลัทธิที่ตนนับถืออยู่นั้นถูกต้อง ลัทธิ นิกายอื่น ไม่ถูกต้อง นั้นเป็นคำโต้แย้งของคนที่ยังไม่ถึงจุดหมายอย่างแท้จริง ถ้าถึงจุดหมายสูงสุดอย่างแท้จริง จะไม่มีคำโต้แย้งเรื่องนิพพานในพระพุทธศาสนา นิพพานที่แท้จริง มหายานให้คำว่า “อนิรวจนิยะ” แปลว่า พุดไม่ได้บรรยายไม่ถูก คนที่บรรลุนิพพาน ย่อมไม่พุดโต้แย้ง

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายการขยายตัวของพระพุทธศาสนาเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ มองโกเลีย ปูณ เกาหลี จีน อุซเบกิสถาน ทิเบต พร้อมยกตัวอย่างประกอบ
๒. จงอธิบายถึงสาเหตุการแตกแยกนิกายของพระพุทธศาสนาว่ามีสาเหตุมาจากเรื่องใด
๓. มีผู้กล่าวว่านิกายเถรวาทกับนิกายมหายานเปรียบเสมือนปีกของนก นกจะบินบินไปสู่ที่ต่างๆ ได้ต้องอาศัยปีกทั้งสองข้าง พระพุทธศาสนาก็คำนึงนิกายทั้งสองนี้แผ่ขยายไปยังนานาประเทศทั่วโลก ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร

บทที่ ๙

พระพุทธศาสนาในยุโรป – อเมริกา

บรรจง โสคติ

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกประวัติพระพุทธศาสนาในทวีปยุโรปได้
๒. บอกประวัติพระพุทธศาสนาในทวีปอเมริกาได้
๓. อธิบายสภาพการณ์พระพุทธศาสนาในยุโรปในปัจจุบันได้
๔. อธิบายสภาพการณ์พระพุทธศาสนาในอเมริกาในปัจจุบันได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- พระพุทธศาสนาในทวีปยุโรป
- พระพุทธศาสนาในทวีปอเมริกา

การศึกษาประวัติพระพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก มีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เนื่องจากเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่สำหรับการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย การเคลื่อนตัวเข้าไปในตะวันตกของพระพุทธศาสนา เท่าที่มีหลักฐานยืนยันได้เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปี มาทีเื่อง ดังนั้น ข้อมูลในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ประวัติความเป็นมา สภาพการณ์ในปัจจุบัน อิทธิพลของพระพุทธศาสนาตลอดถึงแนวโน้มในอนาคต ยังมีข้อมูลน้อยอย่างไรก็ตามการศึกษาในบทนี้จะทำให้เราทราบถึงภาพรวมของพระพุทธศาสนาในเวทีโลกได้กว้างขึ้น ทำให้มีความมั่นใจในกระบวนการทัศน์แบบพุทธว่าจะเป็นดัชนีชี้นำสันติภาพแก่มวลมนุษยชาติ

ในบทนี้ มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในซีกโลกตะวันตกเฉพาะทวีปยุโรปและอเมริกา ในลักษณะเป็นการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเท่านั้น

ภาพที่ ๑ แผนที่ทวีปยุโรป

๔.๑ พระพุทธศาสนาในทวีปยุโรป

ยุโรปเป็นทวีปที่มีพื้นที่ไม่ใหญ่โตกว้างขวางเมื่อเทียบกับทวีปอื่นๆ แต่มีประชากรที่หนาแน่น มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ประชาชนนับถือศาสนาคริสต์เป็นหลักมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน^๑ ศาสนาพุทธจึงเป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวยุโรป ลักษณะทั่วไปของคนในทวีปยุโรป

^๑ คำคว่ำเพิ่มเติมในพระกรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), มองสันติภาพโลกผ่านภูมิพลวัฒนธรรมโลกาภิวัตน์. พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕-๑๑๖.

มีวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา จึงค่อนข้างเข้ากันได้ดีกับหลักการทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งให้เสรีภาพทางความคิด สนับสนุนการใช้เหตุผล การศึกษาในหัวข้อนี้มุ่งศึกษาถึงประวัติความเป็นมา สภาพการณ์ปัจจุบัน อิทธิพล และแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในทวีปยุโรป โดยมีสาระดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ประวัติความเป็นมา

การขยายตัวของพระพุทธศาสนาไปสู่ตะวันตกมีมาตั้งแต่ยุคโบราณ ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชตั้งแต่สมัย พงศาวดาร ๒๖๖ ใ้ให้ทัศนะว่า “พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนตะวันตกตั้งแต่เมื่อราวตติยสังคายนในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ ที่มีการส่งสมณทูตไปยังนอกชมพูทวีปครั้งแรก”^๒ แต่ก็ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าพระพุทธศาสนาคลื่นแรกนั้นรุ่งเรืองและขยายตัวออกไปกว้างไกลแค่ไหน ในครั้งนั้น หากข้อมูลนี้ถูกต้องนั้นก็แสดงว่ากระแสแห่งพระพุทธศาสนาได้เป็นที่รู้จักของชาวตะวันตกมานานแล้ว มีข้อมูลจากวรรณกรรมของผู้รู้ชาวตะวันตกบางท่านให้ความเห็นเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าว่า “บรรดาชาวอินเดียที่เชื่อถือปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าต่างก็พากันสรรเสริญเยินยอ ถึงพระพุทธคุณต่าง ๆ นานา และให้เกียรติพระพุทธองค์ว่าเป็นเทพเจ้า”^๓ มีข้อมูลอ้างถึงการทำลายพระพุทธศาสนาว่า “สงครามศาสนาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ เรียกว่าสงครามครูเสด ทำให้พระพุทธศาสนาถูกทำลายจากประเทศลิทัวเนีย เอสโตเนีย โครเอเชีย โดยมีมือของกองทหารเพื่อพระคริสต์ของเยอรมัน”^๔ พันเอก(พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์ ให้ทัศนะว่า พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา เมื่อ มาร์โค โปโล เดินทางกลับประเทศอิตาลีได้เขียนหนังสือ Description of the World เล่าเรื่องพระพุทธศาสนาในประเทศจีน พ.ศ.๒๓๘๗ อาเธอร์ โชเปนเฮอว์เมอร์เผยแพร่หนังสือปรัชญา The World as Will and Representation สดุดีพระพุทธศาสนาอย่างสูงส่ง พ.ศ.๒๔๑๖ ดร.เจมส์ มาร์ติน เบิลส์ ปราชญ์อเมริกันนำหนังสือ Controversy at Panadura or Panadura Vadaya ไปพิมพ์เผยแพร่ในประเทศสหรัฐอเมริกา

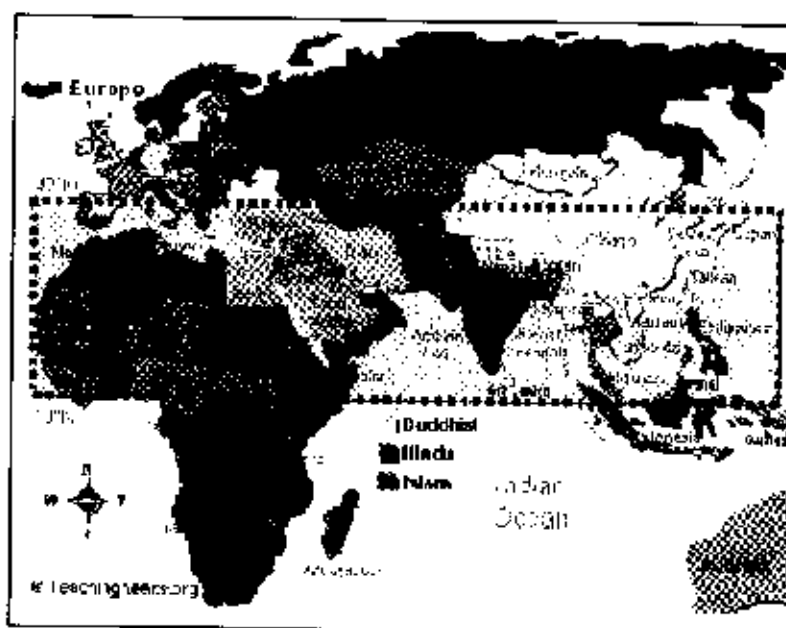
^๒ เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๔), หน้า ๑๖๕.

^๓ เอกสารประกอบการศึกษาวาริช, พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศต่างๆ, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐๓.

^๔ เอกสารประกอบการศึกษาวาริช, พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศต่างๆ, หน้า ๓๐๓.

ประชาชนในภาคพื้นทวีปยุโรปและอเมริกาตื่นเต้นและสนใจอ่านกันมาก พ.ศ.๒๔๒๒ เซอร์เอดวิน อาร์โนลด์ เขียนหนังสือ “ประทีปแห่งทวีปเอเชีย” พรรณนาพระพุทธประวัติและหลักพุทธศาสนาธรรม^๕

จากหลักฐานที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้ขยายตัวเข้าสู่ยุโรปมานานแล้ว โดยเริ่มตั้งแต่ยุคโบราณเป็นต้นมา แต่ข้อมูลที่ยืนยันถึงพัฒนาการของศาสนาพุทธในยุคนี้ขาดหายไป หลักฐานยืนยันการเข้าไปยังดินแดนตะวันตกได้มั่นคงคือวรรณกรรมของชาวยุโรปที่บันทึกเรื่องราวของศาสนาพุทธ ชาวตะวันตกหันมาสนใจในกันเนื่องมาจากหลักการอันลึกซึ้งของศาสนาพุทธ ที่แปลกแตกต่างไปจากศาสนาดั้งเดิมที่นับถือกันอยู่เหตุการณ์ดังกล่าวนี้เกิดขึ้นช่วงหลังยุคล่าอาณานิคม นอกจากนี้ยังมีชาวยุโรปอีกหลายท่านที่พูดถึงเรื่องของพระพุทธศาสนาในยุโรปดังที่ เอดเวิร์ด คอนซ์ (Edward Conze) ให้ความเห็นว่า

ภาพที่ ๒ แสดงการขยายตัวของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานเข้าไปยังยุโรป

^๕ พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์, เวนิสตะวันตกภาพพุทธ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า คำนำ.

ในขณะที่ฐานที่มั่นของพระพุทธศาสนาในตะวันออก ถูกทำลายไปฐานแล้วฐานเล่า ก็ได้มีบางสิ่งมาชดเชยเช่นกันตรงที่ว่า พระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายเข้าไปยังประเทศตะวันตกอย่างช้าๆ แต่มั่นคง โดยมีกระบวนการซึมซับอยู่ ๓ ระดับ คือ ปรัชญา วิชาการ และนิกาย

๑. ระดับปรัชญาเริ่มขึ้นโดย อาเธอร์ โชเพินฮาวเยอร์ (Schopenhauer) ในปี พ.ศ. ๒๓๖๒ และได้มีอิทธิพลต่อนักคิดรุ่นต่อๆ มา เช่น เบอร์กซอง เฮเลนา เปร์โดวนา บลาวัตสกี ริเคิร์ท จัสแปร์รอส วิตเกนสไตน์ และไฮเดกเกอร์ เขาเหล่านี้ได้รับอิทธิพลไปจากพระพุทธศาสนา และเมื่อยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมา มีวรรณคดีต่างๆ ที่พูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างระบบความคิดทางพระพุทธศาสนากับนักคิดสมัยใหม่ของยุโรปต่างๆ มากมาย

๒. ระดับวิชาการ ในช่วง ๑๕๐ ปี ที่ผ่านมา มีเอกสารเกี่ยวกับประวัติพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ทั้งรูปแบบของวรรณคดีและศิลปะ เช่น รัสเซย์ศึกษาที่คณะพุทธแบบไซปรีเยย์ รัส เดวิดส์ (Rhys Davids) ศึกษาพระพุทธศาสนาแบบลังกา ชาวฝรั่งเศสศึกษาวรรณกรรมในเวียดนาม ต่อมาอเมริกา ก็สร้างวิทยาลัยภาษาตะวันออกขึ้นในกองทัพและขยายตัวออกไปในมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วอเมริกา พระพุทธศาสนาได้พิสูจน์ตัวเองถึงความมีตัวตนของวัฒนธรรมอินเดียมากที่สุด ไม่มีแนวคิดแบบเอเชียแนวใดที่ได้รับความสนใจในยุโรปมาก เช่นกับแนวคิดทางพุทธ ไม่มีศาสนาอื่นใดที่จะดึงดูดความสนใจของกลุ่มนักวิชาการ นักปรัชญา ระดับหัวกะทิทั้งหลาย ไม่เพียงแต่ยอมคลุกคลีกับภาษาที่ยากที่พระพุทธศาสนาแฝงอยู่เท่านั้น แต่ผู้ที่มีจิตใจสูงส่งก็ได้ยอมลดตัวลงมาเพื่อเรียนความหมายของความอ่อนโยน ความลึกซึ้งของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

๓. พระพุทธศาสนาในรูปนิกายแบบชาวบ้าน ได้ผุดขึ้นเกือบ ๘๐ ปีมาแล้วส่วนใหญ่เกิดขึ้นในประเทศที่นับถือนิกายโปรเตสแตนต์ นิกายพุทธก่อตัวขึ้นมาจากนิกายนอน คอนฟอรมิสต์เล็กๆ เน้นการปฏิบัติกัมมัฏฐานและประสบการณ์ทางจิต เพื่อประสิทธิภาพในการทำงานเพื่อชีวิตหมดจด ในช่วง ๒๐ ปีที่ผ่านมากลุ่มนี้ได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งจำนวนผู้นับถือและฐานะทางเศรษฐกิจ หนังสือของ ไตเซต ไตดาโร ชูชูกิ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ทำให้เกิดความตื่นตัวมากยิ่งขึ้น มีการไหลบ่าของกระแสหนึ่งชื่อว่า “เซ็น” อย่างไรก็ดีตามชาวพุทธแบบนิกายนี้จะสนใจอยู่เฉพาะกับกลุ่มของตัวเอง มีผลกระทบต่องานสังคมโลกโดยภาพรวมน้อยมาก ไม่มีใคร

สามารถประเมินศักยภาพของชาวพุทธกลุ่มนี้ได้ ทุกๆ อย่างดูคลุมเครือไปหมด ไม่ว่าจะเป็นจำนวน แหล่งเงินทุน สถานภาพทางสังคมของสมาชิก แรงจูงใจ ความก้าวหน้าในการพัฒนาจิตใจ หลักคำสอนหรือขอบเขตที่มีอิทธิพล^๖

ลักษณะการเคลื่อนไหวตัวของพระพุทธศาสนาไปยังประเทศตะวันตกนั้น ในคราวประชุมสมทวง ๒๕ พุทธศตวรรษ มีการนำเสนอข้อมูลทางวิชาการสอดคล้องกับข้อมูลข้างต้นว่า

เมื่อพิจารณาตามประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนาแผ่ไปสู่ตะวันตกเองตามธรรมชาติ ไม่มีการวางโครงการล่วงหน้า โดยที่ศาสนาและวัฒนธรรมตะวันออกทยอยมาถึงพระพุทธศาสนาด้วยแรงใจสนใจของนักปราชญ์ทางตะวันตกมาก ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ได้บรรจุภาษาสันสกฤตบาลี จีน และทิเบต เข้าในหลักสูตรการศึกษา ต่อมาได้มีการพิมพ์และแปลคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก นักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงได้สนใจศึกษาพระพุทธ ศาสนา เช่น แม็ก มุลเลอร์ (Max Muller) ได้พิมพ์หนังสือพระไตรปิฎกทั้งฉบับตะวันออก ทั้งจากยุโรป และหนังสือสำคัญๆ อีกหลายเล่ม ริส เดวิดส์ ได้พิมพ์พระไตรปิฎก และหนังสือพระพุทธศาสนาอื่นๆ ทั้งยังได้ตั้งสมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society) เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ (Sir Edwin Arnold) เขียนหนังสือ “ประทีปแห่งเอเชีย” (Ligh of Asia) เป็นต้น ในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ พระพุทธศาสนาไม่เพียงแต่เป็นที่สนใจของนักปราชญ์และนักประวัติศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นที่น่าสนใจของประชาชน ผู้สนใจผู้แสวงหาศาสนา และแนวทางดำเนินชีวิตที่ดีกว่าศาสนาคริสต์ด้วย โรว์เลนเฮาเออร์ ได้ประกาศตนเป็นพุทธศาสนิก และเขียนหนังสือแพร่หลายไปทั่วยุโรป แต่พระพุทธศาสนาเพิ่งตั้งลงมั่นคงในตะวันตกเมื่อตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ นี้เอง เกิดสมาคมต่างๆ อย่างแพร่หลายช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในปัจจุบันนี้อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาได้ตั้งลงมั่นคงในทุกภูมิภาคของโลกตะวันตก แม้ผู้นับถือจะมีจำนวนน้อย แต่อิทธิพลของพระพุทธศาสนาก็แผ่ไปกว้างขวางมาก ตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา^๗

พระพุทธศาสนาคลื่นใหม่ที่ขยายเข้าไปยังดินแดนตะวันตกเริ่มขึ้นในยุคใหม่ เป็นช่วงของการล่าอาณานิคมของชาวยุโรปเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ อันได้แก่ ประเทศ

^๖ Edward Conze, A Short History of Buddhism, แปลโดยสมหวัง แก้วสุโขง, (เชียงใหม่ : ภาควิชาปรัชญาและศาสนา, คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, มปป.), หน้า ๑๙๑-๑๙๔.

^๗ ไวกอย, พีแอส, พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่ล่วงแล้ว, รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนาพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย, ๒๕๔(๔), หน้า ๔๕๓-๔๕๔.

อังกฤษ ฝรั่งเศส เป็นต้น เมื่อเข้ามาครอบครองดินแดนเอเชียแล้วสนใจพระพุทธศาสนา จากนั้นกลุ่มประเทศตะวันตกก็เริ่มหันมานับถือพระพุทธศาสนามากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งมีทั้งพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ส่วนลักษณะการศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนาของชาวตะวันตกมักศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัยแล้วนำไปสู่การฝึกปฏิบัติขัดเกลา และเกิดองค์กรพุทธขึ้น ซึ่งต่างจากตะวันออกศึกษาพระพุทธศาสนาในรูปแบบทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต

หากสรุปในประเด็นด้านประวัติความเป็นมาได้ว่า พระพุทธศาสนาแพร่หลายเข้าสู่ยุโรปตั้งแต่เมื่อไรไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน ลักษณะการขยายตัวของพระพุทธศาสนาเท่าที่มีหลักฐาน เริ่มจากความสนใจของปัจเจกบุคคลชาวยุโรป จากนั้นก็ขยายตัวเป็นองค์กร ตลอดถึงการเคลื่อนตัวของกลุ่มชาวพุทธจากภูมิภาคตะวันออกเข้าสู่ยุโรป ทำให้เกิดชุมชนชาวพุทธขึ้น ชาวตะวันตกบางคนมีความศรัทธาแรงกล้าว่าเห็นพระภิกษุ แล้วทำการเผยแพร่ในแถบประเทศภูมิภาคของตน มีการศึกษาแล้วเรียบเรียงวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาขึ้นในสถาบันทางการศึกษาบางแห่งจัดให้มีการศึกษาวิชาพระพุทธศาสนา เกิดงานเขียนวิชาการด้านพระพุทธศาสนามากขึ้น

๕.๑.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

ในปัจจุบันมีชาวยุโรปหันมานับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีทั้งที่เป็น ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา เช่น ที่ประเทศอังกฤษ จากรายงานในวารสารทางสายกลางของพุทธสมาคมลอนดอนระบุว่า มีสมาคมองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่ในประเทศอังกฤษ ประมาณ ๓๐ แห่ง เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา นอกจากนี้ได้สร้างวัดพุทธประทับซึ่งถือเป็นวัดแรกของไทยในยุโรป มีชาวพุทธไทยและชาติอื่นๆ มาประกอบกิจกรรมภายในวัดอยู่เสมอ ในระยะต่อมามีการสร้างวัดต่างๆ เพิ่มขึ้น รวมทั้งหมด ๘ วัด ที่ประเทศเยอรมัน ในปัจจุบันชาวเยอรมันได้นับถือพระพุทธศาสนาในส่วนของเนื้อหา โดยเฉพาะด้านปรัชญาพุทธ ปฏิบัติ วิปัสสนากัมมัฏฐาน มากกว่าสนใจในด้านรูปแบบและพิธีกรรม เขาเข้าถึงพระพุทธศาสนาด้วยสติปัญญาของตนเอง แม้จะไม่ปรากฏวัดวาอารามมากมายก็ตาม ประเทศอื่นๆ ในยุโรปก็มีการเปิดรับพระพุทธศาสนามากขึ้น

ปัจจุบันพระพุทธศาสนากระจายอยู่ทั่วทวีปยุโรปเกือบทุกประเทศ โดยนับจำนวนประเทศที่ได้รับเชิญมาประชุมชาวพุทธนานาชาติเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๙ ที่ผ่านมามีถึง ๑๘ ประเทศ ได้แก่ เดนมาร์ก ฟินแลนด์ ไชล์แลนด์ รัสเซีย สวีเดน อังกฤษ เยอรมัน

ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ออสเตรีย สวิตเซอร์แลนด์ โครเอเชีย โรมาเนียอิตาลี สเปน ตากิกิสถาน ยูเครน

พระพุทธศาสนาแบบไทยได้พัฒนาขึ้นในประเทศตะวันตก และมีความมั่นคงเข้มแข็งหลากหลายชั้นเรื่อย จากมุมมองของพระสงฆ์ที่เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุโรปให้ทัศนะว่า “อังกฤษเหมาะที่จะเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลไปในตะวันตกได้ เพราะมีปัจจัยหลายประการที่เหมาะสม เช่น อังกฤษเป็นประเทศที่ไม่ใหญ่โตมากนัก การติดต่อกับนานาชาติกับประเทศอื่นๆ แปรยุโรปและอเมริกาสะดวก พระพุทธศาสนาก็ไม่ใช่ของใหม่ที่เดี๋ยวลำหรับประเทศอังกฤษ และยังเป็นที่ยอมรับในหมู่ปัญญาชนว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีเหตุผลน่ารับฟัง มีคำสอนที่ละเอียดลึกซึ้ง ประกอบกับในปัจจุบัน การทำสมาธิ หรือ Meditation ได้รับความสนใจจากคนทุกระดับในสังคม เพราะเห็นว่าย่างน้อยก็เกื้อหนุนคลายความตึงเครียด ซึ่งมักเป็นปัญหาของคนในสังคมที่เจริญในด้านวัตถุแล้ว แต่ละเลยทางด้านการพัฒนาจิตใจ อนึ่ง ในปัจจุบันชาวตะวันตกกำลังมีความวิตกกังวลอย่างมากเกี่ยวกับสภาพความเสื่อมโทรมของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมีความรู้สึกลึกซึ้งประทับใจในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นการดำเนินชีวิตให้กลมกลืนกับธรรมชาติ ให้มีความเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์ หลายคนจึงเห็นว่า พระพุทธศาสนาเข้าได้ดีกับอุดมการณ์ของคนที่มีความเป็นห่วงต่อสถานการณ์ของโลกปัจจุบัน”^๔

กลุ่มสมาคมสมณะในประเทศอังกฤษรายงานว่า “การสอนสมาธิแนวดั้งเดิมของไทย คือ อานาปานสติ สมณะและวิปัสสนา ที่ลอนดอนได้รับความนิยมมาก ปี พ.ศ.๒๕๔๘ มีการเปิดสอนปฏิบัติสมาธิตามที่ตั้งต่าง ๆ กว่า ๒๐ แห่งทั่วประเทศอังกฤษ และยังมีที่เวลส์ แคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกาด้วย...”^๕ นอกจากนั้นสาขาของสมาคมที่แคมบริจ ลอนดอนและแมนเชสเตอร์ มีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับแนวทางปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบไทยมาเป็นเวลาหลายปี โดยมีสมาชิกหลายท่านเดินทางไปเมืองไทยเพื่อปฏิบัติกัมมัฏฐานให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเป็น

^๔ พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), **ลุลอมณี**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑๙.

^๕ พอล เดบนิสสัน, ดร. “ความเป็นมาของสมาคมสมณะ”, ในมหาสมัชชุตตร, รวบรวมโดยพระมหาเหล่าประชาราษฎร์, (วัดพุทธวิหารแอสตัน ประเทศอังกฤษ, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔.

ระยะ ในทำนองนี้ ความสัมพันธ์ที่มีอยู่แล้วก็จะแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และทำให้ความสัมพันธ์ใหม่พัฒนาต่อไป^{๑๐}

จากหลักฐานดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานที่แผ่ขยายไปในทวีปยุโรปมีพัฒนาการและได้รับการตอบรับที่ดี ชาวยุโรปให้ความสนใจพระพุทธศาสนาในด้านเนื้อหาเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ประยุกต์ใช้ในด้านฝึกปฏิบัติสมาธิ พัฒนาจิตปัญญา และหลักการทางพุทธศาสนาก็เข้าได้ดีกับวัฒนธรรมการแสวงปัญญาของชาวยุโรป เพราะหลักการพุทธศาสนาเน้นการใช้เหตุผล ให้อิสระทางความคิด ไม่ผูกขาด ดังนั้นแม้ศาสนาพุทธจะเป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวยุโรป ยังไม่เป็นที่แพร่หลายขยายวงกว้างทางสังคม แต่ก็ค่อนข้างเข้ากันได้กับภูมิปัญญาแบบฝรั่ง มีคุณค่าต่อชีวิตปัจเจกบุคคลและสิ่งแวดล้อม จึงหาข้อกล่าวได้ว่าสภาพการณ์ปัจจุบันของศาสนาพุทธในยุโรปเป็นช่วงของการเริ่มต้นที่ได้รับการยอมรับและมั่นคง การไม่ได้รักปฏิบัติและต่อต้านนับเป็นโอกาสที่ดีของพระพุทธศาสนา ที่จะเติบโตในแผ่นดินยุโรปต่อไป

ภาพที่ ๓ ภาพแสดงวิถีชีวิตชาวพุทธไทย

^{๑๐} พอล เดนนิสสัน, ดร. "ความเปี่ยมมาของสหประชาชาติ", ไบรอนส์มัยสุค, รวบรวมโดย พระมหานพพร ประชากรณีย์, หน้า ๓๖.

๔.๑.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาในยุโรปยังอยู่ในช่วงเริ่มต้น จึงยังไม่มีอิทธิพลกว้างไกลมากนัก จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มชาวพุทธแถบเมดิเตอร์เรเนียนที่อพยพเข้าไปอยู่ในยุโรปเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้วัดเป็นแหล่งนัดพบปะ ประกอบพิธีกรรมสำคัญๆ เป็นศูนย์รวมวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบเอเชียในต่างแดน นอกจากนี้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนายังเป็นปรัชญาชีวิตที่ลึกซึ้ง ให้โลกทัศน์ชีวิตที่คนส่วนกลุ่มชาวพุทธที่เป็นชาวยุโรปบางท่านบางกลุ่มที่เห็นความสำคัญก็เปลี่ยนรูปแบบชีวิตมาเป็นชาวพุทธ ใช้หลักกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักปรัชญาดำเนินชีวิต อาจกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาในยุโรปมีอิทธิพลด้านแนวคิด หลักดำเนินชีวิตหลักปฏิบัติชัดเจน ด้านการศึกษา ด้านสังคม และวัฒนธรรม ในวงที่จำกัดเฉพาะกลุ่มของตน ยังไม่มีอิทธิพลในระดับการเมืองหรือวงกว้างออกไป โดยเฉพาะด้านวิปัสสนากัมมัญฐานซึ่งเป็นที่สนใจของชาวตะวันตกมาก มีข้อมูลบอกว่า ปัจจุบันประเทศตะวันตกได้นำวิธีการแบบพุทธมาสอนประยุกต์ใช้ในท่ามกลางหลาย ๆ วิธีที่แพร่หลายไปยังตะวันตก วิถีวิปัสสนากัมมัญฐานก็เป็นวิธีหนึ่งที่แพร่หลายสู่ตะวันตก^{๑๑}

ชาวตะวันตกเกิดความสนใจและศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมตะวันออกอย่างจริงจังทำให้เกิดองค์กรทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญๆ ขึ้น โดยเริ่มต้นจากสถาบันการศึกษา สมาคมชาวพุทธ และองค์กรของคณะสงฆ์ ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

๑. สถาบันการศึกษา : พระพุทธศาสนาในตะวันตกก่อเกิดจากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่บรรจุวิชาการด้านตะวันออก จากนั้นก็มีนักคิดนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนามีความศรัทธาบางท่านก็ออกมาเป็นภิกษุ บางท่านก็เขียนหนังสือ แปลคัมภีร์ แล้วขยายตัวขึ้นเป็นกลุ่ม องค์กร

๒. สมาคม (กลุ่มชาวพุทธ) : เกิดจากความมุ่งมั่นของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร และอื่นๆ การดำเนินการของสมาคมให้อยู่ได้ ความเข้าใจพื้นฐานของสังคมตะวันตก ทุกชีวิตทุกองค์กรต้องอยู่ภายใต้กฎกติกาเงื่อนไขเดียวกัน คือระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ผูกพันทุกอย่างให้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันโดยใช้ตัวเชื่อมคือ ระบบเงินตรา ในลักษณะนี้จึงไม่มีองค์กรใดจะอยู่อย่างอิสระอย่างปราศจากการเกี่ยวพันกับสิ่งอื่น การขยายตัวของพระพุทธศาสนาในสังคมเงินตรา จึงกระทำไม่ได้ภายใต้เงื่อนไขของระบบทุนนิยมที่มีโครงสร้างเครือข่ายโยงใยทั่วถึงกันหมด การจะพัฒนาองค์กรพระพุทธศาสนาในยุคสังคมโลกาภิวัตน์ให้เติบโต จาก

^{๑๑} บรรจง โสตาดี, การใช้ธรรมะในวิถีสอนหลวงพระโณภูณเถระ, (ชา สุภัทโท), วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๒.

เขียนให้เปลี่ยนแปลงไปและแตกต่างกันจึงไม่อาจทำในรูปแบบเดิมเหมือนดังในอดีต และเหมือนกับที่เคยทำในช่วงสังคมโบราณที่มอบหมายให้สมณะพูดทำหน้าที่ การเติบโตของพระพุทธศาสนาในยุโรปลักษณะเช่นนี้อาจสอดคล้องและเหมาะสมตามบริบทของโลกปัจจุบันนี้ก็ได้

๓. องค์การสังฆะ : ในสมัยโบราณการขับเคลื่อนของพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ อาศัยการทำหน้าที่ของพระสงฆ์ (สมณทูต) เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์สายเถรวาทหรือมหายาน ถือว่าเป็นกลไกหรือหน้าที่สำคัญในการผลักดันให้พระพุทธศาสนาขยายตัวไปทั่วสารทิศ จะเป็นด้วยเหตุใดก็ตาม การปฏิบัติการกิจด้านนี้ของคณะสงฆ์ในยุคใหม่ย่อลง จึงเป็นที่สังเกตได้ว่าจากจุดเริ่มต้นของการเคลื่อนตัวของพระพุทธศาสนาเข้าไปในตะวันตก ต่างกันกับยุคโบราณ ที่ไม่ได้พึ่งพาคณะสงฆ์เป็นผู้บุกเบิกในช่วงต้น แต่เกิดจากความสนใจของชาวตะวันตกเอง ต่อมา คณะสงฆ์ก็เข้าร่วมช่วงต่อเติมให้พระพุทธศาสนาในตะวันตกมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งคณะสงฆ์ในปัจจุบันมี ๒ สาย คือ สายเถรวาทกับสายมหายาน ว่าโดยลักษณะการทำงานของคณะสงฆ์สองสายนี้ มีวิธีการที่แตกต่างกันตามลักษณะของนิกายทั้งสอง กล่าวคือ สายมหายานมีการปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้เร็ว จึงสามารถสนองตอบหรือบริการชุมชนได้กว้างและรวดเร็วทันเหตุการณ์ ส่วนเถรวาทมีการเปลี่ยนแปลงช้าแต่หนักแน่น มั่นคง การเคลื่อนตัวเข้าไปในยุโรปของเถรวาทจึงเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่หรือหว่า สร้างความเข้มแข็ง มั่นคงขึ้นเรื่อยๆ การเติบโตของวัดพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบไทยในช่วงแรกๆ ต้องพึ่งพาสมาคมต่างๆ ที่มีอยู่ก่อนในการดำเนิน การสนับสนุน ต่อมาก็ค่อยๆ พึ่งพียงน้อยลงและเริ่มอิสระเสรีมากขึ้น ในปัจจุบันบางวัดก็มีความเป็นอิสระในการบริหารจัดการ เช่น วัดพุทธประทีป วัดอมรวดี วัดศรีนครินทร์วราราม เป็นต้น การปรับตัวของคณะสงฆ์หรือกลุ่มองค์กรพุทธในตะวันตกอาจมีความกระทบกระทั่งกันบ้างเป็นเรื่องธรรมดาในช่วงแรกของการพัฒนาการ ซึ่งก็ไม่ได้ถือว่าเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญต่อการขยายตัวของพระพุทธศาสนาในตะวันตกแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นองค์กรสงฆ์ องค์กรพุทธฝ่ายฆราวาส องค์กรต่างๆ เหล่านี้ทำให้พระพุทธศาสนาขยายตัวและมีความมั่นคงมากขึ้น

ภาพที่ ๔ พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) กับลูกศิษย์ที่เป็นชาวต่างชาติในคราว
เดินทางไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในประเทศอังกฤษ

๙.๑.๔ แนวโน้มในอนาคต

มีดัชนีบ่งชี้แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในยุโรปได้แก่

๑. องค์การสหประชาชาติให้การสนับสนุน โดยรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญ
สากลของสหประชาชาติ ซึ่งถือว่าเป็นความหวังของชาวโลก ที่จะสร้างสันติภาพในการอยู่ร่วมกันได้
ดังสาส์นแสดงความยินดีและสนับสนุนของเลขาธิการองค์การสหประชาชาติว่า “มีงานสำคัญ
เร่งด่วนสำหรับผู้นำศาสนาทั่วโลกที่ต้องรวบรวมพลังกันให้เข้มแข็งยิ่งกว่า เดิมเพื่อที่จะให้เรา
รู้ถึงปัญหาที่เป็นพื้นฐานของมนุษย์ ปัญญาที่เราสั่งสมมาแต่ดั้งเดิม จำเป็นที่จะต้องนำมาใช้
ช่วยเหลือครอบคลุมมนุษยอย่างจริงจัง ให้อยู่เหนือความชิงชังและความแบ่งแยก”

การประชุมสุดยอดสันติภาพโลกได้เริ่มกระตุ้นให้ผู้นำศาสนา ร่วมกับองค์การสห-
ประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการขจัดความรุนแรง และการเปลี่ยนความรุนแรงนั้นไปสู่สันติวิธี
พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญที่จะทำการรณรงค์เพื่อสันติภาพของโลก นั้นอาจเนื่องมาจาก
ข้อเท็จจริงที่ว่า มีวัฏจักรแห่งการเบียดเบียนกันที่เกิดขึ้นในสังคมพุทธน้อยกว่าเกิดขึ้นใน
สังคมศาสนาอื่น เมื่อผู้นำยิวและผู้นำมุสลิมจากตะวันออกกลางมานั่งประชุมกัน ข้าพเจ้าเชื่อว่า
ควรมีผู้นำชาวพุทธในโต๊ะนั้นด้วย ซึ่งเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์อันวุ่นวายนั้นและ

ไม่มีความพยายามแบบใช้อารมณ์ในภูมิภาคด้วยปัญญาทางพระพุทธศาสนาจะช่วยเปลี่ยนความแปลกแยกที่เกิดขึ้นมายาวนานไปสู่แนวคิดแห่งความเป็นเอกภาพของมนุษย์ในยุคใหม่^{๑๖}

๒. การร่วมมือกันของกลุ่มชาวพุทธทั่วโลก ความเคลื่อนไหวล่าสุดเกี่ยวกับกลุ่มประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาได้ร่วมมือกันประชุม หาแนวทางร่วมกันพัฒนาโครงสร้างศรัทธาพระพุทธศาสนาให้เข้มแข็งและสอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลกปัจจุบัน โดยประเทศไทยได้เป็นศูนย์กลางประสานการร่วมมือของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและมหายาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการร่วมมือกันของชาวพุทธมากขึ้น เช่น “สมัชชาพระพุทธศาสนาแห่งโลก”^{๑๗} (The World Buddhism Conference) มีชื่อย่อว่า “สพล” (WBC) ประกอบด้วยสมาชิกภาพ ๑๖ ประเทศ ซึ่งเป็นหลักประกันความมั่นคงและความก้าวหน้าของพระพุทธศาสนา ระดับหนึ่ง นอกจากการประชุมเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ดังที่มีการแถลงการณ์มีสาระเป็นข้อสรุปประเด็นหลักๆ จะมีการสร้างวัดและปราสาทที่สวยงามเพื่อใช้จัดสัมมนาวิชาการเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระพุทธศาสนา การร่วมมือกันขององค์กรชาวพุทธถือเป็นประเด็นสำคัญขององค์กรชาวพุทธ การศึกษาพระพุทธศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนากับสังคมสังเคราะห์ การรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากล^{๑๘}

๓. การประชุมกลุ่มชาวพุทธทั่วโลกในทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้องค์กรพุทธเข้มแข็งขึ้น การทำงานอย่างจริงจัง ทุ่มเท เสียดสีของเหล่าบรรดาพุทธศาสนิกชน ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ การไม่ขัดแย้งหักล้างกันเองในเรื่องของลัทธินิกาย รวมถึง “ทิศทางการวางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ ๒๑”^{๑๙} อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้การปฏิบัติการกิจ

^{๑๖} นางสาวเดนา เมอร์เรียม, **ถ้าปราศร้อยแสดงความจริงใจ**, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ, (การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๔-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓), หน้า ๔๐๓-๔๐๕.

^{๑๗} **กฎบัตรสมัชชาพระพุทธศาสนาแห่งโลก**, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ, (การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๔-๑๑ พฤศจิกายน, ๒๕๔๓), หน้า ๗๖๓-๗๗๓.

^{๑๘} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) **วิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก**, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๗-๗๓.

^{๑๙} พระ ดร.บอบ-ฮอง, **ทิศทางการวางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ ๒๑**, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ, (การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๔-๑๑ พฤศจิกายน, ๒๕๔๓), หน้า ๗๖๗-๗๗๘.

พระธรรมทูตไทยสายต่างประเทศ นับว่ามีความสำคัญต่อพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในยุโรปเป็นอย่างมาก จะเห็นว่าการปรับปรุงพัฒนาองค์ความรู้เรื่องๆ พระสงฆ์ไทยหลายรูปที่ปฏิบัติภารกิจเข้าถึงกลุ่มประชาชนท้องถิ่น มีความสามารถเผยแผ่พุทธธรรมได้ลึกซึ้ง จนสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติชาวต่างชาติให้มานับถือพระพุทธศาสนาได้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นชาวตะวันตกเองที่มีศรัทธาและมาฝึกปฏิบัติจากไทย พม่า ลังกา แล้วกลับไปสั่งสอนในประเทศของตนจนเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยอดเยี่ยม เช่น พระสุเมธ คิษย์หลวงพ้อชา พระสันติกโธ คิษย์หลวงพ้อพุทธาส เป็นต้น

๔. โลกยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) เป็นสื่อนำกระบวนการทัศน์แบบพุทธที่ทันสมัย ทัศนภาพ มิตรภาพ ภราดรภาพ สอดรับกับสภาพการณ์ของโลกปัจจุบัน เข้าได้กับวิทยาการสมัยใหม่ ให้กระจายออกไปกว้างไกลอย่างไร้ขอบเขต เส้นใยเหล่านี้เป็นดัชนีชี้วัดว่าพระพุทธศาสนาในดินแดนยุโรปอาจเจริญรุ่งเรืองขึ้นในเวลาอันใกล้

๔.๒ พระพุทธศาสนาในทวีปอเมริกา

ทวีปอเมริกาเป็นทวีปที่ใหญ่เป็นอันดับสองรองจากทวีปเอเชีย มีความเป็นมาที่ยาวนาน มีศาสนาคริสต์เป็นศาสนาหลัก ศาสนาพุทธจึงเป็นสิ่งใหม่สำหรับชาวอเมริกา ลักษณะทั่วไปของคนอเมริกามีวัฒนธรรมแสวงปัญญา จึงค่อนข้างเข้ากันได้ดีกับหลักการทางพระพุทธศาสนา ที่มุ่งให้ความเสรีทางความคิด สนับสนุนการใช้เหตุผล การศึกษาในหัวข้อนี้ มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมา สภาพการณ์ปัจจุบัน อิทธิพล และแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในทวีปอเมริกา โดยมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ประวัติความเป็นมา

ในทวีปอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้ มีพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ หลายประเทศ เท่าที่ส่งผู้นำชาวพุทธเข้าร่วมประชุมในประเทศไทยมี ๕ ประเทศ ได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกา เม็กซิโก บราซิล ชิลี ส่วนประเทศแคนาดา ไม่ได้ส่งตัวแทนเข้าร่วม การเคลื่อนตัวของพระพุทธศาสนาเข้าไปในทวีปอเมริกาเกิดขึ้นหลังทวีปยุโรป แต่มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ เริ่มต้นที่สถาบันการศึกษา องค์การชาวพุทธ และจากพระสงฆ์ ช่วงต้นเป็นการนำเข้าไปโดยชาวพุทธจีน และญี่ปุ่น ต่อมาพระพุทธศาสนาเถรวาทจากพม่า ลังกา และไทย ก็เคลื่อนเข้าไป พระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นแบบมหายานจากประเทศจีน

และญี่ปุ่น ความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอเมริกาเป็นไปอย่างช้าๆ แต่ทว่ามั่นคง ศูนย์พระพุทธศาสนาที่สำคัญ อยู่ที่ ซานฟรานซิสโก ลอสแอนเจลิส และซีแอตเติล แถบฝั่งทะเลตะวันตก ในฮาวายมีวัด ๕ แห่ง ลอสแอนเจลิส มี ๑๓ แห่ง ซานฟรานซิสโก มี ๔ แห่ง และนครนิวยอร์ก มี ๒ แห่ง ประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนามีอยู่ประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ คน

พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตโต) ให้ทัศนะว่า “พระพุทธศาสนาเข้าสู่สหรัฐอเมริกาประมาณ ๑๕๐ ปี เริ่มจากพระพุทธศาสนาเมฆายานแบบจีนและญี่ปุ่น วัชรยานจากทิเบต มหาวิทยาลัยหลายแห่ง และตามด้วยพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา พม่า ไทย กัมพูชา และลาว ซึ่งมีกิจกรรมแข่งขันและจริงจังมีประสิทธิภาพ มีข้อมูลชี้ให้เห็นว่าประชากรชาวพุทธเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เหตุผลที่ทำให้คนอเมริกันสนใจมาศึกษาและปฏิบัติตามพระพุทธศาสนามากขึ้น คือ ๑) จิตใจใฝ่หาของคนอเมริกันเอง ๒) พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผลอย่างวิทยาศาสตร์จึงเหมาะกับคนและสังคมอเมริกัน ๓) พระพุทธศาสนาตอบสนองเรื่องสมาธิ ความสงบ และความสุกใสแท้จริง มีข้อสังเกตเพิ่มว่ามีตัวเลขของคนอเมริกันที่ระบุว่าไม่นับถือศาสนาอะไร และไม่ตอบเรื่องนี้ รวมกันแล้วมากกว่า ๔๐ ล้านคน ปรากฏการณ์อีกด้านหนึ่ง คือ พระพุทธศาสนาโตเร็ว แต่ก็มีแนวโน้มว่ามีบางส่วนก็ออกจากพระพุทธศาสนาเร็วเช่นกัน ซึ่งอาจมีสาเหตุจาก ๑) วัด สำนักสงฆ์ ครูอาจารย์ ไม่สามารถอบรมสั่งสอนสร้างศรัทธาให้มั่นคงได้ ๒) ผู้ที่เข้ามานับถือเป็นนักทดลอง (Window Shopping) ตามแฟชั่น ไม่มุ่งมั่นจริงจังว่ากันไปตามความชอบใจ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอเมริกาทำกันมา เมื่อ ๑๐๐ ปีที่แล้ว พึ่งมาเพิ่มความเข้มข้นเมื่อประมาณ ๓๐ ปีมานี้ โดยมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจน กลุ่มเป้าหมายไม่เพียงชาวพุทธเดิมที่เดินทางไปจากเอเชีย แต่มีกรอบของการปฏิบัติขยายกว้างมากขึ้น การปฏิบัติการกิจของพระธรรมทูตไทยในสหรัฐอเมริกาจะสัมฤทธิ์ผลขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้ ๑) ความลึกซึ้งทางจิตและวิญญาณและมีฉันทะเอาจริงในการเผยแผ่ ๒) มีการสนับสนุนและการบริหารชัดเจนยิ่งขึ้น ๓) ระยะเวลา”^{๑๖}

^{๑๖} พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตโต), แนวคิดเชิงพุทธศาสตร์ในการพัฒนางานพระศาสนาในสหรัฐอเมริกา, ในพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๑, หน้า ๒๐๖-๒๑๐.

องค์กรพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งในอเมริกา ได้แก่พุทธสมาคมในวอชิงตัน ดี.ซี. ชื่อว่า “สหายพระพุทธศาสนา” (Friend of Buddhism) ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา ในสหรัฐ เป็นที่สนใจของประชาชนชาวสหรัฐอเมริกาไม่น้อย จนถึงกับได้เปิดหลักสูตรวิชา พุทธศาสตร์ในระดับปริญญาเอกขึ้นเป็นแห่งแรกในอเมริกา ในมหาวิทยาลัย วิลคอนซิน ในแผนก วิชาการศึกษา เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๔ ประเทศที่นับถือพระพุทธ ศาสนาต่างๆ คือ พม่า กัมพูชา ลังกา กินเดีย ลาว ไทย เวียดนาม ไต้หวัน และญี่ปุ่น ได้ร่วมกันก่อสร้างวัดพระพุทธศาสนา แห่งชาติขึ้น โดยการประชุมกันของเอกอัครราชทูตของประเทศต่างๆ ในวัดประกอบด้วยห้อง ฝึกสมาธิ ห้องสมุดด้วย

ในส่วนของพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบไทย ในปี พ.ศ.๒๕๑๓ ได้มีกลุ่มคณะพุทธ- ศาสนิกชนชาวไทยในประเทศสหรัฐอเมริกา ร่วมใจกันก่อตั้งพุทธสมาคมไทยอเมริกันขึ้น ที่นคร ลอสแอนเจลิส รัฐแคลิฟอร์เนีย ได้ก่อตั้งสำนักสงฆ์ชั่วคราวที่นั่น พ.ศ.๒๕๑๕ ได้เริ่มสร้าง วัดไทยแห่งแรกในอเมริกา เสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ.๒๕๒๕ เป็นที่เรียบร้อยเพื่อทำการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาให้แก่ชาวไทยในนครลอสแอนเจลิส เป็นสถานที่เริ่มต้นแห่งแรก เพื่อจะทำการ เผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาขยายวงกว้างไปยังรัฐอื่นในสหรัฐอเมริกาต่อไป

พระสงฆ์ไทยที่เข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอเมริกา ให้ทัศนะว่า “มีสำนักปฏิบัติ กัมมัฏฐานมากมายหลายสำนัก หลายครูบาอาจารย์ ผู้ปฏิบัติยังหาแนวทางตนเองไม่พบ มักชอบเปลี่ยนอาจารย์ เปลี่ยนแนวปฏิบัติลองปฏิบัติใหม่ไปเรื่อย ๆ อาจารย์สอนกัมมัฏฐาน มากแต่คนทำกัมมัฏฐานจริงๆ ไม่ค่อยมี”^{๑๗} จากทัศนะดังกล่าวส่งผลทั้งด้านลบด้านบวก ทั้งนี้ เพราะความหลากหลายก็เป็นทางเลือกมากขึ้น หลากหลายรูปแบบ แต่ก็อาจสร้างความสับสน ขาดความเป็นเอกภาพและหย่อนยานได้เช่นกัน

^{๑๗} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภาวโท). **อุปสมถ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๕๓๘.

ภาพที่ ๕ พระสงฆ์ชาวตะวันตกบางรูปเป็นภิกษุเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศของตน

๕.๒.๒ สภาพการณ์ปัจจุบัน

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยนำพระพุทธศาสนาเข้าไปในสหรัฐอเมริกา กระทำอย่างมีแผนการเป็นระบบ มีการกวาดขัน ตรวจสอบคัดสรรและเตรียมพร้อม มีจุดมุ่งหมายอย่างชัดเจน ดังพระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) ให้ทัศนะว่า “ก่อน พ.ศ.๒๕๐๐ เล็กน้อย ชาวไทยไม่ชอบไปต่างประเทศ และไม่มีความสุขกับวัฒนธรรมตะวันตก พระสงฆ์ไทยก็เช่นกัน ไม่ได้รับอนุญาตให้เรียนภาษาอังกฤษและวิชาอื่นๆ กำแพงวัดเปิดกว้างเมื่อสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) ได้รับอาราธนาไปประเทศ พม่า อินเดีย ยุโรป และสหรัฐอเมริกา เพื่องานพระธรรมทูต”^{๑๔}

พระชาวอเมริกาก็บวชในสายมหายานให้ความเห็นว่า คลื่นพระพุทธศาสนาเข้าสู่ยุโรปได้อย่างไร พระพุทธศาสนาเป็นทางเลือกใหม่ ความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนากับ

^{๑๔} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **พระธรรมทูตในโลกปัจจุบัน : ศึกษากรณีพระกรรมทูตไทยในต่างประเทศ**, ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ, (การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒, ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน, ๒๕๔๓), หน้า ๗๑๔-๗๑๕.

ชาวอเมริกันให้ความสนใจช่วงต้น พระพุทธศาสนาหายากเข้าถึง โกลิซิดเสรีกว่า เข้าถึงง่ายกว่า ส่วนพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเข้าถึงยากแต่มีรายละเอียดลึกซึ้งมากกว่า

๔.๒.๓ อิทธิพลของพระพุทธศาสนา

อิทธิพลด้านสังคม พระพุทธศาสนาสนองความต้องการของชาวตะวันตกได้ เพราะมีหลักประพฤติปฏิบัติ แสวงหาความจริงบนพื้นฐานแห่งเหตุผล และพิสูจน์ให้เห็นผลได้ตามหลักธรรมชาติ เน้นความสุขสงบสุขทางจิตใจ ลดความรุนแรงของวัตถุนิยม ทำให้ชีวิตเรียบง่าย และทำให้ลดปัญหาทางสังคมลง วัดในพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางศึกษาวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และเป็นที่พึ่งของประชาชนในยุโรปและอเมริกาใต้ มีชาวยุโรป และอเมริกาเข้ามาบวชและอุปสมบท เพื่อศึกษาเล่าเรียนทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากน้อย ช่วยเหลือสังคมชาวยุโรป อเมริกา และเอเชียมีความเป็นอยู่ผูกพันกัน สังคมแห่งชาวพุทธนั้น เป็นสังคมแห่งผู้มีเมตตาธรรม มีความกตัญญูต่อกันต่อผู้มีอุปการะคุณ และยังเป็นผู้นุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีกันดีทางศาสนาได้อย่างเหนียวแน่นและมั่นคง นอกจากนี้ วัดยังเป็นแหล่งพบปะแลกเปลี่ยนและศึกษาวัฒนธรรมสำหรับประชาชนจากประเทศต่าง ๆ เปิดโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์แก่ลูกหลานชาวไทย และชาวต่างประเทศที่สนใจจะเรียนภาษาไทย คนตรีไทย ศิลปะวัฒนธรรมอีกด้วย

อิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ กระบวนทัศน์ทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะขัดแย้งกับแนวคิดแบบวัตถุนิยม (Materialism) และแนวคิดแบบบริโภคนิยม (Consumerism) โดยสอนเรื่องการดำเนินชีวิตด้วยความพอมี มีความสันโดษ ประหยัด ใช้จ่ายตามความจำเป็น ไม่ส่งเสริมการบริโภคตามปรารถนาทุกอย่าง ส่งเสริมให้เกิดแนวคิดแบบพอเพียง เน้นความจำเป็นในการสนองตอบต่อความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ชาวยุโรปและอเมริกาเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก จึงมีส่วนในการช่วยลดความฟุ้งเฟ้อตามค่านิยมต่าง ๆ ในการดำรงชีพความเป็นอยู่ มีความสันโดษในการครองชีพทางด้านเครื่องอุปโภค บริโภคต่าง ๆ คำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นถึงการเลี้ยงชีพให้สุจริต (สัมมาอาชีวะ) ไม่ประกอบอาชีพในทางทุจริต (มิจณาอาชีวะ) เน้นการผลิตและประกอบกิจกรรมด้านเศรษฐกิจที่ไม่เบียดเบียนตลอดถึงการบริโภคอย่างรู้เท่าทันไม่เป็นทาส

อิทธิพลทางการเมือง การสนับสนุนช่วยเหลือ การก่อสร้างถาวรวัตถุ และความร่วมมือนานัปการของกลุ่มพุทธศาสนิก ชุมชน สมาคมและองค์กรพุทธศาสนิกสัมพันธ์ทั่วโลก ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประเทศ และได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เทคนิคการเผยแผ่ธรรม การปฏิบัติกรรมของกันและกัน ที่อธิบายธรรมด้านประยุกต์ เพื่อให้คนหนุ่มสาวเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา เป็นความสัมพันธ์ไมตรีทางศาสนาระหว่างประเทศ^{๙๙}

หากถามว่าพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อชาวยุโรปอเมริกาอย่างไร อาจตอบได้ว่าพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดคุณค่าใหม่ในด้านศาสนาแก่ชาวตะวันตก ต่างไปจากศาสนาเดิมที่เขาพบเห็น เช่น การเปิดกว้างให้เสรีภาพทางความคิด ถือเป็นอาวุธที่สำคัญของพระพุทธศาสนา การเน้นสันติภาพ ภราดรภาพ มิตรภาพ หลีกเลียงความรุนแรงทุกประการ เป็นจุดแข็งของพระพุทธศาสนามาแต่อดีตที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป การเติมเต็มด้านจิตปัญญาให้ผู้คนคลายและปล่อยวางมากกว่าข้อบัญญัติอันเข้มงวด เป็นสิ่งที่พบเห็นโดยทั่วไปในพระพุทธศาสนา ดังนั้นพระพุทธศาสนาจึงมีอิทธิพลด้านความคิด การปฏิบัติ สุขามสุข วิถีชีวิตของชาวตะวันตก มากกว่านั้นการศึกษาถึงการเติบโตของพระพุทธศาสนาในตะวันตกจะเป็นไปได้เพียงใด เงื่อนไขอะไรที่จะทำให้พระพุทธศาสนาในตะวันตกเฟื่องฟูขึ้นเป็นเรื่องที่จำเป็น

๔.๒.๔ แนวโน้มพระพุทธศาสนาในอนาคต

ในทศวรรษที่ผ่านมา มีเหตุการณ์ที่น่าจะมีส่วนสำคัญต่อความเป็นไปของพระพุทธศาสนาในอนาคต ได้แก่ ๑) การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธครั้งที่ ๑ ปี พ.ศ.๒๕๕๑ ที่ประเทศญี่ปุ่น และครั้งที่ ๒ พ.ศ.๒๕๕๓ ที่ประเทศไทย ได้มีการจัดตั้ง “สมัชชาพระพุทธศาสนาแห่งโลกหรือการประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ”^{๑๐} การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธ

^{๙๙} เอกสารประกอบการศึกษาวิจัย, พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศต่าง ๆ, (กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๖ - ๒๑๗.

^{๑๐} คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ, การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒, ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓ (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๓), หน้า ๓๑๓.

ครั้งที่ ๑ ปี พ.ศ.๒๕๔๔ ที่ประเทศกัมพูชา ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างชาวพุทธมากขึ้น ๒) องค์การสหประชาชาติ ให้การรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากลสหประชาชาติ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๒ เป็นการรับรองขององค์กรสูงสุดของโลกต่อพระพุทธศาสนาว่าหลักการพุทธ เป็นบรรทัดฐานในการสร้างสันติภาพและดุลยภาพของโลก เป็นความหวังของมวลมนุษยชาติ จากการรับรองขององค์การสหประชาชาติสร้างความเคลื่อนไหวอย่างคึกคักในกลุ่มชาวพุทธทั่วโลก เช่น การประชุมนานาชาติว่าด้วยพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ความร่วมมือความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวพุทธ ณ หอประชุมพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม และศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพฯ ระหว่างวันที่ ๑๖-๒๐ กรกฎาคม ๒๕๔๗ ที่ประเทศไทย แดงการณร่วม ๕ ประเด็น คือ องค์การชาวพุทธ การศึกษาพระพุทธศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนากับสังคมสังเคราะห์ การรับรองวันวิสาขบูชาเป็นวันสำคัญสากล”^{๒๑} จากนั้นก็มีการประชุมนานาชาติว่าด้วยพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน ครั้งที่ ๒ ปี พ.ศ.๒๕๔๘ ครั้งที่ ๓ ปี พ.ศ.๒๕๔๙ ที่ประเทศไทย และมีการเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาอย่างยิ่งใหญ่ ดังเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาทั่วโลก ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบด้านบวกต่อการขยายตัวของพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนตะวันตกมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ ๖ แสดงการปฏิบัติกับมีฐานของชาวตะวันตก

^{๒๑} พระเทพโฆธม (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). วิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก. (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๗-๗๓.

พระราชบัญญัติ (สมชัย กุศลจิตโต) ให้ทัศนะว่า “จากคุณสมบัติพิเศษของพระพุทธศาสนา และองค์ประกอบต่างๆ ตลอดจนเพิ่มความจริงจังหนักแน่นในการปฏิบัติภารกิจของคณะสงฆ์ทุกนิกายอย่างต่อเนื่อง อาจกล่าวได้ว่าวันหนึ่งในอนาคตไม่นานนี้ “พระอาทิตย์จะขึ้นทางทิศตะวันตก ได้อย่างแน่นอน”^{๒๖}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวในคราวประชุมพระพุทธรุคศาสนานาชาติที่ประเทศศรีลังกา ว่า “คณะสงฆ์ได้ผ่าค้นลึ้มมรดกพันวิกฤตมาเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี นับแต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัม พุทธเจ้าทรงก่อตั้งคณะสงฆ์นี้ขึ้นมา ถ้าคณะสงฆ์ปฏิบัติตามพระกรรมวินัยอย่างถูกต้องตามพุทธประสงค์ด้วยสติปัญญา พระพุทธศาสนาก็จะดำรงคงอยู่สถาพรในอนาคตกาลเพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลมนุษยชาติตลอดไป”^{๒๗}

การขยายตัวของพระพุทธศาสนาทั้งสายเถรวาทและมหายาน เริ่มรุกรทางโดยมหายานต่อด้วยเถรวาทแบบพม่า ลังกา และไทย ซึ่งกำลังเป็นที่นิยมโดยเฉพาะกลุ่มพระสงฆ์สายวัดหนองป่าพงซึ่งมีลูกศิษย์เป็นชาวยุโรปและอเมริกาโดยตรง ที่มีความรู้ความสามารถในด้านพระพุทธศาสนาดี มีความตั้งใจในการเผยแผ่อย่างจริงจังและเข้าใจวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเองเป็นอย่างดี ซึ่งจะทำให้พระพุทธศาสนาในแดนตะวันตกพัฒนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีเงื่อนไขต่างๆ ที่จะทำให้พระพุทธศาสนาเติบโตในซีกโลกตะวันตกคือ การทำหน้าที่อย่างได้ผลของพระสมณะทูตในปัจจุบัน คำสอนของพระพุทธเจ้าสอดคล้องกับสถานการณ์ยุคโลกาภิวัตน์ ความร่วมมือกันในการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำงานอย่างมีเป้าหมายเดียวกันแม้จะต่างวิธีการ เช่น การศึกษาทิศทาง วางแผนเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ ๒๑ การศึกษาบทบาทพระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ การศึกษาบทบาทพระพุทธศาสนาด้านการศึกษา^{๒๘}

^{๒๖} พระราชบัญญัติ (สมชัย กุศลจิตโต), แนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนางานพระศาสนาในสหรัฐอเมริกา, ในพระบรมมณฑลต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๑, หน้า ๒๑๐.

^{๒๗} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), วิลาษานุชาวันสำคัญสากลของโลก, (กรุงเทพฯ : มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๕.

^{๒๘} กันสัวเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ, การประชุมสุดยอดผู้นำพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒, ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓, หน้า ๗๑๔-๗๑๕.

สรุปท้ายบท

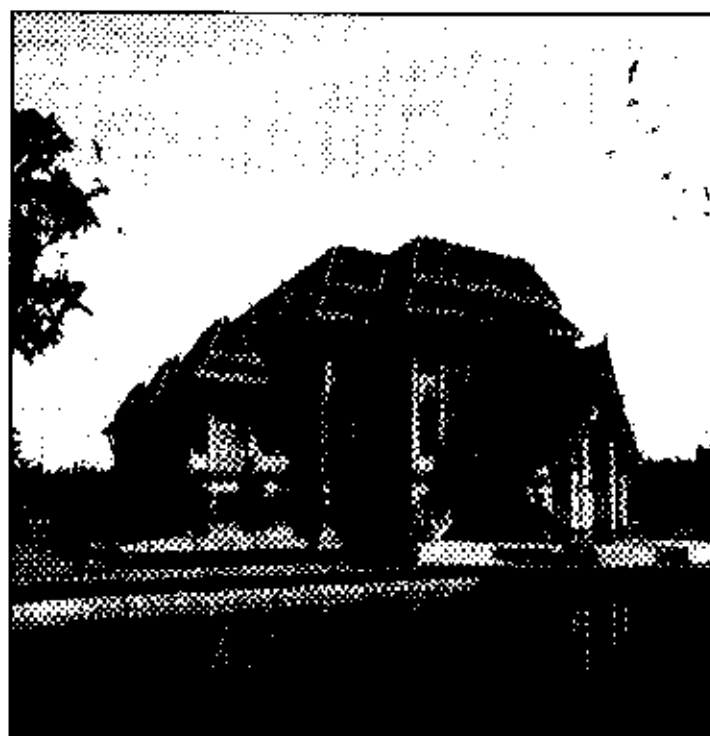
การขยายตัวของพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนตะวันตกในสมัยปัจจุบัน มีความแตกต่างจากการขยายตัวเข้าไปยังดินแดนแถบเอเชียในสมัยโบราณและเป็นยุคเริ่มต้น ซึ่งภาพความรุ่งเรืองเหมือนในเอเชียอาจจะยังไม่เกิดขึ้นให้เห็นในปัจจุบัน ภาพที่เห็นคือการทำงานอย่างทุ่มเท จริงจัง เสียสละ มีจินตนาการของกลุ่มชาวพุทธทุกลัทธินิกายที่เฝ้ารอความเติบโตของพระพุทธศาสนา เฝ้ารอการสนับสนุนและระยะเวลาแห่งความรุ่งเรืองเฟื่องฟู นอกจากนี้ มีเหตุการณ์บางอย่างเกิดขึ้นซึ่งแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตก คือพระพุทธศาสนาถูกเลือกเป็นความหวังของโลกที่จะเยียวยาบรรเทาหรือสกัดกั้นภาวะสงคราม ความเปื่อยเน่าช่มเหง ทั้งนี้เพราะหลักการทางพระพุทธศาสนาเน้นสร้างความเป็นปรารถภาพ มิตรภาพ สมภาพ และสันติภาพนั่นเอง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในตะวันตกได้รับการตอบรับที่ดี แต่ก็มีประเด็นที่น่าศึกษา คือการจัดตั้งองค์กรพุทธบางแห่งเน้นไปเพื่อเป้าหมายทางสังคม ไม่มีเป้าหมายทางการพัฒนาศาสนา การบริหารจัดการเป็นเรื่องที่สมาชิกของสมาคมดำเนินการกันเอง บางแห่งพระสงฆ์กลายเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรม ในการระดมทุนให้กับองค์กรที่ต่างลัทธินิกาย หรือแม้แต่เนิกายเดียวกันก็ขาดเอกภาพในการทำงานร่วมกัน ต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ บางที ก็ขัดแย้งกันเอง เป็นที่สังเกตว่าชาวตะวันตกมีความสนใจการฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐาน และหลักปรัชญาชีวิตในพระพุทธศาสนามากกว่ารูปแบบพิธีกรรม ซึ่งตรงนี้อองค์กรสงฆ์ยังตอบสนองความต้องการด้านนี้ไม่ทั่วถึงและยังไม่ลุ่มลึกพอ มีเพียงบางสำนักเท่านั้นที่สามารถทำได้ดี วัดที่นำมาว่าเป็นตัวอย่างในการจัดการกับปัญหานี้ได้ คือ สำนักสาขาวัดหนองป่าพง ซึ่งมี พระชาวยุโรปเองที่สามารถฝึกปฏิบัติได้อย่างได้ผลแล้ว และฝึกสอนกันเองได้กว้างและลึกซึ้งและค่อนข้างประสบผลสำเร็จในการเผยแผ่ด้วยดี

พระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่ เก่งด้านปริยัติมากกว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญการฝึกปฏิบัติสมถวิปัสสนา สามารถตอบสนองการปฏิบัติได้ในระดับพื้นฐานเท่านั้น และตอบสนองอยู่ในกลุ่มชาวพุทธที่เดินทางไปจากเอเชีย ที่ยังยึดถือระดับพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ เช่น ตื่นเช้ามา มีพระให้ใส่บาตรก็มีความสุขกับชีวิตแล้ว อีกรูปแบบหนึ่งคือการแต่งงานของชาวเอเชียกับชาวตะวันตก ก็สามารถดึงดูดคนตะวันตกให้เข้าวัดได้อีกทางหนึ่ง หากคณะสงฆ์สามารถผลิตพระสงฆ์ที่เก่งด้านปริยัติอยู่แล้ว ให้เก่งด้านการปฏิบัติด้วย จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ตะวันตกอย่างมหาศาล

คำถามท้ายบท

๑. การเคลื่อนตัวของพระพุทธศาสนาเข้าดินแดนตะวันตกเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใด
๒. การเคลื่อนตัวของพระพุทธศาสนาเข้ายุโรปและอเมริกาในยุคใหม่มีความต่างกับการเคลื่อนตัวของศาสนาเข้าสู่เอเชียในยุคโบราณอย่างไร
๓. เงื่อนไขอะไรบ้างที่จะทำให้เกิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในทวีปยุโรปและอเมริกาประสบผลสำเร็จ
๔. สภาพการณ์ของพระพุทธศาสนาในยุโรปในปัจจุบันเป็นอย่างไร
๕. สภาพการณ์ของพระพุทธศาสนาในอเมริกาในปัจจุบันเป็นอย่างไร
๖. จงบอกคุณค่าของพระพุทธศาสนาที่มีต่อชาวเอเชียในยุโรปและอเมริกาว่ามีอะไรบ้าง
๗. จงอธิบายถึงอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อชาวยุโรปในปัจจุบัน
๘. อิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อชีวิตของชาวอเมริกันมีอะไรบ้าง
๙. ท่านคิดว่าแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในยุโรปในอนาคตจะเป็นอย่างไร
๑๐. ท่านคิดว่าในอนาคตพระพุทธศาสนาในอเมริกาจะรุ่งเรืองกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันหรือไม่

บทที่ ๑๐

พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

ณวัฒน์ เมื่อนทองกลาง

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายการเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้
๒. บอกประวัติพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย ล้านนา อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ได้
๓. วิเคราะห์แนวโน้มพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในอนาคตได้

ขอช่วยเนื้อหา

- การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย-ล้านนา
- พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา-ธนบุรี
- พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์
- แนวโน้มพระพุทธศาสนาในอนาคต

ประเทศไทยที่ได้รับพระพุทธศาสนามาเป็นเวลาพันปีมาแล้ว พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์เป็นพุทธมามกะ ประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาร้อยละ ๙๔.๗๕ เอกลักษณะของชาติและวัฒนธรรมทุกสาขาผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตาย ในบทนี้จะกล่าวถึงการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสมัยการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ โดยพระสมณทูตสายที่ ๘ มีพระโสณะ และพระอุตตระเป็นหัวหน้ามาสู่สุวรรณภูมิ ปัจจุบันคือ ประเทศไทย เขมร พม่า เป็นต้น สำหรับประเทศไทยเมื่อเข้ามาแล้วมีบทบาทต่อการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และประชาชนเป็นอย่างมาก ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป

๑๐.๑ การเข้ามาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

นับตั้งแต่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ณ พระนครปาฏลิบุตร และทรงปรึกษารวมกับพระโมคคัลลีสบุตรติสสเถระถึงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในต่างแดน คำสอนของพระพุทธองค์สามารถนำความสุขมาให้แก่ปวงชนได้เหมือนสมัยพระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ ทรงพิจารณาเห็นว่า ต่อไปภายหน้าถ้าหากพระพุทธศาสนาในอินเดียไม่มั่นคง ก็ยังคงอยู่ในประเทศต่างๆ ต่อไป ดังนั้น จึงเห็นสมควรส่งพระสมณทูตที่มีความรู้ความสามารถไปประกาศศาสนาในประเทศต่างๆ โดยแบ่งเป็น ๔ สาย มีพระธรรมทูตสายที่ ๘ ถูกส่งไปดินแดนสุวรรณภูมิ พร้อมคณะมีปรากฏชื่อ ๕ รูป คือ พระโสณะ พระอุตตระ พระณานิยะ พระภูริยะ และ พระมนียะ^๑

นอกนี้ยังมีสามเณร อุบาสก อุบาสิกา รวมคณะจำนวน ๓๘ รูป/คน ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในดินแดนสุวรรณภูมิ ซึ่งนักประวัติศาสตร์และนักโบราณคดีสันนิษฐานกันว่าอาจได้แก่บริเวณนครปฐม โดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่จนบัดนี้ ซึ่งได้รับการต้อนรับจากพระเจ้าสุวรรณภูมิราชาเป็นอย่างดี เมื่อเดือน ๑๒ พุทธศก ๒๓๕ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาได้ดำเนินมาตลอดจนถึง พ.ศ. ๒๖๔ พระโสณะจึงสั่งให้สร้างวัดขึ้นเป็นแห่งแรก ณ เมืองเถื่อนทองที่อยู่ในบริเวณสุ่มแม่น้ำนครชัยศรี ให้พระณานิยะเถระเป็นผู้ทำนิตพัทธสีมา ต่อจากนั้นทรงให้สร้างเจดีย์ทรงบาตรคว่ำ เหมือนพระสถูป

^๑ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). *พุทธศาสนาในเอเชีย*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ :ธรรมสภา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๓.

ที่เมืองสาญจีในประเทศอินเดีย ตั้งชื่อวัดว่า “วัดพุทธบรมธาตุ” เชื่อกันว่าเป็นวัดแห่งแรกและเจดียองค์แรก ทศกษัตริย์พุทธศาสนาในเขตสุวรรณภูมิ การก่อสร้างพระบรมธาตุเจดีย์ได้ดำเนินการก่อสร้างอยู่ ๒ ปี จึงแล้วเสร็จ

การเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ประเทศไทย แบ่งออกเป็น ๔ ยุค คือยุคเถรวาทแบบสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคมหายาน ยุคเถรวาทแบบพุกาม และยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์

๑๐.๑.๑ ยุคที่ ๑ เถรวาทแบบสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช

ดินแดนที่ชื่อว่าสุวรรณภูมิ นี้มีนักโบราณคดีมีทัศนะต่างๆ กันออกไปถึง ๔ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. กลุ่มอินเดีย ส่วนมากเชื่อว่าสุวรรณภูมิ คือ แหลมมลาปุหรือดินแดนตอนใต้ของไทยลงไปสุดเกาะสุมาตรา สมัยที่มหาวิทยาลัยนาถันทารุงเรื่องได้มีนักศึกษาจากที่ต่างๆ ที่ไปศึกษาที่นาถันทาก์หยุดพักที่สุวรรณภูมิมาก่อน ประวัติพื้นเมืองเล่ากันว่า สมัยโบราณคนที่นี่มีทองมาก เล่นชนไก่กันโดยการเอาทองทำตัวไก่ออกเป็นเดิมพัน เขาจึงเรียกว่า สุวรรณภูมิ หรือ แหลมทอง

๒. กลุ่มอินเดียส่วนน้อยมีความเห็นว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่ริมทะเลด้านตะวันออกของอินเดียได้ คือ รัฐโอริสสาในปัจจุบัน

๓. กลุ่มพม่า เชื่อว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่บริเวณตอนกลางและตอนใต้ของพม่า และอ้างว่าอุบาสก ๒ คน คือ ตปุสสะและภัลลิกะ ซึ่งเป็นพ่อค้าไปพบพระพุทธเจ้าหลังตรัสรู้ใหม่ๆ นั้นเป็นคนของพม่าไปจากสุวรรณภูมินี้เอง ขากลับได้นำพระเกสาธาตุที่พระพุทธ เจ้าประทานให้มาบรรจุไว้ที่เจดีย์ใหญ่ ชื่อ ชเวดากอง

๔. กลุ่มไทย เชื่อว่า สุวรรณภูมิ ได้แก่ตอนใต้ของไทยคือบริเวณนครปฐมพระโสณะกับพระอุตตระและคณะเดินทางเรือมาขึ้นที่นครปฐม สมัยก่อนนครปฐมเป็นทางน้ำแต่ปัจจุบันทางน้ำได้เปลี่ยนไป แผ่นดินขึ้นเขาสลับ สุวรรณภูมิที่แท้จริงจึงน่าจะได้แก่ บริเวณไทย พม่า มลายู เชมร โดยรวมเพราะย่านนี้มีทองมาก เขาจึงเรียกว่า สุวรรณภูมิ^๒

^๒ เณรณิม เขียนทองพหลฯ. เถรวาทแบบบรรพชาญ ประวัติพระพุทธศาสนา ๑, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, วิทยาเขตนคร-ราชสีมา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘-๒๙.

๑๐.๑.๒ ยุคที่ ๒ ยุคมหายาน

การสังคายนาครั้งที่ ๔ ซึ่งมีพระเจ้ากนิษกะมหาราชทรงอุปถัมภ์ฝ่ายมหายาน ที่เมืองชาลันธร ในแคว้นแคทเมียร์ตอนเหนือของประเทศอินเดีย และได้ส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานในเอเชียกลางและในที่ต่าง ๆ สมัยนั้นพระเจ้ามิ่งดีทรงนำเอาพระพุทธศาสนาจากเอเชียกลางเข้ามายังประเทศจีน พร้อมกับได้ส่งสมณทูตมาเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับขุนหลวงม้าว กษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรอัยลาว คณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ทำให้อาณาจักรอัยลาวที่แต่ก่อนเคยนับถือผี เทวดา และวิญญาณพื้นมานับถือพระพุทธศาสนา ใน พ.ศ. ๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งศรีวิชัยในเกาะสุมาตราเฉียงบ้านาจได้ขยายอาณาเขตเข้ามาถึง (สุราษฎร์ธานี) กษัตริย์ศรีวิชัยทรงศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานอยู่แล้วจึงทำให้การเผยแผ่ ได้สะดวก หลักฐานคือพระเจดีย์พระบรมธาตุ และพระมหาธาตุที่นครศรีธรรมราช ถือว่าเป็นสัญลักษณ์พระพุทธ ศาสนามหายาน

ลำดับต่อมาถึง พ.ศ.๑๕๕๐ กษัตริย์แห่งกัมพูชาในราชวงศ์สุริยวรมันเรื่องอำนาจได้แผ่อำนาจลงมาทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางของประเทศไทยโดยมาตั้งเมืองละโว้หรือลพบุรีเป็นเมืองหลวงที่สำคัญในการดูแลปกครองในสมัยนั้น เนื่องจากกษัตริย์กัมพูชาทรงศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ซึ่งได้เผยแผ่เข้ามาจากอาณาจักรศรีวิชัย แต่สมัยนั้นศาสนาพราหมณ์กับพุทธศาสนาฝ่ายมหายานได้ผสมผสานกันแทบจะแยกกันไม่ออก ประชาชนในถิ่นนั้นรับเอาพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาทที่มาก่อนและมหายานที่มาจากศรีวิชัย พร้อมกับศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาใหม่ด้วย พระสงฆ์สมัยนั้น มี ๒ นิกาย คือเถรวาทและมหายาน ต่างก็ใช้ภาษาบาลีและสันสกฤต

๑๐.๑.๓ ยุคที่ ๓ ยุคเถรวาทแบบพุกาม

กษัตริย์แห่งพุกามคือพระเจ้าอนุรุธมหาราชหรือพระเจ้าอโนรธามังช่อ เรื่องอำนาจทรงปราบปรามรามัญและรวบรวมเข้าเป็นก๊กเดียว แล้วขยายอาณาเขตเข้ามาถึงอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง จนถึงลพบุรี และทวายวดี พระเจ้าอนุรุธมหาราชทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท จึงทรงทำนุบำรุงและเผยแผ่ด้วยพระราชศรัทธาจึงเรียกพระพุทธศาสนาในยุคนี้ว่า “เถรวาทแบบพุกาม” มีประชาชนไทยกลุ่มหนึ่งถูกจันทรุกราณ จัองพยพลงมาจากอาณาจักรอัยลาวที่มาตั้งอยู่ที่บ้านเจ้า เมื่อประมาณ พ.ศ.๑๒๕๔ ขุนท้าวทวาโอรสขุนบรมแห่งอาณาจักรบ้านเจ้า ได้มาตั้งอาณาจักรโยนกเชียงแสนขึ้นในสุวรรณภูมิทำให้คนไทยกระจัดกระจายอยู่ทางภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลางของประเทศไทยมากยิ่งขึ้น หลังจากนั้น

อาณาจักรขอมมีอำนาจมากยิ่งขึ้นคนไทยที่เคยอยู่ในเขตการปกครองของขอมก็รับเอาศาสนาวัฒนธรรมของขอมมาด้วย ส่วนคนไทยที่อยู่ในอาณาจักรล้านนาได้รับอิทธิพลของขมน้อยมาก เมื่ออาณาจักรพุกามแผ่ขยายเข้ามาครอบงำคนไทยในถิ่นนี้ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนามันคงอยู่แล้วจากบรรพบุรุษ จึงรับนับถือพระพุทธศาสนาแบบพุกามจนแพร่หลายทั่วภาคเหนือ ดังนั้นคนไทยในภาคเหนือจึงมีวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมคล้ายกับพุกาม”

๑๐.๑.๔ ยุคที่ ๔ ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์

ยุคนี้ถือว่าเป็นแบบศาสนาประจำชาติของไทยซึ่งมีประวัติศาสตร์ที่ยาวนานมากกว่ายุคทั้ง ๓ ที่กล่าวมา ดังนั้นในยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์จึงแบ่งเป็นสมัยเพื่อสะดวกต่อการเข้าใจของศีกษา

๑๐.๒ พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย - ล้านนา

๑๐.๒.๑ พระพุทธศาสนาสมัยสุโขทัย

พ.ศ.๑๘๐๐ ในระยะนี้อาณาจักรพุกาม และอาณาจักรกัมพูชาเสื่อมอำนาจลงคนไทยกลุ่มหนึ่งชื่อพ่อขุนบางกลางหาว ได้ประกาศอิสรภาพขึ้นและขับไล่พวกขอมซึ่งมีอำนาจอยู่ในบริเวณตอนกลางและตอนเหนือของประเทศสยามออกไป แล้วตั้งราชธานีขึ้นที่กรุงสุโขทัย แล้วสถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” ในด้านศาสนา ระยะแรกตั้งกรุงสุโขทัยมีศาสนาต่างๆ ปนกันหลายลัทธิหลายนิกาย มีพราหมณ์ พุทธศาสนา มหายานและพุทธศาสนาเถรวาท พราหมณ์กับมหายานมีอยู่ก่อน ส่วนหินยานหรือเถรวาท มาทีหลัง มาจากขอมสมัยทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ และจากลพบุรีพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘) นอกจากนี้ยังเชื่อว่ามาจากเขมรในยุคเดียวกันทั้งนี้เพราะตอนปลายรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ.๑๗๒๔) หินยานแบบลังกาวงศ์ได้เจริญมากในเขมร พระราชโอรสของพระองค์ไปบวชเรียนจากลังกากลับมาฟื้นฟูศาสนาที่นั่น ทั้งนี้อาจเป็นเหตุผลทางการเมืองก็ได้ เพราะคนไทยนับถือหินยาน ส่วนพวกขอมเดิมนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา มหายาน

^๑ กรมการศาสนา. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๔๔-๔๕.

เมื่อขับไล่ขอมออกแล้ว ก็ไม่ต้องการสนับสนุนลัทธินิกายของขอมด้วย ถึงกระนั้นก็ตามกลิ่นไอของพราหมณ์และมหายานยังติดแน่นอยู่กับชาวสุโขทัยมิได้เสื่อมสิ้นไปเสียทีเดียว จะเห็นได้จากพระนามของกษัตริย์ก็ตาม สถานที่ก็ตาม เช่น คำว่า พระเจ้า ที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล คือพระเจ้าสุทโธทนะ พระเจ้ารามคำแหง ต่อมาเปลี่ยนเป็นพ่อขุนรามคำแหง แม้สมัยปัจจุบันก็ยังมีการขุดพบและอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ เช่น ประเพณี พิธีกรรม และภาษา เป็นต้น

ครั้นต่อมาถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงกษัตริย์องค์ที่ ๓ ของกรุงสุโขทัย ลัทธิมหายานรุ่งเรืองอยู่ทางใต้ ที่อาณาจักรศรีวิชัย และรุ่งเรืองอยู่ทางตะวันออกที่ประเทศเขมร ได้ค่อยๆ เสื่อมไป ประกอบกับเวลานั้นพระองค์ทรงทราบกิตติศัพท์ว่า พระสงฆ์ที่ไปศึกษาจากลังกามาอยู่ที่นครศรีธรรมราชนั้นปฏิบัติธรรมวินัยเคร่งครัด จึงได้ไปอาราธนาพระสงฆ์เหล่านั้นขึ้นไปตั้งวงศ์และเผยแผ่ที่กรุงสุโขทัย ดังข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒ ว่า “เบื้องตะวันตกสุโขทัยนี้มีพระอรหันต์พ่อขุนรามคำแหงกระทำไยทานแก่พระสงฆ์ ราชปราชญ์เรียนพระไตรปิฎกหลวง (รู้หลักถนัด) กว่าปู่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแต่เมืองนครศรีธรรมราชมา”^๕

ขอย้อนกล่าวถึงความเป็นมาของพระสงฆ์เหล่านั้นบ้างเล็กน้อย คือ เมื่อครั้งพระเจ้าปรัศมพาทุมหาราชแห่งราชวงศ์ลังกา (พ.ศ.๑๖๔๕) ได้ทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนาเถรวาทได้รวมสงฆ์ ๓ นิกายเข้าเป็นอันเดียวกันแล้วโปรดให้ทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎก รวมทั้งอรรถกถา ฎีกา เป็นต้น นับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๗ ของเถรวาท ผลของการทำสังคายนาครั้งนี้ทำให้พระพุทธศาสนาในลังการุ่งเรืองขึ้นมาก ทั้งด้านการเรียนการปฏิบัติจึงมีพระสงฆ์จากนานาประเทศ เช่น ไทย พม่า เขมร ลาว เป็นต้น เดินทางไปศึกษาบาลีที่ลังกาเป็นจำนวนมาก แต่ทางฝ่ายลังกาไม่แน่ใจว่าพระสงฆ์เหล่านั้นจะบริสุทธิ์หรือไม่ จึงขอให้บวชใหม่ตามแบบของลังกา ครั้นเมื่อพระสงฆ์เหล่านั้นเรียนจบแล้วก็กลับสู่บ้านเมืองของตนที่นครศรีธรรมราช ซึ่งครั้งนั้นเรียกว่า “นครตามพรลิงค์” พร้อมกันนั้นพระสงฆ์ชาวลังกาตั้งฆปาโมกข์ชื่อว่า “พระราหุล” ก็ได้เข้ามาด้วย ก่อนสมัยกรุงสุโขทัยประมาณ ๑๐๐ ปี ลัทธินิกายนี้ เรียกกันต่อมาว่า “ลังกาวงศ์” ได้ฝังรากมั่นคงและเจริญแพร่หลายอยู่ในบริเวณนั้นมาจนถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหง

^๕ พระกรรมกิจ (ประยุทธ์ ปยุตโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๑๕๗.

โดยปกติพระชาวลึงกามักอยู่ป่า ทั้งนี้เพราะภูมิประเทศลึงกานั้นป่ามากกว่าทุ่ง เมื่อพ่อขุนรามคำแหงได้ขยายอาณาเขตลงไปถึงนครศรีธรรมราช ได้ทรงพบเห็นและเลื่อมใสพระสงฆ์เหล่านั้น จึงโปรดอาราธนาไปยังกรุงสุโขทัยและจึงโปรดให้สร้างวัดถวายพระเหล่านั้น ดังนั้นจึงเกิดเป็นคณะอรัญญิก หรือลึงกาวงศ์สืบต่อมา

คณะอรัญญิกก็คือหินยานหรือเถรวาทนั้นเอง แต่เป็นคณะที่เข้ามาใหม่ คนก็นิยมนับถือ เจ้าขุนมูลนายและประชาชนก็นิยมนับถือ บวชเรียนในคณะนี้ ทำให้มีประชาชนนับถือมากขึ้น ในระยะเวลาไม่นาน วัดของคณะใหม่ก็เรียกว่าวัดอรัญญิก เช่น วัดป่ามะม่วง วัดเขาพระบาทน้อย ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากเมืองพอประมาณ ส่วนหินยานและมหายานเดิมมีคนนับถือน้อยลง แต่ละคณะไม่ขึ้นต่อกันในระยะแรกเพราะนิกายเดิมใช้ภาษาสันสกฤต ส่วนหินยานใหม่ใช้ภาษาบาลีตามแบบลึงกាកาลังฆกรรมจึงร่วมกันไม่ได้ ต่อมาภายหลังการคณะสงฆ์ทั้งสองฝ่ายกับปรองดองกันได้ตัวเหตี

สาเหตุการปรองดองมีสาเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. พ่อขุนรามคำแหงใช้กุศโลบายชักนำขอรับรองให้สงฆ์ ๒ ฝ่ายร่วมกัน
๒. เจ้านายและประชาชนหันไปนับถือคณะใหม่มากทำให้รวมกันได้โดยไม่บังคับ

ร่องรอยการปรองดองของคณะสงฆ์ ๒ คณะนี้มีปรากฏในสมัยต่อมา คือ

๑. การบรรพชาและอุปสมบท ให้ใช้ไตรสรณคมน์ ๒ ครั้ง ภาษาบาลี ๑ ครั้ง ภาษาสันสกฤต ๑ ครั้ง (เลิกใช้ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕)

๒. บรรดาอุโบสถที่สร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น วัดหลวงมีโบสถ์มา ๒ โบสถ์กันก็มี ๓ โบสถ์ก็มีความเจริญในด้านต่างๆ ในสมัยกรุงสุโขทัย

เมื่อคณะสงฆ์รวมเป็นอันเดียวกันแล้วต่างก็แบ่งฐานะแตกต่างกันเป็น ๒ พวก คือ พวกที่สมาทานคันถธุระก็เรียนบาลีศึกษาพระไตรปิฎก อยู่วัดใกล้บ้านจึงเรียกชื่อว่า คณะคามวาสี พวกที่สมาทานวิปัสสนาธุระก็บำเพ็ญภาวนาหาความสงบสุขอยู่ตามป่า จึงชื่อว่าคณะอรัญวาสี เมื่อรวมกันแล้ว ทำให้การเกิดความเจริญและเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าในด้านต่างๆ ดังนี้

ด้านการศึกษาเริ่มแพร่ ตรวจสอบพระไตรปิฎกที่ยังขาดตกบกพร่องอยู่ให้สมบูรณ์ อักษรที่ใช้เป็นอักษรสังหล ซึ่งคงจะปริวัตรเป็นอักษรขอม ส่วนอักษรของพ่อขุนรามคำแหง ยังเป็นของใหม่จึงได้รักษาขอมไปก่อนจนเข้าใจว่าภาษาขอมเป็นภาษาสำหรับเขียนพระไตรปิฎก

ด้านศิลปะ มีการสร้างปูชนียสถาน แต่ก่อนสร้างเป็นพระปรางค์ เช่น ปรางค์วัดมหาธาตุ พระปรางค์วัดพระพายหลวง เมืองสุโขทัย ต่อมา พ่อขุนรามคำแหงให้ทรงสร้างเจดีย์แบบล้อมฟาง หรือทรงกลม

ด้านการสร้างพระพุทธรูปของไทย แต่ก่อนไม่เคยมีเศวตฉัตรมีสูง ให้มีเศวตสูงขึ้น

ด้านประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ชาวกรุงสุโขทัยมีศรัทธาแรงกล้าในชีวิตประจำวันผูกพันอยู่กับศาสนา ทำบุญอุทิศทั้งในพรรษาและออกพรรษา

ด้านการเผยแพร่ธรรม นอกจากจะเอาใจใส่ด้านการก่อสร้างปูชนียสถานแล้วทรงเอาใจใส่ในการอบรมสั่งสอน คือ โปรดให้สร้างกระดานหินที่กลางดงตาลขนานนามว่า “มณังคศิลาอาสน์” ถ้าเป็นวันพระโปรดให้ฝูงปู้ครุ เถาะ มหาเถระ ขึ้นนั่งเหนือขดาร์น แสดงธรรมแก่อุบาสกอุภยสิกขา ถ้าเป็นวันธรรมดาพระยงคังจักรทรงให้เป็นที่ประทับสำหรับว่าราชการบ้านเมือง เมื่อมีเวลาจะอบรมข้าราชการและราษฎรไปด้วย

ด้านการพัฒนาประเทศ พระองค์ยังใช้กลุ่โลบายชักนำประชาชนโดยพิถีพินด้วย เช่น การสร้างพระพุทธรูปปางลีลา แต่ก่อนสร้างพระพุทธรูปนั่งปางต่างๆ ถือว่าปางนั่งสมาธิไม่ใช่การพัฒนาประเทศ

ด้านวรรณคดี เช่น เถภูมิกถา หรือ ไตรภูมิพระร่วงที่ประชาชนทั่วไปใช้สั่งสอนกันสืบๆ กันมา ตัวอย่าง “เมื่อน้อยให้เรียนวิชา” “ไปบ้านทำงานอย่านิ่งดูตาย บั้นวับบั้นควายให้ลูกทำงานเล่น” พูดถึงเรื่องภูมิทั้ง ๓ คือ กามภูมิ ได้แก่ มนุษย์และเทวดา รูปภูมิ ได้แก่ พวกพรหมที่มีรูปร่าง และอรุภูมิ ได้แก่ พวกพรหมที่ไม่มีรูปร่าง^๕

๑๐.๒.๒ พระพุทธศาสนาในล้านนา

สมัยล้านนาตรงกับสมัยกรุงสุโขทัย และคาบเกี่ยวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นเพื่อความสะดวกต่อการศึกษาจึงแยกออกเป็นตอนๆ ดังนี้

๑. พระพุทธศาสนา ก่อนสมัยพระเจ้ามังราย เชื่อว่ามีพระพุทธศาสนาแบบมหาหวนปะปนอยู่บ้าง เหตุผลคือ คนไทยเคยอยู่ทางตอนใต้ของจีน เมื่ออพยพลงมาถึงล้านนา คงจะนำ

^๕ เฉลิม เข้มทองหลวง, เอกสารแบบบรรยายวิชาประวัติพระพุทธศาสนา ๒, หน้า ๑๒ .

พระพุทธศาสนาแบบจีนลงมาด้วย และมหายานของรวมในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ นั้น รุ่งเรือง มหายานจากอาจจะแพร่เข้ามายังแคว้นโยนกได้ ยังมีร่องรอยพระพุทธศาสนา มหายานหลงเหลืออยู่ในอาณาจักรล้านนาในสมัยต่อมา ชาวพุทธในบริเวณนี้ ทั้งพระและฆราวาสที่เคร่งครัดในศาสนาจะไม่ฉันเนื้อสัตว์ ถือว่าการรับประทานเนื้อสัตว์เป็นผู้ไร้เมตตาปรานี เป็นการบำรุงกิเลสไม่สมควรที่จะเป็นพระโพธิสัตว์ ส่วนหินยานไม่ถือเรื่องนี้ เพียงถือเอาตามพระวินัยว่าไม่เห็น ไม่ได้ยิน และไม่สงสัยว่าเนื้อนั้นเขาฆ่าเพื่อเรา เราไม่ผิด ไม่เป็นอาบัติ พระฉันได้ ฆราวาสก็รับประทานได้ และพิธีกรรมทางศาสนา คือ พิธีกึ่งเด็ก ก็เป็นของมหายาน สมัยก่อนพระภิกษุสามารถฉันผลไม้ได้ และเมี่ยงคำได้ หลังเที่ยงวันปัจจุบันหายไปเกือบหมดแล้ว พระพุทธศาสนาส่วนใหญ่ในสมัยนี้เป็นมหายาน

๒. พระพุทธศาสนาสมัยพระเจ้ามังราย เมื่อพระองค์ปราบหริภุญไชยแล้ว ทรงพบพระพุทธรูปที่วิหารหลังหนึ่งในเมือง ซึ่งไม่ถูกไฟไหม้ ทรงทราบว่า พระพุทธรูปองค์นั้น คือ พระเสด็จคณิ (พระแก้วขาว) เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองของหริภุญไชย (มอญ) ซึ่งพระนางจามเทวีอัญเชิญมาจากละโว้ พระองค์เลื่อมใสมากเมื่อประทับที่ใด ก็โปรดให้นำไปทุกครั้ง

๓. พระพุทธศาสนาสมัยของพระเจ้าสามฝั่งแกน สมัยนี้มีพระสถูปใหญ่องค์หนึ่ง ณ เมืองเชียงรายได้อสถิ์บาดพังทลายลงมา พบพระแก้วมรกต จากนั้นพระองค์จึงทรงโปรดให้นำไปประดิษฐาน ณ วัดพระแก้ว

๔. พระพุทธศาสนาสมัยของพระเจ้าติโลกราช พระองค์ทรงผนวชชั่วคราว ณ วัดป่าแดง เป็นตัวอย่างให้ข้าราชการและประชาชนนำไปประพฤติปฏิบัติตาม ผลงานของท่านมีการบำเพ็ญกุศลบวชพระชาวเชียงใหม่ ๕๐๐ รูป สร้างสถูปบรรจุพระอัฐิของพระบิดา สร้างอารามต่างๆ ทรงอุปถัมภ์การสังคายนา ครั้งที่ ๘ เพื่อชำระพระไตรปิฎกให้ถูกต้อง

๕. วรรณคดีพระพุทธศาสนาสมัยล้านนา พระสงฆ์ในอาณาจักรล้านนามีหลายคณะทั้งลังกา รามัญ คณะเดิมชาวพื้นเมือง แต่ไม่มีการขัดแย้ง แข่งขันกัน ต่างคนต่างศึกษา คณะสงฆ์ล้านนาจึงแตกฉานในพระไตรปิฎก จนสามารถแต่งคัมภีร์ต่างๆ ได้มากมาย เช่น มังคลัตถทีปนี จักรวาททีปนี เวสสันดรทีปนี และสังขยาปกาสะกัญญา ที่พระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้แต่ง คัมภีร์จามเทวีวงศ์ และสิทธิคนิทาน พระโพธิ์รังษี เป็นผู้แต่ง คัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ พระรัตน-ปัญญาเถร เป็นผู้แต่ง คัมภีร์สารัตถทีปนี พระนันทาจารย์ เป็นผู้แต่ง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบทสวดมนต์ชนิดต่างๆ อีกหลายบท เช่น บทสวดพาหุง ซึ่งเรียกว่า บทถวายพรพระ พระ

ล้านนาเป็นผู้นำมาสวด บางเรื่องแปลเป็นภาษาต่างๆ เช่น เป็นภาษาไทยบ้าง ลัทธิบ้าง ภาษาอังกฤษบ้าง^๖

๑๐.๓ พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา-ธนบุรี

เมื่อสุโขทัยเสื่อมอำนาจลง เจ้าผู้ครองแคว้นสุพรรณภูมิ (อยู่ในท้องที่อำเภอจะนะสามพัน จังหวัดสุพรรณบุรี) เห็นเป็นโอกาสในการประกาศเอกราช ประจวบกับเกิดอหิวาตกโรคขึ้นในราชอาณาจักร พระเจ้าอู่ทองจึงอพยพย้ายเมืองไปหาชัยภูมิใหม่ คือบริเวณที่ตั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นภูมิเหมาะสมที่เคยเป็นแหล่งแห่งพระพุทธศาสนา ครั้นเมื่อขอมเก็บใหญ่ในสมัยลพบุรี แต่เมื่อชนชาติไทยได้มาปกครองสยามในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี นับถือพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ เป็นลัทธิหินยาน ไปบนบวงสรวงขอความช่วยเหลือให้คุ้มครองจากพระโพธิสัตว์อย่าง อาศัยเหตุนี้ ลัทธิมหายานจึงพลอยเสื่อมสูญไป ถูกลืมแต่ลัทธิหินยานอย่างลังกาวงศ์ทั่วทั้งประเทศสยาม^๗

๑๐.๓.๑ พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นเมืองหลวงยาวนานถึง ๔๑๗ ปีมีกษัตริย์ ๓๕ พระองค์ตั้งนัยการศึกษาในสมัยนี้จะกล่าวเฉพาะกษัตริย์ที่มีผลงานด้านพระพุทธศาสนาเพียงไม่กี่พระองค์ ถ้าศึกษาให้ดีจะพบว่าการนับถือพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาไม่สู้โน้มไปในทางแบบชั้นสูงนัก โดยมากสนใจมุ่งไปในเรื่องการบุญการกุศล บำรุงวัดพระสงฆ์สร้างวัดวาอาราม ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ พิธีกรรม งานฉลอง งานนมัสการ เช่น ไหว้พระธาตุและพระพุทธรูป การบำเพ็ญภาวนาก็นับไปข้างความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์อาถรรพ์ปะปนเป็นอันมาก นักปราชญ์ทั้งหลายนิยมแบ่งอยุธยาออกเป็น ๔ ตอน ด้วยกัน คือ

๑. มฤทายาทนแรก (พ.ศ.๑๘๙๓-๒๐๓๑) สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หลังจากทรงจัดการบ้านเมือง ให้เข้ารูปเข้ารอยแล้วทรงหันมาเอาพระทัยใส่ด้านศาสนา คือ ทรงโปรดให้สร้างวัดขึ้น ๒ วัด คือวัดพุทไธสวรรย์ สร้าง ณ บริเวณตำบลเวียงเหล็ก ซึ่งเคยเป็น

^๖ กรมการศาสนา, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, หน้า ๙๗.

^๗ อัญญา โทมสยานุจน, พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕๑.

ที่ตั้งพลับพลาก่อนสร้างพระนคร เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการย้ายมาสร้างนครกรุงศรีอยุธยาเป็นวัดประจำรัชกาล และเป็นที่ประสิทธิประสาทวิชาการศึกษาสงฆ์ ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย

วัดใหญ่ชัยมงคล สร้างนอกเมืองด้านตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อถวายคณะสงฆ์ที่ออกไปศึกษาคัมภีร์จากประเทศลังกาในสำนักพระวันรัต ที่เรียกว่า “คณะป่าแก้ว” คณะนี้ถือการบำเพ็ญวิปัสสนาเป็นสำคัญ

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๑๙๙๑-๒๐๑๓) สมัยนี้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมากกว่าทุกรัชกาล พระองค์ทรงครองราชย์ยาวนานถึง ๕๐ ปี ทำให้ศาสนาเป็นปึกแผ่นมากที่สุด ผลงานของพระองค์มีมากได้ทรง หมายวังให้เป็นวัด ทรงอุทิศที่พระราชวังเดิมสร้างวัดเป็นเขตพุทธาวาส เพื่อประกอบพิธีทางศาสนา ปัจจุบันเรียกว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ ทรงหล่อรูป พระโพธิสัตว์ ๕๐๐ ขาดิ สร้างวัด เช่น วัดจุฬามณีที่พิษณุโลก และบูรณะวัดต่างๆ เช่น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองสุพรรณบุรี เสด็จออกผนวช ณ วัดจุฬามณี ซึ่งเวลานั้นพระองค์ครองราชย์มาแล้ว ๑๗ ปี มีพระบรมวงศานุวงศ์ออกผนวชตามด้วย กำหนดประเพณีการบวชของเจ้านายให้พระโอรส พระราชนัดดาบวช เพื่อศึกษาเล่าเรียนธรรม เมื่อลาสิกขาออกมาจะได้เป็นคนดี ช่วยบริหารประเทศต่อไป เมื่อ พ.ศ.๒๐๒๔ โปรดให้ประชุมสงฆ์นักปราชญ์ทั้งปวงแล้วช่วยกันแต่งมหาชาติคำหลวง เพื่อสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังในโอกาสทำบุญชุมนุมในวัด

๒. อยุธยาตอนที่ ๒ (พ.ศ.๒๐๓๔-๒๐๗๓) สมัยพระเจ้าทรงธรรม พระเจ้าทรงธรรมเป็นเจ้านายผู้ใหญ่พระนามว่า พระศรีสิงห์ ต่อมาออกผนวชจนได้เป็นพระราชาคณะตำแหน่งพระพิมลธรรม เป็นผู้รอบรู้พระไตรปิฎก ต่อมาลาผนวชเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมื่อ พ.ศ.๒๐๖๓ พระองค์ได้ให้ฉลองพระที่นั่งจอมทอง ๓ หลังบอกบาลีแก่ภิกษุสามเณรทุกวัน มีพระภิกษุสามเณรจากอารามต่างๆ ไปเรียนเป็นจำนวนมาก ในสมัยนี้มีพระสงฆ์ไปศึกษาที่ประเทศศรีลังกากลับมาได้ทูลพระเจ้าทรงธรรมว่าทางลังกายืนยันว่ามีพระพุทธบาทในประเทศ ๕ แห่ง คือ ภูเขาสุวรรณมาลิก ภูเขาสุมนภูฏ ภูเขาสุวรรณบรรพต โยนกปุระ และริมหาดแม่น้ำนัมมทา

พระลังกาบอกว่าเขาสุวรรณบรรพตอยู่ในประเทศสยาม เมื่อทรงทราบเช่นนั้น พระองค์ก็ให้สืบเสาะหาเจมนายพรานไปพบที่สระบุรี จึงทรงกราบทูลให้ทรงทราบพระองค์เสด็จไปทอดพระเนตรแล้วทรงมีพระราชศรัทธา อุทิศที่ดินโดยรอบทิศละ ๑๐๐ โยชน์ให้เป็นพุทธบูชา แล้วสถาปนามณฑลรอบรอยพระพุทธบาท แล้วกำหนดให้มีประเพณีมัสการรอยพระพุทธบาท ขึ้นในกลางเดือน ๓ และ ๔ ทุกๆ ปี

๓. ยุคยาดอนที่ ๓ (พ.ศ.๒๑๗๓-๒๓๗๕) รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีหลักฐานว่าประเพณีการบวชเรียนคงจะได้รับความนิยมกันมาก ปรากฏว่ามีผู้บวชได้รับพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์เป็นอย่างดี ทำให้คนหลบเลี่ยงราชการบ้านเมืองไปบวชกันมาก ถึงกับต้องมีรับสั่งให้ออกหลวงสรศักดิ์เป็นแม่กองประชุมสงฆ์สอบความรู้พระภิกษุสามเณร ผู้ที่หลบเลี่ยงบวช สหบได้ความชัดว่าไม่มีความรู้ด้านศาสนาถูกบังคับให้ลาสิกขาเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่แสดงถึงการมีผู้บวชแล้วเป็นผู้พันราชภักดิ์^๑

ในยุคที่สามนี้โดยเฉพาะรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชมีการติดต่อค้าขายกับชาวยุโรปมาก นอกจากมาค้าขายแล้ว ยังนำศาสนาคริสต์เข้ามาเผยแพร่ด้วยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงมีพระราชศรัทธามั่นคงในพระพุทธศาสนา แต่พระองค์ยังให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายสมบูรณ์ในตัวอยู่แล้ว ยังทรงอุปถัมภ์ศาสนาอื่นๆ เหมือนสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยเฉพาะศาสนาคริสต์ที่มากับชาวตะวันตกโดยสร้างวัดเซนต์โยเซฟ ที่ลิดีตของสังฆนายกที่อยุธยา และสร้างโบสถ์เซนต์เปาโลที่ลพบุรี และตะนาวศรี ซึ่งมีการติดต่อสัมพันธ์ไมตรีแน่นแฟ้นแบบพิเศษกับพระเจ้าหลุยส์แห่งฝรั่งเศส พระเจ้าหลุยส์และพวกบาทหลวงคิดว่าสมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเลื่อมใสศรัทธาในศาสนาคริสต์ จึงได้ส่งเอกอัครราชทูตมาเจริญพระราชไมตรีและให้ทูตเชิญเข้ารีต พระองค์ทรงพอนับโดยพระปริชาญาณว่า “หากพระองค์เป็นเจ้าพ่อพระทัยให้พระองค์เข้ารีตเมื่อใดก็จะคล้อยใจให้เข้ารีตเมื่อนั้น” นับว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพระศาสนาอย่างหนึ่ง ถ้าพระองค์ตรัสตอบว่าตกลงปัจจุบันพระพุทธศาสนาคงจะเสื่อมไปเกือบหมดแน่นอน

๔. ยุคยาดอนที่ ๔ (พ.ศ.๒๒๗๕-๒๓๑๐) ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีประเพณีการบวชเรียน พวกขุนนางจะมีบรรดาศักดิ์ จะต้องผ่านการบวชเรียนก่อน และมีวรรณคดีเกิดขึ้นมากมายโดยเฉพาะวรรณคดีทางด้านศาสนา เช่น นันโทปนันทสูตร พระมาลัย คำหลวง ปุณณิเวทคำฉันท์ และพระราชปฐจาถามคณะสงฆ์ ในสมัยนี้ประเทศศรีลังกาศาสนาวงศ์ได้เสื่อมสูญไป ไม่มีพระภิกษุจะประกอบพิธีอุปสมบทพระเจ้ากัรติสิริราชสิงหะจึงได้ส่งคณะทูตมาเมื่อ พ.ศ.๒๒๙๓ เพื่อขอคณะสงฆ์ไทยไปให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรที่ศรีลังกา คณะสงฆ์ไทยมีพระอุบาลีเป็นหัวหน้า ได้เดินทางไปใน พ.ศ.๒๒๙๖ และพำนักอยู่ที่วัดบุพพาราม เมืองแคนตีประกอบพิธีผูกพัทธสีมา ทำพิธีอุปสมบทให้แก่กุลบุตรชาวศรีลังกา จึงทำให้เกิดนิยายอุบาลีวงศ์หรือสยามวงศ์ในศรีลังกาตั้งแต่นั้นมา

^๑ ยัชชา โกมลภาณูจน, พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย, หน้า ๑๘๓.

ในตอนปลายสมัยนั้นจนถึงสมัยของพระเจ้าเอกทัศ ปรากฏว่าประชาชนมีความเชื่อในโชคลางของหลังคาอาคาหม เวทยันต์คาถา หรือ โสยศาสตร์มก เนื่องจากสงครามรบพุ่งกับพม่า บ้านเมืองไม่สงบเพราะความอ่อนแอของผู้ปกครองบ้านเมือง จึงเป็นเหตุให้เสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. ๒๓๑๐^๔

๑๐.๓.๒ พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงธนบุรี

กรุงธนบุรี (พ.ศ.๒๓๑๐-๒๓๒๕) เป็นเมืองหลวงได้ ๑๕ ปี สมเด็จพระเจ้าตากสิน ก็นครหาพระทัยใส่ในเรื่องศาสนา มาก ถึงแม้ว่าจะทรงเห็นตื้นเขินยิ่งกว่ากษัตริย์พระองค์ใดก็ตาม ถึงกระนั้นก็นำสรรเสริญน้ำพระทัยของพระองค์ที่ไม่ทอดทิ้งภารกิจทางด้านศาสนา คราใดเมื่อมีเวลารว่างพระองค์จะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาทันที พระราชกรณกิจของพระองค์พอสรุปได้ดังนี้

จัดสังฆมณฑล (พ.ศ.๒๓๑๑) ทรงพิจารณาว่าศาสนาจะรุ่งเรืองต้องอาศัยพุทธาภิเษก ทั้ง ๕ เวลานั้นพระสงฆ์แตกแยกและบกพร่องต่อหน้าที่บ้าง ในด้านพระวินัยบ้าง ไม่มีพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิคอยแนะนำ จึงโปรดให้มีการประชุมพระเถระทั้งหลายเท่าที่มีอยู่ในราชอาณาจักร ณ วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆสิตาราม) เลือกตั้งพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิพรรษาขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชและเถรานุเถระตามลำดับ แล้วโปรดให้ไปอยู่ตามอารามต่างๆ คอยสั่งสอนคัมภีร์และวิปัสสนาธุระแก่ภิกษุสามเณรต่อไป

ทรงบูรณะพระอารามต่างๆ ทั้งสร้างอุโบสถ วิหาร เสนาสนะในพระอารามต่างๆ ประมาณกว่า ๒๐๐ หลัง และให้ภิกษุสงฆ์ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมวินัย ชัดชัดประการใดขอให้บอกโยมโยมจะจัดให้ตามต้องการ บำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎก พระภิกษุสามเณรรูปใดบอกรูปนามาสีได้มากก็โปรดถวายผ้าไตรจีวรและจตุปัจจัยแก่พระเถระเท่าที่สอยได้

บำรุงศาสนาเมืองนครศรีธรรมราช หลังปราบเจ้านครศรีธรรมราชแล้ว โปรดให้นิมนต์พระเถระ ทั้งในกรุงนอกกรุงมารับข่าวสารรูปละ ๑ ถูง ปัจจัยรูปละบาท รูปใดมีจีวรเก่าก็จัดถวาย และแจกทานแก่คนยากจนคนละ ๑ สลึง ทุกวันอุโบสถ ซากลับได้อาหารานานิมนต์พระอาจารย์ศรีเข้ามากรุงธนบุรีด้วยและตั้งให้เป็นสมเด็จพระสังฆราชประจำ ณ วัดบางหว้าใหญ่

รวบรวมพระไตรปิฎก หลังกรุงศรีอยุธยาแตกบ้านเมืองถูกเผาทำลาย วัดวาอารามถูกเผา พระไตรปิฎกถูกไฟไหม้สูญหายไปด้วย จึงได้รวบรวมคัมภีร์ต่างๆ ตามหัวเมืองมาชำระ แต่ยังไม่เสร็จก็สวรรคตเสียก่อน

^๔ เฉลิม เขียนทองกลาง, เลอสารแบบมรดกไทย ประวัติพระพุทธศาสนา ๑, หน้า ๔๘ - ๔๙.

ชำระพระอัฐชี เมื่อครั้งไปปราบเจ้าพระที่อุตรดิตถ์ (เป็นพระตั้งตนเป็นกษัตริย์) จึงประกาศให้ส่งมาสารภาพผิด แล้วให้สึกออกไปรับราชการ ถ้าไม่รับผิดจะต้องพิสูจน์ความบริสุทธิ์คือให้ดำนํ้าต่อหน้าพระที่นั่ง ถ้าชนะก็ทรงตั้งเป็นอธิการ ถ้าแพ้ให้สึกออกมา ลักข้อมือใช้ในราชการจหนัก ถ้าผิดมากก็ให้ประหารชีวิตพิธีดำนํ้านั้นให้ดำนาน ๓ กลั่นใจผู้ชนะก็มีผู้แพ้ก็มีจนจั่วรกจนเป็นจอมปลวก ที่บริสุทธิ์ชนะก็ให้อุปสมบทใหม่^{๙๐}

๑๐.๔ พระพุทธศาสนาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงวางผังเมืองลอกแบบผังเมืองกรุงศรีอยุธยา ทั้งพระราชวัง วัด และสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะเรื่องวัด เช่น วัดมหาธาตุ วัดระฆัง ที่เห็นได้ชัด รัชกาลที่ ๑ สร้างวัดหลายวัดคล้ายกันที่สำคัญคือวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกตและเพื่อบำเพ็ญพระราชกุศล ไม่มีพระสงฆ์อยู่ ปฏิสังขรณ์วัดสุทัศน์เทพวราราม และวัดอื่นอีกหลายวัด เช่น วัดพระเชตุพน แล้วรวบรวมพระพุทธรูปตามหัวเมืองมา ประดิษฐานไว้รอบพระเบญจกตจำนวน ๑,๒๕๘ องค์ ปฏิสังขรณ์วัดสลักแล้วพระราชทานนามว่า วัดนิพพานาราม ต่อมาเปลี่ยนเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ และตอนปลายรัชกาลที่ ๑ จึงเรียกว่า วัดมหาธาตุ

ทรงทำสังคายนาต่อจากพระเจ้าตากสินที่ยังทำไม่เสร็จ ไปจัดให้ประชุมพระราชวงศ์ตามวงศ์พระเถระและพระเปรียญ ดกลงทำสังคายนา ให้จัดหาพระที่รู้ภาษาบาลี ๒๑๘ รูป ราชบัณฑิต ๓๒ คน เป็นกรรมการทำเมื่อ พ.ศ.๒๓๓๑ ณ อุโบสถวัดพระศรีสรรเพชญ์ พระเจ้าอยู่หัวทรงอุปถัมภ์ทำอยู่ ๕ เดือน จึงแล้วเสร็จ เมื่อทำเสร็จคัดจำลองสร้างเป็นฉบับหลวงขึ้นเรียกว่า ฉบับทองใหญ่ มี ๓๕๔ คัมภีร์ เป็นหนังสือ ๓,๖๘๖ ผูก นำไปเก็บไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปฏิสังขรณ์วัดขึ้นใหม่หลายวัด เช่น วัดอรุณราชวราม วัดโมลีโลกยาราม เป็นต้น ทรงริเริ่มวันวิสาขบูชาใหม่ หลังจากไม่ได้ประกอบพิธีมาตั้งแต่ปลายอยุธยา กรุงธนบุรี และรัชกาลที่ ๑ และสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระไตรปิฎกฉบับหลวงเพิ่มจำนวนขึ้นอีกหลายฉบับ โดยครบถ้วนสมบูรณ์กว่าสมัยก่อนๆ และโปรดให้แปลพระไตรปิฎก

^{๙๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕-๘๖.

จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เพื่อให้ผู้ไม่รู้ภาษาบาลีได้รู้เข้าใจพระพุทธศาสนา พร้อมสร้างวัดหลายวัด เช่น วัดเฉลิมพระเกียรติ วัดเทพธิดาราม วัดราชบพิธสถิตาม และรวบรวมตำราต่างๆ เช่น ยักขรศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ โบราณคดีไว้ที่วัดโพธิ์

อีกประการหนึ่งเจ้าฟ้ามงกุฎ (พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ยังผนวชอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ทรงศึกษาจนสอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ทรงเลื่อมใสเจริญวัตรพระมกุฏีชัยพระสุเมธจารย์ (ชาย พุทฺธวโร) สำนักอยู่ที่วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ จึงมีพระประสงค์จะประพฤติตามจริยาวัตรของพระมอญรูปนั้น จึงเสด็จออกจากวัดมหาธาตุไปประทับที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) พ.ศ.๒๓๗๒ ทรงอุปสมบทใหม่โดยอาศัยพระสุเมธจารย์เป็นพระอุปัชฌาย์แล้วแยกพระองค์ไปตั้งนิกายใหม่ เรียกว่า “ธรรมยุติกนิกาย” โดยกำหนดฝังลูกนิมิต ผูกพัทธสีมา ขึ้นใหม่ที่วัดสมอรายนั้น ถือว่าเป็นการจัดตั้งคณะธรรมยุติกนิกายใน พ.ศ.๒๓๗๖ แล้วเสด็จไปจำพรรษาที่วัดบวรนิเวศวิหาร บางลำพู กรุงเทพฯ และกำหนดให้วัดนี้เป็นศูนย์กลางคณะธรรมยุติกนิกายตั้งแต่นั้นมาทรงผนวชอยู่ ๒๗ พรรษา แล้วเสด็จออกมาขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ ๔ ในพระบรมราชจักรีวงศ์^(๑๖)

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงผนวชได้ศึกษาพระธรรมวินัยจนสอบได้เปรียญธรรม ๔ ประโยค จึงรู้หลักธรรม การบริหาร และการเป็นอยู่ของประชาชนเป็นอย่างดี เมื่อครองราชย์แล้วทรงสร้างวัดบรมนิวาส วัดโสมนัสวิหาร วัดพุทธมณฑล วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม และวัดมกุฏกษัตริยาราม ทรงบูรณปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ที่จังหวัดนครปฐม ทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์ญวนนิกาย และสนับสนุนธรรมยุติกนิกายเต็มที่

รัชกาลที่ ๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ นั้น พระองค์มีพระชนมายุเพียง ๑๕ พรรษาเท่านั้น ดังมีผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ถึง ๕ ปี ครั้น พ.ศ.๒๔๑๖ เมื่อมีพระชนมายุครบ ๒๐ พรรษา พระองค์ได้มีพระราชโองการประกาศขอลาผนวชต่อที่ประชุมว่า พระองค์มีพระชนมายุครบถ้วน ๒๐ ปีบริบูรณ์ ควรจะได้อุปสมบทเพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณให้สมพระราชประสงค์ในสมเด็จพระบรมชนกนาถ ดังนั้น พระองค์จึงเสด็จออกผนวช ณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๖ โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เป็นพระราชาอุปัชฌาย์ วัดอุปประสงค์แห่งกาฬมณฑลมี ๒ ประการ คือ

^(๑๖) พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๑๕๔.

๑. เพื่ออุทิศส่วนพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมชนกนาถ ซึ่งทรงปรารภไว้เมื่อยังทรงมีพระชนม์อยู่

๒. เพื่ออนุวัติตามประเพณีนิยมของไทย คือ ลูกผู้ชายเมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปี ต้องบวชก่อนจะถือว่าเป็นคนสมบูรณ์

นอกจากพระองค์ทรงสร้างวัดเป็นจำนวนมาก เช่น วัดเบญจมบพิตร ถวายคณะสงฆ์มหานิกาย และวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ถวายคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ที่สำคัญพระองค์ยังทรงสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือ มหามกุฏราชวิทยาลัย ถวายเป็นราชสักการะแด่พระบรมชนกนาถ และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การสร้างมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งนี้นับเป็นการสร้างมั่นคงและความเจริญทางการศึกษาแก่คณะสงฆ์ทั้ง ๒ นิกายเป็นอย่างมาก

รัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า พระองค์เสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ทรงมีพระปรีชาปราดเปรื่องในด้านพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และที่สำคัญทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาหลายด้าน เช่น ทรงเทศนาสั่งสอนธรรมเพื่ออบรมข้าราชการด้วยพระองค์เองเป็นนิตยัมภ์ ทรงพระราชนิพนธ์คำสอนในพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง เช่น เทศนาเสือป่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พุทธศักราชแทนรัตนโกสินทร์ศก (ร.ศ. เป็น พ.ศ.) ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน ทรงเปลี่ยนการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีจากสอบปากเปล่ามาเป็นข้อเขียน นอกจากนี้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้น เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาพระธรรมวินัยให้กว้างขวางและถ่องแท้ อนึ่งพระองค์ไม่เพียงทรงตราพระราชบัญญัติการยกเว้นการเป็นทหารสำหรับพระภิกษุสามเณรผู้ศึกษาพระปริยัติธรรมเท่านั้น ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกองอนุศาสนาจารย์ขึ้น เพื่อเผยแผ่พุทธธรรมแก่ทหารอย่างกว้างขวาง จากพระราชกรณียกิจดังกล่าวนี้ นับว่าพระองค์ทรงมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาอย่างหาที่สุดมิได้^{๑๒}

รัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพุทธมามกะตามพระราชบุรพการี ได้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาเป็นอเนกประการ อาทิ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐจำนวนจบละ ๔๕ เล่ม รวม ๑,๕๐๐ จบ เพื่ออุทิศถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากนี้ยังทรงปฏิสังขรณ์วัดพระ

^{๑๒} เจลิม เชื้อนทองกลาง, เอกสารแบบเกราะหาวิชาประวัติพระพุทธศาสนา ๒, หน้า ๔๔-๕๓.

รัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่อให้ทันฉลองกรุงเทพฯ ๑๕๐ ปี ในปี พ.ศ.๒๔๗๕ อีกด้วย และที่สำคัญในราชการนี้ทรงอนุญาตให้คุรุหัตถ์ศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมซึ่งเรียกว่า “ธรรมศึกษา” ได้ พระกรณียกิจดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นเครื่องแสดงออกถึงพระราชศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของพระองค์ได้เป็นอย่างดี

รัชกาลที่ ๘ พระพุทธศาสนาในสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนี้มีเหตุการณ์ที่น่าศึกษาหลายประการ ดังนี้

๑. พระยาพหลพลพยุหเสนาบวช พระยาพหลพลพยุหเสนาได้อุปสมบท ณ วัดพระศรีมหาธาตุ เมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๘๔ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นการอุปสมบทร่วมนิกาย คือ มีพระอุปัชฌาย์และพระกัณฑ์รวม ๕๐ รูป เป็นพระมหานิกาย ๓๕ รูป พระธรรมยุติ ๑๕ รูป พระสามัญญ ๑ รูป โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (แพ) วัดสุทัศน์ เป็นพระอุปัชฌาย์ การอุปสมบทคราวนี้มีรัฐบาลเป็นเจ้าภาพ เวลานั้นพระยาพหลพลพยุหเสนามียศเป็นพลโทเมื่ออุปสมบทแล้วจำพรรษาที่วัดเบญจมบพิตร เป็นเวลา ๓ เดือน ๒๔ วัน

๒. การสร้างวัดพระศรีมหาธาตุ คณะรัฐบาลมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้สร้างวัดพระศรีมหาธาตุขึ้นที่บางเขนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์ ๒ นิกายได้อยู่ร่วมกันเป็นแผนการจะรวมนิกายสงฆ์ การเปิดวัดคราวนั้นทำเป็นรัฐพิธีเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๘๕ ในวันพิธีได้อาราธนาพระเถระไปร่วมพิธีจำนวน ๘๐ รูปทั้ง ๒ นิกายจัดร่วมกัน แต่พระที่จะจำพรรษาที่วัดนั้นคัดเลือกไปจากวัดต่างๆ จำนวน ๒๔ รูป นิกายละ ๑๒ รูป แต่ไม่นานนักฝ่ายธรรมยุติกก็ได้ครองวัดนี้^{๑๓}

๓. มี พ.ร.บ. ๒๔๘๔ ซึ่งไม่พูดถึงนิกายแต่สำหรับใช้กับคณะสงฆ์ ก็ไม่สามารถรวมกันได้ พ.ร.บ.๒๔๘๔ เลิกใช้

๔. มีการเทียบวิทยฐานะผู้สำเร็จการศึกษาพระปริยัติธรรม ดังนี้

- ประโยค ๙ สามารถบรรจุในตำแหน่งอนุศาสนาจารย์ชั้นตรี อันดับ ๑
- ประโยค ๖-๗-๘ เทียบเท่าเตรียมอุดมศึกษาอนุศาสนาจารย์ ผู้ช่วยอนุศาสนาจารย์

^{๑๓} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติพระพุทธศาสนา ฉบับมหาเถรฯ ภาคที่ ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔๖.

- ประโยค ๘ เทียมเท่ามัธยมศึกษา ถ้าสอบเข้าราชการพลเรือนชั้นจัดว่าอันดับ ๑๓
- ประโยค ๓-๕ สามารถเป็นครูสอนศีลธรรมและภาษาไทยในโรงเรียนราษฎร์ได้
- ขึ้นนักธรรมเทียมเท่าปริญญศึกษา

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช เมื่อทรงครองราชย์ในปี พ.ศ.๒๔๙๔ เสด็จออกผนวช ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเป็นเวลา ๑๕ วัน พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ที่เสด็จออกผนวชขณะครองราชย์ โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เป็นพระราชอุปัชฌาย์ มีสมเด็จพระวันรัต (ปลด กิตฺติโสภณเถร) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ พระศาสนโสภณ (จวน อุฏฺฐายี) เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พระพุทธศาสนาในสมัยนี้มีเหตุการณ์สำคัญหลายประการเช่น มีการเปิดการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง คือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเปิดสอน พ.ศ.๒๔๙๔ และ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เปิดสอน พ.ศ.๒๔๙๐ มีการก่อสร้างพุทธมณฑลจำนวน ๒๕๐๐ ไร่ เพื่อฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ มีการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรก มีการเปิดโรงเรียนพระพุทธ ศาสนาวันอาทิตย์ พ.ศ.๒๕๐๑ รัฐบาลตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ ขึ้น รัฐบาลได้สร้างโรงพยาบาลสงฆ์เพื่ออนุเคราะห์แก่พระภิกษุสามเณรที่อาพาธ มีการส่งสมณทูตไปประกาศศาสนา ณ ต่างประเทศโดยเฉพาะที่ยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย มีการสร้างวัดไทยในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก มีการแปลพระไตรปิฎกฉบับไทยรัฐขึ้น เมื่อ พ.ศ.๒๕๓๐ รัฐบาลได้ตราพระราชบัญญัติรับรองวิทยฐานะแก่ผู้สำเร็จการศึกษาวิชาการด้านพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๒๗ นอกจากนี้ยังได้ตราพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง พ.ศ.๒๕๔๐ นับว่าพระราชบัญญัตินี้ได้สร้างความมั่นคงและความก้าวหน้าแก่การศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างมาก

เนื่องด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทุกหมู่เหล่า ทั้งภาครัฐและเอกชนล้วนดำเนินกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่น การจัดงานวันวิสาขบูชาโลก โดยประเทศไทยเราเป็นเจ้าภาพเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาที่คนทั่วโลกประพาศตามหลักพระพุทธศาสนา

ไม่ว่าคนไทยคนต่างชาติมาแสดงออกทำให้สังคมโลกได้รู้จักนับ สนุนบำรุงพระพุทธศาสนาให้อยู่คู่กับโลกต่อไป^{๑๔}

๑๐.๕ แนวโน้มของพระพุทธศาสนาในอนาคต

ปัจจุบันโลกกำลังถูกครอบงำด้วยหลักบริโภคนิยม อนาคตของพระพุทธศาสนาจะเป็นอย่างไรท่ามกลางกระแสบริโภคนิยมที่เชี่ยวกราก ในประเด็นนี้ทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุ เรื่อง “พระพุทธศาสนาในโลกอนาคตอันใกล้” เป็นข้อคิดที่ดีในการบันทึกดังกล่าว (พุทธทาสภิกขุ ๒๕๔๑: ๑๕๔-๑๖๑) เสนอว่า “ทิศทาง” หรือภาพต่างๆ ที่สามารถเป็นไปได้ในอนาคตรวม ๔ ประการ ภาพมีเลวร้ายที่สุด คือ พระพุทธศาสนาหมดสิ้นไปจากโลกเพราะเป็นอุปสรรค ล้าสมัย ขัดขวางความเจริญ ร่วงลงมาก็คือ พระพุทธศาสนาอยู่ได้ยากในโลกที่หลงความเจริญทางวัตถุ ในบรรดาภาพเหล่านี้มีอยู่ ๓ ภาพที่น่าพิจารณา คือ

๑. โลกค่อยๆ เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีพระพุทธศาสนาสำหรับช่วยโลก
๒. พวกเราทำให้โลกมีความพอใจพระพุทธศาสนาได้สำเร็จ
๓. พระพุทธศาสนาปรับตัวให้กลายเป็นวิถีชีวิตได้จนพอใจกันทั้งโลก

ภาพ ๓ ประการนี้ ชาวพุทธทั้งหลายย่อมปรารถนาจะเห็นในอนาคตมอง ในแง่หนึ่งภาพดังกล่าวไม่ใช่เรื่องเพ้อฝันเสียทีเดียวนัก เนื่องจากในปัจจุบันมีแนวโน้มว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นที่ยอมรับมากขึ้นเรื่อยๆ ทั่วทั้งโลกโดยเฉพาะในซีกโลกตะวันตกแคว้นชาวพุทธได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในสหรัฐอเมริกา พระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นศาสนาหนึ่งที่มีการเติบโตอย่างรวดเร็วที่สุดในหมู่คนพื้นเมือง โดยเฉพาะผู้มีการศึกษาชั้นสูง (ผิดกับแต่ก่อนที่การขยายตัวของพระพุทธศาสนาเกิดจากการอพยพของคนเอเชีย) สมาธิภาวนาแบบพุทธได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง ไม่เฉพาะในหมู่ชาวพุทธ หากยังขยายไปสู่แวดวงอื่นๆ รวมทั้งแวดวงการศึกษาและจิตเวช จนคำว่า “วิปัสสนา” กลายเป็นคำที่คุ้นปากผู้คน เช่นเดียวกับคำว่ากรรมและนิพพาน ใช้แต่เท่านั้นแนวคิดทางพระพุทธศาสนาหรือพุทธธรรมก็ได้รับความสนใจจากคนในวงการต่างๆ มากขึ้นในฐานะที่อาจเป็นคำตอบให้แก่โลกทางด้านนิเวศวิทยาและสันติภาพ ขณะเดียวกันก็ได้สร้างความร่วมมือให้แก่องค์ความรู้ทางด้านฟิสิกส์ ชีววิทยา ประสาทวิทยา

^{๑๔} กรมการศาสนา. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี, หน้า ๕๘-๕๙.

การแพทย์ จิตวิทยา เศรษฐศาสตร์ และการศึกษา ดังเห็นได้จากการเสวนาวีสาละระหว่างชาวพุทธชั้นนำกับนักคิดในวงการและสาขาวิชาต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างคึกคักตลอดทศวรรษที่ผ่านมา สภาพดังกล่าวทำให้มีความหวังว่าพระพุทธศาสนาจะมีส่วน “ช่วยโลก” และทำให้ “โลกมีความพอใจในพระพุทธศาสนา”

อย่างไรก็ตาม เมื่อหวนกลับมามองที่เมืองไทย ภาพทั้ง ๓ ประการนี้ กลับกลายเป็นเรื่องห่างไกล เป็นที่แน่นอนว่าหากพระพุทธศาสนายังเป็นอยู่อย่างนี้ ภาพทั้ง ๓ ประการดังกล่าวย่อมไม่มีวันเกิดขึ้นได้เลย มีแต่จะโน้มไปสู่ภาพที่เลวร้าย การจะทำให้ภาพทั้งสามเป็นจริงขึ้นได้ อย่างน้อยในเมืองไทยต้องอาศัยสติปัญญาและความพากเพียรอย่างยิ่งยวดของชาวพุทธ โดยต้องมีการฟื้นฟูปฏิรูปทั้งในระดับความคิดและสถาบันอย่างจริงจังและเร่งด่วน เพื่อให้สามารถทัดทานการครอบงำของวัตถุนิยมได้ รวมทั้งเป็นทางเลือกสำหรับผู้คนในการลดทอนความทุกข์ชนิดล้นเหลือไปจนถึงจิตใจสำนึก อันไม่อาจแก้ได้ด้วยกลไกปรปรนของวัตถุ แต่หากชาวพุทธพากันนิ่งดูตายเสียแล้วพระพุทธศาสนาไทยในอนาคตก็เป็นที่ได้อย่างมากเพียงแค่ร่างทรงของบริโภคนิยมและวัตถุนิยมเท่านั้น^{๑๕}

สรุปท้ายบท

ในบทนี้เริ่มตั้งแต่พระโสณะกับพระอุตตระพร้อมคณะได้มาประกาศศาสนาแบ่งได้ ๔ ยุค คือ ยุคเถรวาทแบบสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ยุคมหายาน ยุคเถรวาทแบบพุทธาม ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์ รวมถึงสมัยสุโขทัย ล้านนาอยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ นั่นคือ พระพุทธศาสนาในอดีต ปัจจุบันและอนาคต พระพุทธศาสนายังคงเป็นที่เคารพศรัทธาของคนในสังคมส่วนใหญ่ในประเทศไทยถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ โดยพหุدينัยและประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาพระมหากษัตริย์ผู้เป็นประมุขของชาติทรงเป็นพุทธมามกะ พระมหากษัตริย์และรัฐร่วมกันดูแลรักษาบำรุงกิจการคณะสงฆ์และส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในหมู่ประชาชนเป็นอย่างดีเสมอมา จากการสำรวจประชากรครั้งล่าสุดประเทศไทยมีประชากร ๖๓ ล้านคนเศษ และคนไทยร้อยละ ๙๔ นับถือพระพุทธศาสนา ตามสถิติเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๕ ทั่วประเทศไทยมีวัดอยู่ ๓๒,๐๐๐ วัด พระภิกษุ ๒๖๕,๕๕๖ รูป และสามเณร ๘๙,๖๙๙ รูป।

^{๑๕} พระไพศาล วิสาโล, แนวโน้มพระพุทธศาสนาในอนาคต, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมาจริยธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕-๑๑๓.

นอกจากมีวัดป่าหลายวัด ซึ่งเป็นวัดที่พระสงฆ์จะเข้าไปปฏิบัติธรรมระยะยาวได้แล้ว ยังมีวัดอยู่เกือบทุกหมู่บ้านและในตัวเมืองก็มีหลายวัด ตามปกติโรงเรียนตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของวัด และพระสงฆ์เองเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างแข็งขัน ตามความพยายามของรัฐที่ประสงค์จะยกระดับการศึกษาของประเทศชาติทั้งหมด ดังนั้น พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์จึงสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้งในชีวิตประจำวันของประชาชนในประเทศไทยต่อไปตราบนานแสนนาน

คำถามท้ายบท

๑. จงบอกเหตุผลของการส่งพระสมณทูตไปประกาศศาสนาในประเทศต่างๆ ของพระเจ้าอโศกมหาราช และสมณทูตสายไหนมาสู่ประเทศไทย จงอธิบายให้ละเอียด
๒. พระพุทธศาสนาสมัยกรุงสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีความเจริญในด้านใดบ้าง
๓. นักปราชญ์ทั้งหลายนิยมแบ่งยุคของพระพุทธศาสนาสมัยอยุธยาเป็นกี่ยุค อธิบายพอสังเขปแต่ละยุค
๔. จงสรุปพระพุทธศาสนาสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๕) และสมัยรัชกาลที่ ๕ ถึงปัจจุบันโดยสังเขป
๕. จงวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในอนาคต

บทที่ ๑๑

ขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

พระมหาสุรศักดิ์ ปุณฺณคุตฺเตโ

วัตถุประสงค์ของการเรียนประจำบท

เมื่อได้ศึกษาบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายสาเหตุที่ทำให้เกิดขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาได้
๒. บอกแนวคำสอนสำคัญของขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาได้
๓. อธิบายกิจกรรมสำคัญของขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาได้
๔. อธิบายผลกระทบต่อสังคมของขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- สำนักสวนโมกขพลาราม
- สำนักสันติอโศก
- สำนักวัดพระธรรมกาย
- สำนักวัดหนองป่าพง
- สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก

ปัจจุบันมีขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นจำนวนมากไม่น้อย ขบวนการและองค์กรที่เกิดขึ้นนี้อาจเกิดจากสาเหตุและมีวัตถุประสงค์หลายประการ เช่น เกิดจากความขัดแย้งกับคณะสงฆ์กระแสหลัก เล็งเห็นความล้มเหลวของระบบการศึกษาของคณะสงฆ์กระแสหลัก และสภาพการณ์ของพระพุทธศาสนาที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาทุกชั้นอันเป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนา ต้องการล้มเลิกความมั่งคั่งทางไสยศาสตร์ของชาวพุทธ ต้องการแก้ไขปัญหาทางสังคมและเปลี่ยนทุกข์ของชาวบ้าน ต้องการนำเพื่อกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ ต้องการเผยแผ่แนวคิดและการปฏิบัติที่เข้าใจว่าถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา และที่สำคัญต้องการตั้งสำนักปฏิบัติธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์สมัยพุทธกาลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้^๖

ในบทนี้ เราจะศึกษาขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน โดยจะเลือกศึกษาเพียง ๕ สำนักสำคัญในประเทศไทย คือ สำนักสวนโมกขพลาราม สำนักสันติอโศก สำนักวัดพระธรรมกาย สำนักวัดหนองป่าพง และสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก เพราะสำนักเหล่านี้มีแนวคิดและกิจกรรมเด่นเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป และมีผลกระทบต่อสังคมไทยและต่างประเทศในด้านต่างๆ ไม่น้อย

๑๑.๑ สำนักสวนโมกขพลาราม

๑๑.๑.๑ ประวัติท่านพุทธทาสภิกขุ

ท่านพุทธทาสภิกขุ นับเป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งในคณะสงฆ์ไทย ที่มีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนาและมีอิทธิพลต่อสังคมเป็นอย่างมาก ท่านศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างแตกฉานและมุ่งเผยแผ่พุทธธรรมอย่างจริงจังผ่านงานพูด งานเขียน และงานแปล ท่านได้อุทิศชีวิตต่อพระพุทธศาสนาเพื่อการศึกษา การปฏิบัติธรรม และการเผยแผ่อย่างน่าครีตกา หลายคนได้เรียนรู้คำสอนของพระพุทธศาสนาผ่านงานวรรณกรรมของท่านจนเกิดแรงบันดาลใจให้ศึกษาและปฏิบัติธรรมในเชิงลึก คำสอนพุทธทาสภิกขุไม่เพียงมีอิทธิพลต่อสังคมด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาเชิงวิพากษ์วิจารณ์เท่านั้น หากยังก่อให้เกิดการตื่นตัว และกระตุ้นให้คนทั้งหลายนำคำสอนของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสมสมัยอีกด้วย

^๖ ดูภัทรพร สิริกาญจน, “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน” ในกรมวังพื้นฐานทางศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓๗.

ด้วยเหตุที่ท่านพุทธทาสภิกขุมีคุณูปการต่อพระพุทธศาสนา และสังคมอย่างเด่นประการ จนเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ ล่าสุดองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติหรือยูเนสโก ได้ประกาศยกย่องท่านเป็นบุคคลสำคัญของโลก นอกจากนี้ สถาบันการศึกษาหลายแห่งในประเทศยังถวายปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์สาขาต่างๆ แก่ ท่านอีกด้วย ดังนั้นเราจึงควรศึกษาประวัติความเป็นมาของท่านเพื่อเป็นแบบอย่าง และเป็น ศึกษานุคติในการดำเนินชีวิต^๒

พระธรรมโกศาจารย์หรือที่รู้จักทั่วไปว่า พุทธทาสภิกขุ มีนามเดิมว่า เจื่อม พานิช เกิดวันอาทิตย์ที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๔๔ ที่ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นบุตรคนแรกของนายเจียง และนางเคลื่อน พานิช มีน้องชายชื่อนายยี่เกย(นายกรรมทาส พานิช) และน้องสาวชื่อนางกิมซ้อย หนึ่งสกุล ครบครันมีอาชีพค้าขาย ส่วนนามสกุล “พานิช” เป็นนามสกุลที่นายอำเภอตั้งให้ เนื่องจากมีอาชีพค้าขาย อายุได้ ๘ ขวบ เรียนหนังสือโดย หัดอ่านจากทางบ้าน อายุ ๙ ขวบ เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนโพธิ์พิทยากร วัดโพธาราม จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๒ แล้วไปต่อมัธยมปีที่ ๓ ที่โรงเรียนมัธยมประจำอำเภอไชยา (สารภีวิทยศ) จบการศึกษามัธยมต้นในปี พ.ศ.๒๔๖๓ แล้วลาออกมาช่วยบิดาค้าขาย และได้ศึกษาด้วย ตัวเองตลอดเวลา เมื่อบิดาถึงแก่กรรมในปี ๒๔๖๕ ก็ได้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการร้านเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้อุปสมบท เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๖๙ มีฉายาว่า “อินทปญโญ” หลังจาก บวชได้ ๒ พรรษา ก็สอบนักธรรมโทได้ จากนั้นได้ไปศึกษาธรรมที่วัดปทุมคงคา กรุงเทพฯ สอบได้นักธรรมเอก และภาษาบาลีได้เปรียญธรรมสามประโยค แล้วเดินทางกลับตำบล พุมเรียง เมื่อวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ.๒๔๗๕

งานศึกษาค้นคว้าเริ่มแรกเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๓ ท่านเขียนบทความชิ้นแรกชื่อ “ประโยชน์ แห่งทาน” ต่อมาได้เขียนบทความ บทวิจารณ์สภาพพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ เขียนเรื่อง ปฎิบัติธรรม พูดเรื่องธรรมะให้ผู้สนใจฟัง ท่านได้ทำงานหนักขึ้นทั้งงานเขียนและงานแปล ได้สร้างสวนโมกข์ที่ไชยาเป็นสถานปฏิบัติธรรม และเผยแพร่พุทธธรรม จนเป็นที่ประจักษ์ อย่างกว้างขวางทั้งในหมู่คนไทยและชาวต่างชาติ มรณภาพเมื่อวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๖

ท่านพุทธทาสภิกขุมีผลงานเป็นที่ประจักษ์จำนวนมากทั้งงานพูด งานเขียน และงาน แปล จนได้รับเกียรติคุณว่าเป็นปรัญญาเมธีตะวันออก นาคารชุนแห่งเอกราช และเป็นนักปฏิรูป

^๒ สรุปและเรียบเรียงจาก UHI <http://www.siamsouth.com/snijkaji3.htm>

สังคมและศาสนา ท่านได้อุทิศตนเพื่องานพระศาสนา และทำงานช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ เพื่อให้ได้พบสันติสุข โลกมีสันติภาพ ตามปณิธานที่ตั้งไว้ ๓ ประการ คือ พยายามทำให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจแห่งศาสนาของตน พยายามทำความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา และพยายามนำโลกออกมาเสียจากอำนาจของวัตถุนิยม

ผลจากการมุ่งมั่นศึกษาฝึกฝนตนอย่างเข้มงวด และอุทิศชีวิตเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทำให้ท่านได้รับการนับถือยกย่องจากพุทธศาสนิกชนและศาสนิกของศาสนาอื่นทั้งในประเทศ และจากต่างประเทศ ผลงานของท่านได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ทั้งที่เป็นภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ กระทั่งได้รับการยอมรับจากชาวโลกว่าเป็นสมณปาฐกผู้ยิ่งใหญ่ ผู้มีบทบาทอย่างสูงต่อพระพุทธศาสนา

๑๑.๑.๒ การเกิดขึ้นของสวนโมกขพลาราม

สวนโมกขพลารามหรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า สวนโมกข์ ก่อตั้งโดยท่านพุทธทาสภิกขุ เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๕ ที่วัดตระพังจิก ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ท่านให้ชื่อว่า “สวนโมกขพลาราม” ต่อมา เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๗ ท่านได้ย้ายจากสวนโมกข์เก่ามายังสถานที่แห่งใหม่ คือ วัดธารน้ำไหล ในปัจจุบัน ที่มาของคำว่าโมกขพลารามนี้ เกิดจากแรงบันดาลใจที่ท่านพบต้นโมกและต้นพลาลเป็นจำนวนมากที่สวนโมกข์เก่า จึงนำชื่อมารวมกัน โดยท่านให้ความหมายว่า สวนป่าเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น^๓

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ท่านพุทธทาสภิกขุก่อตั้งสวนโมกขพลารามนี้ เกิดจากท่านมองเห็นว่าระบบการศึกษาของคณะสงฆ์เท่าที่เป็นอยู่นั้น ไม่แก้ไขคนเข้าถึงธรรมอย่างแท้จริง ทั้งหลักสูตร การศึกษาก็ไม่เปิดโอกาสให้สัมผัสกับพระไตรปิฎกซึ่งเป็นพุทธวจนะ ที่สำคัญการปฏิบัติของพระฝ่ายคามวาสีโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ สมัยนั้นเป็นรูปแบบที่ห่างไกลจาก “การเดินตามรอยของพระอรหันต์ มากนัก” หากท่านถลำลึกลงไปอาจจมอยู่ในวังวนแห่งยศศักดิ์จนยากที่จะถอนได้ ดังที่ท่านเล่าไว้ว่า “เราตกลงใจกันแน่นอนแล้วว่า กรุงเทพฯ ไม่ใช่เป็นที่ที่จะค้นพบความบริสุทธิ์ การถลำเข้าเวียนปริยัติธรรมทางเจ็ดด้วยยศศักดิ์ เป็นผลดีให้เรารู้สึกได้ว่า เป็นการ

^๓ พระประชา ปสนุณรมโม (สัมภาณ), *อัตชีวประวัติของท่านพุทธทาส เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๕-๑๕๕.

^๔ จินดา จันทร์แก้ว, *ศาสนาปัจจุบัน*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗๖.

ก้าวผิดไปก้าวหนึ่ง หากรู้ไม่ทันก็ต้องก้าวไปอีกหลายก้าว และยากที่จะถอนออกได้เหมือนบางคน จากการรู้สึกว่าการผิดนั้นเอง ทำให้พบเงื่อนไข ทำอย่างไรเราจะก้าวถูกด้วย เราเดินตามโลกตั้งแต่นาทีที่เกิดมา จนถึงนาทีที่มีความรู้สึกนี้ ต่อไป เราจะไม่เดินตามโลก และลาโลกไปค้นหาสิ่งที่บริสุทธิ์ ตามรอยพระอริยะที่ค้นแล้วจนพบ...”^๕ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงคิดฟื้นฟูแบบฉบับของการศึกษาและปฏิบัติธรรม ท่านองกลับไปหาของจริงดั้งเดิม นั่นคือตั้งสำนักปฏิบัติธรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับชีวิตความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในที่สุดสวนโมกขพลารามหรือสำนักสวนโมกขจึงเกิดขึ้น

๑๑.๑.๓ คำสอนสำคัญของสำนักสวนโมกขพลาราม

คำสอนของสำนักสวนโมกข์หรือของท่านพุทธทาสภิกขุมีอยู่เป็นจำนวนมาก แต่แก่นคำสอนสำคัญที่ท่านนำมาเผยแผ่ และเพียรอธิภาสอยู่บ่อยครั้งทั้งในรูปของการบรรยายปาฐกถา และงานเขียน คือ ธรรมะ ๔๓ ได้แก่ ๑) อนิจจตา ความที่สรรพสิ่งไม่เที่ยงถาวร ไม่คงที่ ไม่คงตัว มีความผันผวนปรวนแปร ๒) ทุกขตา ความที่สรรพสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ ๓) อนัตตตา ความที่สรรพสิ่งไม่ใช่ตัวตน ไม่อยู่ในอาณัติหรือการบังคับของใคร ๔) อิทัปปัจจยตา ความที่สรรพสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นโดยอิงอาศัยกันและกัน ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยบังเอิญ ๕) สญญตา ความที่สรรพสิ่งว่างจากการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย โดยไม่มีตัวตนเข้าไปผูกพันจนเกิดความทุกข์ เป็นสภาวะที่สะอาด สว่าง สงบ ๖) อัมมภูติตตา ความที่สรรพสิ่งดำรงอยู่ตามธรรมชาติ ไม่มีผู้สร้างหรือผู้บันดาล ๗) อัมมนิยามตา กฎของธรรมดาหรือกฎธรรมชาติที่ดำรงอยู่เช่นนั้น ๘) อตัมมยตา การที่มนุษย์ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง คือไม่ถูกโลกธรรมท่วมทับจนเกิดความทุกข์ ๙) ตถตา ความที่สรรพสิ่งดำเนินไปตามกระบวนการของธรรมชาติ คือเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป ท่านพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “การที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวง จะต้องเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัยของมัน และจะต้องแก้ไขกับที่นั่น โดยไม่มีอะไรแปลก มันเป็นอย่างนั้นเอง”^๖

ความจริงธรรมทั้ง ๔๓ นี้มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก แต่ท่านพุทธทาสภิกขุนำมาอธิบายใหม่ด้วยภาษาร่วมสมัยเพื่อกระตุ้นให้กระตือรือร้นความคิดของคนทั้งหลาย จนเกิดแรงบันดาลใจนำไป

^๕ พระมหา ปรสฺสนภฺโม (สัมภาพณฺ์), *ลัทธิปรัวัติของท่านพุทธทาส เจ้าโหว่เมื่อวันสงฆา*, หน้า ๑๐๗.

^๖ สรุปและเรียบเรียงจากพุทธทาสภิกขุ, *อตัมมยตาประยุกต์*, (กรุงเทพฯ :ธรรมสภา, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒๔-๑๒๕.

ประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต เช่น คำสอนเรื่องบุญญา จิตว่าง อตัมมยตา ภูมิมะกัฏฐะ มังคลา และตถตา มันเป็นเช่นนั้นเองหรือช่างหัวมัน

กล่าวโดยสรุป แก่นคำสอนสำคัญของท่านพุทธทาสภิกขุ นอกจากธรรมะ ๔ ดา ดังกล่าวแล้ว คำสอนที่ท่านเน้นย้ำอยู่เสมอเพื่อให้มนุษย์ตื่นตัวและไม่ประมาทเร่งเพียรบำเพ็ญกิจของตนอย่างเต็มสุดกำลังและความสามารถคือ “สัพเพ ภิกขุมา นาลิ อภินิเวสยา สรรพสิ่งไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” ท่านพุทธทาสภิกขุถือว่าธรรมข้อนี้เป็นหัวใจของพระพุทธ ศาสนา เพราะสอดคล้องกับกฎไตรลักษณ์

๑๑.๑.๔ กิจกรรมสำคัญของสำนักสวนโมกขพลาราม

นับแต่ท่านพุทธทาสภิกขุก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้น ท่านก็ดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและสังคมมาโดยลำดับเป็นอเนกประการ ตามปณิธานที่ท่านตั้งไว้ดังจะเห็นได้จากงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านทั้งในรูปแบบของการปาฐกถา บรรยายงานเขียน และงานแปล เป็นต้น นอกจากการเผยแผ่ในรูปแบบดังกล่าวแล้ว กิจกรรมเด่นและเป็นที่ประจักษ์ที่ควรนำมากล่าวในที่นี้คือ ท่านไม่เพียงก่อตั้งโรงมหรสพทางวิญญาณ เพื่อให้มนุษย์เกิดความเพลิดเพลินทางวิญญาณ ด้วยรสแห่งธรรมะ เป็นสิ่งจำเป็นต้องมี เพื่อแทนที่มหรสพทางเนื้อหนังที่ทรมานมนุษย์ให้เป็นปีศาจชนิดใดชนิดหนึ่งอยู่ตลอดเวลาเท่านั้น ท่านยังก่อตั้งสวนโมกข์นานาชาติขึ้น สำหรับชาวต่างประเทศผู้สนใจมาศึกษาและปฏิบัติธรรมและก่อตั้งอาศรมธรรมมาตา เพื่อเปิดโอกาสให้สตรีผู้สนใจมาศึกษาและปฏิบัติธรรม และที่สำคัญท่านได้ร่วมกับน้องชายคือนายธรรมทาส พานิชก่อตั้งคณะธรรมทานขึ้น เพื่อจัดพิมพ์หนังสือพระพุทธศาสนาเผยแผ่ (หนังสือพระพุทธศาสนา เป็นหนังสือพิมพ์ธรรมะที่จัดทำขึ้นมีอายุยาวนานที่สุด ฉบับแรกออกในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๖ จนถึงปัจจุบัน เป็นปีที่ ๗๔ เล่ม ๒ ฉบับเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน-กรกฎาคม ๒๕๔๙) ปัจจุบันสวนโมกข์ได้มีการจัดฝึกอบรมธรรมะให้แก่ผู้สนใจทั้งรายบุคคล และเป็นหมู่คณะประจำทุกเดือน ได้มีการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับธรรมะ เทปการบรรยายธรรมะมากมาย นับว่ากิจกรรมที่ท่านพุทธทาสภิกขุริเริ่มแต่ต้นและมีผู้สานต่อจนถึงปัจจุบันนี้ ได้อำนวยความสะดวกแก่สังคมเป็นอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อสังคมหลายประการ ซึ่งเราสามารถวิเคราะห์ได้ในหัวข้อต่อไป

๑๑.๑.๕ สำนักสวนโมกขพลาราม: ผลกระทบต่อสังคม

การเกิดขึ้นของสำนักสวนโมกขพลารามตลอดระยะเวลา ๕๐ ปีนี้ ส่งผลกระทบต่อสังคมหลายประการ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ การปฏิรูปในหลายๆ ลักษณะด้วยกัน เริ่มต้นจากการฟื้นฟูสำนักปฏิบัติหรือวัดป่าเรื่อยมา ในที่นี้ขอสรุปเฉพาะลักษณะเด่นและสำคัญ คือ^๗

๑. การวิจารณ์ความเชื่อและการปฏิบัติศาสนาในสังคมไทย บทวิจารณ์ที่สำคัญและทำให้ท่านถูกกล่าวหาว่ารับจ้างคอมมิวนิสต์มาปาฐกถา ก็คือปาฐกถาเรื่อง “ภูเขาแห่งวิถิปุทธธรรม” และเรื่อง “ความสงบคือพุทธธรรม” เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๔ และ ๒๔๘๕ ตามลำดับ

๒. การอธิบายกรรมบางเรื่องใหม่ให้เป็นประโยชน์ และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การอธิบายเรื่องปัจจุสมุปบาทให้มีความหมายเพียงขณะจิตเดียว หรือในชีวิตปัจจุบันเท่านั้น ไม่ต้องมีความหมายข้ามภพข้ามชาติตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค คำว่า “ชาติ” มีความหมายถึง การเกิดขึ้นแห่งความรู้สึกด้วยอวิชชา เมื่อใดเกิดความรู้สึกเป็น ตัวกู ของกู ขึ้นมาทีหนึ่ง ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง ถ้าจิตใจยังว่างๆ เฉยๆ เช่น เวลานี้ ไม่ได้นึกถึงตัวกู-ของกู นี่ไม่มีชาติ เพราะฉะนั้น วันหนึ่งๆ เกิดได้หลายชาติ ตายได้หลายชาติ”

๓. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน เช่น ท่านได้แปลหนังสือเว่ยหล่าง และวางโปของนิกายเซ็นเป็นภาษาไทย จากนั้นหนังสือในลักษณะเดียวกันจึงได้เกิดขึ้นตามมาเกี่ยวกับมหายานนี้ ท่านพุทธทาสพูดว่า “นี่เราจะมัวมอยู่ทำไมที่จะไม่ยอม อ่านหนังสือของคนอื่น แล้วไปจัดเขาเป็นมิจฉาทิฎฐิไปเสียหมด ปิดประตูเสียหมดที่นี้เรากล้าจะนั้น จึงทำให้เกิดมีหนังสือฝ่ายนิกายเซ็นขึ้นมาอ่านกันในประเทศไทย” ข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ท่านพุทธทาสเปิดใจกว้างไม่ติดในนิกาย คือมองเห็นว่า สิ่งจะ นั้นมิใช่จำกัดอยู่ในนิกายใดนิกายหนึ่งโดยเฉพาะ

๔. การเกี่ยวข้องกับศาสนาคริสต์และศาสนาอื่นๆ ท่านพุทธทาสได้มีปณิธาน อันแน่นอนเพื่อให้ ๑) พุทธศาสนิกชนหรือศาสนิกชนแห่งศาสนาใดก็ตาม เข้าถึงความอันลึกสุดแห่งศาสนาของตน ๒) ทำความเข้าใจกันดีระหว่างศาสนา และ ๓) ดึงเพื่อนมนุษย์ออกมาจากอิทธิพลของวัตถุนิยม ท่านมองศาสนาว่าแตกต่างกันเพียงรูปแบบหรือเปลือกนอก เพราะเกิดในประเทศต่างกัน มีวัฒนธรรมต่างกัน ดังที่ท่านกล่าว “มนุษย์ทุกคนไม่ว่าเขาจะอยู่ใน

^๗ จินดา จันทรแก้ว, ศาสนาปัจจุบัน, หน้า ๑๗๓-๑๗๗.

ประเทศอะไร พุทธศาสนาไหน หรือนับถือศาสนาอะไร ล้วนมีปัญหาสากลร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือการเอาชนะความชั่วร้าย หรือความสกปรกของจิตใจที่เรียกกันว่า กิเลส สิ่งที่เป็นความชั่วร้ายหรือกิเลสนี้มีอยู่ในทุกคนมิใช่เป็นปัญหาของศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะคนแต่ละคนผู้มีศาสนาย่อมมี ปัญหานี้ย่อมจะเป็นหนึ่งเดียวที่สามารถใช้กับคนได้ทุกคน มรรคาหรือเครื่องมือที่จะทำลายความชั่วร้ายนี้แหละคือ ศาสนา ด้วยเหตุนี้ ศาสนาที่แท้ หรือศาสนาโดยหัวใจหรือสาระจึงมีลักษณะสากลในเรื่องการนำมาใช้ (แก้ปัญหา)”

๕. ในทัศนะทางการเมือง ท่านพุทธทาสได้พัฒนาแนวคิดเรื่อง “ธรรมิกสังคมนิยม” ขึ้นมา โดยท่านให้ความหมายว่า “สังคมนิยม คือเห็นแก่สังคม ไม่เห็นแก่บุคคล” และว่าในสังคมที่มีศีลธรรมเสื่อมทราม จะต้องมีการเมืองชนิดเผด็จการด้วย คือ ต้องมีเผด็จการโดยธรรม โดยความถูกต้อง โดยความเมตตากรุณา แม้ว่าจะกำจัดคนเกเรออกไปก็เรียกว่ายังถูกต้องอยู่นั่นแหละ เพราะฉะนั้นระบบการเมืองนี้ ต้องเป็นเผด็จการโดยธรรม”

สรุป สำนักสวนโมกข์ก่อตั้งขึ้นโดยพระธรรมโกศาจารย์หรือท่านพุทธทาสภิกขุเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๕ ณ วัดตระพังจิก อำเภอไชยา ท่านให้ชื่อว่า “โมกขพลาราม” โดยมีความหมายว่า สวนป่าอันเป็นกำลังแห่งความหลุดพ้น ต่อมาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๗ ท่านได้ย้ายจากสวนโมกข์เก่ามาสถานที่แห่งใหม่ คือ วัดธารน้ำไหล ในปัจจุบัน สาเหตุสำคัญที่ทำให้ท่านก่อตั้งสวนโมกข์ขึ้นก็เพราะต้องการตั้งสำนักปฏิบัติธรรม ที่มีลักษณะใกล้เคียงกับชีวิต ความเป็นอยู่ของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์สมัยพุทธกาลให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ท่านพุทธทาสภิกขุมีคำสอนมากมาย นอกจากธรรมะ ๘๔,๐๐๐ คำแล้วคำสอนที่ท่านเน้นย้ำอยู่เสมอและท่านนับเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ “สัพเพ ธมฺมา นาลิ อภินเวสยา สรรพสิ่งไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” คำสอนของท่านอำนวยประโยชน์ต่อสังคมจนเกิดผลกระทบตามมาหลายอย่าง ที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เช่น การตีความคำสอนในพระไตรปิฎก การวิพากษ์วิจารณ์ความเชื่อและการปฏิบัติศาสนาในสังคมไทย กิจกรรมที่ท่านริเริ่มดำเนินการแต่ต้นและสำคัญยิ่งดำเนิน ต่อมาจนปัจจุบันก็นับว่าอำนวยประโยชน์แก่สังคมไม่น้อยเหมือนกัน อาทิ สวนโมกข์นานาชาติ โรงพยาบาลทางวิญญาณ ยาศรมกรรมมาดา ท่านได้อุทิศชีวิต “เป็นทาสของพระพุทธเจ้า” ใช้เวลาทั้งหมดของชีวิตทำงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างเพื่อนต่างศาสนากระชับให้คนทั้ง หลายนำธรรมะไปประยุกต์ใช้ในชีวิตเพราะ “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ” ท่านจึงได้รับการขนานนามว่าปราชญ์เมธีตะวันออก และนาคราชแห่งเกรวาท

๑๑.๒ สำนักสันติอโศก

๑๑.๒.๑ การเกิดขึ้นของสำนักสันติอโศก

สำนักสันติอโศกหรือพุทธสถานสันติอโศก ก่อตั้งโดยพระโพธิรักษ์ (ปัจจุบันได้ถูกมติมหาเถรสมาคมให้สึกจากพระ จึงน่าจะขานนามว่าเป็นสมณะโพธิรักษ์) ท่านมีชื่อเดิมว่า มงคลรักษ์ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น รัก รักพงษ์ เกิดที่จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อ พ.ศ.๒๔๗๗ จบ การศึกษาระดับ ปว.ช. (ประโยควิชาช่างวิจิตรศิลป์) และ ปว.ส. (วิจิตรศิลป์) เมื่อ พ.ศ.๒๕๐๑ ได้ทำงานที่บริษัทไทยโทรทัศน์ จำกัด เป็นนักจัดรายการ เป็นนักแต่งเพลง ในระยะหลังสนใจเรื่องจิตเป็นอย่างมาก จึงหันมาศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง และเกิดมโนใจในคุณแห่งพระรัตนตรัย ได้ลาออกจากงานมาเป็นอนาคาริก (คือไม่มีเรือน ไม่มีครอบครัว) โดยปลุกฎีหลังเล็กๆ อยู่ในตงป่าแสม บริเวณวัดอโศการาม จังหวัดสมุทรปราการ มีงานเขียนขณะเป็นฆราวาส เช่น ชีวิตนี้มีปัญหา คนคืออะไรทำไมถึงสำคัญนัก ฯลฯ โดยให้นามปากกาว่า “โพธิรักษ์” ในที่สุดก็ตัดสินใจขอบวชเป็นพระภิกษุฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ณ วัดอโศการาม เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๓ โดยมีพระราชวรคุณ เป็นพระอุปัชฌาย์ มีฉายาว่า “โพธิรักษ์โต”

เมื่อบวชเป็นพระแล้ว ได้ไปบรรยายธรรมในที่หลายแห่ง โดยเฉพาะบริเวณสถานอโศก วัดมหาธาตุ ลีลาการบรรยายมีลักษณะรุนแรง แต่ก็มีผู้เลื่อมใสศรัทธา เริ่มมีลูกศิษย์เป็นหมู่คณะ จึงลาพระอุปัชฌาย์ไปอยู่ที่ “แดนอโศก” จังหวัดนครปฐม แต่พระอุปัชฌาย์ขัดข้อง จึงลาออกจากคณะธรรมยุติไปขออาศัยอยู่ที่วัดหนองกระทุ่ม ขอแปลงเป็นพระมหานิกาย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖ และได้พาบริวารมาอยู่ที่ “แดนอโศก” หลายปี แต่ก็ถูกทางพระสงฆ์ฝ่ายปกครองตั้งที่ ท่านเคยพูดว่า “กตีกันถึงขนาดมีคำสั่งให้มารื้อกฎที่แดนอโศกให้หมด ทั้งๆ ที่ท่านไม่มีสิทธิ์จะมาสั่งได้เลย เพราะแดนอโศก ยังไม่ใช่ของกรมการศาสนา หรือของมหาเถรสมาคม สั่งให้เราเปลี่ยนสีจีวรเป็นสีเหลือง กิ่งก็กตขึ้นมา ทั้งๆ ที่จีวรสีเหลืองนั้นผิดวินัยกันแท้ๆ นานาสารพัดจะทำกะเรา” นอกจากนี้ยังมีการบับบงคับไปทางพระอุปัชฌาย์ ในที่สุดจึงลาออกจากการควบคุมของมหาเถรสมาคม โดยออกแถลงการณ์ประกาศต่อที่ประชุมพระสังฆาธิการและพระใหม่ ๑๘๐ รูป เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๑๘^๔

^๔ ศ.บ.พ.ประเวศ วะสี, สวณโมกษ์ ธรรมภาส สันติอโศก, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : หนกชาวบ้าน, ๒๕๓๘), หน้า ๖๐-๖๗.

^๕ ศ.บ.พ.ประเวศ วะสี, สวณโมกษ์ ธรรมภาส สันติอโศก, พิมพ์ครั้งที่ ๘, หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

สำนักสันติโคกเกิดขึ้นจากความขัดแย้งกับพระพุทธรูปศาสนากระแสหลัก หรือพระพุทธรูปศาสนาแนวจารีตนิยม (Normative Buddhism) จนถึงขั้นเป็นคดีความ และเป็นชนวนให้เกิดความแตกแยกอย่างกว้างขวาง^{๑๐} โดยเฉพาะท่านโพธิรักษ์วิพากษ์ วิจารณ์คณะสงฆ์ กระแสหลักว่า “ในเมืองไทยมีแต่พระทองดำรา (มีปริญญา) พระนักคิด พระนักวิชาการ พระนักสร้างวังสร้างเวียง มากเป็นผู้ปกครอง (ให้) พระปฏิบัติจริง ๆ หนีได้อำณัติ ส่วนพระปฏิบัติ ก็ไปตามพระปรักัดปลอม ๆ คือมิได้ปฏิบัติอะไร ขี้มีความหลงใหลในลาภ ยศ สรรเสริญ อันเป็นเศษซากของศาสนา”^{๑๑} และ “ส่วนผู้มีอำนาจปกครองก็ไม่มีน้ำใจ เพราะเป็นพวกจอมโจรบัณฑิต คือมีความรู้แต่ไม่ปฏิบัติ แม้พวกปฏิบัติก็ทำตัวแทนญาติ คือเอาแต่นั่งสะกดจิต ดับจิต นั่งหลับตา จึงมีแต่สมาธิ ที่เกิดจากการนั่งหลับตา เพราะไม่พูดและไม่ทำงาน ยิ่งพวกนี้แล้วเห็นนรกสวรรค์ ก็คือลัทธิเปลือก”^{๑๒} เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านจึงแยกตัวไปก่อตั้งสำนักเพื่อก่อตั้งการ “ผ่าตัดพุทธศาสนา”

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ท่านโพธิรักษ์ได้ก่อตั้งสำนักสันติโคกแล้ว ก็มีปัญหาก่อขึ้นตามมาอีกหลายประการ จนเป็นเหตุให้ท่านถูกจับดำเนินคดี เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๒ โดยมีความผิดดังต่อไปนี้คือ^{๑๓}

กระทำความผิดกฎหมายบ้านเมือง เช่น การตั้งตัวเป็นอุปชฌาย์บวชพระเอาเอง โดยไม่ได้รับการแต่งตั้ง การอยู่เป็นพระโดยไม่สังกัดวัดใดวัดหนึ่ง การตั้งสำนักสงฆ์ขึ้นมาเองโดยไม่ดำเนินการให้ถูกต้องตามกฎหมายเป็นต้น การละเมิดพุทธบัญญัติและประเพณีวิปริต จากพระธรรมวินัย เช่น บวชแล้วไม่ศึกษาพระธรรมวินัย ไม่ถือบิณฑบาตตามพระวินัยตั้งตนเป็นอุปชฌาย์ทั้งที่พรรษายังไม่ครบตามพุทธบัญญัติ ตลอดจนอวดอุตริมนุสธรรมเช่น อวดอ้างเป็นพระอริยะและพระอรหันต์ เป็นต้น คัดค้าน สบถ้าง ดัดแปลง พุทธพจน์และพุทธบัญญัติ ตลอดจนทำพระธรรมวินัยให้วิปริต เช่น อธิบายศัพท์ภาษาบาลีอย่างผิดความหมายทำให้ชาวพุทธเข้าใจพุทธธรรมผิด เป็นการทำความเสียหายต่อพระพุทธศาสนา และเป็นการเปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา

^{๑๐} ร้อยพ่อ สิริภาณุจน, “สำนักสันติโคก ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย” ในวารสารพุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน ๒๕๔๔), หน้า ๖.

^{๑๑} จินดา จันทรแก้ว, *ศาสนาใต้ชุมชน*, หน้า ๑๔๖.

^{๑๒} อ้างแล้ว.

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) อ้างในภัทรพร สิริภาณุจน, “สำนักสันติโคก ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย”, หน้า ๔๖. และ พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตโต), เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์ (รวมทั้งบทความพิเศษ และบทพิเศษอื่น), (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๓), หน้า ๒.

นอกจากความผิดดังกล่าวแล้ว ท่านโพธิรักษ์ยังมีความผิดในฐานะก่อให้เกิดความแตกแยกคณะสงฆ์ ดังนั้น มหาเถรสมาคมจึงมีมติให้ท่านสึกจากสมณเพศ การทำให้ท่านโพธิรักษ์สึกในครั้งนี้ ถือว่าเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ที่พระอุบาล์ทำให้สึกมีความผิด ในฐานะก่อให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์^{๑๕} ปัจจุบันท่านดำรงสภาพเป็นสมณพราหมณ์ นุ่งขาว ห่มขาวและปฏิบัติธรรมตามแนวเดิมร่วมกับสาธุศาสนิกชนผู้ศรัทธาเลื่อมใสต่อไป

๑๑.๒.๒ คำสอนสำคัญของสำนักสันติอโศก

แม้ว่าแนวคิดและการปฏิบัติของสำนักสันติอโศกนี้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในหมู่พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ อย่างไรก็ตามคำสอนของสำนักนี้ก็ยังมีลักษณะพิเศษบางประการต่างจากสำนักปฏิบัติธรรมแห่งอื่นที่ควรศึกษาโดยเฉพาะคำสอนสำคัญที่ชาวอโศกถือเป็นหลักปฏิบัติอย่างเคร่งครัดคือ^{๑๖} การละเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์ การบริโภคเกินกว่า ๑ ครั้ง สิ่งเสพติดทุกชนิด เช่น บุหรี่ หมากพลู ยาเสพติด เป็นต้น การนอนกลางวัน (ตั้งแต่เวลา ๐๕.๐๐-๑๔.๐๐ น.) ยกเว้นอาพาธ การสวมรองเท้า การใช้ยานและรถ การมีเงิน มีทองหรือเครื่องตกแต่งประดับประดาเกินฐานะสมณเพศ โดยเฉพาะเงินทองหรือแม้สิ่งแลกเปลี่ยนอื่นใดก็ตามก็ต้องไม่เป็นกรรมสิทธิ์อย่างแน่นอน ไม่รตน้ำมันต์ ไม่ทำน้ำมันต์ ไม่ทำพระเครื่องบูชา ไม่บูชาไฟด้วยควันเป็นสื่อไม่บูชาด้วยน้ำเป็นสื่อ และไม่เทศน์หรือสวดรับเงินค่าเทศน์ คำสวด เป็นต้น

นอกจากคำสอนข้างต้นที่ชาวอโศกถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดแล้ว ยังมีคำสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ชาวอโศกเห็นว่าสำคัญและเป็นเหตุนำไปสู่ความพ้นทุกข์ คือคำสอนเรื่องศีล ท่านโพธิรักษ์เห็นว่า ศีลเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้พ้นทุกข์ ให้บรรลุนิพพาน ดังพระพราหมณ์ว่า “ศีเลน สุตติ ญนติ” แปลว่า ศีลเป็นเครื่องนำพาไปสู่พระนิพพาน นอกจากนี้ ศีลยังเป็นพื้นฐานในการควบคุมให้ใช้ปัญญาในทางที่ถูกต้อง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปัญญาอยู่ที่ใด ศีลอยู่ที่นั่น ศีลอันใด ปัญญาอันนั้น ศีลและปัญญาเป็นของคู่กัน” ท่านโพธิรักษ์กล่าวว่า ยิ่งถือศีลให้เคร่ง

^{๑๕} พระมหาวิมล ผลเจริญ, “การศึกษาแนวคิดและขบวนการประชาสัมพันธ์ของพุทธศาสนาในสังคมไทย (หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖-ปัจจุบัน)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖๒.

^{๑๖} ภิกขพร สิริภาณุจน, “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๔๑.

เพียงใดมากเท่าใด ก็ยิ่งดีเพียงนั้น สมาธิ และปัญญาจะต้องเกิดจากศีลถึงจะมีผลเต็มที่ ส่วนสมาธิและปัญญาที่ไม่มีศีลคอยควบคุมขัดเกลาอาจหลงไปในทางที่ผิด ศีลจึงเหมือนแผ่นดินบุคคลจะทำการใดๆ ให้สำเร็จด้วยกำลังแห่งบุรุษย่อมอาศัยแผ่นดินเป็นที่ตั้ง เป็นที่เดินไป นั่นคือ ผู้มีปัญญาจริงก็ต้องเป็นผู้อยู่บนพื้นฐานของศีล มีพฤติกรรมสุจริต ทั้งกาย วาจา ใจ ท่านโพธิรักษ์ถือว่า การถือศีลจะมีผลดี คือ ไม่เดือดร้อน มีความยินดี มีความอึดใจ สบจากกิเลส มีความสุข มีความมั่นคง มองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เปื้อน่ายกกิเลส เกิดปัญญารู้แจ้งในนิพพาน^{๑๖} มีนักคิดในสังคมไทยท่านหนึ่งให้ความเห็นเกี่ยวกับกรณีที่น่าสนใจคือ เรื่องศีลเป็นหลักสำคัญไว้อย่างน่าสนใจว่า “ความสำคัญสูงสุดของขบวนการสันติอโศกมิได้อยู่ที่การกันมั่งสวัติ แต่อยู่ที่การสร้างชุมชนที่มีศีล เป็นระบบชีวิตให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ไม่กดขี่ขูดรีด ไม่ทำโดยหวังกำไร แสแบ่งปันช่วยเหลือกันเป็นบุญนิยม ทำให้ชุมชนสงบเย็น”^{๑๗}

๑๑.๒.๓ กิจกรรมสำคัญของสำนักสันติอโศก

นับตั้งแต่การก่อตั้งเป็นกลุ่มพุทธบริษัทชาวอโศกตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๖ เป็นต้นมา กิจกรรมในการเผยแผ่ศาสนาของชาวอโศกดำเนินไปอย่างกว้างขวาง กล่าวคือ พ.ศ.๒๕๒๐ และ พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้จัดตั้งมูลนิธิกรรมสันติและกองทัพอธรรมมูลนิธิ ตามลำดับ โดยมีเป้าหมายเพื่อธำรงรักษาบำรุงส่งเสริม และเผยแผ่สัจธรรมของพระพุทธศาสนา ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม และบำรุงสาธารณประโยชน์ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๒๗ ได้จัดตั้งสมาคมผู้ปฏิบัติธรรมขึ้นอีก เพื่อเป็นฐานรองรับการปฏิบัติธรรมของสมาชิก^{๑๘} อย่างไรก็ตามเราสามารถสรุปกิจกรรมสำคัญของชาวอโศกที่ดำเนินการอยู่ ณ ปัจจุบันนี้คือ^{๑๙}

มูลนิธิธรรมสันติ (ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๐) ทำหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของสมณะและฆราวาส กองทัพอธรรมมูลนิธิ (ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๔) มีพลตรีจำลอง ศรีเมือง เป็นประธาน ทำหน้าที่เผยแผ่ สมาคมผู้ปฏิบัติธรรม (ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๗) มีหน้าที่ธำรงรักษาบำรุงส่งเสริม

^{๑๖} มูลนิธิธรรมสันติ, แสงสุญ ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๔๖ (กรกฎาคม กันยายน, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖๗-๑๘๐, อ้างในศรีทองเดียวกัน.

^{๑๗} ศ.น.พ.ประเวศ วะสี, สวนโมกข์ ธรรมการ สันติอโศก, หน้า ๙๗.

^{๑๘} จินดา จัน“รีแก้ว, “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุัน”, ในเอกสารการถกเถียงวิชาการ ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๙.

^{๑๙} ภัทรพร สิริกาญจน, “สำนักสันติอโศก ความเพียรมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย”, หน้า ๕๗.

ส่งเสริมและเผยแพร่สัจธรรมของพระพุทธศาสนา และธรรมที่ศรัทธา มีหน้าที่ผลิตสื่อธรรม เช่น หนังสือ เทป วีดิโอ ออกเผยแพร่

องค์กรเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เผยแพร่หลักคำสอนของท่านโพธิรักษ์ และส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ของชาวอโศกที่เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคมไทย นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมอีกหลายประการ เช่น กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ประเพณีวัฒนธรรม และการอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนี้ ชาวอโศกให้ความสำคัญมาก อาจเห็นได้จากการทำนาธรรมชาติ โดยไม่ต้องไถดิน พรวนดิน ปลอ่ยให้พืชกับรบกวนบนดิน ปลอ่ยให้สัตว์อยู่อาศัยกันไปตามธรรมชาติ วิธีนี้สามารถสร้างสมดุลให้กับระบบธรรมชาติได้ดีทีเดียว นอกจากนี้ชาวอโศกยังจัดกิจกรรมวันธรรมชาตโยสอก ซึ่งกำหนด วันที่ ๑๐ ธันวาคมของทุกปี เพื่อบำรุงรักษาธรรมชาติ และที่สำคัญชาวอโศกนิยมสร้างที่อยู่อาศัยขนาดเล็กเพื่อบุคคลป่าไม้และสภาพแวดล้อม^{๒๐}

๑๑.๒.๔ สำนักสันตติอโศก: ผลกระทบต่อสังคม

การเกิดขึ้นของสำนักสันตติอโศกนับ แต่อดีตจนถึงปัจจุบันก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวางหลายประการ มีทั้งกระแสวิพากษ์วิจารณ์ไม่เห็นด้วยกับแนวคำสอนและปฏิบัติของสำนักนี้อย่างรุนแรง ดังกรณีของ พ.ต.ต.อนันต์ เสนาจันทร์ และพระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตภาโณ) ในนามขององค์การพิทักษ์พุทธศาสนา ได้วิพากษ์ วิจารณ์ท่านโพธิรักษ์อย่างรุนแรงในหนังสือ “โพธิรักษ์อริยะแห่งสันตติอโศก ศาสดามหาภัย” และได้เคลื่อนไหวกล่าวโทษสันตติอโศกว่าทำผิดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แม้นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ หรือส.ศิวรักษ์นักคิดคนสำคัญของไทยคนหนึ่งถึงกับกล่าวว่า “สันตติอโศกเป็นมิจฉาทิฎฐิ”^{๒๑}

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสแห่งการวิพากษ์วิจารณ์ของสังคมต่อสำนักแห่งนี้ ชาวสันตติอโศกก็ดูเหมือนจะไม่สนใจหรือประหวั่นพรั่นพรึงต่อคำวิพากษ์ และแม้จะถูกมหาเถรสมาคมมีมติขับออกจากคณะสงฆ์กระแสหลัก อันเนื่องมาจากการประทุติติตติงกล่าวข้างต้น ชาวสันตติอโศกก็ยังดำเนินกิจกรรมอันนับว่าเป็นประโยชน์ต่อสังคมไม่น้อย โดยเฉพาะการทำหน้าที่บริการทางธรรมของชาวอโศก ได้แก่ การตอบรับเรื่องต่างๆ และบริการตอบจดหมายธรรมะ^{๒๒} และ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗-๖๔.

^{๒๑} ศ.น.พ.ประเวศ วะสี, สวนโฆภัส ธรรมภาส สันตติอโศก, หน้า ๖๑.

แก้ปัญหาชีวิต การบรรยายธรรม แสดงธรรมปาฐกถาธรรม ทั้งนี้ไม่นับกิจกรรมด้านอื่นๆ ที่ชาวโกศกทำอยู่เป็นประจำ เช่น การพิมพ์หนังสือธรรมะแจกเผยแพร่ การจัดรายการธรรมะทางสถานีวิทยุกระจายเสียง เป็นต้นกิจกรรมเหล่านี้ส่งผลกระทบเชิงบวกต่อสังคมเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากการมีผู้หวัทธาเลื่อมใสเพิ่มขึ้นตามลำดับ ที่สำคัญส่งผลให้เกิดสาขาของสำนักนี้ออกไปยังส่วนต่างๆ ของประเทศไทยหลายแห่ง ประกอบด้วย พุทธสถานศรีษะอโคก จังหวัดศรีสะเกษ พุทธสถานศาลือโคก จังหวัดนครสวรรค์ พุทธสถานปฐมกโคก จังหวัดนครปฐม

สรุป สำนักสันตติโกก ก่อตั้งโดยท่านโพธิรักษ์ เริ่มท่านบวชเป็นพระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ณ วัดโคกการาม เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ ขณะมีอายุ ๓๖ ปี ต่อมา พ.ศ.๒๕๑๖ ท่านขอเปลี่ยนสังกัดเป็นฝ่ายมหานิกาย โดยพำนัก ณ วัดหนองกระทุ่ม จังหวัดนครปฐม มีความขัดแย้งกับคณะสงฆ์กระแสหลักในด้านการปฏิบัติ ในที่สุดท่านจึงประกาศแยกตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นกับคณะสงฆ์ไทย เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘ และได้ก่อตั้งสำนักของตนเองขึ้นคือ พุทธสถานสันตติโกก เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๙ ในกรุงเทพฯ และที่อื่นๆ ตามลำดับ ท่านโพธิรักษ์มีแนวคำสอนสำคัญที่ท่านเน้นย้ำเสมอคือเรื่องศีล เพราะถือว่าศีลเป็นเหตุสำคัญนำไปสู่ความพ้นทุกข์ และเป็นฐานสำคัญให้เกิดสมาธิและปัญญา ปี พ.ศ.๒๕๓๒ มหาเถรสมาคมมีมติขับท่านและบิรารออกจากคณะสงฆ์และให้สึกจากสมณเพศ ด้วยข้อหาประพฤติผิดกฏหมายคณะสงฆ์และพระธรรมวินัย ที่สำคัญคือการตีความพุทธธรรมตามความเข้าใจของตน โดยไม่คำนึงถึงศัพท์บาลี เป็นเหตุทำให้พระธรรมวินัยให้วิปริตและก่อให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์ ปัจจุบันท่านดำรงสภาพเป็นสมณพราหมณ์ และยังเผยแพร่แนวคิด คำสอนการปฏิบัติ และดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยต่อไป

๑๑.๓ สำนักวัดพระธรรมกาย

๑๑.๓.๑ การเกิดขึ้นของสำนักวัดพระธรรมกาย

สำนักวัดพระธรรมกาย ได้เริ่มก่อสร้างโดยศิษย์ของพระมงคลเทพมุนี (หรือที่รู้จักกันในนาม หลวงพ่อสด จันทสโร วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ) ศิษย์กลุ่มนี้ได้สนใจปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกาย มีความซาบซึ้งในผลของการปฏิบัติธรรมและเห็นคุณค่าประโยชน์อย่างมากจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธากันแรงกล้า อุทิศชีวิตในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยังเป็นนิสิตนักศึกษาอยู่ ศิษย์กลุ่มนี้เรียกว่า “กลุ่มทายาททางธรรม” เมื่อจบการศึกษแล้ว ก็ได้เริ่มทยอยอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๓ เป็นต้นมา และได้เริ่มเผยแพร่การ

ปฏิบัติธรรม พร้อมกับการก่อสร้างศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม โดยมีโนปนิธานร่วมกันว่า “จะสร้างวัดให้เป็นวัด วัดต้องมีความสะอาด สงบ ร่มรื่น เหมาะสำหรับการปฏิบัติ” “จะสร้างพระให้เป็นพระ พระภิกษุต้องมีศีลาจารวัตรงดงาม เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา และ จะสร้างคนให้เป็นคน คนต้องมีคุณธรรม มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อหมู่คณะ ต่อสังคมและประเทศชาติ ต่อมารวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๑๒ คุณหญิงประหยัด แพทย์พงศาวิสุทธาธิบดี และนางสาววรรณี สุนทรเวช มีจิตศรัทธายกที่ดินจำนวน ๑๙๖ ไร่ ๔ ตารางวา ตั้งอยู่ริมคลองส่งน้ำที่ ๓ หมู่ที่ ๗ ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี เพื่อจัดสร้างสำนักปฏิบัติธรรม โดยให้ชื่อว่า “ศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม” จากนั้นเปลี่ยนเป็น วัดพระธรรมกาย และอีก ๒-๓ ปีต่อมา ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “วัดพระธรรมกาย”^{๒๒} ปัจจุบันวัดพระธรรมกายได้ขยายพื้นที่ออกไปจำนวน ๒,๐๐๐ ไร่กว่า

บรรดาศิษย์คนสำคัญที่ศึกษาวิชาธรรมกายกับหลวงพ่อดอด วัดปากน้ำคือ อุบาสก จันทร ขนนกยูง เชื่อกันว่าท่านประสบความสำเร็จในวิชาธรรมกาย และทำหน้าที่สอนวิชาธรรมกายแก่ผู้สนใจเข้ามาปฏิบัติโดยทั่วไป และในบรรดาผู้เข้ามาอบรมวิชาธรรมกายนั้น ก็มีนักเรียนจากโรงเรียนสวนกุหลาบ ชื่อนายไชยบูลย์ สุทธิผล ผู้ตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง ศิษย์คนนี้เป็นนิสิตของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และยังคงมาฝึกปฏิบัติธรรมอยู่เป็นประจำ จนมีความก้าวหน้า ในวิชาธรรมกายอย่างยิ่ง ระยะเวลา เขายังชักชวนเพื่อนๆ จากมหาวิทยาลัยมาร่วมศึกษาและปฏิบัติธรรมด้วย จึงทำให้อุบาสกจันทร ขนนกยูง ได้ศิษย์คนสำคัญอีกคนหนึ่งคือ นายเผด็จ ผ่องสวัสดิ์ หรือปัจจุบันคือ หลวงพ่อทัตตชีโว

มีเรื่องเล่าที่เป็นที่จดจำและโจษขานกันต่อๆ มาในแวดวงของชาววัดพระธรรมกาย ก็คือ เหตุการณ์การ “ประลองฤทธิ์” ระหว่างนายไชยบูลย์ ซึ่งได้ฝึกวิชาธรรมกายแล้ว กับนายเผด็จ รุ่นพี่เกษตรศาสตร์ซึ่งเคยร่ำเรียนและเชี่ยวชาญทางวิชาอาคมมาก่อน ปรากฏว่า ทุกครั้งที่นายเผด็จ “สาธตวิชา” ต่อหน้าเพื่อนๆ เช่น จุ่มมือลงในน้ำมันมะพร้าวร้อนๆ หากมีนายไชยบูลย์อยู่ด้วย อาคมจะเสื่อม นายเผด็จจึงพานายไชยบูลย์ไปหาอาจารย์คน ปรากฏว่า

^{๒๒} สุจิตรา พูนพิพัฒน์, “บทบาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร-มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สังคม, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๓๔), หน้า ๓๖-๓๗.

ปรากฏว่าวิชาของอาจารย์ก็เสื่อมเช่นกัน นายเผด็จจึงเอะใจว่านายไชยบูลย์ต้องมีดีบางอย่าง จึงได้ติดตามและในที่สุดก็กลับมาศึกษาวิชาธรรมกายอย่างจริงจังจนกลายเป็น หลวงพ่อทัตตชีโว นักเทศน์รูปสำคัญ และรองเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายขณะนี้^{๒๓}

สำหรับนายไชยบูลย์ สุทธิผล เกิดในปี พ.ศ.๒๔๘๗ ที่จังหวัดสิงห์บุรี ตามประวัติ เป็นผู้ที่สนใจในการปฏิบัติธรรมมาก และได้เข้าปฏิบัติในหลายสำนัก ครั้งหนึ่งได้เข้าปฏิบัติที่วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ซึ่งขณะนั้นเป็นสำนักปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุด ขณะปฏิบัติเกิดนิมิตเป็นพระพุทธรูปดวงแก้ว ซึ่งทำให้เขามีศรัทธามาก แต่อาจารย์ผู้สอนมักให้กำหนดจนนิมิตนั้นหายไป ต่อมาจึงหันมาปฏิบัติวิชาธรรมกายดังกล่าว ครั้นบรรลुธรรมกายแล้ว จึงเข้าอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับฉายาว่า ธมฺมชโย โดยมีพระเทพวรเมธีเป็นพระอุปัชฌาย์ นอกจากมโนปณิธานร่วมกันที่กลุ่มศิษย์รุ่นแรกสร้างวัดพระธรรมกายแล้ว แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เกิดวัดพระธรรมกายอีกประการหนึ่งคือ การเผยแผ่วิชาธรรมกาย และต้องการให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาของโลกให้ได้ ดังที่พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธมฺมชโย) เล่าไว้ตอนหนึ่งว่า “ขณะนั้น อาตมาอายุ ๑๘ ปี ก็ได้เริ่มความคิดวางแผนการไว้ในใจว่า จะเริ่มปฏิบัติธรรม ควบคู่กับการศึกษาทางโลกให้เต็มที่ เมื่อจบการศึกษาทางโลกแล้วจะอุปสมบทครองเพศบรรพชิตทันที ต่อจากนั้นก็ศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัยและพระไตรปิฎกให้แตกฉาน เพื่อจะได้นำวิชาธรรมกายนั้นเผยแผ่ต่อไปยังชาวโลก และต้องการให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาของโลกให้ได้”^{๒๔}

๑๑.๓.๒ คำสอนสำคัญของวัดพระธรรมกาย

สานุศิษย์วัดพระธรรมกายเชื่อกันว่า วิชาธรรมกายเป็นการค้นพบของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ดังนั้นเป้าหมายของสำนักนี้จึงอยู่ที่การบรรลุธรรมกาย แนวการปฏิบัติเพื่อบรรลุวิชาธรรมกายนี้ เริ่มต้นจากการทำวัตร สวดมนต์ไหว้พระ ก่อนสวดมนต์ให้พิจารณาพระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่งที่ตนศรัทธาเคารพมัน เมื่อจำได้แล้ว ก็หลับ ตาพอปิดสนิท นึกอาราธนา

^{๒๓} ภิญญา เพ็ญสุกุล, “ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย” วารสารพุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓.

^{๒๔} จันดา จันทรแก้ว, “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน”, หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

พระพุทธรูปองค์นั้นมาประดิษฐานอยู่ที่ศูนย์กลางกายของเรา ตรงช่องว่างกลางลำตัวเหนือสะดือขึ้นมา ๒ นิ้ว ขณะที่ทำวัตรสวดมนต์ ต้องตั้งสติถึงพระพุทธรูปควบคู่กันไปอยู่ที่ศูนย์กลางกายนั้นทีเดียว เมื่อใจหยุดนิ่ง ความสว่างก็เกิดขึ้น ท่ามกลางความสว่างนั้นจะเห็นพระพุทธรูปที่ระลึกถึงปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน ต่อจากนั้นจะมีพระพุทธรูปองค์ใหม่ปรากฏขึ้นแทนที่แต่สวยงามกว่าเดิมมาก เรียกว่าธรรมกาย ทางวัดพระธรรมกายสอนว่าการเห็นธรรมกายเป็นการเห็นธรรมเบื้องต้น ให้ระลึกถึงธรรมกายนั้นทุกอิริยาบถจนชำนาญและรักษาธรรมกายนี้ไว้ตลอดชีวิต ธรรมกายจะคอยเตือนจิตว่าควรจะทำอย่างไรต่อไปจึงจะเข้าถึงนิพพานได้^{๒๕}

เกี่ยวกับประสบการณ์ในการบรรลุธรรมกายนี้ เราสามารถศึกษาจากทัศนะของพระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธมฺมชโย) ดังนี้ “พลันกายอาตมาเบิกบานขึ้นเรื่อยๆ เครื่องหมายที่นึกกำหนดก็ชัดขึ้นๆ และวิ่งวนไปรอบๆ ห้อย และก็หยุดนิ่งที่ศูนย์กลางกายเหนือสะดือ ๒ นิ้ว เป็นวงกลมขนาดเท่าลูกมะนาว สีเหมือนเพชรอาตมามองที่ศูนย์กลางเรื่อยไปนานเท่าใดไม่รู้สีกตัว กระทั่งดวงนั้นขยายใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ สีหนักเข้าและหายไป แต่มีสิ่งใหม่ลอยขึ้นมาจากศูนย์กลางกายลอยขึ้นมาแทน อาตมาก็มองเรื่อยไปเป็นที่น่าประหลาดอัศจรรย์อะไร เช่นนี้ อาตมาเห็นที่ลอยขึ้นมานั้นเป็นกายมนุษย์ แต่ว่าใสเป็นแก้ว และที่สำคัญที่สุดก็คือหน้าตาเหมือนกับอาตมาไม่มีผิด นั่งขัดสมาธิอยู่ตรงศูนย์กลางกาย ในขณะนั้น ความรู้สึกของกายเนื้อมันหายไปไหนไม่ทราบ แต่กลับมีความรู้สึกในกายที่เกิดใหม่ทันที”^{๒๖} ดวงที่ท่านเห็นนั้นมีคำอธิบายภายหลังว่าเป็นดวงปฐมมรรคคือเป็นมรรคผลเบื้องต้นของนิพพาน พระอรหันต์เข้านิพพานก็ต้องดำเนินไปทางลักษณะนี้ทั้งสิ้น จนในที่สุด ท่านก็ปฏิบัติถึงการเห็นพระธรรมกายเป็นพระปฏิมาเกตุดอกบัวตูม ลอยขึ้นมาแทนที่ หน้าตักกว้าง ๑ ศอก เห็นเป็นแก้วใสจริงสวยงาม สว่างไสวชนิดไม่มีสิ่งใดเทียบได้ และเมื่อจิตบริสุทธิ์ปล่อยวางโลกหนักยิ่งขึ้น ก็เข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับท่าน คล้ายๆ กับเราเป็นท่านและท่านก็เป็นเรามันทำให้มีความสุขอย่างประมาณมิได้^{๒๗}

^{๒๕} วัดพระธรรมกาย, พุทธบูชา วิสาขปุรณมี, อ้างใน ภิกขพร สิริกัญญา, “ขบวนการทางศาสนาแก้ปัญหาลัทธิคอมมิวนิสต์”, หน้า ๑๓๔.

^{๒๖} จินดา จันทรแก้ว, “ขบวนการธรรมในปัจจุบัน”, หน้า ๑๕.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, ๑๑๕.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสำนักวัดพระธรรมกายจะมีเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุนิพพาน เหมือนพระพุทธศาสนาแนวจารีต แต่ชาววัดพระธรรมกายกลับเชื่อว่านิพพานนั้นมีลักษณะเป็น อัตตา และยืนยันว่าในพระไตรปิฎกไม่มีข้อความใดบ่งชี้ว่า “นิพพานเป็นอนัตตา”^{๒๔} แนวคิด และคำสอนดังกล่าวนี้ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางส่งผลกระทบต่อสำนักวัดพระธรรมกายอย่างยากจะหลีกเลี่ยงได้ นอกจากคำสอนว่า นิพพานเป็นอัตตาแล้ว การสอนธรรมกายอย่างเป็นภาพนิมิต และให้มีธรรมกายที่เป็นตัวตนเป็นอัตตาของพระพุทธเจ้ามากมายหลายพระองค์ ไปรวมอยู่ในอายตตนิพพาน และที่สำคัญการสอนเรื่องอายตตนิพพานเป็นดินแดนที่จะเข้าสมาธิไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ ถึงกับมีพิธีถวายข้าวพระที่จะนำข้าวบูชาไปถวายแต่พระพุทธเจ้าในอายตตนิพพานนั้น แนวคำสอนเช่นนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์จากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์แนวจารีตอย่างมากว่า “สำนักวัดพระธรรมกายเผยแพร่คำสอนคลาดเคลื่อนไปจากหลักพระพุทธศาสนาเป็นปัญหาถึงขั้นทำพระธรรมวินัยให้บิดา”^{๒๕}

๑๑.๓.๓ กิจกรรมสำคัญของสำนักวัดพระธรรมกาย

สำนักวัดพระธรรมกายประสบความสำเร็จอย่างมากในการเผยแผ่ธรรมะ โดยเฉพาะการดึงเยาวชน คนหนุ่มสาว ประชาชน นิสิต นักเรียน นักศึกษาทั้งในกรุงเทพฯ ปริมณฑล และต่างจังหวัด เข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรม ในวันอาทิตย์แรกของทุกเดือนจะมีประชาชนเข้าไปศึกษาและปฏิบัติธรรมประมาณ ๘,๐๐๐-๑๒,๐๐๐ คน ในงานบุญพิธีใหญ่ประจำปีได้แก่ วันมาฆบูชา ทอดผ้าป่าสามัคคี และการปฏิบัติธรรมอยู่ธุดงค์วัตรของพระภิกษุทั่วประเทศ และ

^{๒๔} แต่มีงานวิจัยสำคัญเรื่องหนึ่งที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์อย่างละเอียดแล้วพบว่า “นิพพานไม่ใช่อัตตา” เพราะพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอัตตาทางอภิปรัชญาอย่างสิ้นเชิง เพราะสิ่งที่เรียกว่า “อัตตา” มีลักษณะเป็นอิสระหรือเป็นเอกเทศและเป็นสิ่งเดิมตลอดเวลา ซึ่งขัดแย้งกับสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่ามีจริง เพราะสิ่งมีชีวิตในทัศนะของพระองค์ คือ สิ่งที่เป็นปัจจุสมุตา ในขณะที่คิดถึงภาคสิ่งคือทุกข์รีบเกินไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งก็คือสิ่งที่เป็นไปตามกฎปัจจัยสมุบาทที่ปรากฏในคำสอนเรื่องปัจจัยสมุบาท ดูรายละเอียดในวัชร งามจิตรเจริญ, “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท อัตตาหรืออนัตตา” วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม, ๒๕๕๔).

^{๒๕} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต), **กรณีธรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๒) และ ดู ผ.น.พ. ประเวศ วะสี, **วิถีธรรมกายกับบทบาทของสังคมไทย**, กรุงเทพฯ : สมาคมสันนิบาตมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒)

งานทอดกฐินสามัคคี จะมีประชาชนมาร่วมงานประมาณ ๔๐,๐๐๐-๑๐๐,๐๐๐ คน^{๓๐} สาเหตุสำคัญที่ทำให้ประชาชนให้ความสนใจในการเข้ามาศึกษาและปฏิบัติธรรมที่วัดพระธรรมกาย เกิดจากสถานที่ภายในวัดน่ารื่นรมย์ เจริญตา สบายใจแก่ผู้พบเห็น มีเขตพุทธาวาส และสังฆาวาสชัดเจน มีต้นไม้ ดอกไม้ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมสวยงาม นอกจากนี้ยังสะดวกในการหาอาหารรับประทาน และห้องสุขา อีกทั้งบุคลากรของวัดก็มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีประสิทธิภาพ และบุคลิกภาพที่ดี มีความยิ้มแย้มแจ่มใส รู้สึกอบอุ่น และเป็นมิตรเมื่อได้พบเห็นและสนทนาธรรมด้วย ทั้งนี้ ไม่นับวัดรปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรภายในวัดที่มีความเมตตาวัตรและสง่างาม โดยเฉพาะยามที่ท่านประกอบสังฆกรรมร่วมกัน ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นแรงบันดาลใจแก่คนทั้งหลายให้อยากมาศึกษาและปฏิบัติธรรมที่วัดพระธรรมกาย^{๓๑}

สำหรับกิจกรรมสำคัญของวัดพระธรรมกายนั้น มีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนมีคุณูปการต่อสังคมไทยและชาวโลกไม่น้อย อาทิ โครงการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชน โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อน ภาคฤดูฝน โครงการอบรมธรรมทายาทหญิง โครงการค่ายวัยรุ่นคุณธรรม โครงการธรรมยาตราในปีแห่งคุณธรรมเพื่อเฉลิมพระเกียรติ โครงการอบรมสามเณรศึกษา โครงการพระภิกษุเดินชุดงค์ โครงการอบรมพระวิทยากร โครงการสร้างสรรค์แผ่นดินไทย ให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โครงการปาร์กน้ำตามพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ โครงการประถมศึกษาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการร่วมกับองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก โครงการผู้นำจริยธรรมระดับประเทศ โครงการอบรมพนักงานห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล โครงการงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โครงการเทเหล้าเผาบุหรี ฯลฯ โครงการเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นเพื่อสร้างสรรค์สังคมไทย โดยเฉพาะนำธรรมะเข้าสู่จิตใจประชาชนเพื่อให้เป็นคนดี นับว่าวัดพระธรรมกายได้สร้างคุณูปการประโยชน์ต่อสังคมไทย ในเรื่องอบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่าเป็นอย่างมาก^{๓๒}

^{๓๐} สุจิตรา พูนพิพัฒน์, "าพาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน", หน้า ๖๕.

^{๓๑} บันทึกจากประสบการณ์ส่วนตัวที่มีโอกาสไปบรรยายวิชา ปัญหาพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน แก่พระนิสิต ณ สถาบันธรรมกายนานาชาติ หรือ D.I.U. เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖

^{๓๒} สุจิตรา พูนพิพัฒน์, "าพาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน", หน้า ๖๕-๗๖.

นอกจากนี้ วัดพระธรรมกายยังได้จัดพิมพ์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่เป็นประจำทุกเดือน รวมทั้งการเผยแผ่ธรรมะทางวิทยุและงานธรรมะหรือที่เรียกว่า D.M.C. ทั้งนี้ ไม่นับการมุ่งฝึกอบรมและกระตุ้นพระภิกษุสามเณรให้เห็นความสำคัญของการศึกษาภาษาบาลี อันเป็นภาษาบันทึกพระพุทธวจนะ จนเป็นเหตุให้พระภิกษุสามเณรวัดพระธรรมกายสอบปริยัติธรรมได้เนิ่นอันดับหนึ่งของประเทศ ในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมา จากที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าการกิจกรรมของวัดพระธรรมกายได้ส่งผลดีให้เกิดในสังคมอย่างกว้างขวาง

๑๑.๓.๔ สำนักวัดพระธรรมกาย : ผลกระทบต่อสังคม

ในช่วงปี พ.ศ.๒๕๓๓ แม้จะมีกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางถึงการปฏิบัติและหลักคำสอนของวัดพระธรรมกายว่าเป็นไปตามแนวทางของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะแนวคำสอนเรื่องนิพพานเป็นอัตตา รวมทั้งเรื่องการทำสมาธิบรรยายว่านิพพานเป็นดินแดนที่จะเข้าสู่สมาธิไปเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ นอกจากนี้ ยังนำคำว่า “บุญ” มาใช้ในลักษณะที่ชักจูงประชาชนให้วนเวียนจมอยู่กับการบริจาคทรัพย์ เพื่อวัตถุประสงค์ต่างๆ ชนิดที่ส่งเสริมความยึดติดถือมั่นในตัวตนและในวัตถุบุคคลอันหลากหลายเป็นแนวโน้มที่บั่นรอนสังคมไทยระยะยาว พร้อมทั้งทำพระธรรมวินัยให้ตรงเถื่อนไปด้วย^{๑๙} กระนั้นก็ตาม สำนักวัดพระธรรมกายก็ดูเหมือนจะไม่ใส่ใจต่อกระแสวิพากษ์วิจารณ์นั้น ยังคงดำเนินกิจกรรมตามปกติ โดยเฉพาะการเผยแผ่ธรรมะในรูปแบบต่างๆ ทั้งการบรรยายที่วัดและออกอากาศไปทั่วโลกผ่านดาวเทียมของวัด กิจกรรมที่ชาววัดพระธรรมกายดำเนินภายใต้โครงการตั้งกล่าวข้างต้น ส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะโครงการทะเลสาบบุญ^{๒๐} เป็นเหตุให้ประชาชนตระหนักถึงพิษภัยของยาเสพติด อันเป็นต้นตอของปัญหาและความเสื่อมทรพย์ นอกจากนี้ โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ก็มีนิสิตนักศึกษาจากสถาบันต่างๆ ทั่วประเทศให้ความสนใจมาก ถึง ๑๐,๐๐๐ กว่าคน

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันได้เกิดความแตกแยกในกลุ่มวิษชาธรรมกายจนเกิดการแยกออกไปตั้งสำนักอีกแห่งหนึ่งที่อำเภอตำบับสายบัว จังหวัดราชบุรี เรียกว่า สถานปฏิบัติภาวนาวิษชาธรรมกาย^{๒๑} แม้วัดพระธรรมกายจะถูกสังคมตั้งคำถามและวิพากษ์อย่างกว้างขวางในหลาย

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). *กรรมธรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย*, หน้า ๑๕.

^{๒๐} พระเมธีมิตต์ ฐิตปัญฺดร, *สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*, (กรุงเทพฯ : พจน.การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๗๖.

หลายกรณี แต่สิ่งหนึ่งที่เรารู้สึกไม่ได้ก็คือกิจกรรมหลายอย่างที่ชาววัดพระธรรมกายดำเนินอยู่นั้นส่งผลกระทบต่อสังคมในด้านสร้างสรรค์ไม่น้อยเลยทีเดียว

สรุป สำนักวัดพระธรรมกายก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ โดยบรรดาศาสนาศิษย์และผู้เลื่อมใสในพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หรือหลวงพ่อดล วัดปากน้ำ เดิมเรียกว่าศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดธรรมกายาราม เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้บริจาคที่ดิน จากนั้นจึงเปลี่ยนชื่อว่า วัดพระธรรมกาย วัดอุปสมบทของการสร้างวัดนั้นเริ่มแรก เพื่อเผยแพร่วิชชาธรรมกาย การผลิตพระให้เป็นผู้มีศีลาจารวัตรตรงตาม การสร้างคนให้มีคุณธรรม การทำวัดให้มีความสมบูรณ์แบบ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา วัดพระธรรมกายมีคำสอนสำคัญที่ถือเป็นลักษณะพิเศษต่างจากสำนักปฏิบัติธรรมแห่งอื่น จนเกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางในหมู่ชาวพุทธไทย โดยเฉพาะการสอนว่านิพพานเป็นอัตตา อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสแห่งการวิพากษ์นี้วัดพระธรรมกายก็ยังคงดำเนินกิจกรรมสำคัญอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมไม่น้อย เป็นเหตุให้ประชาชนทั้งในกรุงเทพฯ ปริมณฑลและต่างจังหวัดต่างศรัทธา และหลั่งไหลไปยังวัดพระธรรมกายเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวันอาทิตย์แรกของทุกเดือน และช่วงเทศกาลบุญประจำปีของวัด หากกล่าวได้ว่า กิจกรรมที่วัดพระธรรมกายดำเนินอยู่นั้น ล้วนมีประโยชน์และสร้างสรรค์สังคมไทยไม่น้อย

๑๑.๔ สำนักวัดหนองป่าพง

๑๑.๔.๑ ประวัติหลวงพ่อดล สุภทฺโท

หลวงพ่อดล สุภทฺโท หรือพระโพธิญาณเถระ เดิมชื่อ ขา ช่วงโชติ เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ณ บ้านจิกก่อ ตำบลธาตุ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดอุดรธานี เรียนจบชั้นประถมศึกษาแล้วได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ และได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๒ พำนักอยู่ ณ วัดก่อนอก ในตำบลเดียวกันกับบ้านเกิด ได้ศึกษาปริยัติกรรมจนจบนักธรรมชั้นเอกแล้วจึงได้ออกธุดงค์ เพื่อปฏิบัติด้านวิปัสสนาธุระอย่างจริงจัง และเพื่อแสวงหาอาจารย์ในด้านนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้กลับภูมิลำเนาเดิม และเสียดบริเวณดงป่าพงใหญ่เป็นที่สร้างวัด ต่อมารู้จักกันในนามวัดหนองป่าพง ทำได้เป็นเจ้าอาวาสในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ และได้ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะที่พระโพธิญาณเถระในปีเดียวกัน^{๓๔}

^{๓๔} จินดา จันทร์แก้ว, “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน”, หน้า ๑๖๒.

หลวงพ่อกษเป็นผู้มีจิตใจฝักใฝ่ในธรรมมาตั้งแต่วัยเยาว์ ศึกษาปริยัติธรรมและวิปัสสนาจากหลายสำนัก ภายหลังเดินทางจาริกไปพบหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ที่วัดหนองผือใน อำเภอยะนิง จังหวัดสตูลนคร เกิดความศรัทธาเลื่อมใส และยึดถือแนวปฏิบัติ หลวงพ่อกษได้ทูลขอปฏิวัติภพในสถานวิเวกต่าง ๆ อาทิ ป่าช้า ป่าดงดิบ รวมระยะเวลาการออกธุดงค์เป็นเวลา ๘ ปี (พ.ศ.๒๔๘๔-๒๔๙๒) พ.ศ.๒๔๙๓ จึงยกมาตั้งวัดหนองป่าพง ระหว่างที่มาอยู่วัดหนองป่าพง หลวงพ่อกษได้ทูลพลักราชของพระพุทธรูปองค์ที่ตรัสว่า ทำตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมสมควรเสียก่อน แล้วจึงสยบคนอื่นทีหลัง จึงจะไม่เป็นในันหิตสภรกรก ฉะนั้นไม่ว่าจะทำกิจวัตรอันใด เช่น การกวาดลานวัด จัดที่นั่ง ล้างบาตร นั่งสมาธิ ตักน้ำ ทำวัตร หลวงพ่อกษจะลงมือทำเป็นตัวอย่างของศิษย์โดยยึดหลักว่า “สอนคนด้วยการทำให้ดู ทำเหมือนพูดเหมือนเขา” ดังนั้น ศิษย์และญาติโยมจึงเกิดความเคารพเลื่อมใสในปฏิภาณที่หลวงพ่อกษดำเนินอยู่ หลวงพ่อกษอาพาธด้วยโรคเกี่ยวกับสมองเมื่อ พ.ศ.๒๕๓๕ มีอาการเวียนศีรษะ ความจำเสื่อม หลังจากผ่าตัดสมองทำให้เคลื่อนไหวไม่ได้ ตยงคาหัยพระภิกษุในวัดปรานนาได้เฝ้าใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิด ทานอาพาธอยู่นานหลายปี และมรณภาพเมื่อเช้ามืด วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๕

๑๑.๔.๒ การเกิดขึ้นของสำนักวัดหนองป่าพง

หลวงพ่อกษ ได้ก่อตั้งวัดหนองป่าพงขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๙๓ ด้วยความที่ท่านเป็นผู้สนใจปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ พอใจในการแสวงหาความวิเวกและการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานที่สำคัญโยมบิดาของท่านมักจะเน้นย้ำให้ท่านอยู่ในสมณเพศตลอดชีวิต โดยชี้ให้เห็นว่าชีวิตของฆราวาสเต็มไปด้วยความวุ่นวาย หว่ความสุขอะไรไม่ได้ ครั้นต่อมา เมื่อโยมบิดาถึงแก่กรรม และน้องชายของท่านก็มาเสียชีวิตในสนามรบในปี พ.ศ.๒๔๙๗ ในระยะที่ไม่ห่างกันนัก ทำให้หลวงพ่อกษเกิดความสังเวชสลดใจ หั้งมคงเห็นว่าการศึกษาปริยัติธรรมไม่ใช่ทางพ้นทุกข์ การบวชแล้วเรียนเท่านั้นคงไม่เพียงพอของพระพุทธรูปศาสา ขณะเดียวกันก็เห็นสภาพของพระภิกษุสามเณรที่กำลังเรียนปริยัติธรรม ไม่เคารพต่อการศึกษา ไม่เข้าใจเสีย ระเบียบพอเป็นพิธี ทำให้หลวงพ่อกษเปื้อนหน่ายและสลดใจต่อระบการศึกษาด้านปริยัติธรรมยิ่งขึ้น”^{๓๓} ดังนั้นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ท่านก่อตั้งสำนักที่วัดหนองป่าพงคือ “ความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายทางศาสนาอย่าง

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑-๑๐๓

ศาสนาย่างแท้จริง และความเหนื่อยหน่ายในชีวิตทางโลก”^{๓๖๗} มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงสาเหตุสำคัญที่ทำให้หลวงพ่อก่อตั้งสำนักวัดหนองป่าพงไว้อย่างน่าสนใจดังนี้ “สาเหตุ และแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้หลวงพ่อกลายเป็นผู้นำสำนักปฏิบัติฝ่ายอรัญญวาสี (วัดป่า) อันโด่งดัง มีสาขากะยายออกไป ๘๒ แห่ง ในภาคอีสาน และ ๓ แห่ง ในยุโรปและออสเตรเลีย ก็คือ ความต้องการที่จะบรรลุเป้าหมายทางศาสนาอย่างแท้จริง การหาวิธีใช้เพื่อเรียนหรือเป็น นักวิชาการ แต่ต้องการเข้าถึงแก่นของพระศาสนา ประกอบกับมีปัจจัยแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเหนื่อยหน่ายมองเห็นชีวิตเป็นทีมาและสะสมแห่งกองทุกข์”^{๓๖๘} กล่าวโดยสรุป การเกิดขึ้นของ สำนักวัดหนองป่าพงนี้เกิดจากหลวงพ่อกับมีความเหนื่อยหน่ายในชีวิตทางโลกและต้องการบรรลุ เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๑๑.๔.๓ คำสอนสำคัญของสำนักวัดหนองป่าพง

คำสอนของหลวงพ่อกับมีลักษณะลุ่มลึกและมาจากประสบการณ์การปฏิบัติธรรม อันยาวนาน โดยทั่วไปหลวงพ่อกับสอนให้เป็นผู้รู้จักสำรวจตนเอง รู้จักตนเอง รู้เท่าทันกาย และจิต การดำเนินชีวิตให้ยึดทางสายกลาง มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายตามความจำเป็นขั้น พื้นฐาน การทำสมาธิและวิปัสสนาเพื่อให้มีสติดูจิตเห็นความคิดและเกิดปัญญาดังที่ท่านกล่าว ว่า “เมื่อเรารู้จิตของเราอยู่ ผู้รู้ดูจิตเจ้าของ ผู้ใดตามดูจิตผู้นั้นจักพ้นบ่วงแห่งมาร จิตนั้นคือ ความนึกคิด ถ้าพบอารมณ์นั้นก็ละไป ถ้าพบอารมณ์อีกก็มักแวะไปอีก เหมือนกับควายเรานั้นแหละ มันจะไปทางไหนเราก็ดูมันอยู่ มันจะไปไหนได้ มันจะไปใกล้ต้นข้าว ก็คิดว่ามันอยู่ ว่าไม่ฟังก็ถูกไม้ค้อนเท่านั้น ทรมาณมันอยู่เท่านั้น”^{๓๖๙} ในขณะที่ท่านพุทธทาสภิกขุให้ความสำคัญ ต่อปัญญา ท่านโพธิธัมมให้มีความสำคัญต่อศีล และสำนักวัดพระธรรมกายให้ความสำคัญ ต่อสมาธิในการบรรลุความพ้นทุกข์ หลวงพ่อกับถือว่าทั้งศีล สมาธิ ปัญญา มีความสำคัญ เท่าๆ กัน และแยกจากกันไม่ได้ ดังที่ท่านยกมาว่า “ถ้าพูดให้สั้นเข้ามา ศีลก็ดี สมาธิก็ดี ปัญญาที่ดี มันก็เป็นอันเดียวกัน ศีลก็คือสมาธิ สมาธิก็คือศีล สมาธิก็คือปัญญา ปัญญาก็คือสมาธิ ก็เหมือนมะม่วงใบเดียวกัน เมื่อมันเป็นดอกขึ้นมา มันก็ดอกลมะม่วง เมื่อเป็นลูกเล็ก ก็เรียกผลมะม่วง เมื่อบานโตขึ้นมาก็เรียกว่ามะม่วงลูกโต มันโตขึ้นไปอีกก็เป็นมะม่วงห่าม เมื่อ

^{๓๖๗} ภักทพร ธีรกาญจน์, “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๔๒.

^{๓๖๘} จินดา จันทร์แก้ว, “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน”, หน้า ๑๐๓.

^{๓๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

มันสุกก็คือมะม่วงสุก มันก็มะม่วงสุกเหมือนกันนั่นแหละ มันเปลี่ยน ๆ ไป มันจะโตมันก็โตไปหาเล็ก เมื่อมันเล็ก มันก็เล็กไปหาโต”^{๔๐}

แนวคำสอนทั่วไปของหลวงพ่อกษามีลักษณะเน้นการอบรมรักษากิจในชีวิตประจำวัน ให้สามารถเกิดตุลยาภรณ์ในชีวิต คือสามารถต่อสู้กับโลกธรรมได้ จากนั้นก็เน้นหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะนำไปสู่การเจริญวิปัสสนา อันเป็นหลักปฏิบัติที่หลวงพ่อกษานับเป็นพิเศษ จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าแนวคำสอนของหลวงพ่อกษา มีลักษณะคล้ายคลึงกับท่านพุทธทาสภิกขุมาก เช่น สอนให้ประพฤติปฏิบัติจริง สอนให้รู้กรรมด้วยปัญญา ให้เสียอย่างมีเหตุผล และใช้เหตุผลในการพิจารณาเรื่องราวหรือปัญหาต่างๆ สอนให้มีอุเบกขา ไม่ยึดมั่นในสิ่งใด สอนให้รู้จักอ้อมในค้นหาให้ละโลก โกรธ หลง ให้ละอายต่อบาปที่จะกระทำ หรือคิดจะกระทำ”^{๔๑} การที่แนว คำสอนของหลวงพ่อกษาและท่านพุทธทาสมีลักษณะคล้ายกันนี้ จินดา จันทน์แก้ว ให้ทัศนะว่า “อาจเป็นเพราะว่าหลักการของเถรวาทมีแก่นแท้ที่อยู่จุดเดียวกันก็ได้”^{๔๒}

๑๑.๔.๔ กิจกรรมสำคัญของสำนักหนองป่าพง

นับแต่หลวงพ่อกษาได้ก่อตั้งสำนักวัดหนองป่าพงขึ้น ท่านได้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างแก่ผู้พบเห็น หรือเข้ามาปฏิบัติธรรมสม่ำเสมอ ตามนัยพุทธภาษิตที่ว่า “ทำตนให้ตั้งอยู่ในธรรม อันสมควรก่อน แล้วจึงสอนคนอื่นทีหลัง จึงจะไม่เป็นบัณฑิตสกปรก” ดังนั้นไม่ว่ากิจวัตรอันใด เช่น กวาดวัด จัดที่นั่ง ถ้างบาตร ตักน้ำ ทำวัตรสวดมนต์ เดินจงกรม (เดินไปมาอย่างมีสติ) และนั่งสมาธิ หรือถืออุตุตงค์เนสัชชิก (ไม่นอนตลอดคืน) หลวงพ่อกษาจะทำเป็นตัวอย่างก่อน โดยถือหลักว่า “สอนคนด้วยการทำให้ดู ทำเหมือนพูด พูดเหมือนทำ” จึงปรากฏว่ามีศิษย์และสาธุชนเกิดความเคารพยำเกรง และเลื่อมใสในปฏิปทาของหลวงพ่อกษาเป็นอย่างยิ่ง ในการเทศนา หลวงพ่อกษาก็จะพูดเฉพาะสิ่งที่จะนำไปปฏิบัติได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น ในการตอบปัญหาก็มีลักษณะคมคายคล้ายๆ กับอาจารย์เซน ด้วยเหตุนี้จึงมีประชาชนสนใจฟังเทศน์ และเข้ามาปฏิบัติธรรมเพิ่มขึ้นตามลำดับ เช่น ในปี พ.ศ.๒๕๐๑ มีญาติโยมชาวบ้านเก่าน้อย ตำบลธาตุ ซึ่งเคยมาฟังธรรม ปฏิบัติธรรม ได้นมมนต์หลวงพ่อก

^{๔๐} พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท), *นอกเขตเหนือผด*, หน้า ๖๐, อังในคณินนิตย จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธรูปในในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ : พจน.ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๓๙.

^{๔๑} คณินนิตย จันทบุตร, *สถานะและบทบาทของพระพุทธรูปในในประเทศไทย*, หน้า ๑๔๖.

^{๔๒} จินดา จันทน์แก้ว, “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน”, หน้า ๑๐๕.

ให้ไปพักอยู่ที่ป่าละเมาะใกล้กับป่าช้า จนต่อมาได้กลายเป็นสาขาแห่งแรกของวัดหนองป่าพง โดยหลวงพ่อบุญส่งลูกศิษย์ไปอยู่ประจำสาขา และในลักษณะเดียวกันสาขาอื่นๆ ก็เกิดขึ้นตามมาจนบัดนี้มีสาขาถึง ๘๒ สาขา^{๔๓}

สำหรับกิจกรรมสำคัญที่เป็นเหตุให้ชาวบ้านศรัทธาเลื่อมใสต่อนักวัดหนองป่าพง ส่วนหนึ่งอาจมาจากกิจวัตรประจำวันของสำนักนี้ โดยเริ่มต้นแต่ เวลา ๐๓.๐๐ น. มีเสียงระฆังให้พระภิกษุสามเณรและสาปะขาว มาทำวัตรสวดมนต์แล้วนั่งสมาธิ จากนั้นพอสว่างก็ออกไปบิณฑบาต ฉ้นเสร็จนำบาตรไปล้าง นำกระโถนไปเท เวลา ๑๕.๐๐ น. พร้อมกันกวาดลานวัดก่อนแล้วตักน้ำใส่ตุ่มไว้ เวลา ๑๕.๐๐ น. ทำวัตรคำสวดมนต์ต่อ แล้วนั่งสมาธิอีก ๑ ชั่วโมง ฟังเทศน์จากหลวงพ่อบุญ ถ้าเป็นวันพระ พระภิกษุร่วมกันทำสังฆกรรมอุโบสถ ส่วนสามเณรเป็นผู้นำอุบาสกอุบาสิกาทำวัตรสวดมนต์จากนั้นฟังเทศนาของหลวงพ่อบุญแล้วแยกย้ายกันเดินจงกรมและนั่งสมาธิ^{๔๔}

๑๑.๔.๔ สำนักวัดหนองป่าพง: ผลกระทบต่อสังคม

วัดหนองป่าพงเป็นต้นแบบของวัดป่ากว่า ๑๐๐ แห่งในประเทศไทย และอีกหลายแห่งในยุโรป ออสเตรเลีย และแคนาดา หลวงพ่อบุญเป็นตัวอย่างของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ แม้จะมีพุทธศาสนิกชนมากมายที่ศรัทธาเลื่อมใส แต่ก็ไม่สร้างความแตกแยกให้เกิดนิกาย หรือเข้าไปพัวพันกับการเมืองจนเป็นเรื่องแตกแยก วัดเน้นความเรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ ไม่ฟุ้งเฟ้อหรือสะสม คงความเป็นพุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน อย่างแท้จริง หน้าที่หลัก ของพระสงฆ์ คือ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ อบรมสั่งสอนให้ศาสนิกชนปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา วัดหนองป่าพงมีเนื้อที่ประมาณ ๓๐๐ ไร่ ประกอบด้วย โบสถ์ วิหาร พิพิธภัณฑ์ พระโพธิญาณเถร กุฏิพยาบาล กุฏิพระ กุฏิแม่ชี กุฏิหลวงพ่อบุญ

จากการที่หลวงพ่อบุญได้ศึกษาชีวิตปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ และมุ่งเผยแผ่พุทธธรรมเพื่อให้ชาวโลกได้ตื่นตัว และลิ้มรสแห่งธรรมโอสถอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า และจากกิจกรรมที่น่าศรัทธาเลื่อมใสของวัดหนองป่าพง ดังนั้นสำนักแห่งนี้จึงส่งผลกระทบต่อสังคมหลายประการ ที่ควรนำมากล่าวในที่นี้คือ ในปี พ.ศ.๒๕๑๐ ได้มีพระภิกษุชาวอเมริกันคนหนึ่ง

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^{๔๔} อ้างแล้ว.

ชื่อโรเบิร์ต ฉายาว่า สุมะโธ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของเจ้าคณะจังหวัดหนองคาย ขอฝากตัวเป็นศิษย์ของหลวงพ่อกุศล ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่ทำให้เกิดวัดป่าป่านานาชาติ ซึ่งเป็นวัดสำหรับจำพรรษาของพระภิกษุชาวต่างชาติ ในต่างประเทศมี ๓ สาขา คือ วัดป่าจิตตวิเวก และวัดป่าอมราวดี ในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และวัดป่าโพธิญาณ นครเมเนเบอร์ ประเทศออสเตรเลีย ทั้งนี้ไม่นับสาขาของวัดหนองป่าพงในประเทศไทยที่มากกว่าจำนวน ๘๒ สาขา นับว่าสำนักวัดหนองป่าพงเป็นสำนักที่มีคุณูปการต่อสังคมไทยและชาวโลกเป็นอย่างมาก ในฐานะที่มุ่งให้ชาวโลกปฏิบัติตนให้พ้นทุกข์ตามครรลองแห่งพุทธธรรม

สรุป สำนักวัดหนองป่าพงซึ่งก่อตั้งโดยพระโพธิญาณเถร หรือหลวงพ่อกุศล เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๗ หลวงพ่อกุศลเป็นผู้สนใจปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ มุ่งแสวงหาความวิเวกและการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างจริงจัง สาเหตุสำคัญที่ทำให้ท่านก่อตั้งวัดหนองป่าพงคือความเบื่อหน่ายในฆราวาสโลกและความต้องการที่จะบรรลุป่าหมายทางศาสนาอย่างแท้จริง แนวคำสอนของหลวงพ่อกุศลมีลักษณะเข้าใจง่าย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ท่านให้ความสำคัญกับศีล สมาธิ และปัญญาเท่าๆ กัน หลักการปฏิบัติธรรมของหลวงพ่อกุศลคือการเรียนรู้ด้วยตนเองให้แตกฉานก่อนแล้วจึงสอนผู้อื่น ท่านได้สอนให้ผู้อื่นปฏิบัติธรรมจนมีผู้เลื่อมใสมากมาย หนึ่งในบรรดาศิษย์ที่เป็นกำลังสำคัญในการประกาศและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศคือ ท่านสุมะโธภิกขุ ซึ่งเป็นชาวอเมริกัน และเป็นผู้ร่วมก่อตั้งวัดป่านานาชาติที่จังหวัดอุบลราชธานี ยุโรป และออสเตรเลีย หลวงพ่อกุศลได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระโพธิญาณเถร ท่านอาพาธด้วยโรคเกี่ยวกับสมองอยู่นานหลายปี และมรณภาพเมื่อเช้ามืดของวันพฤหัสบดีที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ.๒๕๓๕ นับเป็นการสูญเสียพระดีศรีสยามอีกท่านหนึ่ง

๑๑.๕ สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก

สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก เป็นสำนักหนึ่งที่เกิดจากอิทธิพลของความเชื่อในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทางประการ แล้วพยายามแปรพุทธธรรมมาเป็นงานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งได้แก่การรักษาผู้ติดยาเสพติดด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาในทางศาสนา^{๕๕} สำนักนี้ปกตินักย่ำด้านการปฏิบัติกัมมัฏฐานโดยการเพ่งกสิณ ถือสังกะ จันอาหารหนเดียว ไม่ขึ้นรถ และ

^{๕๕} ภักทพร สิริกาญจน, “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาของสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๔๒-๑๔๓.

ทำหน้าที่ด้านสังคมสงเคราะห์ โดยเฉพาะพวกติดยาเสพติด ซึ่งทำการรักษาผู้ติดยาเสพติดด้วยสมุนไพร^{๔๖}

๑๑.๕.๑ การเกิดขึ้นของสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก

สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก ตั้งอยู่ ณ ตำบลขุนโขลน อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ โดยพระอาจารย์จำรูญ ปานจันทร์ และพระอาจารย์จำเริญ ปานจันทร์ เดิมสำนักนี้เป็นที่ประกาศลัทธิสังฆะโลกุตตระของนางเมี้ยน ปานจันทร์ ซึ่งถือบวชและนุ่งห่มผ้าเช่นเดียวกับพระสงฆ์ เพราะนางถือว่าพระพุทธเจ้าได้เคยอุปสมบทให้สตรีเป็นภิกษุณีและสามเณรีได้ นางเมี้ยน ปานจันทร์ เมื่อบวชแล้วได้สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ประชาชนว่าตนเองได้บรรลุธรรมขั้นโลกุตตระ สามารถแสดงอิทธิฤทธิ์บางอย่างให้บุคคลบางกลุ่มหลงเชื่อ และให้การสนับสนุนในที่สุด ต่อมาได้สถาปนาลัทธิสังฆะโลกุตตระอันเกินความเชื่ออีกรูปแบบหนึ่งขึ้นที่ถ้ำถ้ำกระบอก อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี สถาปนาตนเองเป็นภิกษุณี ได้พาสานุศิษย์จำนวนมากเดินธุดงค์จากถ้ำกระบอก จังหวัดสระบุรี เข้ามากรุงเทพฯ เพื่อประกาศและเผยแพร่ลัทธิสังฆะโลกุตตระ เดินทางมาถึงบางเขน ทางรถไฟพำนัก ณ บริเวณวัดพระศรีมหาธาตุ และได้ดำเนินการให้สลายตัวเสียก่อน เมื่อนางเมี้ยนได้ถึงแก่กรรมแล้ว พระจำรูญ ปานจันทร์ ผู้หลาน (บางแห่งว่าเป็นบุตร) ได้ดำเนินการต่อมาจนถึงปัจจุบัน^{๔๗}

สำหรับพระอาจารย์จำรูญ ปานจันทร์ เกิดในปี พ.ศ.๒๔๖๔ ณ หมู่บ้านบางลี อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี เป็นบุตรหมอแผนโบราณ เมื่ออายุ ๗ ขวบ ได้ไปอยู่กับลุงและป้าผู้ตั้งร้านขายยาอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ แล้วได้รับราชการที่กองประปา ต่อมารับราชการเป็นตำรวจ ในปี พ.ศ.๒๔๘๒ ได้รับรางวัลจากกรมตำรวจในฐานะเป็นตำรวจดีเด่นในการจับผู้ร้าย แต่ในการเป็นตำรวจมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในใจเสมอ สุดท้ายจึงตัดสินใจลาออก ต่อมาได้รับคำแนะนำจากป้า คือ นางเมี้ยน ปานจันทร์ ให้ศึกษาธรรมจนมองเห็นข้อเท็จจริงของชีวิต จึงมีจิตใจอยากบวชเป็นพระภิกษุ โดยมองเห็นชีวิตเป็นพระจะช่วยทำประโยชน์ให้สังคมได้อย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน ดังนั้นจึงได้อุปสมบทในปี พ.ศ.๒๔๙๖ ณ วัดคลองเม้าธรรมโกศล

^{๔๖} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี มาแล้ว ๑, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๖๕), หน้า ๓๔๑.

^{๔๗} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑.

จังหวัดลพบุรี ได้รับฉายาว่า “โลงจกกล” จากนั้นได้สมาทานธุดงค์ เดินทางไปปฏิบัติธรรมหลายจังหวัด และได้มาตั้งสำนักสงฆ์ถ้ำกระบองในที่สุด^{๑๔}

เดิมสำนักนี้จัดตั้งขึ้นโดยมีวัดอุประสงค์ เพื่อประกาศลัทธิสังฆะโลกุตระของนางเมี้ยน ปานจันทร์ หลังจากนางเมี้ยนถึงแก่กรรม พระอาจารย์จำรูญใช้สำนักสงฆ์ถ้ำกระบองเป็นสถานที่ดำเนินงานสังคมสงเคราะห์ศึกษาผู้ติดยาเสพติด ในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ พระอาจารย์จำรูญ ปานจันทร์ ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาบริการชุมชน ซึ่งทำให้นามของท่านโด่งดังไปทั่วโลก และเป็นครั้งแรกของไทยที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้รับรางวัลระดับนานาชาติเช่นนี้

๑๑.๕.๒ คำสอนสำคัญของสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอง

คำสอนสำคัญหลักที่เรียกว่า “หัวใจ” ของสำนักสงฆ์ถ้ำกระบองอยู่ที่การถือสังฆะ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า สำนักสังฆะโลกุตระ ยึดถือหลักสังฆะ คือความตั้งใจจริงที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ลุล่วง พระสงฆ์ในสำนักต้องมีสังฆะเบื้องต้น ๙ ข้อ คือ^{๑๕}

๑. การบวชต้องมีระยะเวลาแน่นอน เช่น ๓ เดือน ๖ เดือน หรือ ๑ ปี หรือตลอดชีวิต เมื่อตั้งใจแล้ว ต้องบวชให้ครบกำหนด
๒. จันอาหารเพียงมือเดียว ในช่วงเวลาเช้าถึงเที่ยง หลังเที่ยงแล้ว จันได้เฉพาะน้ำดื่มและยารักษาโรคเท่านั้น
๓. ห้ามใช้พาหนะทุกชนิดในการเดินทาง
๔. ห้ามรับเงินและทอง เงินนำมาถวายพระต้องวางไว้ที่พื้น และมีไวยาวจักร (ผู้ทำหน้าที่เบิกจ่ายเงินแทนพระสงฆ์) เป็นผู้รับดำเนินการ
๕. ห้ามรับสิ่งของต่างๆ นอกจากเพื่อวัตถุประสงค์ของหมู่คณะ
๖. พระภิกษุต้องอยู่กับหมู่คณะ จะเดินทางตามลำพังไม่ได้
๗. พยายามทำระจิดใจให้บริสุทธิ์เพื่อเข้าถึงความมีศรัทธาในพระศาสนาและชีวิตพรหมจรรย์
๘. การกระทำใดก็ตามต้องผ่านการเห็นชอบของหมู่คณะยกเว้นเป็นเอกฉันท์จะกระทำเองมิได้
๙. นั่งภาวนาและสันทนาธรรมทุกวัน

^{๑๔} จันทา จันทรแก้ว, “ขบวนการสงฆ์ในปัจจุบัน”, หน้า ๑๐๘.

^{๑๕} ภักทพร สิริกาญจน, “ขบวนการทางศาสนาด้วยปัญหาของสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๙๓.

นอกจากหลักปฏิบัติข้างต้นทั้ง ๕ ข้อ ซึ่งถือว่าเป็นสัจจะเบื้องต้นที่สมาชิกของสำนักต้องปฏิบัติแล้ว สำนักสงฆ์แห่งนี้ยังถือว่า “การทำงานทุกชนิดคือการปฏิบัติธรรม” ถ้างานนั้นมีเป้าหมายในทางดีไม่ว่าจะเป็นงานเพื่อส่วนตัวหรือส่วนรวม ถือว่าเป็นบุญกุศลเช่นเดียวกัน ดังนั้น ทุกคนจึงอยู่กันด้วยการทำงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเพื่อส่วนรวม และการบำเพ็ญสมาธิภาวนาเพื่อส่วนตน ที่สำคัญการบำเพ็ญกุศลกับการปฏิบัติธรรมเป็นสิ่งแยกกันไม่ได้ เราต้องบำเพ็ญกุศลเพื่อเพิ่มบารมีทุกรูปแบบไปพร้อมๆ กับการปฏิบัติธรรม จนกว่าจะบรรลุความเป็นอรหันต์ในที่สุด ภายใต้หลักการที่ว่า “สังฆธรรมนำไปสู่โลกุตตระ” หรือ “การปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องเท่านั้น จะนำไปสู่โลกุตตระภาวะ” เช่นเดียวกับพุทธสาวกทั้งหลายในอดีตและปัจจุบัน^{๕๐}

๑๑.๕.๓ กิจกรรมสำคัญของสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก

นอกจากมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแผ่หลักธรรมสัจจะโลกุตตระแล้ว ยังได้ดำเนินกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติเป็นอย่างมากนั้นก็คือ การรักษาผู้ติดยาเสพติดโดยไม่คิดมูลค่า นับเป็นการบำเพ็ญประโยชน์อย่างสูงต่อพหุชน

ในการรักษาผู้ติดยาเสพติด สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอกได้ใช้การถือสัจจะเป็นหลักสำคัญในการรักษา กล่าวคือ เบื้องต้นพระภิกษุผู้ทำการรักษาจะอธิบายเรื่องสัจจะที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดให้โทษ เพื่อให้ผู้รับการรักษาทราบจนเป็นที่เข้าใจ หากผู้เข้ารับการรักษาสัจจะไม่ได้ ก็หมดสิทธิ์ที่จะรับการรักษาต่อมาพระภิกษุผู้ทำการรักษาจะให้ผู้ป่วยทำพิธีรับสัจจะโดยกล่าวบูชาพระรัตนตรัย และตั้งสัจจะว่า ข้าพเจ้าขอถวายสัจจะว่าจะไม่สูบ ไม่เสพฝิ่น เฮโรอีน มอร์ฟิน กัญชา กระต่อม ผงขาว ยาเม็ดเสพติดทุกชนิด ตลอดชีวิต หลังจากรับสัจจะแล้ว ๕ วัน แรกผู้ป่วยจะรับยาสมุนไพรเพื่อคั่นกินติดต่อกัน เมื่อร่างกายเริ่มแข็งแรงก็ให้ออกกำลังทำงานนอกบริเวณ เช่น ปลูกพืชผัก ก่อสร้าง ฯลฯ เพื่อบำบัดให้ร่างกายกลับสู่สภาพปกติ ในขณะที่ทำงานพระสงฆ์จะอบรมสั่งสอนให้เห็นความจริงของชีวิตและการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผล เมื่อครบ ๑๐ วัน ผู้ป่วยเริ่มหายจากยาเสพติด จึงให้ผู้ป่วยเริ่มโครงการฝึกอาชีพ เช่น การเกษตร ตัดเย็บเสื้อผ้า และซ่อมเครื่องยนต์ เป็นต้น^{๕๑}

^{๕๐} คณิศร จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า ๑๗๕.

^{๕๑} ภิกขพร สิริภาณุจน, “ขบวนการทางศาสนากับปัญหาของสังคมปัจจุบัน”, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

๑๑.๕.๔ สำนักสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก : ผลกระทบต่อสังคม

ด้วยเหตุที่สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอกได้ดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมเป็น เอนกประการ ก่อให้เกิดผลกระทบตามมหาหลายประการ ที่ควรนำมาถ่วงในที่นี่คือ ปี พ.ศ. ๒๕๐๖-๒๕๐๘ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มอบหมายให้ พล.อ.อ.ทวี จุลละทรัพย์ ประธาน ก.ร.บ. กลางเป็นผู้จัดซื้อที่ดินถวายเป็นสังฆาราม และสร้างอาคารที่พักอาศัยด้วย ต่อมาได้มีผู้มองเห็นประโยชน์ จึงร่วมกันซื้อที่ดิน และช่วยกันสร้างอาคารต่างๆ เพื่อช่วยเหลือผู้ที่มาเลิกลาเสพติดเพิ่มขึ้นอีก ปัจจุบันมีอาณาเขตรวมทั้งสิ้น ๑๐๘ ไร่ โดยใช้เป็นที่ปลูกอาศารรักษาผู้ติดยาเสพติดให้โทษ และใช้เป็นสถานที่ทำการเพาะปลูก เพื่อส่งเสริมอาชีพผู้ติดยาเสพติดให้โทษ และให้ผู้รักษาแล้วได้ฝึกกายภาพบำบัด เพื่อจะได้เกิดความเพลิดเพลินและลืมเรื่องยาเสพติดให้โทษด้วย^{๕๒}

ผลจากการดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมของสำนักสงฆ์แห่งนี้ ทำให้เกิดสาขาอีกหลายแห่งในจังหวัดต่างๆ ได้แก่ ๑) สำนักสงฆ์เวโรบูรณะสังฆะบันดาล ตำบลสำโรงทอง อำเภอแสวงหา จังหวัดอ่างทอง ๒) สำนักสงฆ์ภาคตรังจะโลกุตตระ บ้านดอนกลาง ตำบลธาตุ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ๓) สำนักสงฆ์สังฆะโลกุตตระ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ๔) สำนักสงฆ์สังฆะโลกุตตระ อำเภอสำราญราษฎร์ จังหวัดชลบุรี และ ๕) สำนักสงฆ์ถ้ำผาเสด็จ อำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี สาขาของสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอกเหล่านี้ มุ่งบำเพ็ญกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคม เช่น สร้างถนน สะพาน ฯลฯ ตลอดจนแจกพันธุ์ไม้ในทางเกษตรกรรม แม้เป็นกิจกรรมที่มุ่งพัฒนาวิถีดุมากกว่าจิตใจ แต่ก็นับว่าส่งผลกระทบต่อสังคมเชิงพัฒนาอย่างแท้จริง

สรุป สำนักสงฆ์ถ้ำกระบอกก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๐ โดยพระอาจารย์จำรูญ ปานจันทร์ และพระอาจารย์เจริญ ปานจันทร์ เพื่อใช้เป็นที่รักษาผู้ติดยาเสพติด คำสอนสำคัญของสำนักนี้ที่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดคือการรักษาสังฆะ ดังนั้นจึงมีชัยเสียก่นักนี้ก็ก่นักสำนักสังฆะโลกุตตระ สำนักสงฆ์แห่งนี้ได้บำเพ็ญกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมเป็นอย่างมาก ในปี พ.ศ.๒๕๑๘ พระอาจารย์จำรูญ ปานจันทร์ ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาบริการชุมชน เป็นเหตุให้สำนักของ

^{๕๒} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี** ภาค ๑, หน้า ๓๔๖๓-๓๔๖๔.

ท่านโด่งดังไปทั่วโลก มีผู้กล่าวถึงการเกิดขึ้นของสำนักสงฆ์แห่งนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า “การเกิดขึ้นของสำนักสงฆ์ถ้ากระบอกแสดงให้เห็นวัตรปฏิบัติของสงฆ์ในอีกลักษณะหนึ่ง นอกจากการสั่งสอนศีลธรรมและบำเพ็ญเพียรภาวนา แต่เป็นการมุ่งพัฒนาชุมชนเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ในปัจจุบัน อันเป็นแนวทางแบบพุทธมหายานที่ประพุดิตตนเป็นพระโพธิสัตว์ ช่วยเหลือผู้อื่น มากกว่าการเพียรเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์แต่ลำพังตามแนวเถรวาททั่วไป”^{๕๓}

สรุปท้ายบท

หลังจากที่เราได้ศึกษาขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบันแล้ว จะเห็นว่าแต่ละสำนักล้วนเกิดขึ้นจากสาเหตุ และมีวัตถุประสงค์หลายประการ มีคำสอนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ มีกิจกรรมหลากหลายที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม คำสอนและกิจกรรมต่างๆ ที่แต่ละสำนักบำเพ็ญอยู่นั้นล้วนส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ บางสำนักก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักในเรื่องคำสอน และการตีความพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตาม ทุกสำนักและขบวนการที่นำมาศึกษา ณ ที่นี้ ล้วนพยายามที่จะเผยแผ่ธรรมและช่วยคนเข้าถึงธรรมให้มากที่สุด เพื่อจรรโลงสังคมและโลกให้ดีขึ้นและเกิดสันติสุข

นอกจาก ๕ สำนักที่นำมากล่าว ณ ที่นี้แล้ว ยังมีสำนักหรือองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยอีกหลายแห่ง ที่ควรนำมาศึกษาและวิจัยในเชิงลึกเช่น วัดพระพุทธบาทน้ำพุ และสำนักปฏิบัติธรรมของคุณแม่สิริ กรินชัย เป็นต้น การศึกษาวิจัยองค์กรเหล่านี้ มีใช้เพื่อค้นหาข้อบกพร่องหรือส่วนเสีย แต่เพื่อทำความเข้าใจกันและกันในฐานะ เป็นคนไทย เป็นชาวพุทธและเพื่อความเจริญ ดำรงมั่นของพระพุทธศาสนานั้นเอง

^{๕๓} ภัทรพร สิริกาญจน, ขบวนการทางศาสนากับปัญหาของสังคมปัจจุบัน, หน้า ๑๔๔.

คำถามท้ายบท

๑. อะไรเป็นสาเหตุสำคัญทำให้เกิดขบวนการหรือองค์กรสงฆ์ใหม่ๆในสังคมไทยจงอธิบาย
๒. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมของสำนักสวนโมกขพลาราม
๓. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมของสำนักสันติอโศก
๔. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมของสำนักวัดพระธรรมกาย
๕. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมของสำนักวัดหนองป่าพง
๖. จงอธิบายแนวคิด กิจกรรม และผลกระทบต่อสังคมของสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก

บรรณานุกรม

กรมการศาสนา. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. กรุงเทพฯ : การศาสนา, ๒๕๒๕.

กรุณา เรืองอุไร กุศลาลัย. อโศกมหาราช และข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๘

....., อินเดียอนุทวีปที่น่าฟัง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๓๘.

....., กุศลาลัย. พระพุทธเจ้าในทัศนะตามวัฒนธรรมของอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กองบริการการศึกษา, ๒๕๓๒

....., กุศลาลัย. อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สยาม, ๒๕๓๘.

กลุ่มยุวพุทธิกะแห่งสหราชอาณาจักร. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉลองสิริราชสมบัติ ครบรอบ ๖๐ ปี และงานฉลองวัดพุทธประทีปครบ ๔๐ ปี ๑๗-๑๘ มิถุนายน ๒๕๔๘.

การประชุมสุดยอดผู้นำชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒. ณ หอประชุมพุทธมณฑล อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓.

กี ฐานิสสร. ประวัติคณะสงฆ์ไทยกับธรรมเนียมปฏิบัติประหาร. พระนคร : มณีการวิทยา, ๒๕๑๘.

กิริติ ศรีวิเชียร. การพัฒนาวัดของกรมศาสนา. กรุงเทพฯ : กองแผนงาน กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

(เอกสารโรเนียว) ชัชฎาภย์ บุรุษพัฒน์. แลลาว. แพร์พิทยา กรุงเทพฯ : ๒๕๓๗.

คณินันต์ย์ จันทบุตร. สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : หจก. ภาพพิมพ์, ๒๕๓๒.

คุณ โททันท์, รศ. พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

จันทรงค์ ทองประเสริฐ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. กรุงเทพฯ : ศรีสภา, ๒๕๓๔.

จินดา จันทรแก้ว. “ขนวนการสงฆ์ในปัจจุบัน” เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนา ในสังคมไทย หน่วยที่ ๑-๗. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘.

จินดา จันทร์แก้ว, ศาสนาปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

เฉลิม เขื่อนทองหลาง, เอกสารแบบบรรยายวิชาประวัติพระพุทธศาสนา เล่ม ๑, ๒, วิทยาเขต นครราชสีมา, ๒๕๔๕.

เฉลิมพล โสมอินทร์, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย. กรุงเทพฯ : สุตรไพศาล, ๒๕๔๖.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, ประชุมพระนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา. พระนคร : คณะสงฆ์วัดพระพิเรนทร์, ๒๕๑๔.

เดือน จันทสิริ, พระมหามหาสมณะ, สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย ในรอบ ๒๕ ปี. พระนคร : มิตสยาม, ๒๕๑๔.

ทรงวิทย์ แก้วศรี, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เล่ม ๑๔, ๑๕ พระพุทธศาสนาในอังกฤษและเยอรมัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา, พระราชพงศาวดารรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑, ๒, ๓, ๔). พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา

เทพประวิณ จันทร์แรง, พระพุทธศาสนาเถรวาท. เอกสารประกอบการสอน วิชาพระพุทธศาสนา เถรวาทบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. ๒๕๔๑.

ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระ. กรมธรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย. กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒.

กรรมปิฎก (ประยูรธ ปยุตฺโต), พระ. พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๔๐

บรรจง โสตาดี, การใช้ตรรกะในวิธีสอนของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท). ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ราชอาณาจักรลาว. สำนักพิมพ์สยาม กรุงเทพฯ : พ.ศ. ๒๕๔๗.

ประชา ปสนนธมฺโม (สัมภามณ), พระ. อุดมประวัติของท่านพุทธทาส เล่าไว้เมื่อวัยสนธยา. กรุงเทพฯ : มุณินิโกมลคัมภีร์ทอง, ๒๕๔๕.

ประวัติวัดมหาธาตุ. พระนคร : ไสยภูมิวรรณนาการ, ๒๕๑๖.

ปิยนารถ(นิโครธา) บุญนาค. **ประวัติศาสตร์และอารยธรรมของศรีลังกา สมัยโบราณถึงก่อน
สมัยอาณานิคมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมระหว่างศรีลังกากับไทย**. พ.ศ.๒๕๓๔.

พนิดา อังจันทร์เพ็ญ. **มนต์ขลังลังกา**. โอเอสปริ้นติ้งเฮ้าส์ กรุงเทพฯ : ม.ป.ป.

พระเทพติลก (ระแบบ จิตฉาโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต). **เพื่อความเข้าใจปัญหาโพธิรักษ์** (รวมทั้งบทความพิเศษ และ
บทพิสูจน์). กรุงเทพฯ : มุลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๓.

พระเทพโลณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **วิสาขบูชาวันสำคัญสากลของโลก**. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **กรณิธรรมกาย บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์
สังคมไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัทธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๒.

..... (ประยูร ปยุตโต). **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

..... (ประยูร ปยุตโต). **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๕๐.

..... (ป.อ.ปยุตโต). **มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรมโลกาภิวัตน์**. พิมพ์
ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: มุลนิธิพุทธธรรม. ๒๕๕๒.

..... **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๑.

..... **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๘ กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

..... (ป.อ.ปยุตโต). **จาริกบุญ-จาริกธรรม**. พิมพ์ส่วยการพิมพ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. ๒๕๕๗.

..... (ป.อ.ปยุตโต). **จาริกไกลโลก**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่
๑๓. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘

..... **พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์**. จัดพิมพ์มุกดาสิกการะแต่
พระวิสุทธินิภัทรธาดา, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระพุทโธเมธาจารย์. **สมันตปาสาทิกา ปฐโม ภาค-ตติโย ภาค.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

พระพุทโธเมธาจารย์. **สมันตปาสาทิกาแปล เล่มที่ ๑-๓.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระโพธิญาณเมธี (ชา. ลุภทโท). **อุปสมณิ.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: อธรรมสภา, ๒๕๔๔.

พระมโน เมตตานนุโก. **เหตุเกิด พ.ศ. ๑.** พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ: แสงพระอาทิตย์, ๒๕๔๕.

พระมหาคารสยาคม ปัทมปัญโญ. **ย้อนรอยอดีตพระพุทธศาสนาในอัฟกานิสถาน.** กรุงเทพฯ : เมตตากรายพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘.

_____. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย.** กรุงเทพฯ: พิมพ์สม. ๒๕๔๖.

พระมหาสุชิน สุชีโน. (แปล). **ปรัชญามายมิก.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตญาโณ). **ประวัติพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: สถาบันการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **ไทยเที่ยวพม่า.** สมรินทร์ปริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง กรุงเทพฯ : พ.ศ. ๒๕๔๕.

พระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตโต). **แนวคิดเชิงพุทธศาสตร์ในการพัฒนางานพระศาสนาในสหรัฐอเมริกา.** ในพระธรรมทูตสายต่างประเทศรุ่นที่ ๑๑.

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต). **พระธรรมทูตในโลกปัจจุบัน : ศึกษากรณีพระธรรมทูตไทยในต่างประเทศ.** ในคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสือ. การประชุมสุดยอดผู้ชาวพุทธเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งโลก ครั้งที่ ๒ ณ พุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ประเทศไทย ๙-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๔๓.

พระศรีปริยัติโมลี. **ความสำคัญของพระพุทธศาสนากับเอกราชของอินเดียและไทย : รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา.** พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธาธิบดี. พิมพ์ที่ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ จิตญาโณ). **ประวัติพระพุทธศาสนา เล่ม ๗ (พระพุทธศาสนาในประเทศไทย).** จัดพิมพ์ในงานพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนพรรษา ๙ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐.

พระโสภณคณาภรณ์. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔

พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พอล เคนนิสสัน. **"ความเป็นมาของสมาคมสมณะ"**. ในมหาสมัยสูตร. รวบรวมโดยพระมหาเถลาประชาราษฎร์, (วัดพุทธวิหารนยสตัน ประเทศอังกฤษ), ๒๕๔๘

พันเอก (พิเศษ) นวม สงวนทรัพย์. **เมธีตะวันตกขาวพุทธ เล่ม ๑-๒**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พินยนาทรนาถ เชาธูรี. **พุทธสถานในอินเดียโบราณ**. กรุงเทพฯ : สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์และพิมพ์เผยแพร่ , ๒๕๓๙.

พุทธทาส อินทปัญโญ. **บันดิ่งธรรมรณเหนือแผ่นดินพุกาม**. สายส่งสุขภาพใจ กรุงเทพฯ : ม.ป.ป.

พุทธทาสภิกขุ (แปล). **พุทธประวัติจากพระโอษฐ์**. กรุงเทพฯ : เจริญรัฐการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พุทธทาสภิกขุ. **ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูป**. สุราษฎร์ธานี : กองทุนวุฒิธรรม, ๒๕๑๕.

-----, **วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑**. กรุงเทพฯ ฯ พระนคร, ๒๕๒๕.

-----, **อดัมมยดาประยุกต์**. กรุงเทพฯ ฯ ธรรมสภา, ๒๕๔๕.

เพ็ญศรี กาญจน์ไฉย-นันทนา กปิกาญจน์. **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในโลกปัจจุบัน**. กรุงเทพฯ : พ.ศ.๒๕๓๖

พิน ดอกบัว, ร.ศ. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. โสภณการพิมพ์, กรุงเทพฯ, ๒๕๔๒.

ภัทรพร สิริกาญจน์. **"ขบวนการทางศาสนากับปัญหาสังคมปัจจุบัน"** ความรู้พื้นฐานทางศาสนา พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.

ภัทรพร สิริกาญจน. “สำนักสันติโคศก ความเป็นมาและบทบาททางศาสนาในสังคมไทย”
ในวารสารพุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-
เมษายน ๒๕๔๕).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. มหาวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาฯ พระ
วินัยปิฎกจูฬวรรค ภาค ๒. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. มลีนพปัญหา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. สมัชชาสงฆ์ไทยในสหรัฐอเมริกา. สำนักงานพระ
พุทธศาสนาแห่งชาติ. พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑๐. กรุงเทพฯ: มหาจุฬา
ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. เอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับอารยธรรม หน่วยที่ ๘- ๑๕.
พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ,๒๕๒๙.

----- เอกสารการสอนชุดวิชาหน่วยที่ ๘-๑๕ ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย. พิมพ์
ครั้งที่ ๓ กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ :อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

วศิน อินทสระ. อธิบายมลีนพปัญหา. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

----- ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, ๒๕๓๕.

----- ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศอินเดียและประเทศไทย. กรุงเทพฯ :
เจริญกิจ, ๒๕๓๕.

วัชร งามจิตรเจริญ. “นิพพานในพุทธปรัชญาเถรวาท อัสดรหรืออนัตตา” วารสารพุทธศาสน์
ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๓ (กันยายน- ธันวาคม, ๒๕๔๔).

วิจิตรวาทการ, พลตรีหลวง. ศาสนาสากล เล่ม ๒. กรุงเทพฯ: ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

วินัย ผลเจริญ, พระมหา. การศึกษาแนวคิดและขบวนการประชาสังคมของพุทธศาสนาใน
สังคมไทย(หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ - ปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๕๕.

วิรัช ถิรพันธุ์เมธี. ดร.เอ็มเบ็คการ์ รัฐบุรุษจากสลัม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๓

วิสิฐ สังวรวรรณ. อารยธรรมโบราณ อินเดียและจีน. เอกสารประกอบการศึกษา มจร.
กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

เวลลา วอลเตอร์ เอฟ. แผ่นดินพระนั่งเกล้า. แปลโดยนิจ ทองโสภิต. พระนคร : สมาคม
สังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๔.

ไวทย พีแอล. พุทธศาสนประวัติระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่แล้วแล้ว. รวมบทความวิชาการทาง
พระพุทธศาสนาพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย , ๒๕๔๙.

ศรีสุวรรณค์ พูลทรัพย์.บรรณาธิการ. อารยธรรมตะวันออก. ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๕ แก้ไขเพิ่มเติม.
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๓๖.

ศักดิ์สิทธิ์ ไรจน์แสงรัตน์. พระสังฆธรรมปฐกฐินและกำเนิดพุทธมหานาน. กรุงเทพฯ :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย. พุทธศาสนประวัติ ระหว่าง ๒๕๐๐ ปีที่แล้วแล้ว. กรุงเทพฯ :
สุรวัดน์, ๒๕๓๗.

สมบุญ วุฑฒิกโร, พระมหา. “ปัญหากรรมกับอนาคตกับพระพุทธศาสนา” ในสารนิพนธ์
พุทธศาสตร์บัณฑิต รุ่นที่ ๕๐ ปีการศึกษา ๒๕๔๖. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

สยาม แสขัตติ. สยามวงศ์ในลัทธิประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยาสู่ลัทธิทวิป,
สหธรรมิก, กรุงเทพฯ : ๒๕๔๙.

สวัธดี เชมกสิทธิ. ประวัติพุทธศาสนาในประเทศไทย. ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะ
มนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, บัณฑิตไทย

สิริวัฒน์ คำวันสา. พุทธศาสนาในอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : พัทธอักษร, ๒๕๔๙.
-----, รศ. ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

สุจิตรา พูนพิพัฒน์. “บทบาทของวัดพระธรรมกายในสังคมไทยปัจจุบัน” วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สังคมบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก,
๒๕๓๙.

สุชาติ หงษา. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากอดีตสู่ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา,
๒๕๔๙.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา,
๒๕๓๘.

-----, ประวัติศาสตร์ศาสนา. กรุงเทพฯ : บำรุงสาส์น, ๒๕๓๒.

สุภาพรณ ณ บางช้าง. พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลง
การปกครอง. งานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย, ๒๕๓๓

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. ไปสืบพระพุทธศาสนาที่ศรีลังกา. สำนักพิมพ์น้ำฝนโยเดีย กรุงเทพฯ :
๒๕๔๙.

เสถียร พันธรักษ์. พุทธศาสนามหายาน. ธนบุรี: ประยูรวงศ์, ๒๕๑๒.

เสถียร โพธิ์นาคะ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ : สว่างสรรค์บุ๊ค,
๒๕๔๔.

- . ประวัติพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์. ๒๕๔๔.
- . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๗.
- . ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๑. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๗.
- . พระพุทธศาสนาในเอเชียกลาง. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๓.
- อดิศร ถิระสีโล.พระมหา. ประวัติคัมภีร์บาลี. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๓.
- อภิชาติ โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. พระพุทธศาสนามหายาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๗.
- อภิญา เพ็ญฟูสกุล. “ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย” ในวารสารพุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - เมษายน, ๒๕๔๑).
- อธยา โกมลกาญจน. พระพุทธศาสนาบนแผ่นดินไทย. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์. ๒๕๔๕.
- อุตรคณาธิการ.(ชวินทร์ สระคำ), พระ. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- อุทัย ธรรมสาร (แปลและเรียบเรียง). พระพุทธศาสนาในยุโรปและสหรัฐอเมริกา. กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๘.
- เอกสารประกอบการศึกษารายวิชา. พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- Barua, B.M. *Asoka and His Inscriptions*, Part I. Calcutta. New Age Publishers Private, 1968.

Edward Conze. A Short History of Buddhism. แปลโดยสมหวัง แก้วสุฟอง. เชียงใหม่:
ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ม.ป.ป.

Jane Bingham, The last 500 years. แปลโดย ละอองทิพย์ อัมรินทร์รัตน์, กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ปาณา, ๒๕๕๘

Mookerji, R.K.. **Ancient Indian Education**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1989.

Perer A. Jackson. **BUDDHADASA : A BUDDHIST THINKER FOR THE MODERN WORLD**.
Bangkok : The Siam Society Under Royal Patronage, 1988.

ภาคผนวก :

ประมวลรายวิชา (Course Syllabus)

๑. หลักสูตร	พุทธศาสน์ฉบับพิศ	
๒. หมวดวิชา	แกนพระพุทธศาสนา	
๓. รหัสวิชา	๐๐๐ ๑๕๔	หน่วยกิต ๒ (๒ - ๐ - ๔)
๔. ชื่อวิชา	ประวัติพระพุทธศาสนา	
	History of Buddhism	
๕. คำอธิบายรายวิชา		

ศึกษาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา การแยกนิกายของพระพุทธศาสนา การขยายตัวของพระพุทธศาสนาเข้าไปในนานาประเทศ และอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมในประเทศนั้นๆ รวมทั้งศึกษาขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ในวงการพระพุทธศาสนายุคปัจจุบันและอนาคต

๖. วัตถุประสงค์รายวิชา

เพื่อให้ผู้ศึกษาเนื้อหาและร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนในรายวิชานี้ สามารถ

- ๖.๑ รู้ประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- ๖.๒ เข้าใจความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา
- ๖.๓ เข้าใจพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย
- ๖.๔ เข้าใจอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชน ในดินแดนต่างๆ
- ๖.๕ อธิบายการเกิดองค์กรหรือกระบวนการใหม่ๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบัน และแนวโน้มในอนาคต

๗. ขอบข่ายเนื้อหารายวิชา

- ๗.๑ การอุบัติขึ้นและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา
- ๗.๒ พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๑
- ๗.๓ พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๒
- ๗.๔ พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช
- ๗.๕ พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ามลิந்த
- ๗.๖ พัฒนาการของพระพุทธศาสนamahayan
- ๗.๗ พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- ๗.๘ พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันตกไกล
- ๗.๙ พระพุทธศาสนาในยุโรป อเมริกา
- ๗.๑๐ พระพุทธศาสนาในประเทศไทย
- ๗.๑๑ ขบวนการและองค์การใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

๘. กิจกรรมการเรียนรู้การสอน

การบรรยาย การอภิปราย การศึกษาค้นคว้ารายบุคคลหรือกลุ่ม นำเสนอหน้าชั้น การ
ใช้สื่อประกอบการสอน

๙. สื่อการศึกษา

เอกสารประกอบคำบรรยาย หนังสืออ่านประกอบ สไลด์ประกอบการบรรยาย

๑๐. การประเมินผล

จิตพิสัย (ความตั้งใจ ร่วมมือ มารยาท มนุษยสัมพันธ์ ที่มสัสต์ รับผิดชอบ)	ร้อยละ ๑๐
พุทธิพิสัย (ความรู้ เข้าใจ ประยุกต์ใช้ เอกสาร รายงาน สอบกลางภาค)	ร้อยละ ๒๐
ทักษะพิสัย (ความพร้อม ความเชี่ยวชาญในการแสดงออกทางด้านวิชาการ)	ร้อยละ ๑๐
สหภาพกลางภาค	ร้อยละ ๖๐
รวม	ร้อยละ ๑๐๐

๑๑. เกณฑ์การประเมินผลและระดับคะแนน

เกณฑ์คะแนน	ความหมาย	ระดับ	ค่าระดับ
๘๐ - ๑๐๐	ดีเยี่ยม	A	๔.๐
๘๕ - ๘๙	ดีมาก	B+	๓.๕
๘๐ - ๘๔	ดี	B	๓.๐
๗๕ - ๗๙	พอใช้	C+	๒.๕
๗๐ - ๗๔	ค่อนข้างพอใช้	C	๒.๐
๖๕ - ๖๙	ค่อนข้างอ่อน	D+	๑.๕
๖๐ - ๖๔	อ่อน	D	๑.๐
ต่ำกว่า ๖๐	ไม่ผ่าน	F	๐

๑๒. เอกสารอ่านประกอบ และแหล่งเรียนรู้

๑๒.๑ เอกสารประกอบการสอนรายวิชา ๐๐๐ ๑๕๘

๑๒.๒ หนังสือ วารสาร รายงาน เกี่ยวกับองค์กร สมาคม มูลนิธิทางพระพุทธศาสนา

๑๒.๓ หนังสือ ตำรา เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม เช่น ทรงวิทย
แก้วศรี. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เล่ม ๑๔ พระพุทธศาสนาในอังกฤษและเยอรมัน**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

----- **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เล่ม ๑๕ พระพุทธศาสนาในสหรัฐอเมริกา**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

บรรจง โสตาดี. **การใช้ตรรกะในวิธีสอนของพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท)**, เชียงใหม่ :
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
๒๕๔๖.

พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท). **อุปมณี**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา,
๒๕๔๔.

พระธรรมปิฎก (ป.ป.ปยุตฺโต). **พระมโนสะท้อนสภาพโซของการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.

พระราชปัญญาเมธี, (สมชัย กุศลจิตโต). **แนวคิดเชิงพุทธศาสตร์ในการพัฒนาพระพุทธศาสนา**
ในสหรัฐอเมริกา. ในพระธรรมทูตสายต่างประเทศรุ่นที่ ๑๑.

บุญย ธรรมเกโร (แปลและเรียบเรียง). **พระพุทธศาสนาในยุโรปและสหรัฐอเมริกา**. กรุงเทพมหานคร :
โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๘.

สัญญา ปรีดีพงษ์กร, ประวัติพระพุทธศาสนา ๑. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องเรียนวัดพระพุทธรูปเขากระโดง, ๒๕๔๗.

สุชาติ พงษา, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา จากอดีต สู่ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: อธรรมสถานและสถาบันสื่อธรรม, ๒๕๔๗.

เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพมหานคร: สว่างสรรค์บุ๊ค, ๒๕๔๔.

Messages from VTPs. Published The Joint International Organizing Committee for the Third International Conference on the United Nations Day of Vesak 2006. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, Bangkok, Thailand.

Phra Thepsophon (prayoon Mererk). International Recognition of the Day of Vesak. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 2003.

Phra Tepsophon (prayoon Dhammacitto). 250th Anniversary of Siamvanua in Sri Lanka.Mahachulalongkornrajavidyalaya University. 2003.

Sir Edwin Arnold, Ligth of Asia. แปลโดยพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทเถร). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

๑๓. แผนการเรียนการสอน

สัปดาห์ที่	เนื้อหา	กิจกรรมการสอน
๑	แนะนำรายวิชา และแผนการสอน การอุปถัมภ์และลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา - สังคมชมพูทวีปก่อนพุทธกาล - การอุปถัมภ์และพัฒนาการของพระพุทธศาสนา - ความสำคัญและลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ มอบหมายงานค้นคว้า
๒	พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๑ - การรวบรวมพระธรรมวินัยของพระสาวิกบุตรและพระจูมทะ - การกล่าวอ้างจากพระธรรมวินัยของพระสุภัททะ เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนาครั้งที่ ๑ - ผลของการทำสังคายนา	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ

ลำดับที่	เนื้อหา	กิจกรรมการสนทนา
๓	พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๒ - เหตุการณ์ช่วงหลังสังคายนาครั้งที่ ๑ - สาเหตุให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๒ - เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนา ผลของการทำสังคายนา	- การบรรยายประกอบสื่อ ถามตอบ
๔	พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระพุทธศาสนา - สาเหตุให้เกิดการสังคายนาครั้งที่ ๓ - เหตุการณ์สำคัญเกี่ยวกับการสังคายนา - ผลของการทำสังคายนา	- การบรรยายประกอบสื่อ ถามตอบ
๕	พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ามิลินท์ ประวัติของพระนาคเสน - การปฏิภาณวิไลระหว่างพระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน - การเกิดขึ้นของพระพุทธรูป	- การบรรยายประกอบสื่อ ถามตอบ
๖	พระพุทธศาสนาในมหายาน - สาเหตุให้เกิดพระพุทธศาสนาในมหายาน - ความแตกต่างระหว่างเถรวาทกับมหายาน - พระเจ้ากนิษกะมหาราช กับพระพุทธศาสนา	- การบรรยายประกอบสื่อ ถามตอบ รายงานเอกสาร
๗	สอบกลางภาค	สอบข้อเขียน
๘-๙	พระพุทธศาสนาในเอเชียใต้และตะวันออกเฉียงใต้ - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในศรีลังกา - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในพม่า - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในกัมพูชา - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในลาว - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในเวียดนาม	- การบรรยายประกอบสื่อ ถามตอบ มอบหมายงานค้นคว้า
๑๐	พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในจีน - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในเกาหลี - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในญี่ปุ่น - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในทิเบต	- การบรรยายประกอบสื่อ ถามตอบ

ลำดับที่	เนื้อหา	กิจกรรมการสอน
๑๑	พระพุทธศาสนาในทวีปยุโรปและอเมริกา - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในทวีปยุโรป - พัฒนาการของพระพุทธศาสนาในอเมริกา	การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ
๑๒-๑๓	พระพุทธศาสนาในประเทศไทย - พระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัย - ล้านนา พระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยา - ธนบุรี - พระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ - พระพุทธศาสนาในสมัยปัจจุบัน - แนวโน้มพระพุทธศาสนาในอนาคต	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ
๑๔-๑๕	ขบวนการและองค์กรใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนา ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน - สำนักสวนโมกขพลาราม เจ้าแก้วมงคลโคก - สำนักวัดพระธรรมกาย - สำนักวัดหนองป่าพง วัดพระพุทธบาท	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ รายงานหน้าชั้น
๑๖	สรุปเนื้อหาของบทเรียนที่บรรยายมาทั้งหมด	- การบรรยายประกอบสื่อ - ถามตอบ - รายงานเอกสาร

คณะกรรมการผู้พัฒนาเนื้อหาารยวิชา

“ประวัติพระพุทธศาสนา”

นายชวาล สิริวัฒน์

น.ธ.เอก, พท.บ., M.Ed., M.A. (สังคมวิทยา)

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทร. ๐๘๙-๒๒๐-๓๖๐๔

บทที่ ๑ การอุบัติขึ้นและความสำคัญของพระพุทธศาสนา

นายทองคำ สุวรรณไศร

น.ธ.เอก, พทศ., พธ.บ., กศ.ม. (จิตวิทยาการศึกษา)

มจร วิทยาเขตหนองคาย

โทร. ๐๘๑-๐๕๔-๖๔๔๗

บทที่ ๒ พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๑ : ปฐมสังคายนา

นายไพรินทร์ วัฒน

น.ธ.เอก, ป.ธ.๔, พธ.บ. (ศาสนา)

มจร วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน โทร. ๐๘๔-๔๕๒-๘๒๔๐

บทที่ ๓ พระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๓ : ทูลสังคายนาและ การแยกนิกาย

พระครูปลัดสำนวน โอภาโส

น.ธ.เอก, ป.ธ.๓, พ.ม., พธ.บ., ศษ.ม. (ไทยคดีศึกษา)

มจร วิทยาเขตขอนแก่น

โทร. ๐๘๙-๔๗๕-๓๘๗๓

บทที่ ๔ พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช : ดติยสังคายนา

พระครูปลัดพรหมเรศ โชติวโร (แก้วโมลา)

น.ธ.เอก, พธ.บ., กศ.ม. (บริหารการศึกษา)

มจร วิทยาเขตแพร่

โทร. ๐๘๒ ๙๕๒ ๐๑๕๕

บทที่ ๕ พระพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้ามลิந்த

ป.ธ.๓, พ.ม., พธ.บ, อ.ม., M.A.(Philosophy)
มจร. วิทยาเขตนครศรีธรรมราช โทร. ๐๘๙-๕๗๐๙๒๘๘
บทที่ ๖ พัฒนาการของพระพุทธศาสนาหายาน

ดร. เทพประวีณ จันทรแรง
น.ธ.เอก, ศศ.บ., พธ.บ., M.A., Ph.D (พุทธศาสนศึกษา)
มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่ โทร. ๐๘๙-๗๐๐-๕๔๙๖
บทที่ ๗ พุทธศาสนาในเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นายสุเทพ สารบรรณ
น.ธ.เอก, พธ.บ., ศศ.ม.(หลักสูตรและการสอน)
มจร. วิทยาเขตพะเยา โทร. ๐๘๑-๐๓๑-๖๗๒๔
บทที่ ๘ พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกไกล

นายบรรจง โสตาดี
น.ธ.เอก, พธ.บ.(ปรัชญา), ศศ.ม.(ปรัชญา)
มจร. วิทยาเขตสุรินทร์ โทร. ๐๘๑-๐๗๓-๗๘๔๗
บทที่ ๙ พระพุทธศาสนาในยุโรป อเมริกา แอฟริกา และออสเตรเลีย

นายเฉลิม เชื้อนทองหลาง
น.ธ.เอก, ป.ธ.๓, พธ.บ, ศศ.ม.
มจร. วิทยาเขตนครราชสีมา โทร. ๐๘๙-๕๑๗-๒๕๓๖
บทที่ ๑๐ พระพุทธศาสนาในประเทศไทย

พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนคเสน (ประจันคะเสน)
ป.ธ. ๗, พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับ ๒), ศศ.บ., ศศ.ม.(พุทธฯ)
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทร. ๐๘๑-๒๖๙ ๒๔๔๗
บทที่ ๑๑ ขบวนการเผยแผ่ธรรมใหม่ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน